

STENOGRAFSKE BELEŠKE

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

GODINA 2

BEOGRAD 1933 GODINE

KNJIGA 4

XL REDOVNI SASTANAK

NARODNE SKUPŠTINE

KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

ODRŽAN 15 MARTA 1933 GODINE PRE PODNE U BEOGRADU

PRESEDAVALI:

PRESEDNİK

D-r KOSTA KUMANUDI

POTPRESEDNICI:

DRAGUTIN-KARLO KOVAČEVIĆ, D-r AVDO HASANBEGOVIĆ i D-r KOSTA POPOVIĆ

SEKRETARI:

Dr. DRAGOLJUB JEVREMOVIĆ, ANTE KOVAČ, DRAGOMIR STANOJEVIĆ,
MILAN MRAVLJE i GAVRO MILOŠEVIĆ

Prisutni su g. g. Ministri: Predsednik Ministarskog saveta dr. Milan Srškić, Ministar bez portfelja dr. Albert Kramer, Ministar socijalne politike i narodnog zdravlja Ivan Pucelj, Ministar bez portfelja dr. Hamdija Haramehmedović, Ministar bez portfelja dr. Dragutin Kojić, Ministar trgovine i industrije dr. Ilija Šumenković, Ministar pravde Božidar Ž. Maksimović, Ministar saobraćaja Lazar Radivojević, Ministar poljoprivrede Juraj Demetrović, Ministar vojske i mornarice — Armijski deneral Dragomir Ž. Stojanović, Ministar šuma i rudnika Pavao Matica, Ministar finansija dr. Milorad Đorđević, Ministar građevina dr. Stjepan Srkulj, Ministar inostranih poslova Bogoljub Jeltić, Ministar unutrašnjih poslova Živojin Lazić, Ministar prosvete dr. Radenko Stanković i Ministar fizičkog vaspitanja naroda dr. Lavoslav Hanžek.

Početak u 8:30 časova.

SADRŽAJ

Pre dnevnog reda:

- 1 — Čitanje zapisnika prethodnog sastanka;
- 2 — Interpelacija dr. Milana Metikoša na Ministra poljoprivrede o plaćanju naknade štete od tuče, u narodu Sreza glinskog.

Dnevni red: Nastavak pretresa u načelu izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžera državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1933/34 godinu.

Govornici: Ferdo Šega, Ante Kovač, Milutin Stanojević, dr. Mirko Došen, dr. Nikola Nikić (dva puta), Ministar poljoprivrede Juraj Demetrović i Stavra Trpković.

Predsednik dr. Kosta Kumanudi: Otvaram XL redovni sastanak Narodne skupštine. Izvolite čuti zapisnik prošle sednice.

Sekretar Ante Kovač pročita zapisnik prošle sednice.

Predsednik dr. Kosta Kumanudi: Ima li kakve primetbe na pročitani zapisnik? (Nema) Privedaba nema, zapisnik je primljen. Izvolite čuti saopštenje o jednoj interpelaciji.

Sekretar Ante Kovač saopštava da g. dr. Milan Metikoš, narodni poslanik upućuje interpelaciju na g. Ministra poljoprivrede o plaćanju naknadne štete od tuče narodu Sreza glinskog.

Pretsednik dr. Kosta Kumanudi: Ova će se interpelacija dostaviti g. Ministru poljoprivrede. — Prelazimo na dnevni red: Nastavak pretresa izveštaja Finansijskog odbora o predlogu budžeta državnih rashoda i prihoda sa predlogom Finansijskog zakona za budžetsku 1933/34 godinu. Ima reč g. Šega.

Ferdo Šega: Gospodo narodni poslanici, kao narodni poslanik grada Zagreba smatram se pozvanim, da u ovom visokom Domu istupam u prvom redu u interesu moga rodnoga grada, tog kulturnog, privrednog i političkog središta Hrvata, a onda u interesu čitavog gradskog staleža naše države uopšte.

Gospodo, grad Zagreb je druga prestonica naše države, on je brojem po svom stanovništvu gotovo jednak Beogradu, jer morate znati da je teritorij grada Zagreba veoma malen, manji na primer od Varaždina i da nekoji dijelovi grada kao na primer Kustošija, Černomerec i okolišna sela Gračani, Šestine u neposrednoj blizini grada ne spadaju pod grad nego su dijelovi svojih općina.

S ovim okolišnim dijelovima grad Zagreb broji oko četvrt milijuna stanovnika, a taj broj raste sve više uzprkos krize.

Gospodo, obzirom na važan položaj grada Zagreba u našem narodnom sklopu uopšte, s obzirom na ulogu, koju on igra i koju će uvijek igrati u našem narodnom i državnom životu, obzirom na njegovu sjajnu prošlost i obzirom na broj njegova stanovništva, ja, gospodo, tražim da se gradu Zagrebu u upravnom pogledu dade značaj i položaj posebne gradske samouprave i autonomije te da postane opet Kraljevski slobodni grad Zagreb.

Gospodo, mislim da ćete se svi saglasiti sa mnom da Zagreb ima puno pravo da zadobije taj položaj.

Gospodo, problem nutarnjeg uređenja naše države nije još riješen podjelom države na banovine i ako tu podjelu smatram u principu dobrom. Važnije je, da se ovim banovinama daju oni atributi, koji odgovaraju potrebama praktičnog života i zahtjevima naroda, kojima treba da ove banovine služe. Jer u tom leži sva težina problema: Banovine i njihove kompetencije treba da se prilagode potrebama i pozitivnim željama naroda a ne smije se ići protivnim putem i svu energiju utrošiti u uzaludan posao, da se narod prilagodi banovinama, tobože u interesu države i narodnog jedinstva.

Baš to da se uvijek država, sav njezin autoritet kao i narodno jedinstvo stavljalo u službu jednog pogriješnog rada oko kalupljenja naroda na kalup nekih teorijskih banovina, baš ova kriva nutarnja politika dovela je skoro i državu i narodno jedinstvo u pitanje.

To se najbolje pokazalo na tako zvanom hrvatskom pitanju.

Gospodo, ovo pitanje je postojalo, jer se nije htjelo uvidjeti da ono što Hrvati traže nije protivno ni državnim ni našim jugoslovenskim narodnim interesima, i samo jer se to nije htjelo uvidjeti, gurnuta je naša

politika na krivi put i dovela do toga da svi mogući politikani i politički avanturisti iskoriste Hrvate za svoje ciljeve.

Uvjeren sam, da smo mi svi i Kraljevska vlada i cijeli narod na čistu, da se u ovoj državi ne može više vladati centralizmom. Svi pokušaji centralizma razbili su se i razbiti će se uvijek i u buduće u oštrom otporu cijelog naroda, a napose nas Hrvata. Zato moramo jedanput za uvijek prestati sa takovim pokušajima.

Što traže Hrvati, što traži narod Hrvatske odnosno sada Savske banovine? Ne traže ništa drugo nego da se pošteno i muževno provede ono, što je narodu uvijek obećavano i što je baš prošlog ljeta i sam predsednik Vlade G. dr. Srškić u svome velikom programskom govoru pred našim Klubom prikazao kao program Kraljevske vlade.

Gospodo, međutim, ne smije se uvijek ostati na riječima već treba pristupiti i djelima, odlučno i neustrašivo, i već jednom odbaciti krivi fantom da će se proširenjem autonomija banovina dirati u temelje naše velike Jugoslavije i našega narodnog jedinstva. Kakova opasnost može da nastane za državu, za narodno jedinstvo, ako će u Gradu Zagrebu Hrvati i Srbi zajednički riješavati o tom, kako će živjeti na onom području na kome žive, razume se uvijek u okviru zakona naše države.

Gospodo, zar se mora svako pitanje pučkoga učitelja ili drugih službenika riješavati u Beogradu? Zar narod u Savskoj banovini ne može sam upravljati svojom privrednom politikom u okviru zajedničkih zakona? Zar doista mora banovina biti samo neka veća kotarska oblast ili policijska ekspozitura, koja ne može ništa riješavati i o svemu ovisiti o raznim načelnicima i drugim referentima u pojedinim Ministarstvima, koji nemaju ni stvarnoga poznavanja prilika a često niti dobre volje da razumiju naše prilike?

Gospodo, Ban i njegova banovina treba da budu opet ona ustanova, koja je bila po svojem autoritetu i apsolutno je potrebno da se proširenjem kompetencija banovina i izgradnjom banovinskih samouprava opet uspostavi stari autoritet banske vlasti u interesu autoriteta države i narodne celine.

Gospodo, duboko sam uveren da će se izvršenjem onih obećanja, koja je g. predsednik dr. Srškić učinio i koja su predviđena u našem Ustavu, najbolje suzbiti sva ona kiša raznih pamfleta i brošura, koje se šire u našem narodu, koji strastveno ljubi ovu našu Kraljevinu Jugoslaviju i u njoj svoju Hrvatsku; i ništa drugo ne želi nego da u svojoj Hrvatskoj, u svojoj Savskoj banovini imade ostvarenu malu Jugoslaviju unutar velike naše Jugoslavije.

U svakom našem radu neka nam bude vrhovno načelo: Milost Božja i volja narodna, a putokaz u tom radu nam je postavio uzvišeni naš Viadar Svojim gestom: Jedinstvo naroda i cjelina države najveći je zakon za svakoga.

Gospodo, grad Zagreb danas teško strada od krize. Naročito ga je teško pogodila kriza novčanih zavoda. U Zagrebu je bila razvijena štednja u tako velikim razmerama kako u mnogim delovima naše države nisu poznati. Zagrebčani sami su držali u svojim bankama preko 2 milijarde dinara. Kriza banaka umrtvila je sav taj novac i danas na svim područjima privredne delatnosti vlada potpuno mrtvilo.

Gospodo, pitam kako je moglo doći do toga da se kriza tako zaoštrila? Kad postavljam to pitanje nije mi do toga da optužujem već da se utvrde uzroci da bi se vremenom mogao naći način kako da se tome stanju nađe leka.

Da se kod nas nije 1931 godine lakoumno dopustio uvoz dolarskih obveznica u zemlji, koja nas stoji bar 800 miliona dinara plaćenih u zlatu i dolarima, da se nije isto tako lakoumno uvela slobodna trgovina devizama i zadržala još onda kad je već bilo jasno da nas ona mora dovesti u najveće neprilike, nikad se Narodna banka ne bi našla u nemogućnosti da u pravi čas pomogne bankama.

Gospodo, no i ovako da je bilo više shvatanja, trebalo je bez obzira na pokriće svim sredstvima poduprijeti zagrebačke novčane zavode u septembru 1931 godine, i omogućiti im da zadrže otvorene svoje blagajne.

Tako je gospodo radila i Čehoslovačka, koja je u isto vreme pomogla svoje velike banke sa jednom milijardom čeških kruna, dok je naša Narodna banka u isto vreme smanjila kredite našim bankama za 10%. Današnja zaoštrenost krize novčanih zavoda je logična posledica toga što se godine 1931 nije dosta brzo poduprla novčane zavode.

Gospodo, kriza novčanih zavoda može se samo tako rešiti da im se omogući da opet otvore svoje blagajne, jer ovo što se sada radi sa paragrafima 5 i 6, nije ništa drugo nego postepena likvidacija našeg novčarstva, koja neće minuti — pazite gospodo — ni jednu našu novčanu instituciju ni u jednom kraju naše zemlje. Jer kad kriza u Engleskoj stvara kod nas run na banke, onda kriza u Zagrebu uništava čitavo naše novčarstvo gde god se ono nalazilo.

Gospodo, danas u našoj državi od privatnih banaka rade stvarno samo još strani novčani zavodi sa talijanskim, mađarskim i austrijskim kapitalom.

Nikada mi u zadnjih 50 godina nismo bili tako ovisno o stranom kapitalu kao danas kada smo u svojoj slobodnoj i velikoj državi.

Krivnja tu leži i na Narodnoj banci, jer poslovanje naše Narodne banke, kao državne banke, ne sme biti samo u korist i prosperitet njenih dioničara, već u prvom redu mora se trsiti da regulira novčani promet u zemlji.

Evo kamatnih stopa ostalih državnih banaka prema našoj Narodnoj banci:

Cirih	2%
London	2%
Njujork	2,5%
Amsterdam	2,5%
Paris	2,5%
Brisel	3,5%
Kopenhagen	3,5%
Prag	3,5%
Stokholm	3,5%
Rim	4%
Berlin	4%
Oslo	4%
Budimpešta	4,5%
Varšava	6%
Beč	6%
Madrid	6%
Lisabon	6,5%
Bukurest	7%
Beograd	7,5%
Sofija	8%
Atina	9%

Kako se vidi, naša Narodna Banka stoji na 19 mestu a iza nas je samo Sofija sa 8 i Atina sa 9%. Narodna banka neka snizi kamatnjak i time će olakšati kretanje novca u zemlji.

Gospodo,

Na mjesto § 5 i 6 Zakona o zaštiti zemljoradnika treba pristupiti ozbiljnijoj sanaciji naših novčanih zavoda. Treba bez obzirno očistiti sve i otpisati sve neutjerive tražbine i propale glavnice. Treba dati novčana sredstva za ponovno povišenje dioničkih glavnicu.

Gospodo,

Konačno treba — pretpostavljam sredjenje unutarnjih političkih prilika, mislim provesti u život toliko puta obećanu decentralizaciju. Treba za preostale dobre dugoročne plasmane kao što su hipotekarni i komunalni zajmovi, naći pomoću državnih novčanih ustanova te uz državnu i samoupravnu garanciju u inostranstvu založne kredite.

Gospodo,

Samo sa ovakvom svestranom akcijom može se opet dati života našem novčarstvu, koje je u današnjem poretku jednako potrebno kao što su potrebni i putevi i železnice i brodovi. Neka nitko ne misli da bez ozdravljenja našega novčarstva, a naročito zagrebačkog može biti normalnog privrednog razvitka i napretka u našoj državi. Ono što se propustilo učiniti godine 1931 morati će se učiniti ipak prije ili kasnije, samo uz date veće žrtve i nakon što smo u našem ekonomskom razvitku bačeni za decenije natrag.

Uslijed ove nepamćene krize vlada u privrednom životu grada Zagreba potpuna stagnacija. Nju ne osećaju samo građani grada Zagreba, nego jednako teško naše selo, jer su hiljade radnika po tvornicama i našim šumama ostali bez posla.

Gospodo,

Poreski tereti koje stanovništvo grada Zagreba mori ne mogu se uz takove prilike izdržati, a još manje se može pomišljati na bilo kakovo povišenje poreza.

Ova godina će biti još teža, jer će uslijed pomanjkanja novca gotovo posve prestati privatna građevna delatnost, koja je do sada bila najveće vrelo prihoda zagrebačke privrede.

Gospodo,

Apelujem na g. g. Ministra finansija i trgovine da uvažava ovo moje raslaganje, da porade na tome, da izađemo iz ove tako teške situacije, u kojoj smo zapali više vlastitom krivnjom nego uslijed općeg privrednog položaja u svijetu. Da je bilo više pameti i dobre volje mi smo mogli ostati oaza u velikoj pustoši svjetske privredne krize.

Gospodo!

Naročito tražim, u ime svojih $\frac{1}{4}$ miliona građana grada Zagreba da se više ne opterećuje nikakvim novim dažbinama i izjavljujem, da ću glasati protiv svakoga predloga koji bi išao za novim poreskim terćenjem građanskih slojeva. Izjavljujem da ću u načelu glasati za proračun. — (Odobranje)

Predsjednik Dr. Kosta Kumanudi: Reč ima narodni poslanik g. Ante Kovač.

Ante Kovač: Gospodo narodni poslanici, ja ne znam zašto se kod nas, iako živimo u danima još pravo nedovršene jugoslovenske nacionalne revolucije, uobičajilo beganje od diskusije o nekim problemima, koji baš duboko zadiru u jugoslovenski državni i narodni život. Ja ne razumijem, zašto se na primer u ovom Domu zabašuruje i odlaze diskusija o jednom veoma krupnom problemu kao što je odnos države prema crkvama. Specijalno se izbegava otvoreno raspravljanje o odnosu rimokatoličke crkve prema našoj državi povodom nedavnog pamfleta rimokatoličkog episkopata Jugoslavije protiv jugoslovenskog sokolstva.

Ja sam u tom pravcu bio uputio jedno pitanje Ministru za fizičko vaspitanje naroda g. Dru. Hanžeku još 17 februara o. g. Potpisali su to pitanje samnom i narodni poslanici Petar Lulić, Viktor Fizir, Matija Mceković, Stjepan Šiftar i dr. Julijan Rorbaher. Mi na to pitanje nismo do danas dobili nikakva odgovora, i ako se Kraljevskoj vladi tim pitanjem bila n. dala divna prilika, da precizira jedan svoj stav prema delikatnom problemu u vrlo delikatno vreme, pa da se proslavi jasnom linijom u doba tolikih drugih nejasnoća i oklevanja. Nisu dobili odgovora na svoja slična pitanja ni narodni poslanici dr. Milan Metikoš ni dr. Ljudevit Auer. Neko hoće da bude papskiji od pape i — ćuti.

U načelnoj budžetskoj diskusiji ima mesta tretiranju i ovakvih temata. I naši poslanički drugovi sveštenici rimokatolički i pravoslavni mogli su dati o tome svoja mišljenja, a ne pustiti da o sveštenicima i crkvi onako nepovezano, konfuzno i gotovo karikirano govori g.

Pavlič, čas braneći biskupe, čas pričajući priče o Baziliju i o „non posumus“, da na kraju svi skupa ne znamo, šta on zapravo hoće i koga to brani.

Gospodo narodni poslanici, neka onda bude dozvoljeno i nama laicima da o tome nešto prozborimo, jer i mi smo vernici, čak i dobri hrišćanski vernici, a o našoj se koži i radi.

Rimokatolička crkva, čiji sam i ja vernik, mnogo je puta definisala gledište o svome odnosu prema državi, naročito u pitanju vaspitanja omladine. Imamo to gledište izradjeno u papinskim enciklikama: „Sankta dei civitas“ od 3 decembra 1880, „Diuturnum ilud“ od 29 juna 1881, „Imortale Dei miserentis opus“ od 1 novembra 1885, „Libertas prestantissimum“ od 20 juna 1888, „Divina providencija“ od 10 januara 1890; u apostolskom pismu od 20 juna 1894 „Preklara gratulacionis“, u enciklici „Satis cognitum“ od 29 juna 1896 i konačno u najnovijoj enciklici Pape Pija XI o kršćanskom uzgoju mladeži od 31 decembra 1929 godine.

Da vas ne zamaram predugim citatima, ja ću se ovde poslužiti sažetim prikazom tih papskih naziranja, onako kako je to odlično izneo biv. Ministar i senator, sada univ. profesor u Zagrebu g. Dr. Marko Kostrenčić u „Novoj Evropi“, knjiga VII g. 1923 strana 250 i dalje:

„Čovjek treba, po prirodnom zakonu, da živi u građanskom društvu. Svako društvo treba da ima na čelu autoritet koji je kao i samo društvo, prirodnog porijekla, dakle od Boga samoga prema Sv. Pismu: „Svaka je vlast od Boga“. Upravitelji državnog ustrojstva ne smiju zaboraviti na najvišeg upravitelja ovoга svijeta. Svako građansko društvo treba da služi Bogu, te se jednako kao i država nema ponijeti kao da Boga nema. Država treba da brani i čuva vjeru, koja spaja čovjeka s Bogom. Koja je to vjera, to se može lako uvidjeti. — Hristos je osnovao na zemlji društvo — Crkvu, koja se po svrsi i po sredstvima razlikuje kao nadprirodno društvo od građanskog društva. Svrha je Crkve uzvišena, pa je zato i njezina vlast osobita, i ona ne može ni u čem niža od svjetske vlasti, ili čak ovoj podložna.

Bog je, dakle, upravu ljudskog društva razdjelio medju dvije vlasti: Duhovnu i svjetovnu, od kojih je jedna postavljena na Božjim a druga na ljudskim poslovima. Svaka od njih je na svome polju najviša, svaka ima svoje odredjene granice u kojima se može kretati i koje imaju od prirode odredjenu svrhu. Ali budući da obe vlasti zapovijedaju istim ljudima, a lako se može dogoditi da ista stvar više puta s raznog gledišta dolazi pred oba sudišta, to medju ovim vlastima mora postojati sloga i veza, koja se opravdano prisposobljava vezi izmedju duše i tijela. Što god je, dakle, sveto u ljudskim stvarima i odnošajima, što god spada na spas duše i na bogoštovlje sve to spada pod sud i vlast Crkve, ostalo pak, što spada po prirodi medju stvari građanske i političke, ima se podložiti državnom auto-

ritetu, prema Hristovoj nauci: „Davati caru carevo a Bogu božije“. A ako takova sklada izmedju obe te vlasti ne bi bilo, to se onda sporazumevaju vladari državni i Pape rimski, te u ovakvim zgodama daje Crkva očite dokaze svoje materinske ljubavi, obzirno popuštajući gde se samo može. No uza sve to može se ipak desiti, da od svojih gradjana država zahtijeva jedno, a vjera od svojih vjernika traži protivno tome; to se dešava onda kad državna vlast svetu Crkvu ili prezire, ili je želi sebe podložiti. Onda nastaje borba, jer dvojaka vlast zapovijeda, pa to nije moguće obje poslušati, jer nalažu protivno. U tom je slučaju zločinstvo odstupiti od poslušnosti Bogu zato da se zadovolji ljudima. Ne valja prekršiti zakona Hristova da bi se poslušale državne vlasti: „Prije treba slušati Boga nego li ljude“. Ako dakle državni zakoni očito odstupaju od božanskog prava, ako nanose nepravdu Crkvi ili vrijeđaju samoga Hrista u njegovu nasledniku Rimskom Papi, ili ako vladari u opće rade protivu volje Božije prelazeći tako granice svoje vlasti, tada je dužnost oduprijeti se državnim zakonima, a poslušati ih je zločin. — Papi najvišem učitelju Crkve treba da su poslušni i podložni svi kao Bogu. Papa odlučuje o tome šta se slaže a šta protu slovi nauci hrišćanskoj, on odlučuje šta je pošteno a šta sramotno, on odlučuje šta treba činiti a čega se valja kloniti, da bi se postigao spas vječni. Papa imade prvenstvo nad čijelim svetom, njegovaje vlast najviša i sasvim neodvisna, jer nema vlasti veće od sebe. — U ovakvim granicama i pod ovim pretpostavkama, Crkva je katolička vrlo susretljiva prema državnoj vlasti, i spremna da je izdašno podupire, nalažući podanicima poslušnost prema državnoj vlasti, jer i ova od Boga“.

Gospodo narodni poslanici, tako tumače pape crkvu i državu. Sadašnjji papa Pije XI. čiju encikliku *Dr. Kostrenčić* tada nije mogao još čitati, posebno je obradio pitanje vaspitanja omladine, a to je za nas najzanimljivije jer se radi o konkretnom slučaju kod nas: o sokolskom vaspitanju omladine.

Papa Pije XI polazi sa tačke gledišta, da ne može biti odgoja (ja ću se služiti rečju „odgoj“, jer imam tu encikliku u hrvatskom prevodu) primerenijeg i savršenijeg od hrišćanskog odgoja“. A taj „odgoj“ pripada „crkvi, obitelji i državi“. Odmah vidite red: prvo crkva drugo obitelj, — a na trećem i poslednjem mestu država! Papa kaže i zašto je tome tako. Veli:

„U prvom redu, na najodličniji način, pripada odgoj Crkvi i to sa dva razloga svrhu naravnoga reda, koje je sam Bog podelio isključivo samo njoj i koji stoga, na svaki način, nadvisuje svaki drugi naslov naravnog reda“.

„U vlastitom predmetu njezine odgojne misije, t. j. u vjeri i uređivanju čudoređa, sam je Bog učinio crkvu dionicom božanskog učiteljstva i božanskom dobrotom prostom od zablude: ona je dakle vrhovna i najpouzdanija učiteljica ljudi; u nju je ucijepljeno

neosporivo pravo na slobodu naučavanja“. I nužnom doslednošću Crkva je nezavisna od bilo koje zemaljske vlasti, kao s obzirom na izvor, tako i s obzirom na izvršavanje svoje odgojne misije. I to ne samo u pitanju vlastitog predmeta nego i u pitunju nužnih i prikladnih sretstava da taj uzgoj provede. Stoga prema svim drugim znanostima i ljudskom naučavanju — kojeno je, promatrano u sebi, vlasništvo svih pojedinaца i društava — Crkva ima neovisno pravo, da se s njim posluži; a u prvom redu, da ih prosuduje koliko su korisne ili protivne kršćanskom odgoju. A to zato što Crkva, bilo kao savršeno društvo, imade neovisno pravo na srestva za postignuće svoga cilja, bilo što svako naučavanje, kao i svako ljudsko djelovanje, mora da bude u vezi s poslednjom svrhom čoveka, te zato ne može da se otme propisima božanskog zakona, kojeg je čuvarica, tumačiteljica i nepogrešiva učiteljica Crkva.“

Dalje Papa Pije XI kaže:

„Crkva dakle punim pravom promiče književnost, znanost i umjetnost, u koliko su potrebne ili korisne za kršćanski odgoj i povrh toga za cijelo njezino djelovanje oko spasavanja duša. Zato može da osniva i uzdržava škole i vlastite zavode za svaku nauku i svaki kulturni stepen. Ni sam t. zv. fizički odgoj ne smije se smatrati tuđim njezinom majčinskom učiteljstvu i to baš zato, jer i on imade narav sretstva, koje može biti na korist ili štetu kršćanskog odgoja.“

„Crkva imade neotuđivo pravo i dužnost, koje joj se ne može oteti da nadzire sav odgoj svoje djece, vjernika, bilo u kojoj ustanovi, javnoj ili privatnoj; i to ne samo u pogledu vjerske pouke koja se ondje podaje, nego i u pogledu svake druge znanosti i odredaba u koliko stoje u vezi s vjerom i moralom.“

Papa obrazlaže zatim da i obitelj ima starije i jače pravo od države u odgoju omladine i navodi o tome objašnjenja Pape Lava XIII, dodajući: „neka se ne smetne s uma, da uzgnojna dužnost oditelji ne obuhvata samo verski i čudoredni uzgoj, nego podjednako tako fizički i građanski uzgoj, u prvom redu u koliko su oni u vezi sa verom i čudoredom“.

Pod naslovom „Odgoj u nekoj meri pripada i državi“, papa kaže u jednom odeljku: U pogledu odgoja dakle imade država prava, ili bolje reći dužnost da u svojim zakonima zaštićuju starije — gore opisano pravo obitelji na kršćanski uzgoj dece i dosledno joj je dužnost da poštuje vrhonaravno pravo Crkve na takav kršćanski odgoj.“

Sad dolazi u enciklici najinteresantniji pasus koji se tako oštro odrazuje i u poslanici naših biskupa, a taj glasi: „Osim toga država može zahtjevati, a s toga se također brinuti za to da svi državljani imaju potrebito znanje, svojih državljanskih i narodnih dužnosti te određeni stupanj umne, čudoredne i fizičke kulture, što je uzevši u obzir prilike naših vremena u istinu zahtjev pčega odobra.“

Ipak je jasno da u svim ovim načinima promicanje odgoja te javnog i privatnog proučavanja država mora poštivati prirodna prava crkve i obitelji na kršćanski odgoj, a tome je dužna izvršivati distributivnu pravednost. Zato je nepravedan i nedopušten svaki uzgojni ili školski monopol koji bi fizički ili moralno silio obitelji na polazak državnih škola protiv obveza kršćanske savijesti ili protiv opravdanog davanja prednosti drugima. To dakako ne isključuje da si država zbog valjane uprave javnih poslova i zbog unutarnje i vanjske obrane mira — stvari, koje su tako nužne za opće dobro i koje traže posebnu sposobnost i posebnu spremu — pridrži osnivanje i upravljanje sličnih škola za nekoje svoje službe, napose za vojničku, samo da imade brigu da se ne povrijede prava crkve i obitelji u onome, što spada na njih. Nije beskorisno ovde napose ponoviti ovu opomenu. U naša se naime vremena, (kad se širi neki nacionalizam, koliko pretjerani i lažni, jednako toliko neprijatelj mira i naporetka) običavaju prekoračiti pravedne granice u tome, što se na vojničku uređuje tako zvani fizički odgoj (dečaka), a kadikad također i devojčica, premda je to protiv same naravi ljudskih stvari, koji k tome često puta na dan Gospodnji preko mjere zadire u ono vrijeme, koja mora biti posvećeno vjerskim dužnostima i svetištu obiteljskoga života.

U ostalom nećemo mi da pokudimo ono, što u tim metodama može biti dobra u duhu discipline i prave srčanosti, nego samo kudimo svaki ekces, kakav je na primer duh silovitosti, koji se ne smije zamjeniti s duhom hrabrosti ni s plemenitim osjećajem vojničke vrline u odbrani Domovine i javnog poretka; a i ono uzveličanje atletizma, koji je za pravi fizički odgoj već u klasično pogansko doba značio degeneraciju i rasulo.

Gospodo narodni poslanici, Ovde je Papa ciljao na fašistički odgoj omladine. No to je bilo pre Lateranskog sporazuma. Danas se Papa više ne buni u Italiji zbog prvenstvenog prava države u odgoju omladine, On se buni samo u drugim državama, odnosno bune se njegovi biskupi kao što je slučaj kod nas. I kad čitate biskupsku poslanicu, vidite da su u njoj pojedini pasusi direktno i inspirisani iz Papine enciklike koju citiramo. Na primer kad kažu: „Mnogo je gore što SKJ da narod što jače odvrati od crkve, drži svoje sletove na nedelje i blagdane i to pre i posle podne, a to na način da članstvu ne dadu ni prigode ni vremena za izvršenje verskih dužnosti“.

U opšte naš rimokatolički episkopat uvek je od ujedinjenja ovamo podvlačio svoj stav prema vaspitanju omladine tačno po direktivama različitih ranijih papinskih enciklika.

Biskupi su nekoliko puta na svojim konferencijama ustajali protiv lajicizma u državnim školama, ustajali u duhu papa Pija IX i Lava XIII. Nadbiskup zagrebački dr. Ante Bauer napisao je 1. januara 1923 u bro-

ju „Nove Evrope“ članak „Katolička crkva i država“. Tu se on buni protiv zapostavljanja katolika u državi S. H. S., protiv otimanja privatnog vlasništva katoličkih redova i crkvenih opština, protiv zatvaranja redovničkih škola i njihovog pretvaranja u neutralne, protiv toga da veronauku predaju učitelji a ne sveštenici, uopšte protiv tutorstva državnih organa kao recimo u stvari dačkih Marijinlh kongregacija i t. d.

U istom broju „Nove Evrope“ piše „o katoličkoj crkvi u državi S. H. S. i pokojni knez-biskup ljubljanski Antun Jeglič. On oštrije od svih Papa i od dr. Bauera tumači stvar ovako: „Roditeljima pripada prirodno pravo da vaspitavaju svoju decu i to u onome verozakonu za koji drže da je istinit i spasonosan. Ako dakle, Ministar, pa možda čak i sam Ustav naredi da pravo vaspitanja ima ne otac ili majka nego država — koja versku obuku zabacuje a vaspitanje dece upućuje u pravcu protivkatoličkom, protivhrišćanskom ili čak protiveriskom, ovakva naredba ne može imati važnosti, jer vreda prirodno pravo roditelja i to baš u onome što se tiče najvišeg cilja života i večnosti. Roditelji su u savesti obavezani da u ovakve državne škole svoju decu ne šalju, ma bili kažnjeni i zatvoreni, jer Boga valja slušati više nego ljude, po uzoru naših predaka i jer je država u ovakvom slučaju svoju vlast zloupotrebila. Da istaknem dakle ovo još jednom: Čl. 16 našeg Ustava kaže da je obuka državna; ovaj se član protivi prirodnom pravu obitelji i crkve te se zato nikad ne može dobiti važnost ma ga Parlament sto puta izglasao“.

„Držimo međutim da nije protivu države biskup, ili župnik ili učitelj koji se ne slaže sa svakim naredjenjem Ministra ili vlade uopšte, ili ih možda čak pokudi i protumači podanicima njihovu neopravdanost. Ovakav postupak često je baš blagodat za državu koja bi morala i sama ići za tim da svoju nepravdu ili pogrešku popravi.“

„Nadzor nad obukom u veronauci pripada isključivo crkvi. To je prirodno jer knjige za veronauku ne može tek odobravati i samu nastavu nadziravati Ministar koji veronauke nikad nije proučavao ili koji čak veru mrzi ili je možda od vere otpao, ili koji sam nije katolik. To bi bilo absurdno. Zato je u tom pogledu vrlo nezgodno što nam Ustav (u čl. 16 alineja 11) tvrdi da su pod državnim nadzorom sve ustanove za vaspitavanje.“

A sada internirani dr. Ante Korošec, koji je tada bio narodni poslanik, izjasnio se najoštrije od svih u duhu spomenutih papinskih enciklika. On je na primer u istom broju „Nove Evrope“ optužio našu državu kao najgoru u postupanju prema katolicima. Krivo mu je što Orlovi nisu ni u školi ni u vojsci jednako pravni sa sličnim organizacijama drugih kulturnih nazora. Krivo mu je bilo čak i to što se u nacrtu konkordata tražilo da liturgijski jezik bude staroslovenski pa zaključuje — čujte i diyite se:

„Sve me to ubeduje da sadašnja crkvena politika naših vlasti ne ide za tim da zbliži i prijatelji obe hrišćanske crkve nego da oprezno i postepeno priprema i utire put pravoslavlju. Vlasti se ne osuđuju da otvoreno progone katoličku crkvu, nego je samo zapo, stavljaju i šikaniraju i svojim postupcima jasno obraćuju pažnju da bi nam bolje bilo u pravoslavnoj crkvi, gde bismo uživali svu njihovu naklonost. U tome nas još više utvrđuje to što iza kulisa čujemo da treba katoličku crkvu u našoj državi dovesti polako do kapitulacije preg pravoslavljem. Dakle, ne zbližavanje i ujedinjenje putem sporazuma između dve najveće crkve u državi, nego nameran, promišljen prelaz katolika u pravoslavlje. U pravoslavnim krugovima niko ne misli na to pa ni areligiozni elementi da bi mogla započeti otvorena borba protiv organizovanih crkava; priznaju da pravoslavna crkva ne bi mogla kod nas izdržati kulturnu borbu. Zato sam i uveren da za izvesno vreme neće doći do otvorenog kulturnog boja; ali će se iz već navedenih razloga nastaviti zapostavljanje i šikaranje katoličke crkve u našoj državi. To je trenutačan odnos državne vlasti prema katoličkoj crkvi u našoj državi. A kako se drži katolička crkva u Kraljevini prema državnoj vlasti? Sa bolom u srcu moramo konstantovati da naši katolički crkveni krugovi nisu svesni kakvu svrhu imaju podzemni rovovi koji se u poslednje vreme sistematski kopaju pod njihovim nogama. Ubedeni su izgleda, da su to samo obične teškoće koje su samo nešto veće nego što su bile u bivšoj Austro-Ugarskoj i koje se mogu ukloniti dužim ili kraćim intervencijama. Da su oni na krivom putu, o tome imamo dosta dokaza.

Položaj katoličke crkve je svakako težak, jer je ona u odbrani osamljena. Prema njoj se postupa drugojačije nego prema brojno jačoj pravoslavnoj crkvi. Ali bez obzira na to, moraće ona, ako želi izbeći još većim neprilikama, tražiti otvoren razgovor sa državnom vlašću i moraće do poslednje tačke raščistiti međusobne odnose.

Eto, u tome grmu leži zec. Treba do poslednje tačke raščistiti odnose između rimokatoličke crkve i države. Korošec je bio posle i pretsednik vlade i šestojanuarski ministar i za čudo niko njega nije preveo u pravoslavlje, niti je on išta raščistio, nego samo zamutio, i zato i sedi danas u internaciji ne kao predstavnik crkve koja po njegovom treba da bude „eklesija militans“, nego kao skrahirani uskogruđi versko-plemenski političar.

Gospodo narodni poslanici: Svim ovim citatima ja sam samo hteo ukazati na kontinuitet u borbi rimokatoličke crkve svagde pa i u Jugoslaviji za supremaciju nad državom u pitanju odgoja čovečjeg. I poslanica naših episkopa u Zagrebu od 17 novembra 1932 godine samo je produženje te stalne borbe. Kad je tako posmatrate, ona dobiva i jasniji smisao i ništa nas ne iznenađuje. Ona je proširena kopija poslanice krčkog biskupa Srebrnića protiv Sokola iz 1930 g., a

on je opet aplicirao jednostrano na svom terenu ideje enciklike Pape Pija XI od 31 decembra 1929 god., odnosno ideje i teze ranijih Papa.

Sad se postavlja pitanje: a kako mi Jugosloveni, patriote i čuvari našeg državnog i narodnog jedinstva gledamo na taj stav rimokatoličke crkve i specijalno episkopata iz Zagreba? Eto to smo mi hteli doznati od Kraljevske vlade i rado smo uputili ona pitanja. Vladin stav ne znamo, no mi, ja i moji prijatelji potpisnici, stojimo iskreno i otvoreno i kao rimokatolici i kao Hrvati-Jugosloveni na ovom stanovištu:

Crkvu treba rastaviti od države i time definitivno rešiti i toliko kombatovano pitanje vaspitanja omladine u školama. Odgoj omladine pripada apsolutno državi. Crkva treba da se ograniči isključivo na religiozni rad. Ona ireba da prestane sa težnjama da osvaja i svetovnu vlast. Katolička crkva u Jugoslaviji može da traži kompromis sa državnom vlašću (konkordat) i da iskrenim jugoslovenskim državljskim držanjem, suzbije i rasprši nepoverenje koje se češće javlja protiv nje baš zbog ovakvih poslanica i ataka na jugoslovenstvo sa tesnogrudnog verskog i plemenskog gledišta. Lojalnu saradnju crkve i države predviđaju i pape u svojim enciklikama. Pa kad bi celoj javnosti bilo, ne bi se ni morao postavljati zahtev za rastavom crkve od države. No svi bi tih sumnja nestalo rastavom crkve od države. Francuski zakon iz 1905 o toj raspravi usplahorio je i uzrujao katoličku crkvu ali država nije popustila. Klemanso i Brijan još su stvorili dodatak tome zakonu, kojim je sprovedena rasprava do kraja i dokinute su sve privilegije crkve. I sada imate situaciju: vera je privatna stvar svakog pojedinca, sveštenici su obični građani, država nema sa crkvom i verskim organizacijama nikakvog posla. To je bolje od konkordata.

Gospodo, ta je rastava provedena u Meksiku 1873 g. i 1874, u Braziliji 1890, u Irskoj 1869 u Švajcarskoj 1907, u Japanu 1897. Mi na tome ne insistiramo kao na hitnom poslu, ali smatramo da će do toga doći i da zato treba spremati duhove, jer gospodo, iako smo mi za akciju oko zbliženja i ujedinjenja naših crkava, ipak ne verujemo da će se tu doći do pozitivnih rezultata. Štrosmajerova lozinka „za jedinstvo crkava i slogu naroda“ bila je nekada žestoko napadana od pravoslavnih episkopa kao težnja da pravoslavni priznaju Papu i da se unijate. Još i danas mnogi pravoslavni tako misle o Štrosmajeru i nikako ne mogu da ga „progutaju“. Tipična je za takvo shvatanje poznata borbena knjiga pok. zadarskog vladike dr. Nikodima Milaša „Propaganda njezin postanak i današnja uredba“ štampana u Beogradu 1889 g. Tako je on sumnjičio i napadao Štrosmajera! A šta li bi istom dobronamerni Milaš rekao o nadbiskupu Baueru, koji je daleko, daleko ispod Štrosmajera.

Zato je teško verovati da ćemo ikada ujediniti naše crkve. Nemamo mi iskrenih vladika, Štrosmajera

ni na jednoj ni na drugoj strani, a ako ih ima ti su u pozadini, slabi i nečujni. Ja ću citirati jedno lepo i plemenito i pošteno mišljenje o tome jedinstvu prote Milutina Jakšića, koji je u „Novoj Evropi“ 1923 broj 1 napisao ovo:

„U novom položaju naših plemena jednog prema drugom, prirodno bi bilo da se i crkve naše približe, jer je žalosno, pa i nemoralno, da ostanemo pri praksi, ma kako ona stara bila, da se mrzimo zato, što se u nekim veroispovednim pitanjima razlikujemo. Mi smo već došli do tog, da nam se čini da ispunjavamo versku dužnost, ako jedan drugog mrzimo. Za tu sablazan krivci će kad tad odgovarati.

Približenje naših veroispovesti bio bi postula i hrišćanske ljubavi i nacionalne svesti. Ne može se ni misliti, da se to približenje može iznuditi. To se s pravoslavnim u bivšoj dvojnoj monarhiji kroz stotine godina pokušavalo ali bez uspeha. Da mogu naše crkve o tome rešavati, nužno je da imaju svoje samoodređenje. Ne može se doći do približenja, ako ma koje od njih rešenjem zavisi ne od volje naroda i klera nego od neke vrhovne vlasti koja se nalazi izvan naroda.

Veliki i jaki narodi izvojevaju sebi i crkvenu samostalnost u raznim oblicima, održavajući vezu s materom crkvom ili kidajući. U istočnoj crkvi proglašavanje samostalnosti nije išlo tako teško kao u zapadnoj. No i zapadni narodi znali su sebi izvojevati crkvenu samostalnost.

Sveopća crkvena monarhija je lepa zamisao, ali za zemlju nešto suviše idealno, a nema ničega goreg od izopačenja idealnog. Nema ljudi koji jednako vole tuđ narod u državi kao svoj, i koji većma vole nebesko carstvo nego zemaljsko. Kao što je za naše stare bila politika a ne dogmatika grčke crkve ono što ih je prisililo da traže autokefalnost, tako je danas smetnja jedinstvu papska politika a ne dogmatika kao što će se za države pre stvoriti međunarodni sud, nego jedna svetska država, tako isto, mislimo, da je lakše izvodljivo jedinstvo crkve na saborima nego na monarhijskom osnovu“.

Kako vidite, jedan gotovo neostvarljiv plan, kada se zna, kolika je snaga papinstva u rimokatoličkoj crkvi. A dok postoji papa, isključeno je jedinstvo naših crkava. Nikada pravoslavni episkopi neće pristati da priznaju papu, niti će katolički episkopi, bar u ova-kvoj kompoziji, u kakvoj su od ujedinjenja na ovamo, pristati da se odreknu pape. A takve prilike gotovo teraju na posao rastave crkve od države, da se lakše pod isključivim državnim nadzorom izvede duhovno jedinstvo Jugoslovena, što nam je od najpreče potrebe. Ovako smo stalno smučeni i podvojeni.

To je naše općenito mišljenje o problemu odnosa crkve i države u Jugoslaviji. A sada mi dozvolite da odvojeno od toga, a opet u vezi s tim, podvrgnem kritici samu poslanicu naših biskupa i da iskreno

reknem šta mislim o njima kao građanima ove zemlje. Ja sam u svome pitanju na g. Ministra za fizičko va-spitanje naroda rekao ovo: (a to je cenzura zabranila).

„Svakome se Jugoslavenu nameće misao, da postoji neka dogovorna veza između nedavno objavljenih političkih opozicijskih „punktacija“ i ove poslanice. Možda neki potpisnici ove poslanice nisu svesni političkog zamašaja svoga dela, no apsolutno postoji neko, koji je svesno forsirao objavljivajne poslanice baš u ovo vreme opozicijskih izjava.

U vezi s tim karakteristična je taktika episkopa, da izjave i postupke starih jugoslovenskih Sokola iz doba, dok još nije bio ustanovljen savez Sokola Kraljevine Jugoslavije, prebacuju na sadašnje sokolske funkcionere, prešućujući da je većina hrvatskih sokola u tome savezu, te da se ta većina solidariše sa celokupnim današnjim radom sokolstva. „Jugosokoli“ (kratica izmišljena od zagrebačkih frankovaca), bili su uvek trn u oku separatistima zbog svoje čvrste nacionalne jugoslovenske svesti. Hrvatske sokole kao tadanje nosioce izdvojene hrvatske misli biskupi nisu nikada napadali, iako je i hrvatskom sokolu Tiršova ideologija bila osnovom rada. Zato se i veruje da bi se episkopat manje oborio na Savez Sokola Kraljevine Jugoslavije i da bi blaže vojevao za principe papine enciklike, da Soko nije izdigao visoko jugoslovensku misao. A baš prisustvo hrvatskih sokola u savezu Sokola Kraljevine Jugoslavije najrečitije demantuje tvrdnju episkopa o nepriznavanju poštenog hrvatskog (slovenskog) imena u sokolstvu. Od biskupa trezvenih i anatemisanih „Jugosokoli“ mogu kratko i dostojanstveno, kada su već biskupi zaboravili na svoje dostojanstvo, — da u malo-joj parafrazi isporuče svojim članovima isto ono što sami biskupi citiraju u svojoj poslanici: „Blago vama kad vas pogrde i usprogone i uzgovore na vas sve zlo, lažući Vatikana radi. Veselite se i likujete, jer je vaša plaća velika u jugoslovenskoj budućnosti“ (po Mateju 5. 11. 12.)

Gospodo narodni poslanici, To je rečena jedna krupna tvrdnja: „... Lažući Vatikana radi“. Možda je zbog ovog izraza „lažući“ pasus od cenzure zabranjen. No ta se reč nije mogla izbeći, kada se parafrazirao. Neka zato izvine gospoda episkopi. Ja povlačim reč „lažući“ i stavljam izraz „govoreći neistinu“. Jer, gospoda episkopi nisu govorili istinu. Čitava je njihova poslanica gde god nešto tvrde sagrađena na neistinitim premisama. Ja to tvrdim a g. Ministar za fizičko va-spitanje naroda ima zato verovatno i dokaze, jer je proveo istragu. Voleli bismo ih čuti da kompetentno pude ustvrđen taj skandal izvrtanja činjenica od strane pastira božijih. Ja tvrdim a vama su fakta i poznata: 1) Tiriš nije bio bezverac; 2) Jugoslovenski Soko ni kada nije širio ni propovedao bezverstvo; 3) Jugoslovenski Soko nije nikada davao onakvih izjava, koje mu podmeću biskupi; 4) Nijedan od primera navedenih u

poslanici o radu naših Sokola nije verodostojan nego je zlonamerno-iskrenut.

Kada su takvog kvaliteta biskupske premise onda je jasno kakvi su i zaključci povučeni iz tih krivih premisa. Ta je poslanica jedna biskupska propast, jedan galimatijas nesavesnih i neskrupoloznih optužaba, protivnih svim moralnim i etičkim principima crkve, koju biskupi imaju čast da zastupaju.

Ti naši biskupi inače svake godine ponavljaju nekakve žalbe i tužbe protiv postupaka državnih vlasti, pa uvek tako da to škodi verskom i nacionalnom miru u zemlji. Oni napadnu a onda dignu dreku da mi izazivamo versku borbu, „Kulturkampf“, i šta ti ja znam. Kakvim imenom da okrstimo ovakav metod borbe? (Jedan glas iz centra izražava neslaganje).

Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi: Gospodine poslanice izvolite ublažiti vaše izraze.

G. Ante Kovač (nastavlja): Ja sam rimokatoliki još se nikada ni o čemu nisam osetio verski ugrožen u ovoj zemlji. Ne osećaju se verski ugroženi ni milioni hrvatskih seljaka i građana, a biskupi su ugroženi! Valjda što im zemlje i šume padaju pod udar agrarne reforme? Pa te im zemlje i šume nije dao Hrist u naslede! On im je dao u naslede veliku hrišćansku nauku da je šire po celom svetu za zadobivanje nebeskog, a ne zemaljskog blaga i carstva. To vredi i za pravoslavne episkope, ako se i oni kadgod sete da su ugroženi.

Blagopokojni Stjepan Radić bio je često vrlo žestok u osuđivanju rimokatoličkog episkopata zbog njegovih političkih i plemenskih ispada. I dok je on bio živ, ti su episkopi bili puno skromniji i tiši. Ja ću vam citirati jedan slučaj iz 1924 g. da vidite kako je pok. Radić mislio o njima baš povodom jedne ovakve poslanice. Oni naime svake godine izmisle ovakve epistole. Tako su 1924 g. uputili Hrvatima jednu poslanicu o proslavi tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva. Stjepan Radić održao je tada, 28 septembra 1924 g. u Krasiću (moj srez Jastrebarsko) jednu veličanstvenu skupštinu i tu je pred hiljadama hrvatskih seljaka rimokatolika ovako besedio (citiram iz „Slobodnog Doma“ br. 40 od 1. oktobra 1924.):

„Seljački narode! Vi ćete biti danas osam dana, kao obično u crkvi. Imam da Vam javim žalosnu, strašnu vijest. Sastali su se svi naši biskupi u Đakovu i sastavili pismo, okružnicu, koja će se po crkvama zagrebačke nadbiskupije čitati buduće nedelje. Ja sam ju čitao više puta i nisam mogao verovati da katolički biskupi mogu napisati ovako pogansko pismo. To je ozbiljna stvar, pa je potrebno da je dobro shvatite i razumijete. Vi znate da je drugo Bog, drugo vera, a drugo pop...“

Dalje kažu biskupi, da prazne crkve plaću nad izrođenim pitomcima prvog katoličkog kraljevstva. I dalje nastavljaju da Hrvati mogu postati narod svet, ako sakupe novac i pošalju ga Papi u Rim, to je poganski. U cijelom pismu se govori: Bog je upropastio mnoge

narode. Bog je srdit. Ovako su o Bogu govorili židovi....

Sad se najedamput 14 biskupa sastane i pozivaju hrvatski narod da proslave tisućgodišnjicu svoje povijesti, baš po njihovom receptu, jer inače će ti biskupi proglasiti narod izrodima, kojima će se Bog osvetiti i u svojoj ih srdžbi uništiti. A poslušaj li hrvatski narod taj biskupski recept onda će biti i svet. U tom pismu od 20 kolovoza 1924 nema nigde riječ mir, ali ima rat, čak se tamo veli da mi Hrvati bijemo boj za Isusa....

Nema u tom pismu ni riječ pravедnost, nema ni riječi seljak i radnik, — i... jednom riječi ništa od onoga, što ispunjava i sačinjava čitavi današnji hrvatski javni ili politički život. A ipak je to pismo čisto političko..

Da su naši biskupi napisali jedno vjersko pismo, u kojem bi se govorilo o vjeri, ja u to ne bih dirao. Da li biskupi vjeru krivo ili pravo naučavaju, o tom ima odlučivati Papa. Ali kad naši biskupi pišu političko pismo i kad oni hoće da budu hrvatskom narodu vode, onda je moja i naša dužnost da prokudimo i ako treba osudimo.

A kad Vam svećenici stanu čitati ovo pismo, vi ga mirno ili saslušajte, prosudite, i vagnite, ili mirno izađite iz crkve, jer radi svoga poganskog sadržaja ne zaslužuje da se sluša.

Biskupi su mogli odrediti da se tom prilikom prirede svečani ophodi i vrše pokore. Samo se meni čin; da bi najveću pokoru morali vršiti baš ti biskupi... koji su izdali našu domovinu Hrvatsku... (Aplauz u Narodnoj skupštini).

Sve sam morao ovo reći zato, jer su ti naši biskupi tako zaboravili na Isusov nauk ljubavi i mira, da su ovim svojim pismom iz redova hrvatskoga naroda isključili oko osam sto tisuća muslimanskih Hrvata...

Svi ti naši muslimani veruju u jednog Boga... A što je glavno, taj naš muslimanski svijet je tako pošten kao i mi katolici, a više puta i pošteniji nego katolici...

Naši biskupi za sve to nemare.

Da u ovom pismu nema ništa drugo nego to, što se na pet, šest mjesta upravo tvrdokornom gluhošću ponavlja da smo mi Hrvati katolički narod, već je i to dosta, da za uvijek odbacimo ovako pagonsku, biskupsku politiku.

Taj Akšamović prodao sada šumu za 18,000.000 i onda je poznavao sve te biskupe na gozbu iz koje je moralo izaći pismo puno ne duha Svetog nego duha vinskog.

Da su ti naši biskupi otišli u kakav samostalan i tu u molitvi smisliji poslanice dostojnu uzvišene časti, to bi sasvim drugačije izgledalo...

I zato, vidite u ovom pismu pravi poganski duh, a od kršćanstva su samo riječi.

Ali je velika sramota i prava strahota kad biskupi ovako napadaju na našu katoličku vjeru i kršćanski duh,

kad od vjere prave samo jedan gospodski cimer...

Ti biskupi na jednoj strani plaše cijeli narod Božijom srdžbom i prokletstvom, a na drugoj strani mame ga obećanje svetosti i sigurne nagrade Božije. I ovo je poganski.

Rekao sam, da nam popovi politički ne mogu škoditi, ali ne damo da nas sramote...

Svećenici osobito biskupi su učitelji vjere i mi kao takve slušamo, u crkvi pa i izvan. Ali kad vjeru pomešaju s politikom osvete, krvi, okolnosti i proždrljivosti, onda nisu učitelji, nego rušitelji vjere i crkve.

Tako je govorio skoro pre 10 godina vođa hrvatskih seljaka Stjepan Radić. (Uzvici: Slava mu!) Osećate li, kako su njegove vehementne reči aktuelne i danas. Prosto kao da su govorene za ovaj slučaj, za poslanicu biskupa iz 1932. Bolje ocene njihove naopake rabote ne treba ni davati.

No izgleda, da su se i sami biskupi malo trgnuli i preplašili zbog odjeka svoje nepromišljene i neumesne poslanice. Kad se zemlja skoro zatalasala u znak protesta protiv njihovih ispada, oni su sazvali svoj poslovnii odbor i na večanjima od 25 do 27 februara doneli novi zaključak, nove klerikarne „punktacije“, reterirajući na jednom mestu ovako: „Izričito pak istaknuli smo da osuđujemo samo protu verski duh i odgojena načela, a ne sam sokol i sokolske jedinice, te napose spomenuli da se protu verske pojave još ne zapažaju posvuda jednako, jer protukatolički duh još nije dovoljno pronikao sokolske načelnike, prednjake, prosvetare i druge vođe.

Ostalo neću ni da citiram, jer je mlatnjava prazne slame, tako na primer tvrdnja da je klerikalizam isto što i katolička crkva — a nije ni obelodanjeno. To bi nas i predaleko odvelo. Ja ću biti slobodan da poslednje poglavlje o svome govoru posvetim onim našim rimokatoličkim sveštenicima, koji i na jugoslovenstvo i na veru i na ulogu crkve u Jugoslaviji gledaju sasvim drukčije, dakle ispravnije od svojih episkopa. Neka je čast i slava Biskupu Učeliniju (Uzvici u Narodnoj skupštini: Živeo!) Don Franu Ivaniševiću (Uzvici u Narodnoj skupštini: Živeo!), našem poslaničkom drugu profesoru Vjekoslavu Spinčiću (Uzvici u Narodnoj skupštini: Živeo i aplauz.), župniku dr. Mati Novoselu (Uzvici u Narodnoj skupštini: Živeo!) i drugima dičnim narodnim sveštenicima, koji su se javno ogradili od te biskupske poslanice i odbacili od katoličke crkve u Jugoslaviji generalno sumnjičenje, da je protu jugoslovenska, protu sokolska, netolerantna i političko oruđe u rukama Rima i naših ostalih neprijatelja. Naročito je slavni istarski borac i jugoslovenski patriota Spinčić jednim velikim gestom dostojnim Štrosmajera i Račkog, izneo svoje racionalno jugoslovensko „vjeruju“ u formi jednoga testamenta u „Politici“. On je s ostalim narodnim sveštenicima, koji su se javno izjasnili protiv poslanice biskupa ili je nisu hteli ni čitati u svojim crkvama, spasio

ugled nas Jugoslovena katolika. Hvala mu! (Uzvici u Narodnoj skupštini: Hvala mu!) A eto, u sretnom sam položaju, da vam pročitam i jedno odlično pismo jednog grčko-katoličkog unijatskog narodnog svećenika (jer je i unijatski biskup dr. Dionizije Njaradi potpisao onu famoznu poslanicu). Taj unijatski župnik piše:

„Naši biskupi istrčali pred rudu . . . . Ovakova šta se samo kod nas može dogoditi, jer gospoda misle da još živi „Apostolski Kralj“ samo u nekoj drugo osobi, koja bi valjda imala doći . . . . Svakako su pokazali svoje veliko nezadovoljstvo u Jugoslaviji, ali i kuražu, koja bi dala slutiti na neko jako zaleđe . . . . a šta onda, kad bi im država s vremenom stavila plaću i dohodke na pol, pa tu polovicu razdijelila siromašnim sveštenicima, koji kubure sa 500 dinara mjesečne plaće kao n. pr. u Dalmaciji u Žumberku? Ovako će valjda samo ispaštati jezuiti, koji su i onako neki luksus kod nas. Uopće tih svakojakih redova ima previše kod nas, a svi dobro žive i dobro se hrane. Sad je s njima saturirana Belgija i — Jugoslavija (prečanska), ako su tako veliki altruisti neka podijele svoj hljebac sa apsolutnom sirotinjom! Ako budu jezuiti izagnani iz Jugoslavije — bit će to jedna gesta kojoj će bar u srcu aplaudirati većina nelatinskih nego rimokatoličkih svećenika nadbiskupije zagrebačke, — tako vele — koji to znadu. Država pak, ako hoće da sačuva svoj autoritet ne bi smela na pol puta stati. A kako je s ovim: nisu li pod majčicom Austrijom postojali isti Tiršovi sokoli kako u Češkoj kao i kod nas? I niko mu nije ni iz daleka palo na pamet, da tomu društvu prigovori, ni kao pojedinac, pa ma to bio i jedan biskup, a sad kad je to isto Tiršovo društvo — dapače većinom iste osobe kao i prije — promenilo pročelnika, sad se na to društvo tobože iz „religijoznih“ razloga baca anatemata i to sa kancela svih rimokatoličkih crkvi u Kraljevini Jugoslaviji u ime svih katoličkih biskupa u Kraljevini Jugoslaviji. Bojim se, da će se ova pogreška i opet osvetiti na leđima tako zvanog nižeg klera, jer će se kao uvijek naći mladih zelota, koji se neće moći uzdržati ne samo od hvalospjeva svojim šefovima, nego će se još eksponirati u afrontu spram državne vlasti i — staviti tobože kao „mučenici“ svoje vere?! Prema tome izgleda, da je ova poslanica bila pripravljena kao neki izazov kao signalna raketa savezničkom drugu kao signal na uzbunu katoličkih seljaka . . . koji — ali, u brigi da svoje i svojih obezbeđenje — čini se da nema razumevanja za filozofski stil i sadržaj ove glomazne poslanice, koja bi bila umesna onda, kad bude antihrist došao na svijet, da sruši sve ono što je Hrist izgradio. Tako je uvijek, kada se sa topom puca na muhu. Glavno je da se čuje čim dalje, tim bolje! Bilo bi dobro da gospoda u svili imaju pred očima ono što se njihovim kolegama događa u Rusiji — pa bi došli do spoznaje, da je Jugoslavija za njih pravi Eldorado! Što ćemo kada ih zob bodel (*Arandel Nikodljević: Smanjimo im zobnicel*)

Eto, kako sude o svojim episkopima oni narodni sveštenici, kojima je bila i svetla jugoslovenska država i ideja. Neki dan slušao sam na jednom našem prijateljskom banketu drugog našeg sveštenika rimokatolika, koji je govorio ovako: „Strossmayer je izneo jugoslovensku misao, jugoslovensku ideju kao vladika. Jugoslovenska je ideja zato sveta, jer je nikla na oltaru? „Tako govori pravi katolički sveštenik, sin jugoslovenskog naroda. A biskupima nije sveta ni istina, a kamo li šta drugo! Da završim, gospodo narodni poslanici. Biskupi, izgleda hoće da ugrabe silni Radićev politički kapital, hoće da se nametnu za politička vođe hrvatskim seljacima, da počine sebi te mase za što najuspešnije borbu protiv državne vlasti i osvajanju prvenstva za vaspitanje mnogih generacija katolika u Jugoslaviji. Država je dužna, mi smo svi dužni, da taj atak nekoliko odbijemo baš u interesu sretnije hrvatske budućnosti u jugoslovenstvu. Biskupi neka se vrata u crkve i dižu moral našega sveta u duhu istinske Hristove nauke „Ljubi bližnjega svoga, kao sebe samoga . . .“ i ljubi neprijatelje svoje, (Buran aplauz) a država i mi da najenergičnije poradimo da odgojimo našu omladinu za što čestitiji, patrijotskiji, sokolskiji i moralniji rad u interesu Kralja i otadžbine, Jugoslovena i Jugoslavije, u duhu dubokog narodnog naučavanja: „Brat je mio koje vere bio“ (Buran aplauz).

Gospodo narodni poslanici, i ako bih ja najvolio da u ovom budžetu nema verskih stavaka, ipak izjavljujem da ću glasati za ceo budžet, jer ga trebamo mi svi i katolici i pravoslavni i muslimani i jevreji.

Председник Др. Коста Кумануди: Има реч Г. Милутин Станојевић.

Милутин Станојевић: Наш млади колега г. Ковач, који је сада говорио жестоко се у своме говору окомио на бискупе, а боље би било да је утрошио своје време за прикупљање података из литературе како би наша привреда дала што бољи сој крава и врсте доброг кукуруза и воћа, него што је говорио о једном узалудном питању које је луксуз за Народну скупштину. Њему анатема не гине, и ко зна да ли ће имати места и у паклу, тако је он говорио. Овакав говор он није имао потребе да држи, нарочито ако је био на једној седници Финансијског одбора кад се расправљао буџет Министарства просвете, и кад смо чули да се 80 милијона троши на цркве, а на школе свега 18 милијона. Ја сам онда предлагао да би се народ смирио да их све сместимо на Корчулу, острву у Далмацији. Питати ћете ме зашто тамо? Зато што има тамо свега што је свецима потребно. Има рибе, има маслина и вина а и магараца, јер су се апостоли магарцима служили. Даље сам предложио да им дамс тамо и луксузна средства као што је Радио станица и звучник па нека госпда своју веру излажу преко радија, и изређају се на њему држећи своје говоре. Тако католици могли би да говоре у 8 часова, православни

у 10 и т. д. па нека верни слушају како Божи претставници говоре, и онда би се верници могли сви да моле Богу, јер је Бог свуда и на сваком месту. Код мене је, господо, Бог моја савест и она је у мени, и ако сам крив сматрам да ми не помажу ни сто њихових молитава, а, исто тако, ако сам прав непотребне су ми њихове молитве. Међутим данашњи проповедници вере они су, од све Христове науке што је од Христа било добро, узели само вино са тајне вечере. Ја сам се трудио у последње време да научим хрватски језик, и, хвала Богу, ја сам успео да га научим, и видећи овде пред собом велики број Хрвата, ја вам ево овде држим свој говор на чисто хрватском језику. (Смех.) Можда ја и направим по неку граматичку грешку, али је то особина наше источне Србије одакле сам родом, а одакле је и покојни Пашић. Ми стално ратујемо са граматиком. Моја је дужност као старог парламентарца да вам покажем шта би у садашњим тренутцима требало учинити за овај наш народ. Он не очекује ни молитве ни благослове, он очекује хлеба. Његови приходи су се срозали на најмању меру и он више нема услова да постоји. Из овога даљег свога излагања ви ћете видети стање код нас.

Али пошто сам се дотакао хрватске граматике, ја ћу сада мало да поменем и историју хрватскога народа и у њој да вам прочитам само неколико речи где се каже да је последњи хрватски краљ Петар II погинуо од мађарскога краља Коломана 1102 године. „После 821 годину долази српски Краљ Петар I да га освети и поврати краљевство хрватско. И после толиких великих успеха има неколико заблуделих синова који шаљу баш из те државе бомбе да руше овај поредак који је створио слободну Хрватску.“

Најтеже је, господо, управљати државом па да свакоме буде добро — то је казао један велики светски писац. А сада да пређем на ствар. Ово мало увода било је потребно да кажем, али оно што је главно и што сам дужан да говорим, то је о нашој привредној невољи.

Ми стојимо финансијски очајно рђаво. Финансијски положај нашега народа врло је тежак: од робља не може нико да начини хероје. Годинама се је рђаво радило и када се ударило главом у бедем, када се нема куд, траже се специјалисте које ће исправити оно што је годинама рушено. Да уредимо нашу државу нама је потребно да студирамо Енглеску, Француску и друге државе? Али ми, господо, имамо тога саветника код нас у нашој држави и само да радимо по његовим методама па ћемо моћи да се сласемо. Ако се вратимо за 50 до 60 година уназад како се је Србија стварала, ви ћете видети њене методе: велика штедња, мали број службеника, сваки је вршио своју дужност, и према томе је и по тим методама она мала Србија на коју

се по неки хоће данас да баца каменом, она би могла можда послужити нам као један светао пример у данашњим приликама. Оно што се Србији и српском народу пребацује за хегемонију, то је једна велика неправда. Србија је издржала те прекоре, али дубоко жали да је за све оне жртве које је учинила тежећи јединству Југославије добила неправедне нападе. Они који друкчије мисле неће успети, али ипак са болом у души ја жалим што су се такве изјаве могле појавити.

Тако је било у време народног ослобођења у Србији? Од 1815 до 1842 године за 27 година у Србији дуга пореског није било. Сваки је платио порезу, али тада нису ишли рђави људи по народу да га одвраћају да не плаћа порезу. У то време остала је она народна изрека, боље ти је изгубити главу него реч погазити. Ви знате да је Јевросима мајка кад је шиљала Краљевића Марка да мири Краља Вукашина и Мрђавчевиће, да га је саветовала да говори истину и правду: „Боље ти је изгубити главу, него сине изгубити душу.“ Код нас је међутим настало ново доба где људи гледају да све изврну наопако и да народ лажним обећањима и измишљотинама наводи на рђав пут. 1842 године ми смо имали готових пара у државној каси данашњих 80 милиона динара. Фебруара месеца 1834 године Кнез Милош у својој прокламацији каже: „Треба сматрати за најсветију дужност да нам сваке године која пара претече и нађе се за гладне године. „То су били стари принципи, а какви су данас? Данас се журе државници да им не пређе кредит у другу годину и навраћу на нос расписују лицитације само да се и последња пара у буџету потроши. Једна лицитација пре неколико дана била је одређена са врло кратким роком у коме не може да се изврши набавка. Питао сам зашто тако журите? Одговорили су ми да журе да утроше стари буџет, и ако потреба за ту набавку није била тако велика. Према томе они који хоће да уреде државу нека преврну наше старе књиге и записе, па ће наћи како је пара по пару збирана и тако се успело да се има 80 милиона готовине у касама.

1876 године мала Србија од милион и четири стотине хиљаде становника са својим пушкама и топовима који се спреда пуне објавила је рат моћној турској царевини. Има ли гдегод већег фанатика и већих жртава, које ће један народ поднети за своје ослобођење, од оних што је учинила Србија?

До 1877 године Србија није имала ни паре дуга. Тек 1887 године она је направила један унутрашњи зајам од 12 милиона динара.

1910 год. — да пређем један период — извезено је из Србије, која није имала ни три милиона становника, извезено је за 98 милиона динара разних производа, што по данашњем возу, по дана

шњем курсу чини милијарду и седам стотина милиона динара, јер један тадањи динар данас вреди 17 динара; један наполеондор данас је 340—350 динара. Тада је на једнога становника припадао извоз 580 динара, а 1932 године припада извоз 215 динара. Буџет са бановинским на једног становника припада данас 900 динара.

Према овоме излази да ми морамо мењати начин нашег финансирања и начин рада у нашој привреди. Треба више штедети и приходе појачати. На привреду се најмање троши, ни онолико колико се даје пасивним крајевима за исхрану. Зар није боље дати те паре што се дају пасивним крајевима да се хране, зар није боље дати за унапређење у њиховим крајевима. Зар ви у Далмацији и Црној Гори мислите да је доиста тамо таква беда да се помоћи не може. Има лека, има помоћи, али нико овде о томе мислио, и место да се посланици тих крајева скупљају често на састанке, да се саветују како ће помоћи ономе крају да не буде пасиван и да се не доводи до просјака, јер онај који тражи да га држава храни, тај је изгубљен човек, тај више нема поноса у себи, — они место да се скупљају да нађу начина како да помогну своме крају, они се истина скупљају, господо, али само онда, када треба сви колективно да викну на Министра социјалне политике: Хлеба! Нико се даље не брине, зашто тај народ тражи хлеба. Ту су били једнодушни и у томе је њихов грех. Ако у Далмацији и Црној Гори не роди пшеница и кукуруз, не мора ни да роди, јер то рађа у целом свету. Њихово је поднебље тако добро, величанствено, јединствено. Један хектар у тим крајевима може да да више него што може хектар у Војводини; оно има сунца, има раног лета и слабу зиму. Тамо одлично успева маслина, успева бадем, успева рогач, бухач и други производи, које не само ми, него и Европа врло радо купује и треба. Ми смо можда једини крај на југу Европе, који може да снабдева Европу оваквим производима. Шта смо ми урадили тамо? Исечене су оне маслине, лимуни и поморанце које су стари капетани пловећи по свету донели, и постала је гола утрина и нема ни за козе да пасу. Лимунови и поморанце, које су они садили, мислите ли да то не може да успева? Може, те још како. Јер ако ми извозимо за четири милиона динара бадема, зашто да не извозимо за 40 милиона динара? Јер кад нам је Бог дао да може да роди за четири милиона може и за 40 милиона, и кад може да роди маслина за 20 милиона, нека роди и за сто милиона динара. А ако нашем маслиновом зејтину смета семење са стране донесено и овде пресовано за зејтин, ми ћемо забранити увоз његов у земљу, те да се у земљи троши само маслинов зејтин. У тим крајевима има још нечега скупоценог: има физичке снаге. Та физичка снага, нарочито по варошима, не представља

никакву вредност. Она је као река која јури кроз брда, руши и не доноси никоме никакве користи. Место да се та физичка снага каналише и направи један канал да меље и доноси приходе и ономе сопственику и народу, та се физичка снага пушта тако да пропадне.

Ми имамо које Личана, које Далмагинаца, које Црногораца бар 100.000 беспослених, који иду од вароши до вароши да нађу посла. Донекле они раде, а однекле почињу да се пролење и да пазе да ли гдегод има народне кујне да их храни. Па шта можете очекивати од једног народа, који је здрав и читав да стоји пред кухињом да му даду јела и комад хлеба? (*Милош Драговић*: Што му не дате посла?). Кад би мене неко слушао, Драговићу, ја бих му нашао посла, не би имао кад ни да спава. Ја бих му дао посла. Ево посла. Шта је утрошено на васпитање тога света који иде у печалбу. Он ништа не зна него да ради у мајданима као марва. Дал се томе не могу да створе занатске школе. Личанин може да буде добар зидар и добар дрводеља; Далмагинац може да буде добар машиниста. (Један глас: Зна Личанин да ради, само нема шта да ради).

Председник Др. Коста Кумануди: Молим вас, немојте да прекидате говорника.

Милутин Станојевић (наставља): Ако на пијаци данас дође сто беспослених радника, па међу њима имате 20 њих који знају какав занат, онда ће они пре добити посла и бити боље плаћени, него оних 80, који ће носити малтер и радиги по мајданима. Ништа тим радницима, који раде по мајданима, не смета да имају зимске курсеве, да на њима науче неки занат, а не да буду прости радници који се најмање плаћају.

По варошима имате пуно пролетера. Вароши сваког дана све више пропадају и то постаје последица права опасност за народ. Сељак, он има своју њиву, има своје волове, има најужније потребне количине хране (*Ђуро Марјан* нешто добацује).

Председник Др. Коста Кумануди: Немате речи, господине Марјане.

Милутин Станојевић (наставља): Не смета ништа, дају му мало од моје крви, пелцоваћу га, па ће бити хладнији.

Ми имамо по варошима грдан број незапосленог света. Зашто се у тим крајевима не стварају занатлијске школе, у Далмацији школе за машинисте за бродове, затим школе у Лици, у којима ће се учити како се ради камен? Те занатлијске школе неће никоме сметати. Занат је златан. Ко има занат неће пропасти (*Милош Драговић*: Ето, има обућара који пропадају). Занатлија имамо у нашим крајевима око милијон и двеста хиљада. Ко ће од њих да направи индустријске раднике да они буду самостални мајстори, који ће моћи цео један објект да

израде? Шта раде радници у фабрици? Целог века праве који клинчић или везују пантљику. Зато је потребно научити занат. Треба развијати и фаворизирати малу индустрију, треба је помоћи. Ми на томе питању нисмо ништа радили. Колико смо утрошили на унапређење наших снага? А ако незапослене шаљемо у фабрику код Бате или коју другу, на случај рата ко ће да рани ту сиротињу, а има их милијон и двеста хиљада? (*Милош Драговић*: То је питање). Будите правични, господине Драговићу.

Наш извоз много се срзао у прошлој години и спао је само на 3.055 милиона динара. Ако од тога одбијете руде у суми од 400 милиона динара, ако одбијете шуме, које нико не сади, у суми од 700 милиона свега 1,100 милиона динара, онда остаје сума од 1955 милиона динара. Од тога треба одбити и суму од 1200 милиона динара, колико треба дати за инуитете на страни и онда можете видети шта остаје земљи и од чега она треба да живи! Ја се дивим храбрости појединих министара, који још тако оптимистички посматрају ову државу као да је она огроман извор богатства и као да ће пара доћи па има како било. Не може, господо! Постоји једна мала анегдота да су два спортимена имала да се такмиче у снази на тај начин што су им дата два сува лимуна да се види који ће од њих двојице моћи да исцеди из њих сок. И кад они то нису могли урадити или постићи, јавио се један мали шврћа, који је на изненађење свију из оба лимуна сок исцедио. Кад су га упитали шта је он, одговорио им је: ја сам порезник. (Смех).

Господо, ми смо увезли преко 2860 милиона динара. Са тако малим увозом може ли се претпоставити хоће ли се која страна држава интересовати за наше везе? Не може, јер свака се држава интересује само за оне муштерије које код ње пазаре. А шта ћемо ми да пазаримо по другим државама и какве ћемо ми концесије добити за нашу стоку и храну, ако у дотичној држави не можемо ништа да купимо и да пазаримо. Тек, онда кад будемо имали много већи увоз, тек онда ћемо бити у стању да диктирамо наш трговински уговор. Овако наши делегати и не распакују своје куфере, приме налоге и како им се они саопште, тако се враћају својој кући. Ми смо се по неки пут љутили и на Француску, што она не купује више од нас, али немамо право. Требамо и ми више пазарити код ње.

Господо, у нашој пољопривреди влада гнархија. Немате као што треба ни пшенице ни кукуруза, ни пасуља, ни ораха, ни јабука и има тога само онолико колико је од Турака остало или од Бога дато. Изненадићете се кад чујете да код нас има 202 врсте пшенице, 188 врсти пасуља, 100 врсти ораја, 100 врсти јабука. Пита се данас како ће се моћи тако шарена роба да прода у Европи, кад се

тражи само најбоља роба. Кад би код нас био некакав програм, не бисмо ми имали 300 расадника за лозу и да сваке године посадимо по који милион лоза. Један економ из мога краја хвалио се како је прошле године дао 800.000 калемова лозе. То је он дао у ствари 800.000 флаша отрова и то крају у коме се може да гаји друга биљка.

И место да се о том поведе рачуна, увек се налази симпатизера који помажу неговање винограда; интересантна је ствар, откако је то проклето вино, увек има своје присталице. Ми производимо 40.000 вагона вина, а од тога не извеземо ни једну хиљаду вагона, а 39.000 вагона југословенски народ савесно попије. Што ви можете очекивати од народа, који попије за годину дана 39.000 вагона вина? Тај народ нити ће дати добар пород, нити ће моћи да влада собом. Ми смо прошле године добили од вина свега 17 милиона динара, а од воћа 224 милиона, а ранијих година и више. Погледајте колико се код нас помогло воћарство, а колико се силно помаже виноградарство? Ми имамо винограда око 180.000 хк и 120 милиона лоза. И онда се људи чуде што је јефтино вино, а овамо држава сама ствара конкуренцију са својим расадницима. Колико је држава утрошила на подизање воћарства? Ништа! Још нешто. Данас имате по расадницима бановинским и средским 700 000 окалемљених воћака. Међутим, расадници играју улогу трговца који треба да чека муштерију, да му своју робу што скупље прода. То је међутим погрешно. То није задатак државе. Ја сам у томе погледу чинио претставку г. Министру пољопривреде и упозорио га на потребу да се народу даду бесплатно све воћке, као што је случај у другим земљама.

Господо, за гајењем винограда треба престати, као што је већ урађено у Француској. Има чак држава где се виногради уништавају. У Француској постоји велики порез на земљишта на којима се сада саде виногради. Ја бих код нас допустио сађење винограда само кршевитим крајевима, где не може ништа друго да успева. Зашто да дамо Банату да подиже винограде, кад тамо успева првокласна пшеница. Ја бих допустио, али би га оптеретио толиким порезом да нема рачуна да сади виноград. Оставио бих да се сади лоза само по Далмацији, Црној Гори, Херцеговини и уопште само по кршевитим крајевима, и то би било довољно. У земљи би оставио само ону количину која је нужна за домаћу потребу, али ово, што се код нас ради, то је расипање, то је лудорија, то је противно интересима народа и његовог здравља. Ви видите једну аномалију, оснивају се друштва трезвености која воде борбу против алкохола, али једновремено држава приређује изложбе вина и даје најбоље награде онима, који производе најбољи алкохол. Док се приватна иницијатива бори против тога зла, док се друге државе као Америка

и Русија такође боре против алкохола, код нас се то још од стране државе помаже. Ви данас имате 300 расадника који дају народу јевтино па и бесплатну лозу, ослобађају се од порезе и т.д.

Господо, ми смо у Фин. закону дали Министру шума кредит од 6 милиона динара да пошуми голети. Том приликом ја сам приметио да је штета да се голети засађују дрветима које не дају никаква плода. Зашто не би за тих 6 милиона засадили орах, лешник, трешњу и друго плодно воће. Све је то врло добро дрво које би поред дрва, дало и лепа плода. Нарочито орах је једно врло скупо дрво, које се добро продаје. Уместо тога сади се багрење, граб, буква и слично. Уместо да се у целој држави направи воћњак, сади се дрвеће мање вредности које сем тога споро расте, изузев четинаре.

Господо, још једно питање хоћу да дотакнем које се овде сада спомиње, а то је, да наш народ притискују велике државне дажбине. Али поред тога народ нарочито притискује и то, што су његове потребе скупе. Наш потрошач није никако заштићен, он све своје потребе преплаћује далеко више него би требало. И он то све сноси стојички. Међутим то се даде поправити. Ја сам о томе обавештавао и подносио претставке где треба. Па зар за неколико индустријских фабрика, да се допуштају тако високе заштитне царине. Код нас, ако неко увезе ексер или их купи у нашој држави, треба да плати 100%. Ако купи осовину, треба да плати 90% више него треба. Шупље стакло 60%, стакло за прозоре 34%, тканину, платно и сукно између 60—80% више. Кад томе додате још и девизне тешкоће, па ажио 30—40% и зараду на прим, онда да их видите, како су услови под којима се код нас продаје роба. Данас треба фабрикама послати пре новац, па тек онда може да се добије роба, дочим се је раније роба давала на почек, значи да су добро запослене, Индустрију треба заштитити највише 25%.

Ми смо један наиван народ, нама треба само прилепити на некакав производ „Југо“, готова посла, узеће вам и последњу пару. Ако би извршили ревизију код свих тих „Југо“-фабриканата, видели би, ко је све дошао данас да ову лепу земљу усрећи. Ту титулу „Југо“ требало би мирне душе избацити, јер се с њом тргује и јер се врши једна недопуштена шпекулација са овако лепим именом. Имате само један пример картела, како се овај народ експлоатише до краја и како се преко тога прелази, као преко нечега што мора да буде; само један пример:

Другога фебруара била је у Новом Саду једна лицитација бензина за ваздухопловство. Два „Југо“ или можда један „Шел Југо Стандард“ за 1,500.000 кгр бензина дао је понуду за 8,305.000 динара. Ли-

цитација није била одобрена, јер је било свега два лицитанта. Другога марта је била друга лицитација и они даду опет другу понуду са малом међусобном разликом за 7,244.000 динара, — то је за 1,000.000 динара ниже. Ту би неко казао: Хвала! Али још није готово! Један Румун, који се интересовао за лицитацију, био је мајстор, па место да дође право у Нови Сад на лицитацију, он се скине у Петроварадину, и кад је било пред лицитацијом, дође аутомобилом у Команду, тако да су ови били изненађени, кад је овај дошао. И тај Румун, који је поднео понуду, дао је јевтинију понуду са свима дажбинама него наша „Југо Стандард“ за 3,274.000 динара. Ето видите: на једној малој количини три милијона динара! Шта тек мислите, шта је било раније и шта још можемо да очекујемо, па се чудите, кад се овакве ствари дешавају. Ми немамо буднога стражара, који ће то да пази и да се бори против тога. Ми хватамо оне ситне, али за ове велике излазе специјални закони, да се ослободе од свих кривица, које су учињене и које иду на стотине милиона динара. Ја сам без мало једини посланик варошки. Сви сте ви или сељачки или сте од сељака бирани, и према томе можете осећати као и ја, али нећете моћи да кажете оно што ћу ја да кажем, а ја ћу „ни по бабу, ни по стричевима“, — немам потребе да говорим друкчије.

Наше су вароши очајне. Може се мислити, како се хоће, али је у варошима највећа беда. Варошанин није ништа заштићен, он нема ни кола, ни волова, ни куће. Колико има кућа у варошима, знате и сами а по селима немате скоро ни једнога, који је без куће, сваки има мало крова над главом. И да би ситуација њихова била што очајнија, дошао је закон о раздужењу сељака. Стао је цео промет. Сељак је дуговао 3—4 милијарде, макар колико да узмете, све је то много. Стао је промет, појурили су улагачи да траже своје улоге и банке су вратиле око 5.000,000.000 динара. Ко је дао тих 5.000,000.000 динара? Банке нису дале, јер оне немају, имају своје дугове. Будите правични, господо! Тих 5.000,000.000 динара су исцеђени из варошког елемента. Ту је његова трагедија. Морате имати милосрђа у себи; ту страда наш нарочити, живаљ, јер му је исцеђена и последња пара, да би банке могле да врате својим улагачима. До сада је враћено око 5.000,000.000 динара.

Није популарно, кад се говори о сељачким дуговима, јер је то обухватило све слојеве нашега друштва, и посланике и министре и све редом. Свак некако гледа да баци по неку лепту ту. Ја имам право да са поносом кажем, да сам више урадио за реформу наше пољопривреде, него — извините — цела Скупштина! (Жагор. — *Рисшо Ђокић*: Е, сувише си куражан!) И данас радим, чиним све што могу и чинио сам врло много. (Жагор). Мојим сто-

пама иде се данас, иду и надлежни и усвајају методу мога рада у погледу реформе наше пољопривреде, и ја сам тиме поносан.

Истина ово припада Закону о раздужењу сељакову, али кад сам га већ довео у везу, поставља се питање, је ли има од тога каквог побољшања? Не! Сваки од вас добио је по десетину—двадесет молби да се варошанима помогне. Ако смо ми имали да је сељак дуговао 3.000,000.000 дин. сељак је престао да плаћа, ослобођено му је 10% ако је плаћао 20%, то је 300,000.000 динара, и он тих 300,000.000 не плаћа. Неће ме нико огласити за јеретика, ако то кажем, да се данас иде код простог народа и каже: „Слушај, будало! Немој да платиш, јер то ће држава све да плати!“ Таквом несавесном агитацијом доведен је прекид кредита, застој, и вароши су у потпуном изумирању. А треба знати, да су вароши биле те, које су правиле револуцију, а нису сељаци! Према томе поведите о томе рачуна, уклоните узроке, који доводе до револуције! (Један посланик примећује: Револуција против Турака почела је из села!) Нико се не буну, кад му је добро, мој драги колега!

Вероватно да би се ситуација за варошане поправила, кад би био мало већи број варошких посланика. Изборни закон на један неправедан начин одузео је то право варошком елементу. (*Рисшо Ђокић*: А згрребачки посланик, ко је њега бирао?) Добро, метните 5—10 више! (Претседник звони услед граје.) У редовима последњих питања, које сам ја додирнуо, потребно је са вашим допуштењем да прикажем и једну шаљиву ствар. (Узвици: Чујмо!) У велико се прича по народу, нарочито на граници према Маџарској, да ће бити рата. Ја се не изненађујем: Већ 15 година ми не ратујемо! Ми смо сваких 10 година ратовали. Турска и Аустрија су због нас пропале, па ће доћи и трећи на ред! (Бурно одобравање и аплауз. — *Рисшо Ђокић*: Ко тражи јавола, наћи ће га!)

Једну малу епизодицу, коју знају колеге из Финансијског одбора — и ако ми је мало незгодно хоћу да споменем. Ја сам јапански конзул. Једнога дана дошла је десетина наших одабраних људи, поставио се напред један као вођа и каже: „Господине конзуле, дошли смо да се јавимо за добровољце, идемо у Јапан!“ — Ја рекох: „Немам никакво наређење, Јапан је велика сила, може сама да савлађује тамо. — Може бити у Кију!“ — Они рекоше: „Све једно идемо у Кију!“ — (Смех. *Милош Драговић*: Кешељевић је кинески конзул.)

У нашем народу то дође као нека потреба: и он гледа, и мисли: Туче се Јапан са Кином, а ми се не тучемо! Да се понудимо сами! (Буран смех. — *Рисшо Ђокић*: Како ће кола без Коканал!)

Свет је очајан, пита се, шта је ово, да ли је ово смак света, хоћемо ли ми бити та генерација

која ће изумрети? Није тако, господо! Свега је тога било и биће!

Један велики филозоф Шопенхауер, Немац, 1804 године путовао је по Француској и Аустрији, и пише овако: „Био је болно дирнут неуредним и прљавим селима, неописивим сиромаштвом сељака и незадовољством и бедом градова. Ход Наполеонових и противничких војски оставио је у свакој земљи читаве појасеве опустошења. Москва је била претворена у пепео. У Енглеској, поносној победници у томе рату, земљорадници су пропали због пада цена житу, а индустријски радници морали су да осете све ужасе од фабричког рада, који се почео развијати без контроле. Због демобилизације настала је још већа незапосленост.“ Никада каже он, живот није био бесмисленији и беднији.

И кад је један овако велики филозоф могао казати да никада живот није био бесмисленији и беднији још пре 100 година, видите, да је нешто у природи, да постоји закон, који регулиже, да тако мора да буде.

Да се вратимо опет на рат у шаљивој форми. Ми можемо мирне душе да чекамо, да нас неко изазове на рат. Кад смо ми имали храбрости са 1.400.000 становника да прихватимо борбу — два рата — ми смо ратовали 6 ратова, два рата са Турском 1876 и 1878 године, мало је била једна батина, али опет смо се борили, нисмо попуштали. Исто тако ће бити и сада. Ми се тога не плашимо! У крајњој линији немамо шта да изгубимо више, ко рат жели, нека изволи! Са моје стране ја сам био прилично дуго година војник, ја посматрам, ја сам миран, ја верујем, да смо ми толико спремни, да ми можемо дочекати свакога прописно, како му по закону припада. (Аплауз.)

Једно би желео само. Један грчки мудрац каже: „Ко неће брата за брата, тај ће туђина за господара!“ (Одобравање.) Желети је, да они, који неће брата за брата, они ће добити туђина за господара. Не дао Бог да до тога дође! Ја се надам, да ће се све ове вести, које се причају о рату, да ће се на томе и свршити. Будите уверени, да свима гори под ногама! Сви су имали рат „задовољно“, рат је још у свежој успомени, а зна се да је стотине хиљаде хвртано као зечеви, па ће и њих изневерити ова борбеност!

Ја би на завршетку мога говора хтео предложити само ово „отпевајмо сви скупа, Лепа наша домовино!“ (Бурни општи аплауз и дуготрајно одобравање.)

Претседник Др. Коста Кумануди: Има реч г. др. Мирко Дошен.

Dr. Mirko Došen. Политички свет Југославије поделио се је већ у првим данима нашег заједничког државног живота у два противна тabora; федералистички и unitaristički.

Први је поставио тезу да се има на бази поштовања историјско-политичких индивидуалитета организовати држава, а други је у својим политичким захтевима пошао од идеје народног јединства и тражио све практично политичке конвенције из ове misli, а те су биле: један парламенат, једна влада, иста грађанска и политичка права за све грађане. Једна и друга концепција и данас су актуелне и данас се око њих окреће наша унутарња политика. Ја желим одмах у почетку говора да učinim једну објективну констатацију, а та је у томе: да се југословенска државна политика може водити у unitarističkoј и federalističkoј Југославији.

Опасност није у овим концепцијама, него у тенденцијама, које се у њима крију.

У unitarističkom тaborу криле су се делимично до 3 октобра hegemonističke српске тенденције, а у federalističkom имамо још и данас separatističke и centrifugalне. I док је 3 октобар уклонио сваку сумњу, да иза Eshaezije стоји велика Србија, federalisti до дана данашњег нису дали гаранције за своје југословенске namere и претензије.

Federalisti својим политичким тенденцијама искључују своју концепцију из сваке озбиљне комбинације. Кад би они акцентирали Југословенство као крајњи свој циљ, а тражили федерацију из етапних политичких разлога, онда би претстављали потпуно равноправну концепцију са unitarističkom која би onog momenta дошла до изражаја чим unitarizam у пракси затаји.

Опозиција је недавно покренула дискусију о федеративном државном уређењу.

Vlatko Maček је тражио „samostalnu Hrvatsku“, Korošec „zasebnu Sloveniju“, Sv. Pribičević „federalnu republiku“, српски земљорадници „federaciju на бази трију народа“, Bojvodjani „autonomiju Vojvodine“, а Ljuba Davidović је у свему овоме видео „jedino spasonosnu demokratiju“.

Ја ћу у најосновнијим crtama осветлити гледиште Др. Мачека, (пошто је он главни стожер ове групе) а онда ћу се забавити са Svetozаром Pribičevićem.

У разговору са сарадником једног француског познатог lista изнео је Vl. Maček своје гледиште:

Sušтина његових захтева је у овоме:

За 14-годишњег заједничког живота са „Srbima из Србије“, преживели смо ми Хрвати једно страшно разочарење и стекли огромно искуство да се с њима више не може. Они имају сви од реда са својим „чиновницима и војницима“ да се повуку с ону страну трију река на своју предратну територију. Преостали део територије требало би да се подели на шест нових делова у којима би народ сваки за себе био потпуни господар у својој кући. Он увидја потребу да се споразуме са „Srbima из Србије“, али ни једном од њих не признаје легитимацију за тај посао.

„Ништа од свега тога не чини ми се ostvarljivим уз сарадњу negдашњих upravljača Србије, исто као ни

ovih današnjih", izjavio je sasvim rezignirano V. Maček. I da nije dao ovu poslednju izjavu, g. Maček bi bio potpuno neprihvatljiv. Sa svojim današnjim političkim pogledima, on će trajno ostati u potpuno sterilnoj opoziciji.

Tenor je njegove izjave na onom mestu, gde spori legitimaciju političarima „Srbije“, da s njima razgovaraju. Govoriti o sporazumu i u isto vreme spori svom eventualnom kontrahentu legitimaciju za taj sporazum, to je isto kao i ne ići za sporazumom.

A sada, gospodo, dozvolite mi da predem na Sv. Pribičević.

Posle njegovih poslednjih izjava u svetskoj javnosti, nastupio je momenat da se mi bivši njegovi saradnici o njemu izjasnimo. Hajglasniji i najgrlatiji političari jugoslovenskog unitarizma bio je svakako g. Pribičević.

Njegove snažne izjave u našoj unutrašnjoj politici odgovarale su po svojoj intonaciji i ubedljivosti izjavama, koje je nekada za vreme svetskog rata davao poznati predsednik britanske vlade, slavni Lord Džordž. Pa i sam Lord Džordž bio je u tome smislu i umereniji i oprezniji od našeg Pribičevića.

Njegove najsnažnije i najuverljivije tvrdnje bile su redovno oprezno protkane serijom rečica: „ako“ i „ali“.

„Platiće do poslednjeg groša“ uzvikivao je on na adresu Nemaca, a zatim, u molu, da se jedva čulo: „ako uzmognu i ako time ne dovedu u pitanje gospodarsku rekonstrukciju Evrope.“ Ili opet: „Platiće maksimum“, a zatim u molu: „Ali taj će maksimum utvrditi konferencija stručnjaka“. G. Pribičević nije poznavao molove u jugoslovenskoj politici i nije svoje izjave ublažavao nikakvim ogradama. On je smelo izjavljivao: „Prigovaraju samostalnim demokratima, da su dogmatičari. Medjutim su u politici potrebne i dogme. Mi imamo dogmu kojoj se klanjamo, a to je: „Jedna i nerazdeljiva Jugoslavija“. Ili opet: „Mi smo u Austriji bili federalisti, a u svojoj smo državi unitaristi, a naši protivnici, koji su vodili austrijsku politiku, ti su danas federalisti“.

Danas je g. Pribičević federalista i republikanac.

U svom obožavanju unitarizma išao je g. Pribičević tako daleko da je na kongresu demokratske stranke u Beogradu 1921 godine doneo ovaj predlog: Demokratska stranka može kolaborirati, saradživati samo sa onim strankama koje u pitanju ustava stoje na istom gledištu“.

Kongres stranke usvojio je ovaj Pribičevićev predlog (radikali na svom kongresu nisu nikada doneli ovakav zaključak) i tako je demokratska stranka zajedno sa Sv. Pribičevićem bila glavni nosioc unitarističkog uređenja naše države.

Ali najznačajniji je danas za nas Pribičevićev govor na zboru samostalnih demokrata u Beogradu, koji je on održao 1924 god. Pribičević iz 1924 g. i 1933,

— to su dva protivnika koji se na svima linijama elementarno pobijaju! Cujmo nekoliko Pribičevićevih izjava sa ovoga zбора: „Ja, gospodo, dopuštam to, i priznajem, da stranka s vremena na vreme prema situaciji može da menja svoju taktiku, ali ne dopuštam to, da jedna stranka sme da menja svoju politiku.“

Ili opet: „Između politike našeg narodnog i državnog jedinstva i politike separatističke ne može biti sporazuma, ne može biti kompromisa zato, što separatizam i narodno jedinstvo dva su dijametralno suprotna pojma, koji jedan drugog isključuju.“

To su dva programa: „Život ili smrt — sunce ili tama“.

Danas je g. Pribičević izabrao tamu i smrt. Ali, ipak je nešto pogodilo g. Pribičević na ovom beogradskom zboru a to je ono, kad je rekao: „I svaki od nas može postati popularan (mislio je na separatiste,) ako hoće sporazum plemena, ako neće državno jedinstvo i ako hoće državno-pravnu samostalnost, za pojedine delove države.“

Čim je pošao ovim putem svoje nove politike, gospodin Pribičević je stekao popularnost svih onih, koji su ga sa njegovog beogradskog govora više mrzili od samog Nikole Pašića. On je danas izabrao novo društvo pa se čudimo, kako mu još do danas nije jasno da su ga morali ostaviti toliki njegovi bivši idejni jednomišljenici.

G. Pribičević je doživio pobeđu biv. svojih ideala i krah svoje politike. On je samo na oko bio logičan političar u ovoj zemlji. U stvari on je celo vreme svoje političke aktivnosti oscilirao između dve posve oprečne političke uloge u Jugoslaviji i nije nikako mogao da se posvema odluči ni za jednu, ni za drugu.

S jedne strane imao je ambiciju da bude nosilac revolucionarnog jugoslovenskog pokreta, a s druge strane hteo je pošto po to da vlada i da u tom svojstvu pravi nedozvoljene kompromise. U ovoj situaciji bio je smljeven između dva mlinska kamena i danas pobija sve ono, što je nekada branio.

U novoj današnjoj politici vidimo dve jasne tendencije: jedni insistiraju na jugoslovenstvu i traže za uspeh jugoslovenske politike izvesne garancije na štetu sloboda i pune demokratije; drugi traže da se smesta ude u demokratiju, a ne spominju jugoslovenstvo kao da ga nema.

Kad bi ja imao da biram između provizorne nedemokratske Jugoslavije i demokratije, koja bi pretstavljala plemensku anarhiju, ja bih se bez promišljanja odlučio za nedemokratsku Jugoslaviju.

Pa ipak — gospodo narodni poslanici — ja sam duboko uveren da će velika jugoslovenska misao pobediti sve istorijske partikularizme koji još danas vegetiraju u našem javnom životu!!! A zašto? Zato, jer je to jedini logični izlaz iz situacije u kojoj se je našlo posleratno srpstvo i hrvatstvo!

Kada Hrvatima, čija je borba u prošlosti bila teritorijalno-državopravna, nije pošlo za rukom da postave tačne granične linije između hrvatstva i srpstva i kada Srbi, koji su u svojoj prošlosti vodili nacionalno organizatorsku borbu, nisu mogli svoju zapadnu granicu da tačno utvrde, onda je kod nas stvorena takova unutarnja situacija, koja je u XIX. veku formiranja nacija, sprečila obrazovanje dveju zasebnih nacija i kojoj je jedini lek u jugoslovenstvu!

Kakvu politiku moramo voditi da jugoslovenstvo dovedemo do definitivne pobede? S plemensko-istorijskom opozicijom ne može biti razgovora, ona i onako spada u istoriju.

Naša politika ima samo dva konstruktivna datuma: 6 januar i 3 oktobar!

Šesti januar i treći oktobar predstavljaju ogromne istorijske reforme u našem državnom životu, a te će istom onda biti stalno obezbeđene kada formiramo i učvrstimo jugoslovensko javno mišljenje u narodu.

Poznata je i utvrđena istina u celom svetu, da je trajnost i solidnost svih državnih, političkih i zakonskih uređenja, a naročito svih velikih i istorijskih reformnih pokušaja istom onda potpuno osigurana, kada bude duboko uređena u individualnoj i kolektivnoj narodnoj svesti. To znači da uz upravni, politički i zakonski rad odozgo mora paralelno i organski da ide sistematski i smišljeni rad na formiranju i izgradnji onoga što se zove „suvereno javno narodno mišljenje“, „socijalna atmosfera“ i „politički moralni i socijalni mentalitet“ društva i pojedinaca.

Naš politički problem nije u formi naše državne organizacije, nego u jugoslovenskoj svesti naših državljana, a ovakvog državljanja može nam dati samo jugoslovenska politika i jake ruke. — Tražimo jugoslovensku politiku jake ruke, koja je jedina danas u stanju da dade rezultate. U ovoj našoj sretnoj državi imali smo mnoge eksperimente, napravimo najzad i taj najnoviji: probajmo već jednom u jugoslovenskoj državi provoditi jugoslovensku politiku.

O čisto jugoslovenskoj politici postoje najraznovrsnija mišljenja u našoj javnosti. Sva se ta mišljenja kreću većinom u fratlerskim sferama, a ja ću pokušati da tačno i jasno označim sve elemente iz kojih treba da se sastoji ova politika. Jugoslovenska politika jake ruke traži:

- 1) angažovanje što većeg broja pravih Jugoslovena u političkom životu;
- 2) snažan autoritet državne vlasti koji će biti opomena svima i svakome da nema više povratka starom i
- 3) potpunu plemensku, versku i građansku ravnopravnost.

Na kraju mog govora želim da osvetlim pitanje ravnopravnosti.

Dobar deo našeg hrvatskog plemena živi u uverenju da nije u ovoj zemlji ravnopravan sa svojom

srpskom braćom. Bila ovo stvarnost ili psihoza, Srbi imaju reči!

Treba širom sa srpske strane otvoriti grudi braći Hrvatima, a to će biti onda, kada ih u najvećem broju dovedemo na najvažnije državne pozicije.

Povedimo politiku jake jugoslovenske ruke, ali u isto vreme učinimo sve da nestane uverenja o plemenskoj nejednakosti. Ova se politika zove jugoslovenska i ona mora uspeti.

(Silan aplauz i odobravanje)

Potpredsednik Karlo Kovačević: Reč ima Dr. Nikić.

Dr. Nikola Nikić: Gospodo narodni poslanici, sve vlade obrazovane posle Ustava od 3-IX-1931 god. imale su po svojim izjavama zadatak: uvođenje u život ustavnih odredaba i konačno rešenje svih pitanja koja su po čl. 118 Ustava bila još rezervisana.

Ako su, gospodo narodni poslanici, sve te vlade posle Ustava od 3-IX-1931 god. imale u svom programu, ni jedna od njih nije ustavne odredbe u život uvela, a najmanje je koja pokušala protivustavne zakone prilagoditi ustavnom shvaćanju.

Mesto da se ustavne odredbe u život uvedu, vlade i ljudi koji su taj Ustav doneli ispoljili su odmah po njegovom donošenju tendencije za izmenom njegovih najvažnijih odredaba.

Gospodo narodni poslanici, političko ustavno pitanje prvi je službeno otvorio g. Dp. Voja Marinković, Predsednik Ministarskog saveta, dugogodišnji Ministar spoljnih poslova, eminentna politička ličnost, svojim poznatim govorom u Nišu 8. maja prošle godine na banovinskoj konferenciji J. R. S. D. G. Dr. Voja Marinković u tome svome govoru izjavio je: da državno uređenje zemlje nije dovršeno, da u zemlji još uvek postoji otvoreno pitanje njezinog uređenja i da se to pitanje mora tek narednim glasanjem s dnevnog reda skinuti.

G. Dr. Vojislav Marinković je sasvim ispravno konstatovao, da narod mora jedanput, ne makar kako, nego pošteno da glasa, pa ako on odluči za samoupravu, autonomiju ili federaciju, tako neka bude, jer on ima pravo da se namesti u svojoj zemlji kako najbolje zna i hoće.

To nije protivno, gospodo narodni poslanici, ni Prestonoj besedi, jer se u njoj govori samo o državnoj celini, a zna se šta je državna celina, t. j. da ni jedan deo našeg teritorija ne može biti pripojen drugoj državi, a drugo sve može biti.

Ovoj izjavi g. Dr. Voje Marinkovića, moglo se je samo prigovoriti, što nije pala u Narodnoj skupštini, da bi se o njoj mogli svi politički krugovi izjasniti.

Mi smo na izjavu G. Ministra zauzeli stanovište, koje je jedino ispravno i mislim, da je to kardinalno, da narod treba sam da odluči, kako da mu se država

uredi. G. Marinković je međutim naglo otišao, a mi na našu interpelaciju nismo dobili odgovora.

Gospodo narodni poslanici, to što se je moglo prigovoriti izjavi g. Voje Marinkovića, ne može se prigovoriti izjavi Narodnog kluba, koja je pala u istini na merodavnom mestu u Narodnoj skupštini, pa ipak, gospodo narodni poslanici protiv ove izjave g. Voje Marinkovića nije se digla bura ogorčenja, kakva se je digla protiv izjave Narodnog kluba. Šta, gospodo narodni poslanici, ima u toj izjavi toliko strašnoga zbog čega bi se trebalo toliko uzrujavati? Ona traži u pitanju državnog uređenja najšire samouprave sa sadržajnim oznakama autonomije ili federacije. Dakle ništa određeno, a i ništa što već ovde nije bilo. Na primer, demokratska stranka se je već pre nekoliko godina zalagala za najšire samouprave, i čini mi se da je baš glavni inicijator ovakvih predloga bio baš g. Voja Marinković. Pa i g. Milan Srškić u svojoj izjavi od 7 avgusta prošle godine u svom klubu govorio protiv centralizacije, motivišući ovo svoje stanovište pravilnim tumačenjem Ustava, koji je protiv centralizacije. Shvaćanje svoga šefa Vlade u ovom pitanju, najbolje je interpretirao član njegovoga kabineta, glavni sekretar i ideolog vladine stranke g. Dr. Albert Kramer, Ministar bez portfelja, i kao takav, znamo svi, ekspert Vladin za sva osetljiva politička pitanja, upravo onako, kako je bio g. Milan Srškić pri Vladi g. Petra Živkovića. Da vidimo dakle, gospodo narodni poslanici, kako je on vladine intencije o državnom uređenju autentično izložio. U pitanju narodnog jedinstva, koje ponavljamo ne može biti nikakav politički pojam, išao je i g. Dr. Albert Kramer dalje od izjave Narodnog kluba, a nije prouzrokovao nikakvu pobunu u ovom visokom Domu. Tako on, u svome govoru u Krškom polju 14-VIII-1932 godine govori o slovenačkom narodu, a dok izjava Narodnog kluba govori o jugoslovenskome narodu, koji je sinteza srpstva, hrvatstva i slovenstva. G. Dr. Albert Kramer kaže u toj izjavi: „Mi ćemo izvesti sve ono, što su nekadašnji vođi slovenačkog naroda obećavali kroz celih 10 godina, a što su sve zaboravljali kada su god išli u Vladu“.

Prema tome, iz govora Dr. Alberta Kramera mogu svi s pravom da zaključe da sem slovenačkog postoji i hrvatski i srpski narod (Jedan glas: I bosanski i hercegovački).

To ne znam. To vi možda znate.

U pitanju državnog uređenja izjava g. Dr. Alberta Kramera potpuno je identična sa izjavom Narodnog kluba. Razlika je samo u tome, što g. Dr. Kramer govori Slovincima, a Narodni klub govori Hrvatima, i što g. Dr. Albert Kramer to obećava u ime Vlade a narodni klub to tek izlaže kao svoj program.

Da vidimo dakle, šta je g. Dr. Kramer obećao u ime Vlade Slovincima.

„Mi ćemo provesti potpunu autonomiju. Proveš-

ćemo i sva ona pitanja koja nisu rešena u prošlosti. Vi danas manifestujete ne samo solidarnost slovenačkog dela naše države...“

G. Albert Kramer, kako vidite, obećava Slovincima u ime Vlade potpunu autonomiju i to onaku autonomiju kakvu je g. Dr. Korošec punih 10 godina tražio. A da ne bude nikakve sumnje kakvu autonomiju hoće Vlada da dađe Slovincima, da još pojača to vladino gledište, da se ne bi posumnjalo šta znači ta autonomija, Dr. Kramer nam govori o slovenačkom delu države. Slovenačka autonomija, prema izjavi g. Dr. Kramera i prema gledištu Kraljevske vlade, znači deo države koji je samo slovenački a nije ni srpski, ni hrvatski.

Mi smo zato tražili, gospodo, dosledno i sa punim pravom, od Vlade da po načelu ravnopravnosti dađe i Hrvatima odnosno hrvatskom narodu hrvatski deo države (G. Miloš Dragović upada: Ti si vladin šurak), na što Vlada još nije odgovorila.

Gospodo narodni poslanici, prigovara se mnogo izjavi Narodnog kluba zbog pomena federacije, a tu, gospodo narodni poslanici, Narodni klub nije učinio nikakvu izdaju prema državnom jedinstvu kako bi to naš uvaženi drug g. Mita Dimitrijević želeo da dokaže, jer je i g. Dr. Kramer, kao generalni sekretar partije g. Dimitrijevića, govoreći pred Hrvatima u Splitu na banovinskoj konferenciji JRSD i svestan da je federacija Hrvatima mila i simpatična, izjavio da će Vlada i JRSD iz federativnog programa uzeti ono što je najbolje. Dakle, g. Kramer, Vlada i JRSD nisu odbacili federativni program a limine nego pristali da se pogadjaju isto onako, kao što i Narodni klub nije tražio ekskluzivnu federaciju nego je pristao na autonomiju i široke samouprave (Glasovi: Dakle opet pogadjanjel).

Treba, gospodo narodni poslanici, ovde izvesti na čistac to čudnovato držanje političkih ljudi na Vladi i u opoziciji.

Gospodo narodni poslanici, mi smo bili svedoci prilikom rasprave u ovome visokom Domu koliko su bili napadani članovi Narodnog kluba, koji su bili ministri u šestojanuarskom režimu zbog toga što su se sad stavili na program, koji nije po volji članovima većine, makar da oni kako vidimo nisu daleko zastranili ni od stanovištva gospodina Dr. Kramera, ni od stanovništva J. R. S. D. i čitave Kraljevske vlade.

Dok se njima iz nama nepoznatih razloga sve zamera, i dok tako kao po komandi, a ne znamo po čijoj, nekoji članovi vladine većine na njih makar da su oni bili prvi šestojanuarski kraljevski saradnici i intimni drugovi g. Dr. Milana Srškića, besomučno navlažu kao tobožnje izdajice programa, dotle ti isti članovi vladine većine nisu uvek osetljivi na izdaju programa.

Eto, gospodo narodni poslanici, imadete na primer u ovoj Vladi političkih ljudi, koji su lako menjali političke programe kao kapute.

Gospodo narodni poslanici, ne samo da su čak programe menjali nego su još, dok su ta danas napadana gospoda bili Kraljevski ministri, ovi drugi, a sadašnji članovi kabineta g. Dr. Milana Srškića, organizovali otpor protiv šestojanuarskom režimu kao formi i sadržaju novog političkog života.

Gospodo poslanici, u predvečer šestojanuarskog režima „Socijalna misao“ od 1. januara 1929. godine doša iz pera narodnog zastupnika g. Juraja Demetrovića članak pod naslovom „Jedinstvo i sloboda“. (Miloš Dragović: To je preporučeni napad na Demetrovića i Kramera. — Ivan Urek: Čuti, Nikiću, čuti.) Čuti ti, ti si za Stenjevaca, odakle si i došao.

Potpredsednik Karlo Kovačević: Gospodo poslanici, molim da ne smetate rad pošto vreme prolazi.

Dr. Nikola Nikić (nastalja) G. Demetrović u tom članku postavio je tezu da bez slobode nema narodnog jedinstva i da samo sloboda spaja. (Jedan glas: Tako-je!) I ja to kažem. Čim nema slobode nema ni jedinstva. U pitanju građanskih sloboda stajao je g. Juraj Demetrović onda na ispravnom stanovištu. Tako on kaže: biti slobodan, to je primarno i iznad svega, pa čak i nacionalna država bez građanskih i ljudskih sloboda nije ništa drugo nego nesnosna tamnica. Protiv tamnice se buni duh i dižu revolucije. Srbija ličnih režima i glavnjača ne može nikada oko sebe privući i okupiti. Preuređenje države ima poslužiti cilju slobode. Režim Velje Vukičevića jeste kontrarevolucija balkanske pandurije, i sistem hajdučkog otimanja slobode koji ima cilj, da samo radikalna stranka sačuva vlast u državi (Miloš Dragović: Tako je bilo, i to je istina, istinu je kazao).

Kako će ispasti ova borba za slobodu, ovisiće o tom ishodu sudbina Jugoslavije. Protiv toga stoji reakcija zavojevačkog srbijanskog separatizma koji narodnu celinu drobi i rasipa u propast. Narod treba da reši kojim će putem da pođe“.

Ne znamo šta je sad, da li je g. Demetrović imao pravo onda kad je tako pisao, ili ima danas pravo kad protivno radi (Čuje se: I onda i danas).

Kad je bio Demetrović tako pisao bio je režim u Jugoslaviji Velje Vukičevića i Dr. Ante Korošca. Mi možemo o tom režimu da mislimo kako hoćemo, samo ipak mora to i g. Demetrović priznati, da je taj režim balkanske pandurije i glavnjače, režim zavojevačkog srbijanskog separatizma nosio građanska prava i slobode.

To se najbolje vidi iz te revije kad je mogla obelodaniti ovakav jedan članak, da danas, a pod režimom g. Demetrovića, odnosno g. Dr. Milana Srškića, nije naš poslanički drug g. Dr. Ivan Lončarević mogao ni interpelaciju da podnese o tome, kako je g. Demetrović, kao zastupnik Ministra trgovine i industrije, postavio svoga šuraka za direktora Obrtne škole u Zagrebu, makar da ovaj nema ni jednog razreda gimnazije.

Pod režimom Velje Vukičevića nikom nije ni na pamet palo da cenzuriše i zabranjuje u štampi poslaničke govore i interpelacije. (Jedan glas: fesu li to te iskrene suze?) Gospodo narodni poslanici, ko bi se usudio da to učini taj bi se lepo proveo. Međutim, gospodo, pod režimom g. Demetrovića, Kramera i Srškića nenormalni su oni ljudi, koji se zauzimaju za građanska prava i koji ne mogu da shvate kako se poslanički govori u Narodnoj skupštini mogu cenzurisati i u štampi zabranjivati. Režim Velje Vukičevića došao je na osnovu relativno slobodnih i normalnih izbora, na osnovu opšteg tajnog prava glasa, pa ipak je za g. Demetrovića taj režim bio lični režim, režim glavnjače i prava nesnosna tamnica.

A šta mi onda da kažemo za režim g. Demetrovića, ako je režim Velje Vukičevića bio lični režim, režim glavnjače i nesnosna tamnica?

Režimu Velje Vukičevića nije palo na pamet, da bilo koga od političkih protivnika režima ni hapsi, a još manje da bivše predsednike vlada, bivše ministre, bivše potpredsednike Narodne skupštine, narodne poslanike i narodne vođe hapsi i konfinira. (Dr. Barac: raj režim nije imao ideja). A ovaj ima ideja? (Dr. Barac: Neka ih zatvaraju! Smeh). Prvo vas treba da zatvore, jer vi ste sve skrivili.

Ovde mi pada na pamet kako je često sudbina političkih ljudi čudna i mušičava. Na primer G. Dr. Anton Korošec, predsednik Kraljevske vlade u vreme u kojem se isto tako mnogo paradiralo kako je država u opasnosti, kako se i danas paradira, onda sa većim pravom nego danas — jer je to bilo politično doba u kojem je tako tragički završio svoju političku djelatnost vođa hrvatskoga naroda i šef Hrvatske seljačke stranke Stjepan Radić (Jedan glas: Koga si ti izdao). Onda je država bila zaista u opasnosti, jer ako su ikada Hrvati imali pravo da se pobune, imali su to onda i to bi svako razumeo u zemlji i inostranstvu.

G. Dr. Anton Korošec prineo je u to doba najveću žrtvu, koju je mogao politički čovek opštoj stvari makar i na štetu svoje političke reputacije, da prinese. Pa ipak čovek koji je pružio državi nesumnjivu i objektivnu uslugu nalazi se danas u izgnanstvu obilježen kao neprijatelj zemlje premda je bio i u šestojanuarskom režimu Ministar skoro dve godine (Graja).

Gospodo narodni poslanici, danas su braniči države i zemlje gospoda Juraj Demetrović i Dr. Albert Kramer. Odobravanje i pleskanje u centru i glasovi: Živelii!, koji su u vreme kada je blagopokojni Stjepan Radić rekao da je zemlja u opasnosti, proglasili akt od 1. decembra 1918. godine, u zaključcima S. D. Koalicije kao utvrđenje hegemonije bivše Kraljevine Srbije nad svim zemljama i narodima i zaključili provesti najoštriju borbu za novo državno uređenje koje će, ne kao Ustav od 28. juna 1921. god., osigurati hrvatskom narodu i svim prečanskim krajevima punu ravnopravnost. (Jedan glas: To imam o danas).

Gospodo, mora se priznati, da na ovakve zaključke, koji još i danas odgovaraju raspoloženju hrvatskog naroda, nije bilo lako voditi režim, koji je bio u ovim zaključcima obeležen kao politika srbijanske hegemonije. G. dr. Korošec je čak na to ušao i u Vladu od 6 januara, smatrajući, da to viši interesi zemlje od njega traže. G. dr. Kramer, koji je danas stvarno uhapsio dr. Korošca, u to doba nije tako branio državu, kako to tvrdi, da danas čini. Naprotiv g. dr. Kramer je organizovao delotvorni otpor protivu šestojanuarskog režima, skupljao članove sa svrhom, da se šestojanuarski režim, makar i silom, baci sa vlasti. (Uzvik: To je laž! — Dr. Lončarević: Provedite anketu u Ljubljani. — Graja. — Predsednik zvoni.)

Gospodo, slično je radio i njegov drug g. Demetrović, koji se sada voli nazivati i smatrati pozitivnom političkom jugoslovenskom snagom. Ja ga opominjem n. pr. samo na razgovor sa biv. ministrom Vesenjekom, dva tri dana pre 20 juna pred Zemljoradničkim klubom u staroj Narodnoj skupštini. Tu je g. Demetrović zamolio g. Vesenjaka, da sondira teren za sastanak sa g. dr. Korošcem sa izjavom, da on i njegovi drugovi sa Srbijancima više ne mogu i da više ni kada u budućnosti neće moći zajedno, i neka g. dr. Korošec ne razbija prečansku slogu.

G. Demetrović će se braniti, da je to rekao u onoj opštoj političkoj psihozi i nervozi i da se to ne sme tako strogo i iskreno shvatiti. Premda mi mnoge postupke i rad g. Demetrovića ne smatramo strogo i iskreno, pitamo kako će nam g. Demetrović rastumačiti njegov rad na specijalnom zadatku oko izrade redakcije republikansko-federativnog Ustava.

Gospodin Demetrović naime u proleće 1929 godine, dakle posle 6 januara dva tri meseca pre ulaska u Vladu Petra Živkovića, izradio je sam u svom stanu i izložio na jednoj sednici izvršnog odbora, čije je on bio član S.D.K. detaljni nacrt Ustava i preuredjenje zemlje (*Ježić Mihailo*: Kao klevetu!). Prema tom njegovom nacrtu Ustava, koji je zaboravio u SD koaliciji žureći se u Vladu Petra Živkovića, deli se zemlja na 5 delova:

1) Slovenija sa 1,056.464 stanovnika sa sedištem u Ljubljani (Graja. Predsednik zvoni.) To je sad sve aktuelno, jer imate mnogo tih punktacija, pa da vidimo, koju ćemo od njih prihvatiti i kako ćemo napraviti administrativnu podelu zemlje. Možda će Vlada prihvatiti ovu punktaciju g. Demetrovića. Zatim dolazi 2) Hrvatska-Slavonija-Dalmacija u koju oblast ulaze: Hrvatska i Slavonija bez Srema, Baranja, Dalmacija bez srezova Dubrovnik-Kotor, Bosna-Hercegovina linija Bosna Neretva sa 3,880.674 stanovnika, a sa sedištem u Zagrebu. (Jedan uzvik: Ko je to pravio?) G. Demetrović je najveći punktaš! To su Demetrovićeve punktacije. (*Stazić*: Gde si ih našao?) Ako si ti „Begriffsstützig“, ništa ti ne pomaže. G. Demetrović je zaboravio SD koaliciju, jer se žurio u Vladu g. Petra Živkovića. Onda dolazi 3) Bosna—Crna Gora—Raška sa

1,317.380 stanovnika sa sedištem u Sarajevu, 4) Severna Srbija sa Bačkom, Banatom i Sremom sa 3,733.897 sa sedištem u Beogradu, 5) Makedonija sa 2,028.908 sa sedištem u Skoplju.

Gospodo, da vidimo sad kako se prema nacrtu g. Demetrovića ovom ovako razdeljenom zemljom vlada? Tom zemljom vlada Ministarski savet. Predsednika toga Ministarskog saveta designira ne više Kralj, nego ga bira Narodna skupština sa Senatom na zajedničkoj sednici i to za čeli izborni period. Ova razdeljena Jugoslavija nema Kralja, koji je prema svemu tome već prije primanja ovoga Ustava detroniziran (*dr. Ivan Lončarević*: Za njega vredi ona: „Und der König absolut wenn er unseren Willen thut“). Tako je.

Prema izjavi Narodnog kluba, kojoj se toliko u Narodnoj skupštini prigovaralo, Kralj nije detroniziran, nego je šef eksekutivne vlasti.

Ovako razdeljena Jugoslavija ima još zajedničke Ministre: Ministra inostranih poslova, Vojske i mornarice, Finansija, Trgovine, Saobraćaja, Pravde i izjednačenja Zakona.

Pojedini delovi ovako razdeljene Jugoslavije imaju na čelu Ministra za Severnu Srbiju, Makedoniju i t. d., dok Hrvatska, Slavonija i Dalmacija imaju svoj istoriski izuzetni položaj sa Banom na čelu, kao šefom zemlje i celokupne državne administracije.

Kako se imenuju činovnici u toj razdeljenoj Jugoslaviji?

Njih imenuje resorni Ministar, ali samo po spoznanju šefa ovako razdeljene države ako dotični činovnik spada u njegov deo države.

Državno Narodno predstavništvo sastoji se iz Narodne skupštine i Senata.

Gospodin Demetrović je vrlo dobro predvideo, da ne bi bilo u budućnosti možda srbijanske hegemonije kao što je bilo u prošlosti, da Hrvatska ima potpuno jednaki broj senatora kao i Srbija, a svi prečanski krajevi zajedno da imaju 34 senatora prema srbijanskim 31. Zemaljsko narodno predstavništvo zove se sabor.

Da se ne bi moralo, kao što je to bilo zaključeno u zaključcima S. D. K. u budućnosti nametnute finansijske obveze prečanskim krajevima proglasiti ništavnim i neobaveznim, po tome Ustavu ima svaka zemlja svoje finansijske.

Svi uplaćeni neposredni porezi pripadaju svakoj zemlji.

Mi ne možemo verovati, da Kraljevskoj Vladi to nije bilo poznato i to iz sledećih razloga: ono što je g. Demetrović pisao u „Slobodnoj misli“ o srbijanskoj hegemoniji, balkanskoj panduriji i sistemu glavnjače i nesnosne tamnice, izašlo je u jednoj javnoj reviji, koju je svaki obrazovan čovek čitao.

Ono pak, što je g. Demetrović, žureći se na vrat na nos u Vladu g. Petra Živkovića u S. D. K. zaboravio, znala je Kraljevska Vlada, jer su u njoj sedeli i

još danas sede članovi S. D. K. g. g. Dr. Šibenik, Švegl, Najdorfer, Peka i Matica, pa nije Vlada od toga nacrtu Ustava nikako pitanje pravila (Jedan glas: I ti si bio tul)

Mi se radi toga, gospodo narodni poslanici, s pravom pitamo i čudimo od kud sad Vlada, vladina većina i vladina štampa, g. Dr. Kramer pa čak i g. Demetrović, prave pitanje i zgražavaju se nad izjavama g. Vlatka Mačeka, u zagrebačkim punktacijama u intervjuima u „Freustime“ i „Le Petit parizien“-u. Sve ove punktacije i izjave g. Vlatka Mačeka računaju bar sa monarhom kao jednom stvarnom činjenicom, monarha nisu detronizirale, kao što čini g. Demetrović u svome Ustavu od 1929 godine.

Ni ostail sadržaj intervjuja i punktacija g. Dr. Vlatka Mačeka nije ništa radikalniji od nacrtu Ustava g. Demetrovića. Pa ipak, gospodo, kakva razlika?

G. Demetrović je Kraljevski Ministar, a Dr. Vlatko Maček u uzama državnog suda u Beogradu i to samo zato što g. Demetrović i uz ovakva shvaćanja o obliku i uredjenju države ipak pomaže sa svojim drugovima režim g. Milana Srškića, dok je Dr. Vlatko Maček svaku potporu ovome režimu otklonio.

Gospodin Vlatko Maček je ostao dosledan onome što je g. Juraj Demetrović izdao.

Kako daleko ide ova čudna sudbina političkih ljudi najbolji je dokaz ta činjenica, da je g. Demetrović sa svojim federativnim republikanskim programom došao na Ministarsku stolicu, a na primer Dragoljub Jovanić na optuženičku klupu i političku robiju.

Gospodo, narodni poslanici, ja nisam sve to možda zato izneo da g. Demetrovića i g. Dr. Kramera osudimo, pribijemo na sramotni politički stub, a još manje zato da ih možda vi zbog toga proglasite neprijateljima naroda i izdajnicima zemlje, kao što su oni proglasili g. Vlatka Mačeka i Dr. Antona Korošca.

Ja sam to, gospodo narodni poslanici, izneo da pokažem kako je politička evolucija kod političkih ljudi prirodna i neminovna i da zbog evolucije političke ljude ne treba odmah proglašavati izdajicama i neprijateljima zemlje.

Da ste kojom nesrećom u svoje vreme brže bolje g. Demetrovića i Dr. Kramera proglasili izdajnicima zemlje i naroda, kako ste to učinili sa Dr. Mačekom i Dr. Korošcem. Ko bi vam danas bio ta pozitivna jugoslovenska politička snaga, stub reakcije režima, ta sumnjiva odbrana Jugoslavije?

Gospodo narodni poslanici, treba već jedanput da se prestane političke ljude, bivše Ministre i t. d. bez mnogo razmišljanja proglašavati izdajicama i neprijateljima naroda i države.

Zar mi da proglasimo na primer g. Ljubu Davidovića, koji je bio više puta Ministar i Pretsednik vlade neprijateljem države, valjda zato što je u svome pismu prijateljima od januara meseca ove godine ustao za slobodu mišljenja, za sve građanske i političke slobode,

saziv Konstituante, te ispravno postavio problem unutrašnjeg uredjenja države i odnos izmedju Hrvata, Srba i Slovenaca više na moralnu nego na zakonodavnu bazu. On govori čak i o zadovoljenju slobodnog razvoja kulturno istorijskih posebnosti Srba, Hrvata i Slovenaca.

Ili zar su možda g. g. Aca Stanojević, Miša Trifunović i ostali neprijatelji zemlje i naroda, zato što su 13-II ove godine podigli protest zbog hapšenja g. g. Dr. Vlatka Mačeka i Dr. Antona Korošca i istakli, da se potrebno novo državno uredjenje može dobiti samo u slobodi i slobodnoj izmeni mišljenja.

Kad to, gospodo narodni poslanici, kod Dr. Mačeka i Dr. Korošca ne bi bila prirodna i nužna evolucija, zar bi bilo moguće zamisliti da bi se sa strane g. g. Ljube Davidovića, Ace Stanojevića, Joce Jovanovića, Miše Trifunovića i drugih dizao u njihovu odbranu neprijatelja naroda i države protest.

U najnovije se vreme, gospodo narodni poslanici, raznim rezolucijama i izjavama pokušava zatrpiti politička istina Jugoslavije.

Istina je to, gospodo, samo to, da valja hrvatsko-srpske odnose već jedanput postaviti na čvrstu i na solidnu bazu. (Jedan poslanik: Ne može od tebe!) Sa hrvatske strane može da bude, gospodo, ta solidna i čvrsta baza samo bivša hrvatska seljačka stianka, koja je zadržala svoj predominantan položaj u Hrvatskim seljačkim masama. (Protesti kod većine, odobravanje kod članova Narodnog seljačkog kluba). Državna jugoslovenska politika ima u tom pravcu da traži rešenje ovoga pitanja.

Kako, gospodo narodni poslanici, ova Vlada vodi politiku u sasvim protivnom pravcu, koja izaziva hrvatstvo protiv državnoj politici, to je, gospodo narodni poslanici, jasno da ja i moji drugovi nemamo poverenje u ovu Vladu, i da joj nećemo glasati budžet (Aplauz i odobravanje na levi, protesti u centru i na desnici).

Potpretседnik Karlo Kovačević: Reč ima g. Ministar Juraj Demetrović. (Buran aplauz i uzvici: Živeo! Bravo! — Žagor kod članova Seljačkog kluba. — Upadice! Dolazi do sukoba izmedju Dr. Lončarevića i Ante Kovača. — Ante Kovač uzvikuje: Ja sam bio dobrovoljac: Šta ste vi bili?)

Ministar poljoprivrede Juraj Demetrović: Gospodin narodni poslanik dr. Nikola Nikić vidi se, dao je sebi truda, pa je išao i da čita stare članke i da, ne znam kojim načinom, traži sve moguće informacije, kako bi mene mogao da prikaže ovde pred vama, gospodo narodni poslanici, u Narodnoj skupštini u jednom svetlu, kako to njemu konvenira. To je, gospodo, stari metod, i ja od g. dr. Nikića nisam iznenadjen, i neću biti iznenadjen, ako još ne znam šta drugo pokrene, iznese, doda, izmisli itd. Ali, gospodo, ja smatram, da su neke stvari, koje je g. dr. Nikić ovde izneo, da su one takve naravi, da traže odgovor zbog same stvari,

i zato na te stvari odgovaram, a ne zbog g. dr. Nikića. (Buran aplauz i uzvici: Tačno!)

Ja ću da predem preko onih pokušaja, da se lično baci na mene sa izvesnim obedama, kao na primer, da sam ja cenzurisao, da neka njegova interpelacija ne dođe u javnost, da sam ja imenovao svoga šuraka za ne znam neko mesto, jer to, gospodo, nije tačno, to nije istina! (Dr. Lončarević: To je istina!) Sa tim stvarima, gospodo, mislim, da ne treba da se bavim.

Interesantnije su one stvari, koje je g. Nikić ovde izneo kao moj projekt o uređenju naše države. (Dr. Nikola Nikić: Nemojte se stideti zbog toga!) Gospodo, ja ću da kažem otvoreno i iskreno, sve što je bilo, kako su se prilike razvijale, ali ja mislim, da ćete sa mnom zajedno povući druge konzekvencije iz toga, nego što je povukao g. dr. Nikić.

Vi znate, gospodo, da su se političke prilike kod nas zaoštrile jako u poslednjim godinama pre 6 januara i da smo mi Jugosloveni ljudi od krvi i mesa i u borbi da smo preteravali. I prema tome, ako idete da citirate ono, što se tada sve govorilo u Narodnoj skupštini, onda, gospodo, videćete, da je tada bila strahovita atmosfera, i kad bismo išli da citiramo sve ono što se tada govorilo i kakve su se borbe vodile, onda, gospodo, ja ne znam, da li bi to danas bilo od koristi za sređivanje prilika u našoj zemlji.

Gospodo, posle strahovitih događaja u Narodnoj skupštini, posle sukoba, posle krvi, koja je pala ovde, vi znate, da to više nije bila kriza jednog režima, da je u stvari naša zemlja bila u krizi. (Tako je!) Vi znate, gospodo, da je to bio takav jedan strahovit potres, gde su se i patrioti u zemlji, a i prijatelji naše zemlje u inostranstvu, plašiti, kakva je sudbina i kakva će biti sudbina jugoslovenske države. (Tako je!)

I izlaz iz te krize, iz te situacije, gospodo, bio je 6 januar. Drugog izlaza nije bilo. Ali tome su prethodile izvesne radnje.

G. dr. Nikić citira zaključke Seljačko demokratske koalicije — ako se ne varam — od 1 avgusta. Gospodo, u tim zaključcima nije stajalo to, da će se podrći reviziji naše ujedinjenje, u tim zaključcima nije stajalo da je u pitanju ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca, nego je bila reč o tome, da je potrebno drugo uređenje, a ne uređenje onako, kako je predvideo Vidovdanski Ustav.

I, gospodo, ta teza — ako hoćemo da pravo govorimo — bila je usvojena time, što je najkompetentniji faktor u našoj zemlji suspendovao Vidovdanski Ustav, baš da bi omogućio drugo, novo uređenje i da bi omogućio sklad između Srba, Hrvata i Slovenaca, da bi omogućio, da se provede jugoslovensko ujedinjenje. (Aplauz kod većine, upadice kod manjine).

Gospodo, u tim zaključcima takođe bilo je govora o istorijsko političkim individualitetima. Vi morate razumeti, da se onda ta misao postavljala i da se ta ideja iznosila, i ako hoćete, gospodo, dalje da idemo, onda

možete nešto od toga videti ostvareno i u današnjem uređenju, jer Savska banovina prilično pretstavlja jedan istorijsko-politički individualitet. Prema tome vidite, gospodo, da se o tim tendencijama, o tim raspoloženjima vodilo računa.

Sad, Gospodo, došao je 6 januar, došao je novi režim. Za nas mnoge u seljačko-demokratskoj koaliciji postavljalo se pitanje ovako, i naša grupa, koja je tada u Seljačko-demokratskoj koaliciji saradivala — samostalska grupa — postavljala je sama sebi ovakvo pitanje. Mi znamo i angažovali smo se u zajednici sa hrvatskom seljačkom strankom za tu politiku, koja neće Vidovdanski Ustav. Ali mi moramo sami sebe sada da upitamo, šta mi hoćemo? Kakvo mi uređenje hoćemo? Za kakvo uređenje mi hoćemo da radimo? (Dr. Nikola Nikić: Zašto ste Vi i vaša grupa glasali za Vidovdanski Ustav?)

Gospodin pok. Stjepan Radić priznao je i usvojio Vidovdanski Ustav, ali, gospodo, posle onih sukoba, koji su bili, posle one katastrofe koja je bila ovde, i taj isti g. Stjepan Radić — kao i mi drugi, koji smo bili na toj liniji, svi smo došli do zaključka i izjavili smo u onim našim zaključcima, da je Vidovdanski Ustav mrtav. I, gospodo, nekoliko meseci docnije taj Vidovdanski Ustav bio je zaista mrtav, jer se videlo, da se na osnovu njega nije moglo dalje da radi. Je li bila sama pogreška u Ustavu, u njegovom uređenju, ili su bili psihološki razlozi, koji su doveli do toga, ali jednom reči pokazalo se, da je Vidovdanski Ustav smetnja našem ujedinjenju.

I, gospodo, ako je nešto smetnja, onda to treba ukloniti da bi se provelo ujedinjenje. (Uzvici: Tako je!) Gospodo, posle 6 januara, kazao sam već, postavljalo se za nas pitanje šta hoćimo, šta želimo i za kakvim uređenjem državnim težimo. I tada, mislim, to nije ništa što ne bi bilo poznato političkim ljudima, bio je jedan sastanak nas nekolicine na Bledu 1929 godine i na tom sastanku bili smo delegirani pok. dr. Žerjav i ja da izradimo osnovu, koja bi pretstavljala jedno mišljenje, na osnovu kojeg bismo mogli među sobom da povedemo diskusiju o tome da li mi na te probleme gledamo tako ili drukčije i koja bi osnova mogla da posluži za razgovor sa tadašnjim našim partnerom dr. Mačekom i drugovima da bismo utvrdili jedan plan i program o uređenju naše države. (Dr. Nikić dobacuje). Ja sam Dra Nikića pažljivo slušao i nisam ga prekidao ni kad je ne znam šta iznosio, napadao i izmišljao, pa držim da bi i g. dr. Nikić mogao da se strpi i da me jednako ne prekida.

Gospodo, prema tome mi smo išli za tim ne da bude naša formacija jedna formacija za negaciju i rušenje, nego da stvorimo jedan pozitivan program i da fiksiramo naše mišljenje. (Graja. — Objašnjenje između poslanika većine i poslanika Seljačkog kluba).

Potpredsednik Dragutin-Karlo Kovačević: Molim da se stišaju i da zauzmu svoja mesta da bi se mo-

gao čuti govornik. (Graja i protesti nastavljaju se. — Žučna objašnjenja traju i dalje. — Pojedini poslanici iz većine i na levice ustaju sa svojih mesta i prilaze jedni drugima preteći).

Potpredsediik Dragunit-Karlo Kovačević: Prekidam sednicu.

Sednica je prekinuta u 11.45 minuta.

— Posle prekida —

Polpredsednik Karlo Kovačević: Gospodo, molim, zauzmite svoja mesta. Sednica se nastavlja. Reč ima g. Ministar Demetrović.

Ministar poljoprivrede Juraj Demetrović: Gospodo, rekao sam da je bio poveren zadatak pok. g. Žerjavu i meni da bacimo na papir kako gledamo na buduće uređenje naše države, jer je to pitanje bilo otvoreno šestojanuarskim manifestom, da na osnovu toga konsultujemo sve naše drugove i što je najvažnije da postignemo jedan sporazum sa našim tadašnjim saveznicima i saradnicima iz hrvatske seljačke stranke, t. j. da iz faze negativne politike predemo u fazu pozitivne, konstruktivne politike. Ja, gospodo, naravno nemam tih koncepata ovde ali vas uveravam da je osnovna misao bila u svima tim projektima, koje smo radili izrađivali tada da se ima sačuvati unitarističko uređenje države. Za nas je bilo van diskusije da naša država mora biti monarhija i prema tome je, gospodo, netačno i sasvim neistinito i tendenciozno, kad se prikazuje ovde kao da smo spremali neki projekt na republikansko federalističkoj bazi. Ako, gospodo, posmatrate danas taj posao koji smo tada izvršili onda ćete videti da je to bio i jedan trud i muka, jedno staranje kako ćemo formulisati mišljenje onoga jednog bloka koji je bio na onoj strani i kako bi smo omogućili povoljan izlaz iz tadašnje teške državne krize, povoljan izlaz po našu naciju i po našu državu.

To je bio smisao svih tih napora i svih tih nastojanja. Gospodo, mi smo faktički vršili konsultovanje i konstatovali smo, mi samostalci međusobno, da pojednako gledamo na te aktuelne državne probleme. Mi smo pokušali i ja sam se specijalno trudio oko toga da pridobijamo vodeće ljude iz hrvatske seljačke stranke za rešavanje toga problema na bazi jednog izvesnog određenog programa. Ja sam smatrao da je to moja dužnost, jer sam bio član egzekutivnog odbora seljačke demokratske koalicije. I tu moram da kažem da smo i ja i drugovi pretrpeli potpun neuspeh, neuspeh zbog intransigentnosti g. Mačeka i drugova. Kad bi smo uzeli s obzirom na tadašnje prilike da je sve tačno što je g. Nikić izneo, onda bi to u onom vremenu i u onim prilikama bilo jedno sporazumno rešenje krize u kojoj smo se nalazili. Jer tada je bilo u pitanju sve.

Radeći u tome pravcu na sanaciji, i konsolidaciji prilika u našoj zemlji, mi na toj bazi nismo mogli da postignemo sporazum, što treba da bude poduka ljudima, a naročito g. Nikiću, koji dolazi sa tim i nepre-

stano prikazuje kao da je lako postići sporazum sa izvesnim ekstremnim elementima. Izvesni elementi iz toga vodstva nalaze se danas u inostranstvu u emigraciji i rade na rasturanju naše zemlje, kad bi mogli to da postignu. A vi ste videli mišljenje predstavnika te politike g. Mačeka ne samo u punktacijama nego i u intervju „Pti Parizienu“.

Još jednu stvar da napomenem, U svima tim nacrtima i gledištima bila je osnovna misao ova: državni zakon, to jest zakon Parlamenta za celu državu, ima da bude najveća vojja u državi. Državni zakon ima da bude jači od svakoga drugog zakona, ili propisa. A, gospodo, meni je žao što moram o toj stvari da govorim, jer nije mi običaj da iznosim razgovore, koji su se vodili ali potegnut ovako i nateran da govorim o tome na osnovu informacija, koje je g. Nikić crpeo na jedan način Bog zna kakav, moram to da kažem, da mi je, postavljajući pitanje g. Dr. Mačeku o uređenju naše države, on odbio tu misao da može državni zakon biti jači od lokalnog, zemaljskog, banovinskog, kako hoćete da ga nazovete. Konkretno diskutujući o ustavnom uređenju nemačke države, g. Dr. Maček izjavio je da nikad ne bi mogao da primi onu odredbu Vajmarskog Ustava: Reichsrecht bricht Landesvecht, to jest da je državni zakon jači od zemaljskog zakona. A, gospodo, ja moram nažalost da kažem da je u tome g. Svetozar Pribičević iz svojih računa podjarivao i sekundirao tim tendencijama i raspoloženjima g. Dr. Mačeka i drugova. I tu možete vi da zamislite u kakvom smo položaju bili i ja i Dr. Kramer i Dr. Svetislav Popović i poč. Žerjav, koji smo se trudili oko toga da radimo na jednom uređenju, koji će moći da zadovolji Hrvate, jer je potrebno da Hrvati budu u ovoj državi zadovoljni i jer će samo onda biti država jaka, na uređenju koje će garantovati snagu i veličinu naše jugoslovenske države.

Za nas je bilo to glavno načelo da u svakom slučaju državni zakon mora biti jači od svakog drugog zakona i uredbe, jer samo to garantuje karakter unitarističke države. Meni, gospodo, nije ni malo milo što o tim stvarima moram ovde da govorim, ali govorim zbog toga što smatram da je to interesantan period naše političke istorije, koji je vrlo malo poznat i koji pokazuje jedan pošten trud, poštenu brigu i nastojanje patriota kojih je bilo u onome taboru, kao što ih je bilo i u drugom taboru, a koji su strahovali šta će biti sa sudbinom naše zemlje i koji su smatrali da im je dužnost da dovedu do harmonije, do ujedinenja, do novoga života i novih sredenih prilika u našoj državi. To je, gospodo, smisao svega toga. Ali g. Nikić je to prikazao na jedan drugi način i sa drugom tendencijom. Ovo je međutim prava misao i prava tendencija svega toga i ja mislim da nije potrebno da čovek ulazi u sve detalje koji su bili, jer detalji kod svega toga nisu važni, nego je važna misao i duh sa kojim se je ulazilo u taj posao. Ja, gospodo, moram kazati da je

na osnovu svega toga i ogroman broj naših drugova, koji su ranije bili u toj partiji, došao do istog toga uverenja, a isto tako i onaj ogroman broj naših drugova, koji su bili u Hrvatskoj seljačkoj stranci. Svi smo mi došli do toga uverenja da treba da podjemo zajedno, ne samo mi nego zajedno i sa drugim našim drugovima iz ostalih krajeva naše zemlje. Mi smo tako gledali na te probleme i smatrali za svoju dužnost da pređemo na pozitivan rad kad je stvorena mogućnost za to na bazi Kraljevog manifesta od 6 januara. G. Dr. Nikiću smetalo je kad je pok. Stjepan Radić prihvatio Vidovdanski Ustav i Dr. Nikić je bio onaj koji je udario nožem u leđa pok. Radiću. (Pljeskanje i odobravanje.) kad je on prešao na ovu politiku. G. Nikiću smeta danas i ovo što vidi, g. Dr. Nikiću smeta ova politika koja se vodi i smeta mu to što se za tu politiku angažuju toliki Hrvati iz svih naših krajeva, (Odobravanje) smeta mu kad vidi to da se u našoj zemlji stvara atmosfera ljubavi, sporazuma, prijateljstva i bratstva i opet udara nožem u leđa. (Odobravanje. Čuje se. Tako jel) On je reprezentant čiste destrukcije i on zato posvemu čeprka i traži argumente kako bi izazvao međusobne sumnje, kako bi izazvao međusobne trzavice i remetio ovu našu slogu koju stvaramo i sa kojom jedino možemo konsolidovati Jugoslaviju.

Ja mislim, gospodo, da je važno to da se zna ko ima kakve intencije. Ja sam izložio kakve intencije imam i ja i moji drugovi i patriotski elementi iz Seljačko-hrvatske koalicije, koji se nalaze danas ovde, imajući iskustvo da se na drugi način ne može da svrši taj posao, a vi međutim vidite na drugoj strani intencije, koje idu za razaranjem. Gospodo, u ovom momentu, za koji moramo kazati da je težak i da nam je danas potrebno kao spas za državu i naš narod da imamo homogeni narod, mi moramo da stvaramo tu homogenost i kompaktnost narodnih redova, jer se samo na taj način može održati kroz buru i oluju naš brod. (Pljeskanje i burno odobravanje).

Potpredsednik Karlo Kovačević: Ima reč radi objašnjenja g. Nikić.

Dr. Nikola Nikić: Gospodo, ja sam u svom govoru izneo jedan članak g. Demetrovića, koji je 1 januara izašao u „Socijalnoj misli“. Izneo sam delovanje g. Demetrovića posle 6 januara kao člana izvršnog Odbora S. D. K. — Ja to, gospodo narodni poslanici, nisam izneo zato, da osudim g. Demetrovića nego da pokažem, kako je evolucija kod političkih ljudi nužna i neminovna. G. Juraj Demetrović primio je to kao ličnu stvar, a kad on tako misli, ja moram da ga opomenem da on, koji se sad bori za jugoslovensko jedinstvo nije s obzirom na narodno i državno jedinstvo uvek tako mislio i govorio. (*Ministar poljoprivrede Juraj Demetrović: Uvek!*) G. Juraj Demetrović i njegovi drugovi su krivi, što je bivša Hrvatska seljačka stranka otišla toliko na levo. Oni su bili oni, koji su je na levo terali. Vi ste, g. Demetroviću g. Mačeka onamo oterali. Mi znamo

kako ta gospoda misle o jugoslovenstvu, kad su na Vladi, i kako misle kad su opet u opoziciji. Dobro se sećamo one kobne godine 1928 kad su gospoda Demetrović, Grizgono i Kramer na Beograd pljuvali. Grizgono je na Beograd pljunuo, a posle ga nije smetalo da preko Beograda dođe u Prag za poslanika, kao što ni g. Demetroviću nije smetalo da dođe u Beograd za Ministra. Vi, gospodine Demetroviću, niste u to doba hteli dati ruku Dr. Andjelinoviću. Onda ste smatrali sve Hrvate koji su vodili jugoslovensku politiku izdajicama i plaćenicima Beograda. Tako je to, gospodo, bilo. Ja ću vam g. Demetroviću, da kažem, da ste vi krivi za sve što se dogodilo. Vi ste pravili nacrt Ustava, a nije vas nato g. Maček ovlastio. G. Juraj Demetrović sam se ponudio da napravi nacrt Ustava o novom uredjenju Jugoslavije. Oko toga sada okolišite, a ja, gospodine Demetroviću, ne govorim na pamet i nisam to izmislilo. Dajem vam vaš vlastiti rukopis, iz koga se vidi da ste baš vi taj Ustav radili. (Pokazuje parče hartije, koje drži u ruci i koje ostavlja na sto. Gospoda poslanici prilaze stolu i pregledaju). Kad G. Juraj Demetrović o 6 januaru govori, ja ne znam zašto on nije odmah posle 6 januara taj čin pozdravio. Imao je osam meseci vremena, da ga pozdravi, a mi međutim znamo, da je sedeći u izvršnom odboru S. D. K. svakoga sumnjičio da hoće u Vladu. Sumnjičio je tako na primer G. Predavca, da radi sa Ministrom Frangešom oko ulaska u Vladu. Za G. G. Djordja Brankovića i Glišu Tadića, kad su došli u Beograd govorio je: ne pada sneg da pomori svet, već da svaka zverka pokaže svoj trag. Gospodine Demetroviću, hoću u dve reči da Vam kažem, što Vas je vodilo, da ovamo dodjete.

Vaša je ideja bila, da pomoću Hrvatske seljačke stranke dodjete na vlast.

Potpredsednik Karlo Kovačević: Reč ima narodni poslanik g. Stavra Trpković.

Господо народни посланици, ове појаве које се дешавају у овоме дому од појединих личности, које су биле раније на Министарским положајима, можемо једино на тај начин решити, ако би смо ми данас под нели један амандман у Финансијски закон, да колико год посланика има у овоме дому, да толико Министарских положаја буде. Или да та господа долазе само аутоматским путем. Ја знам и познајем мога друга г. Др. Николу Никића. Тај је био врло благ и тих човек, кад је био на министарском положају, а погледајте, како је данас постао борбен! Зашто? Зато што намигује на ону страну и има већ месец дана, како је са њима у додиру, не би ли дошао на место г. Деметровића или кога другог, а онда ће све ниш својим током. Та господа заборављају и не воде рачуна ни о чему другом, него само о своме егоизму, о својим себицим стварима. Изгледа, господо, кад се дође на тај министарски положај, као да је та столица толико лепљива, да га не можете са тога места покренути

А ако га покренете са тога места, он ће измишљати неки нови облик ове јадне државе, коју ми не унемо да поштујемо. Народ од нас очекује много бољи рад, него што га ми овде дајемо. Господо, па ево и данашња ова Влада нам је поднела овај буџет 13 ов. месеца да се њиме позабавимо. У истини изабран је фатални дан 13. Вероватно да ће пасти и она неког тринаестог или у неки уторак. Раније, док је постојала само Народна скупштина, влада је подносила тај пројекат буџета око 20 или концем фебруара, тако да би се дала могућност народним посланицима да могу искористити своје буџетско право. Да ли је Влада хтела, да одуговлачи овај буџет зато, да би прешла мало на дванаестине, да би продужила колико толико свој живот, или није наишла на пријем ни код свих претставника у одбору не знам. Али је за осуду да се тек на концу прве половине месеца марта подноси овде на решавање. И, разуме се, Влада је, видела да је то кратак рок, па је узурпирала право чак и својим посланицима из већине и говорећи им: Ви, који хоћете да говорите против Владе, имате да говорите пет минута, а који говорите за Владу ви можете говорити 15 минута. То право говора је право свакога посланика и сваки посланик има право да га искористи, и нико није у стању да узурпира то његово право. Ја сам једном приликом рекао да су раније, парламентарне Владе могле да баце кривицу за свој нерад на опозицију, јер је опозиција била оштра, а Пословник давао је толико маха опозицији, да није дозвољавала Влади да пређе на дневни ред.

Али на кога данас можемо бацити ову кривицу? На Владу или на већину? Ја пре верујем на већину, него ли на саму Владу. Ви знате, господо, да су у ранијем Парламенту сви предмети који су долазили пред Скупштину прво претресани у Клубу. Ту су сви посланици имали прилике да кажу своје мишљење, да ли дотични предмет у духу времена и да ли одговара државној потреби. Данас је, међутим, то изобичајено. Данас могу 80 или 90 посланика из већине да учине преставку Влади, да позову клупску седницу, и Влада прелази преко тога, а посланици из већине не чине никакве протесте противу тога. Зато нам, господо, ствари и иду овако да кад се поднесе један предлог законски, он из одбора скупштинског изиђе тако искасапљен, да ни налик на онај законски предлог, који је од Владе поднесен. Раније је, господо, био обичај да се ове ствари третирају у Клубу, где сваки посланик има прилике да каже своје мишљење или критику на законски предлог, јер је у Клубу увек било људи који знају добро све државне потребе, људи паметних. Ја нарочито мислим да таквих људи данас има и у овој Народној скупштини, у којој имамо од прилике 67 адвоката, а толико исто и кандидата за

министре. Ја мислим да ти људи могу дати корисну оцену о поднетом законском предлогу. Скупштина, господо, треба да је надзорни орган, да буде озбиљна и објективна њена критика. Од Скупштине Влада зависи а не Скупштина од Владе. Ја држим, господо, да ова улога треба једанпут да се у овоме Дому промени. Ви сте имали прилике код појединих случајева да чујете овде више пута изјаве о стању нашег јадног земљорадника, да чујете колике су његове тешкоће, које он има да савлађује. Па шта је, господо, учињено да се он тих тешкоћа ослободи? Имали смо један пројекат закона који је прошао кроз Народну скупштину са једним ограничењем, ако се не варамо, од 6 месеци. За тих 6 месеци није ништа урађено на овом закону. Главно је, да је рок овог закона пролонгиран, да је извршена једна пролонгација од 2 месеца и да је донесен један закон који даје право Влади да она, кад нађе за сходно, донесе овај земљораднички закон. А кад ће то бити, то ми најбоље знамо. Тај сам закон којим се хтело да помогне земљорадницима, сам тај закон није донесен са много разумевања. Најзад, тај се закон и не тиче само земљорадника, Није само он ту у питању, у питању су и кредитни односи трговаца, занатлија и индустријалаца који ни мало нису ружичасти. И за овакав један закон требало је много више воље и разумевања, па да се њиме сви ови односи регулишу као што треба.

Кад погледамо, господо, овај буџет, видимо да су код нас у Јужној Србији готово све ствари регулисане. Ми у буџету не видимо оне суме које би биле потребне иако знамо да тамо нема као што треба ни друмова, ни хигијенских установа, ни социјалних установа, нити потребних домова оима. Истина ми тамо имамо једну маларичну станицу коју су нам подигли наши стручњаци и за коју се каже да је једна од најбољих које постоје у Европи. А ми Јужњаци кажемо: нека носе ова господа ову станицу и поставе је где хоће, само нека нам униште легло тих комараца. Али они нас теше како ми имамо маларичну станицу која ће нас лечити, и да се слободно можемо заразити маларијом. Једина још установа коју ми имамо тамо, то је филозофски факултет у Скопљу, а и он изгледа да виси у ваздуху.

Господо, нико нам не може порећи да је писменост доле на Југу најмања.

А није та неписменост због тога што тај народ не жели да посећује школу, него због тога што је био дуго година под једном некултурном државом.

И данас ми немамо довољно учитеља и да имамо доста учитељских места, која су празна. А кадгод би неки министар давао свој експозе између осталог би рекао: „Мени лежи Јужна Србија на

срцу". Али, будите уверени, кадгод су ти министри падали, по њиховим делима, могло се констатовати да им је Јужна Србија само на језику. Изгледа мени да то и данас постоји.

Погледајте ви, господо, само тај наш Југ, погледајте те наше становнике, погледајте ту нашу браћу, па ћете код њих констатовати особине, које су врлине, које само њега красе. Имате у њему, господо, једног вредног човека као кртицу, једног човека штедљивог који може да служи за пример свима нама осталим. Имате човека поштеног који никада још није дао ниједној полицији посла, да га је за крађу или ма шта друго ухапсила. Крађа се сматра код нас као срамота. Видите да је позосит, толико да га никада нећете видети на београдским улицама да проси, нити је он пао за својим достојанством, да би дошао на државна врата да тражи хлеба, него увек у зноју свога лица зарађује за своју како породицу тако и да држави плати.

Ето томе нашем суграђанину треба изићи у сусрет и треба му помоћи, колико се помоћи даде.

Ја узгред, господо, морам да поменем, да ни наши посланици са Југа нису довољно активни. Ви сте имали прилике да видите, да кад год се тиче некога чина или некога акта словеначког, све Словенце уједињене. Још и раније, пре 6 јануара, код њихових посланика није било разлике у странкама када се радило о словеначким интересима.

И ја бих волио да видим тога господина Претседника владе који би могао да укине тај скопски факултет, ако би 37 народних посланика повукли конзеквенце, ако им Влада не би у сусрет изашла. Али, то у овој Народној скупштини није више модерно. Народни посланици су раније схватили озбиљно своју дужност, они су знали зашто су их бирачи послали и умели су, да бране њихове интересе. Али господо, пазите на једну ствар: Чим се осети да неко мало мига у лево одмах му дође вест: Избори су на прагу. И како се та реч спомене у овом Дому, као да је наступио неки грип са свима својим последицама. Е па да се упитамо: Јесмо ли се ми венчали са посланичким мандатом и хоћемо ли достојно да заступамо народ, који нас је послао? Ако то хоћемо, можемо само тако, ако се бринемо о његовим невољама и ако стекнемо његово поверење, а на који се начин то поверење стиче, свакоме је од вас познато.

Ја морам, господо, да се осврнем такође и на једну ружну појаву, која се овде виђа готово свакодневно. А то је да је данас готово свако Министарство препуно посланика, који ништа друго не раде, него гоне чиновнике и терају их, тако као да су ти чиновници нека дивља звер. Нема Министарства где нећете видети кога посланика који тражи да се гони или срески начелник, или писар, или школски надзорник и т.д. Ја ћу вам рећи истину.

Ја се не сећам када сам се нашао са једним својим пријатељем уочи избора, и упитао га шта ради, сн ми је одговорио да пакује. Питао сам га: „Јеси ли премештен?“ — „Нисам“ — „Него?“ — „Избори су на прагу“ — „Шта то има да значи?“ — „Ако владин кандидат не буде прошао, ја ћу одлетети у Ђавола, а ако је изабран владин кандидат, да ми не би био благодаран и захвалан, он ће ме преместити.“

То је тачно, господо, Једанпут се мора стати са тим. Чиновници исправни морају бити на својим местима; мора ауторитет власти бити на оној висини на којој треба да буде. Не може се дозволити да нижи чиновник, само зато што је у милости кога народног посланика, свога пријатеља, да може да седи на месту и да не слуша наредбе свога старешине. Ви сами знате какав би однос наступно између нижих чиновника и виших старешина. Ту апсолутно нема рада нити службе оне која треба да буде. Али исто тако, господо, неисправне чиновнике не треба остављати на миру. Кад смо већ у овом добу пунктација, дозволите да вам скренем пажњу и на ову ствар. Ви видите да смо ми данас у добу дефицита и сваког дана читате, онај је створио толики а други чиновник толики дефицит. Господо, те чиновнике треба најстрожије кажњивати. Треба отворити неки државни мајдан где би такви чиновници издржавали казну физички радећи. А то зло долази од тога што или нема довољно контроле, или ако контроле има она је слаба. Та контрола носи толики исти проценат одговорности као и онај који је украо новац из касе. Али, да ли ћемо имати те чиновнике добре, зависи од нас. Ако ми будемо на висини, да постављамо чиновнике који и заслужују та места по својим квалификацијама.

Сад дозволите ми да проговорим мало и о просвети. Изгледа, да и Министарство просвете, као и сва остала министарства, нема свога програма. Како који министар дође он уноси неке новине. Ни мало се не осврће на оно што је његов претходник радио. Ја мислим да Министарство просвете треба да има један програм, тако да ма ко дошао за министра, треба да настави, где је његов претходник стао. Ми смо говорили толико пута, да нама претстоји велика опасност од тако званог интелектуалног пролетаријата. Тај интелектуални пролетаријат може да нађе службу само код једног послодавца, а то је држава. Радици као пролетари могу наћи рада где год хоће и у којој држави хоће, али наш интелектуалац може наћи посла код јединог послодавца, а то је код наше државе. Раније се говорило да треба смањити број гимназија, како би се осигурало од тога великог зла и Влада је скинула велики број гимназија, али је морала да ретерира. Морала је да ретерира, јер је донета резолуција у Скупштини, свакако у сагласности са њом, да остаје исти број гимназија. И Министар финансија морао

је да се побрине да пронађе материјална средства за тај број гимназија. Овако се једино може да објасни ретерирање Владе, или је био притисак посланика који су тим решењем погођени. Другог разлога не може да буде. Господо, колико се води рачуна о тим гимназијама, као и о томе где су оне. Ја ћу напоменути гимназију у једном месту и дати Господину Министру просвете податке да у једном месту, које је удаљено 44 километра од Скопља, имате осморазредну гимназију, у којој је било у години матураната четири мештана, а остали су из разних крајева наше земље. Верујте, да ти ђаци нису дошли зато, што је то тако лепа варош, нити су дошли, што је она знаменита и требало је видети. Него су то „ученици“ који су свакако променили гимназије из појмљивих разлога. Таква се гимназија држи 44 км. удаљено од Скопља, где такође има осморазредна гимназија. То место је Тетово. (*Марко Петровић*: Скандал је да један посланик говори против гимназије у Јужној Србији. То је срамота. Није истина да има свега четири, већ има 17 мештана. Као посланик Јужне Србије ти би требао да браниш интересе тога краја).

Поштрејседник **Др. Коста Поповић**: Господине Петровићу, немојте упадати у реч. (*Мишо Драговић*: Господине посланиче, опомињем вас на ред).

Господине Драговићу, опомињем вас на ред.

Ставра Трпковић (наставља): Не слушам ја твоје говоре, Петровићу. Али то је место у изузетном положају. То место има на срећу нашег Народног претставништва једног народног посланика и три сенатора и ја бих волео да видим г. Министра просвете, да ли би он смео да удари да ову гимназију сведе на четвороразредну, како би други крајеви око овога места добили ниже гимназије. Ми имамо места где немамо ни једног разреда гимназије; као на пример у Поречу, Галичнику, Кичеву, Дебру и Гостивару, где нема ни једног разреда гимназије, а зна се да ни један шегрт не може ступити на занат док нема 14 година. И, господо, питамо се као домаћини, шта ће бити са том децом, кад заврше основну школу, кад немају где да продуже гимназију, да би доцније могли отићи на занат.

Они ће бити упућени на улицу, а кад се навикну једанпут на улицу, питање је како ће моћи да постану шегрти? Неће ли држава на тај начин имати више рђавих елемената у својем друштву и неће ли после давати више на издржавање и поправку њихову. У срећним земљама, кад неки родитељи упусте дете на улицу, дете се даје полицији на поправку. Ја ћу ово да доставим Господину Министру просвете. Ја полажем на његову мушку снагу, да ће као политичар оправдати наде и поправити ово, сем ако не задрхти од овако великог броја посланика и сенатора у том месту.

Ми смо лањске године у Финансијском одбору, — мислим да је као заступник Министра спољних послова био г. др. Крамер, — назначили да се по нашим конзулатима треба да поставе претставници који су дошли са камералних наука, да конзулати имају задатак, да се баве трговином. Прави конзулати треба да буду проналазачи пијаца за наше произвођаче и да обавештавају наше трговачке коморе, какви се производи могу добити из тога места. Међутим наши су конзулати постали чисто дипломатска тела и од тога дисциплинског тела у погледу трговине нема никакве користи. Ја мислим да ова погрешка треба да се исправи, а ако нећемо да се поправи у целости, да буде бар један аташе са камералних наука или са свршеном вишом трговачком школом.

Имали смо прилике и ове године да видимо како се код нас гаји дуван доле на Југу. Ви знате да култура дувана успева највише на Југу. Али, господо, колико је плаћан тај дуван, можете чути од сваког произвођача, да је једва трошак устеран. Али ми знамо и то да је тај дуван најбољи и да Влада треба сасвим други начин да употреби за откуп дувана. Наши произвођачи дувана решавају се, да ли ће продужити саћење дувана или не. Они стоје на томе гледишту, а које је правилно, да држава има да откупи онолику количину дувана колико је држави потребно, а ресто да стави на расположење произвођачима да тај дуван могу неком продати на страним пијацама. Ја сматрам, да не би било никакве опасности за државу, кад би се сав вишак дувана, који је непотребан држави, а који би се ставио на расположење појединцима, пренео у државне магацине, па кад произвођачи нађу купца на страни, да тај дуван буде спроведен под државном контролом до саме границе. На тај начин мислим да би се могло изићи на сусрет тим нашим произвођачима дувана.

Господо, ја мислим да тежа ствар није донета у овој Дому, него она од пред месец дана, кад је донет закон којим су оптерећене и нове зграде порезом, које су ослобођене биле пореза. Та повластица ослобођења пореза нових зграда дата је једним позитивним законом, који је просто намамио грађане те су потизали нове зграде. Такав закон не постоји само код нас него и у свима другим културним државама. Овим новим ослобођењем пореза нових зграда ишло се на то да се дође до хигијенских станова, да се подмири оскудица у становима и да се угуши беспослица и да зареда у деоби. У почетку могло се мислити о некој ренти, данас кад су кирије пале, ја вас уверавам да људи који су подизали нове зграде немају ни толико ренте, да плаћају своје дугове. Да је, господо, стање код кућевласника тако рђаво најбољи вам је доказ то што је Хипотекарна банка отворила

једно одељење за прикупљање кирија са имања од којих није добила ануитете и интерес. Хипотекарна банка, по моме мишљењу, учинила је хумано дело, што није дозволила да се данас та имања продају, јер би се она данас дала у бесцење.

Г. Министар финансија — као министар финансија, он тражи само паре и њему је свеједно, одакле ће оне доћи. Он једнога дана може доћи и рећи, ударићу и на приватну својину. Ја мислим, ако би то био лек, нека уради, али, господо, овакви закони којима се уништавају права стечена, они имају и реперкусију. Погледајте наше државне папире који се котирају на берзи и ко их купи добиће 15% камате, а на тај приход не плаћа ни 1 динар порезе. То је по ценама фиктивним на берзи, и те папире можете купити и јефтиније. Данас свет долази до уверења, да ништа неће више сметати Министру финансија да може једнога дана решити да каматне купоне са државних папира више не плаћа. Кад се догодило да се већ погазио један закон, може се веровати да ће се погазити и други закон.

Ми имамо ево, господо, две врсте министара. Имамо министара који су посланици а имамо оних који нису посланици. Они и једни и други врше једну дужност и имају исте плате. И једни и други служе за пензију, само ови који нису посланици имају само министарске плате без посланичких дијурни, док ови други примају поред министарских припадљности и посланичке дневнице. Али је то тугаљиво питање. На ове дијурне нико не сме ударити, јер су избори одмах у изгледу.

Али је то тугаљиво питање. На ове дијурне нико не сме ударити, јер су избори одмах у изгледу.

Па погледајте како су наши стари људи без докторских титула решили многа и многа питања. Решили су аграрно питање, онако како оно може да служи свакоме за пример. Сваки је сопственик свога парчета земље и отуда је та превелика љубав у одбрани свога огњишта. А данас од 1918 године ми још немамо решено то аграрно питање и онда није ни чудо да када саберете буџет Министарства аграрне реформе од 1918 године па на овамо, да те цифре износе више него, да су сва та имања откупљена од својих власника. И данас ни један насељеник није сигуран на своје месту.

Погледајте једну другу ствар која је била у Краљевини Србији решена како треба, а то је била забрана сеоских дућана. Сваки домаћин задруге био је господар своје летине, знао је, када ће и где ће продати своју летину, знао је, где ће и шта набавити за своју чељад. А данас, од како су нам дошле те сеоске дућаније, први пут под видом иродаје монеполских артикала, а после продају апсолутно непотребне ствари, и данас један домаћин не може да се одбрани од својих домаћих лопова. Деца су остала лопови, и куће и свога оца, јер продају жи-

вину и друге продукте тим дућанијама за алву, и за ђивџуве. Ти дућани нису нам потребни. Наши су стари знали за што су забранили те дућане.

Сада, господо, немате ни кошевске хране, и ако смо се ми о њиховој корисности уверили много пута; кад год је наступила глад ти су кошеви користили. Говорили смо и прошлога пута о Привилегованом друштву и тражило се са правом од Народне скупштине, да се уведе ред у томе друштву.

Много сам слушао на сокаку о томе; нећу никога да теретим, али рачунам да држава има право да уђе у то друштво и да види како је рађено са кредитима који су томе друштву дати. Ја мислим да би и само то друштво требало да тражи преглед од стране Скупштине, како би сви били уверени у исправност стања у томе друштву. Помињало се да је један члан тога друштва узео из суме која је била намњена сељацима за исплату жита једну своту и пренео у свој завод. Ту своту од три и по милиона динара, тражили смо да се врати привилегованом друштву, јер она није намењена за улоге на штедњу. Тај новац није враћен већ је остао у тој његовој банци. Ко ће сада одговарати за три и по милиона динара нередовним путем пренетих из ове установе у једну другу, приватну, установу.

Често се напада Влада да не одговара на интерпелације. Ја нисам присталица оних, који желе да се одговара на све интерпелације. Интерпелација је корисна; она може Владу да упозори на неки предмет, али ја не бих дозволио никада, да интерпелација буде демагошка, да се неко кроз њу популареше, а још мање да се кроз ту интерпелацију погоршају односи у нашем друштву. Али као што не одобрам да се не одговара на све интерпелације, ја ипак држим да треба одговорити на неке. Ја упућујем баш ово питање на г. Министра Унутрашњих дела и држим да би г. Министар унутрашњих дела требао да одговори на ту тако звану пацовску аферу у општини београдској. Колико ја познајем те људе, они су исправни и не треба дозволити, да се о њима говори у разном смислу. Када г. Министар унутрашњих дела одговори на ту интерпелацију, он ће разбити сва препричавања и дошаптавања, да је ту нечега било. Ја мислим, господине Министре, ако Ви не будете одговорили на ту интерпелацију, да више штете наносите преставницима општине београдске, него овим сокачким гласовима. У погледу социјалних прилика имам да приметим, да код нас постоји једна појава, да имамо случајева, да је готово цела породица у државној служби. То треба ограничити барем толико, да из једне породице могу да буду у државној служби максимално 2 члана. Имате случај да је отац професор, мајка професор, а да су у служби и синови и кћери, док други који немају протекције морају дуго да чекају на место,

Проблем који се такође намеће јест, да ли ми давамо требамо да примамо женске у државну службу, а да мушкарце оставимо на улици. Част женскињу које својим радом исхрањује породицу; али ваља онемогућити, да се у службу примају оне које своју плату употребљавају да би биле по најновијој бечкој или париској моди одевене. Не могу дозволити да држава даје новац онима који тим новцем купују страну луксузну робу и одузимају хлеб мушком свету, који је много опаснији без службе него женске. Сем тога женске могу бити дактилографкиње или што слично, али за друге послове су недорасле. И тај проблем треба Влада да реши у интересу јавне безбедности и морала и реда у земљи.

Господо, има још једна ствар која се налази у Фин. закону, а коју мислим треба поправити. А то је питање двојице потпретседника Београдске општине, који су уједно и адвокати. Адвокатска комора њих је избрисала из списка и решила да они као потпретседници Београдске општине не могу да буду и адвокати. Међутим изгледа да су се они против тога жалили и Касациони суд је донео решење да они могу бити и потпретседници општине и адвокати. Држим да то апсолутно не може да буде. Стога би ја молио г. Министра правде, да се у Финансиски закон стави један амандман, да потпретседници Београдске општине не могу да буду и адвокати.

Господо, да кажем неколико речи и о пошумљавању. Кад се прође кроз Далмацију види се жалосна слика; све сам голи крш. Веле да је ту некад била шума, али су је опустошили Венецијанци и тим дрвом подигли Венецију. Не знам зашто се то питање не би могло решити. Нека Влада, ако нема могућности за пошумљавање, да да у својину тај крш оном, који га пошуми, па ћете добити добре резултате.

Још једну ствар, која спада у ресор Министарства саобраћаја желим овде да дотакнем. Ради се о Задрузи жељезничког особља из Београда. Та Задруга основана је 4 маја 1891 год. од старе генерације жељезничара, који су стварајући националне жељезнице, сетили се и задружног живота и самопомоћи, а вођена је после рата од разних људи, који су се заклањали за разне партије и могли да је поведу једним незадругарским путем. Тако, поред разних перипетија, кроз које је ова корисна установа пролазила, 4 марта 1928 год. донета су нова правила Задруге, и то по Закону о оснивању акционарских друштава на територији Хрватске, Славоније, Баната, Бачке и Барање од 30 марта 1922 год. Да би се могла оваква правила прокријумчарити мимо Закона о задругама у чл. 2 Правила речено је, да је седиште задруге у Земуну, и ако цео свет зна, да је седиште Задруге у Београду.

Таква правила одобрио је чак и г. Министар трговине и индустрије 3 маја 1928 године; а Краљевски котарски суд у Земуну регистровао је та правила, иако се нити г. Министар трговине и индустрије, нити Котарски суд у Земуну нису претходно уверили, да ли та Задруга доиста има своје седиште у Земуну.

На овај начин изигран је Закон о задругама и то са тога разлога, да би господа, која ову Задругу сада воде, избегла сваку контролу која се по Закону о задругама над задругама има да води.

Оставши овако без икакве контроле, Задруга жељезничког особља у Београду радила је шта је и како хтела. Основала је своје продавнице, које су разне намирнице продавале не само жељезничарима не задругарима већ целом свету, ко би у њихове продавнице дошао, због чега се трговачки свет стално и с правом бунио против овакве нелојалне конкуренције. Таква се трговина води и данас у сред Београда са дрвима, која ова Задруга довози уз повластицу од 50% вођње па није никакво чудо што се трговачки свет и у Београду на овакву незакониту трговину жали.

Поред тога што задруга за своје продавнице у Београду не плаћа никакву кирију, јер их је сместила у државне зграде; управа ове Задруге отишла је и даље, па је у последње време и то августа прошле године издала своје продавнице у Београду некаквом Макс Шпицеру у закуп и то под овим условима:

Сад да видите неке од ових услова: Задруга жељезничког особља уступила је целокупну своју колонијалну и осталу робу у главном магацину и продавницама по утврђеној цени са смањењем 20%, с тим да фирма Шпицер за пословање своје у овим продавницама плаћа Задрузи 2% од обрта, а да се фирма и даље води под именом задруге жељезничког особља у Београду.

У тачки 8 овога уговора изрично је речено: „Задруга жељезничког особља у Београду уступа фирми Макс Шпицер своју повластицу од 50% попусту у возарини, коју она ужива за превоз робе на жељезници.“

Видите, како се пренаша једно овакво право на неког Макса Шпицера и да он има право на 50% те тарифе, коју је имала ова Жељезничка задруга и да он продаје свима другима и да трговачки свет у околини убија.

Господо, ако се и овакве ствари могу дешавати, онда није чудо да се наш свет револтира на свакоме кораку.

Има још једна ствар при закључку, господо, да се види колика се огромна и скроз неправедна разлика чинила кад се је доносио Закон о пензијама од 1923 године и Закон о пензијама 1929 и 1931 године. Ви имате једну слику, да људи, наши

ветерани, којима се данас дичимо и којима смо на сваком кораку одавали похвалу, нашим херојима, нашој дичној војсци, који на сваком кораку примају честитања од странаца, али ми тим живим људима нисмо ничим одали оно признање које су они заслужили.

Ја ћу овде да вам прочитам један пасус, па ћете видети како се неправда чинила према тим генералима и тим армијским генералима, „23 новембра 1914 године српски пуковник заробио је једног поручника код села Јајчића. Тај поручник молио га је на самом положају да му изда уверење, да је сва средства па чак и бомбу употребио, да не буде заробљен. На питање: „Зашто вам треба такво уверење?“ одговорио му је: „Централне силе и Аустрија морају да победе и ако немам такво уверење страдаћу не само ја но и моја породица.“ Тај поручник ступио је на солунски фронт у српску војску као добровољац и пре кратког времена пензионисан као потпуковничик.

Пеазија тога поручника из 1914 године, већа је не само од пуне пензије овога пуковника него од пуне пензије армијског генерала“. (Један глас: Охо!). Тачно је, господо.

2) Удовица једног чувеног генерала, Министра војног у рату српско-турском, члана Академије наука, само да је не помаже Академија наука доживела би да живи у сиротињском дому. Тај генерал као патриота и члан Академије наука поклонио је дивну кућу у Кијегиње Љубице улици Академији наука, јер је мислио да ће његова жена имати пензију 250 предратних динара, а ни сањао није да ће имати мање но жена служителја. Да овој жени није потпоре од Академије наука она би имала да цркне од глади. (Узвици: Срамота!) Господо, ово је тачно, ово је истина!

Жао ми је, што Г. Министар финансија није ту, да га упутим, да кад је једном приликом једном Министру војном предочено то, он је рекао, да се заузимао код Владе, али да је Министар финансија казао, да се због материјалне немогућности не може то извести. Али ја бих хтео да га потсетим на изјаву једног француског министра војног, који је, кад му је Министар финансија исто тако одговорио, да су материјалне немогућности по среди, он је казао: „да не може да дозволи, да и за један су буде веће признање Француске онима из ратова од 1914 године, него ли оним из рата 1870 до 1871 године, јер то императивно захтевају: не само част и образ Француске, но и спрема и васпитање будућих поколења за одбрану Француске“. А ево, го-

сподо, како се цене и поштују наши ветерани. Није чудо, можда ће они сутра поново обући војне униформе.

На крају, господо, чули смо овде ваздан неке утакмице између једних и других, како нису задовољни неки са овим, а неки са оним; једни сада почињу па помињу неке аутономије, други говоре о федерацији, ко ће знати, да ли неће доћи до говора и о некој независности, па чак и о републици. Ја то одобравам, ови људи то могу да раде. Ја се држим старе пословице, коју свуда човек може да чује: „Хат кад га узјаше један јахач, он осети, какав је то јахач и према њему се он џилита. И ови политичари у овој распојасаности, није чудо што то чине, и неће бити чудо, ако чујете још и много горе пунктације.

Но увек морамо да имамо на уму државне интересе! Све ово што се препричава, што појединци изналазе неке нове странке, неке нове идеје, напослетку, ја мислим да ће се створити једне тако звано идејно одељење, где би се стварале те идеје.

Бојим се само, господо, само једнога да и онај који те пунктације никада није к срцу примао, него је казао: море, остави их на миру, нека раде, не знају шта раде, бојим се да не дође једна пунктација и оздо и из Шумадије. (Одобравање и аплауз).

Пошћрејседник **Др. Коста Поповић:** Господо народни посланици, из стенографских бележака утврдио сам да је народни посланик г. Др. Никола Никић за време свога говора добацио народном посланику г. Ивану Уреку: „Ћути ти, ти си за Стењевац одакле си и дошао“.

Због ове увреде, нанете народном посланику г. Ивану Уреку, накнадно кажњавам народног посланика Г. Др. Николу Никића записаном опменом на ред.

Народни посланик г. Иван Урек за време седнице физички је напао народног посланика г. др. Николу Никића, чиме је поред нанете увреде свом посланичком другу, изазвао неред и спречио рад у седници. Због овога поступка накнадно кажњавам народног посланика г. Ивана Урека са привременим искључењем из седнице Народне скупштине и то за време једне седнице, позивајући га да у смислу Пословника одмах напусти скупштинску дворану.

Ја морам и са овога места, да пожалим и осудим испаде госпде народних посланика, којима наносе увреде својим посланичким друговима, изазивају неред у Народној скупштини и тиме вређају и унижавају достојанство овога Дома.

Садашњу седницу прекидам, и после подне настављамо рад у 4 сата.

Седница је прекинута у 13,15 часова.

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ

НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 2

БЕОГРАД 1933 ГОДИНЕ

4

XL РЕДОВНИ САСТАНАК

НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ОДРЖАН ПО ПОДНЕ 15 МАРТА 1933 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

ПРЕТСЕДНИК

Д-р КОСТА КУМАНУДИ

ПОТПРЕТСЕДНИЦИ:

Д-р АВДО ХАСАНБЕГОВИЋ

и

Д-р КОСТА ПОПОВИЋ

СЕКРЕТАР

МИЛАН МРАВЉЕ

Присутни су г. г. Министри: Претседник Министарског савета др. Милан Сршкић, Министар социјалне политике и народног здравља Иван Пуцељ, Министар правде Божидар Ж. Максимовић, Министар саобраћаја Лазар Радивојевић, Министар пољопривреде Јурај Деметровић, Министар шума и рудника Павао Матица, Министар финансија др. Милорад Ђорђевић, Министар унутрашњих послова Живојин Лазвић, Министар просвете др. Раденко Станковић и Министар физичког васпитања народа др. Лавослав Ханжек.

Наставак седнице у 16 часова.

САДРЖАЈ:

Дневни ред: Наставак претреса у начелу извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за буџетску 1933-34 годинау.

Говорници: Трипко Нинковић, Шукрија Куртовић, др. Филип Лазаревић, др. Марко Кожул, Михаило Крстић, Омер Кајмаковић, Милош Драговић, др. Тоша Рајић, др. Милан Поповић, др. Гавро Санто, др. Милорад Костић, Милутин Јелић, Милутин Пешић, Светислав Хоџера, Милан Живановић, Перо Грајић, Ђуро Маријан, Коста Алексић, Милан Добровољац, Јован Јовановић, Александар Додић, Урош Недељковић, Алија Селмаковић, Живоко Давиљовић, Витомир Давидовић, Милорад Марковић, Милинко Милутиновић, Бранко Дрљача.

Претседник др. Коста Кумануди: Господо, седница се наставља. На реду је да говори народни посланик г. Куртовић. (*III. Куртовић:* Ја уступамој ред г. Трипку Нинковићу.) Пошто г. Куртовић уступа свој ред г. Нинковићу, дајем реч г. Трипку Нинковићу.

Трипко Нинковић: Са овога места ја данашње нападе, односно физичко разрачунавање, између г.г. посланика осуђујем, и заиста је жалосно, да се такве сцене и десе у овој Кући, која од свију нас треба да се поштује и уздигне на оно место које јој и припада.

Скупили смо се у овом народном Дому, прожети слогом и братском љубављу, да се између себе договоримо о свима оним питањима, која витално засецају у интересе наших грађана из целе државе. У тој намери, а свесни свих потешкоћа економске кризе, која ни нас није мимоишла, треба да све своје снаге удружимо те да би нашли

пута и начина да ту кризу унеколико ублажимо. Место слоге и удружених снага, за што смо и од народа бирани, ми смо се поцепали у разне клубове са разним амбицијама и изгледа ми да је то све борба око министарских фотеља. Губимо се дакле у личној борби, а та наша узајамна борба доноси народу штету, а не верујем да ће и нама донети неку корист. Неко у тој узајамној борби треба да плати цех и сви су изгледи да ће се кола на нама сломити.

Окренимо се селу и сељаку, занатлији, трговцу и индустријалцу, и видећемо да сви стењу под тешком тегобом економске кризе. Верујем да их сасвим излечити не можемо, али својим паметним радом и удруженим снагама, са тврдом вером у бољу будућност, можемо олако ублажити тегобу њиховог данашњег живота.

Господо посланици, нека ми је дозвољено да се са овога места осврнем на економске прилике у Зетској бановини, том југословенском Сибиру, о коме се је до данас најмање водило рачуна. Зетска бановина у чијем је сваком грађанину и грађанки национална свест развијена, тако да су сви увек готови за свог љубљеног Краља и милу Југославију животе дати. Зетска бановина у којој је беда и немаштина достигла кулминациону тачку, тамо у којој нема ни пунктација, нити пункташа, нити ће их бити. Ја то, господо посланици, истичем примера ради онима, који су сити, богати и којима је држава изашла у сусрет највише, а опет су незадовољни.

Непознавање и неразумевање прилика у Зетској бановини од стране Краљевске владе, смело могу тврдити, да је учинило да се је криза у многоме потенцирала од саме Краљевске владе. Издавање разних уредаба без ближег упознавања тих крајева нанело је велике штете. Шта је до сада урадила Краљевска влада у томе крају у економском погледу? Једном речју, ништа, може се готово рећи. Ми не тражимо да нам се чини милостиња и против сваког таквог чина протестујемо и сматрамо као злочин учињен од свакога према честитом народу у Зетској бановини.

Ми тражимо да наш живаљ може на јавним радovima зарадити честито кору хлеба за себе и своју породицу. Своју радну снагу да утроши на јавним радovima који треба већ једном да се остваре у Зетској бановини.

Кад баците поглед на низ јавних родова и изградњу жељезничке мреже у другим бановинама од Уједињења до данас, видећете, господо, да се је жељезничка мрежа свугде по мало спроводила, а у Зетској бановини баш никако. Кад се узме у обзир етнографски положај Зетске бановине у којој се не чује фијук жељезнице заиста је за право чудо да се никаква пажња у овоме случају таме не поклања. Изгра-

дњом жељезничке мреже кроз Зетску бановину решен би био у велико економски проблем Зетске бановине, а од какве би користи била та изградња жељезница, господо, то су се давно меродавни изјаснили.

Илустрације ради навешћу пример додељивања кредита од стране Народне банке.

Господо посланици, целокупна Зетска бановина ужива кредит код Народне банке у укупном износу од 30 милиона динара. А кад се узме у обзир да појединци у Београду, Загребу или Љубљани имају петоструки толики кредит као личности, онда је господо, жалосна појава да се једној Зетској бановини која броји више од милион становника не даје више кредита од стране Народне банке од 30 милиона динара. Под таквим околностима и оно мало живота које је тамо тињало мора да угине и не може бити никаквог развитка. Такав рад преставља прави злочин.

Друго, господо. У Зетској бановини, бар у неколико та привредна криза била је ублажавана и садњом дувана. Земљишта у Зетској бановини, као што вам је познато, она нису у таквом великом комплексу да би се могла рационално обрађивати, него су то мала пољница и мале ливадице које су биле употребљене за садњу дувана. Неким новим правилником који је прописала Монополска управа, она је ту производњу дувана у Зетској бановини свела апсолутно на минимум. Ја не бих, господо, у толикој мери ни замерио томе што је Управа монопола, као једно трговачко друштво, ишла на то да ограничи у велико садњу дувана у Зетској бановини. Али има једна жалосна појава, да господо, која доносе таква решења, и која седе у меким фотељама за зеленим столом и примају лепе диурне и тантиеме, не познају прилике где се и у којима се крећу, па су донели и тачку 9 тога правилника у којој кажу: „Садња се дувана неће дозволити где нема најмање 10 садница.“ Међутим, господо, ми немамо села где има толико много садница. Ја сам поводом тога поднео интерпелацију 3 овога месеца и господин Министар финансија лично ми је изјавио, да ће ту тачку 9, у погледу ограничења производње где нема 10 садница у појединоме селу, да укине.

Међутим, господо, ја сам данас имао прилике да чујем да је сам управник Монопола изјавио да ово неће бити.

Господо, кад бацимо један поглед само на прилике у Зетској бановини, доћићемо до закључка да се апсолутно ништа до данас није урадило ни од једне Краљевске владе за економско подизање Зетске бановине. Ја мислим кад имате једнога болесника у економском смислу, да се онда томе болеснику морају давати инјекције за оздрављење. Овде међутим немамо ни путева, ни жељезница, нема апсолутно ничега. (Један глас: Овде су давале контра-инјекције) Ја не верујем да се то могло намерно чинити, јер не знам коме би то ишло у интерес. Али непознавање прилика у Зетској бановини и потпуна изолова-

вост и неприступачност у ову бановину доносе јој све ове недаће с којима она има да се бори. Кад види завеје снег, онда се тамо не може прићи ни са које стране, ни од Чакора, ни од Котора, ни с које друге стране и она је тако рећи потпуно отсечена од осталог света. Ја мислим, господо, да меродавни треба мало више да посвете пажње економском подизању Зетске бановине и да јој пруже радове како би онај свет тамо могао нешто да заради, а не да пада на терет држави. Ја мислим да је могуће решити питање подизања економског Зетске бановине, само ако се тамо приступи радовима тако да би се олакшао приступ а то би се учинило на тај начин ако би се тамо увела жељезничка мрежа. Кад би се та жељезничка мрежа изградила тамо, онда се не би морале сваке године давати повеће суме на исхрану тамошњег становништва, јер тамо, нарочито у појединим крајевима има великог богатства, особито у шумама и када би било жељезничке мреже, та би се шума врло лако могла експлоатисати и уновчити.

Као члан владине већине, само се по себи разумем да ћу гласати за овај буџет, али хоћу овом приликом да изјавим наду, да ће Краљевска влада већ и стога што смо ми преставници Зетске бановине увек према њој били лојални, повести колико толико рачуна о овоме крају и наћи пута и начина да се он економски подигне.

Не стоји тврђење посланичког друга нашег г. Милутина Станојевића, које је он јутрос изнео како недаће Зетске бановине потичу само из тога што нема контакта и нема слоге између посланика ове бановине. Ја смело тврдим да што се тиче нас, посланика Зетске бановине, да смо ми у свима питањима у погледу економског подизања њеног потпуно сложни и не једампут ми смо ишли Краљевској влади и изнели јој право стање у бановини и молили за помоћ али је наш глас увек остао глас вапијућег у пустињи. Нико о томе није повео рачуна, нити је која од нас за шта питао, а ако је нешто и учињено за Зетску бановину из непознавања прилика у самој бановини, то није донело користи бановини, већ напротив штете. (Одобравање).

Председник др. Коста Кумануди: Има реч народни посланик Г. Шукрија Куртовић.

Шукрија Куртовић: Господо народни посланици, остављајући да изнесем своје мисли о предлогу буџета и Финансијског закона касније, допустите ми да проговорим неколико речи о општој нашој државној и националној политици, у вези са појавама т. зв. пунктација, које су избиле као гљиве иза кише у последње доба. И пре појаве ових пунктација, ми смо, поједини посланици, често пута сами критиковали и себе, и наше владе, што се онако млако води југословенска национална и државна политика инаугурисана овако сјајно, одрешито и муш-

ки са 6 јануаром 1929 године и са поделом земље на бановине. Не сме, господо, бити застоја у тој политици. Она се мора енергично, и са одушевљењем, даље спроводити. Како свака влада, тако и ми, сваки појединац, који подржавамо овај режим. Повратка старом нема. Југословенска национална идеологија мора победити исто тако, као што мора победити и идеја унитаризма, која је заправо нормална конзеквенција идеје народног јединства. Само том мишљу прожети, и само тако конзеквентно радећи, енергично и са уверењем, имамо право да седимо у овом високом дому. Само тако може да има власт и властовање, које ми подржавамо, морално и историско оправдање своје. Утврђен је социолошки аксиом, да свака власт мора имати идејну подлогу, ако хоће да је морална, оправдана и стална, иначе је она просто наметнута власт. Ако ми схватимо као свој задатак само то, да изгласамо буџете и остале законске пројекте, и тим дајемо Влади поверење, онда, господо народни посланици, нема никакве разлике између нас и оних безпринципијелних партијских посланика пре 6 јануара, који су се отимали о власт само ради власти и правили све могуће и немогуће комбинације, само да бројем дођу до већине, и до министарских положаја. То је и довело до 6 јануара, јер држава и народ мора да имају идеје и принципе, мора да имају идеје и циљеве којима стреме. Шести јануар је утврдио те велике принципе, ми смо их прихватили, и треба поштено и одушевљено да им служимо. Ако сведемо ту службу само на механичко гласање, да би се тако одржали на власти, онда, господо, мора да дође сасвим логично до тог, да 6-јануарска идеологија отера и нас, и да доведе достојније претставнике своје (Одобравање).

Ја, господо, ово говорим не ради тога, што мислим да ми сви нисмо прожети заједно са Владом том идеологијом, него ради тога, што се те велике идеје изгледа проводе млако, са неким streцањем од приговора са стране, а то не сме бити.

Ако смо уверени да је само на томе путу спас државе и нације, ако нам је југославенска идеологија унишља и у мозак и у срце, онда без страха да ће се погрешити и према српству и према хрватству и словенству треба бескомпромисно ићи тим путем. Југословенство као најјачи изражај и српства и хрватства и словенства не може никад доћи у сукоб ни са моралним ни са материјалним интересима појединих племена. Може доћи у сукоб са усијаним болесним главама појединаца, који су можда још у стању да шире ту заразу, али то увереном Југословену не смета; он иде напред Зато бих желео да будемо такви сви, а особито господа у Влади.

Ето тако дедуктивно изводећи закључак по појавама које се јављају, и резултатима који нису задовољавајући, бојим се да он није штетан, да не погађа многе од нас и у посланичким и у министар-

ским клупама, да није то уверење, југословенска идеологија, баш вајдубље продрла и у мозгове и у срца многих од нас. Јер да се та политика водила како треба, ја Вас питам, господо, би ли се смеле опште појављивати ове појаве, би ли смели данас излазити са некаквим и онаквим својим пунктацијама они, који су се шестог јануара 1929 године кад су још били на министарским столицама, кад су имали ауторитет и министара и народних посланике? (Одобравање.) Они то онда нису смели, иако су били уверења да је народ с њима, него су се увукли у мишије рупе и ћутали, а смеју данас, кад су се освечили да највећи део народа поздравља данашњи правец политике, иако се снебива што се овако млако води. (Одобравање.)

Ето то је питање. Ради чега смеју они то данас? Њих је покосила шестојануарска политика, која је почела да се спроводи и питање је како то да они сада смеју да се појављују. Изгледа, господо, да су та господу сувише рано, да не кажем коју другу реч, помислила да је дошло до колебања и да је дошло до малаксалости на нашој страни. Ја сам, господо, уверен да се ту слажете потпуно, а то сам видео из многих говора господе посланика, који су ово наглашавали и добијали аплауз од целе Народне скупштине па и од оних у опозицији, кад су тражили енергичну југословенску политику. Зато мислим, господо, да једини лек може бити томе тај да се пође у будуће енергично, одређеним путем југословенске политике јасно означене у Уставу и у позитивним законима. Онда ће та господу поново отићи где су и били, у мишије рупе и неће се појављивати.

А сад, господо народни посланици, дозволите ми да проговорим неколико речи о пунктацијама које је изнео г. Спахо и другови и о пунктацијама које је издао г. Давидовић и другови. Нећу да се враћам на пунктације г. г. Мачека, Корошца и осталих, јер о њима је било довољно говора, али мислим да о првој, као муслиман и Босанац, мало боље познајем прилике и повод за њих, и да ћу моћи јасвије предочити него неко из других крајева. А о другој да проговорим јер сам и ја бивши демократа.

Г. Спахо је господо народни посланици, набеђени пункташ. Своје пунктације он није ни написао ни у јавност дао по својој вољи. Његова је политика увек била да сачека догађаје, а никад није појављивао иницијативну акцију. Пливање низ воду то је његов метод политички. Само сада је он погрешно. Није чудо јер није био у вези са народом, опкољен ускогрудом и малом средином око себе, која је нестрпљиво насртала, а под пресијом опозиционог блока, са којим је био непрестано у вези, он је написао закључке своје — своје пунктације. Интерно, а не за јавност иако се наша индискретна

рука, која их је без његова знања дала у јавност. Тако вели бар он сам.

Наравно на првом месту тих пунктација констатује се да су он и дружина једини легитимни претставници муслиманског света у Босни и Херцеговини, јер каже: до сад су њему муслимани увек давали своје поверење, своје гласове. Ту му, господо, одмах одговарам, да муслимански свет у доба партијске бесве борбе није никад ни могао да трезвено проучи потребе и интересе своје, па да му то није било мерило у бирању посланика. Никад он није бирао по своме дубоком уверењу, да ће му тај и тај посланик или група најбоље заштитити његове интересе. Одлучивала је више болесна загриженост и верска свађа, него здрав разум. Са шестим јануаром је први пут почео наш муслимански свет гледати трезвено на политичке прилике и да мери своје интересе без пометености и страсти. Зато је на последњим изборима учествовао са преко 90% гласова и лео слободно свој глас за кога је хтео, за кога је нашао добро дати. Тада се он потпуно преоријентисао и одбацио организовање на верској подлози и престао да гледа на свог посланика са тога гледишта и прешао је на путеве шире, југословенске, опште народне. Зато, господо, ја тврдим и понављам да су само једино легални посланици они којима је на последњим изборима муслимански свет дао своје поверење. Поза г. Спахе и другова може да пали код оних који не познају прилике и на оне који на нове прилике гледају старим очима; дакле код старих и закукуљених мозгова. Нове прилике су збрисале и њега и све оне који су хтели посебне верске партије. Наш муслимански свет као што видите напреднији је у томе погледу од својих вођа и он више не води рачуна о томе које је ко вере, него какав је ко човек, колико је поштен и колико чини за народ.

Како у овом предмету тако је и у осталим тачкама пунктација својих г. Спахо нереалан и смушен.

Хтео би да игра улогу и да се герира борцем за најсавременију и најширу демократију, западну демократију, а још увек гмиже у несавременом и реакционарном организовању на верској основи. Хоће да се бави широким и високим државоправним питањима, а свој поглед не може да баци ни преко Дрине, ни преко Саве, ни преко Уне и Сане. Он хоће само аутономију Босне, и то не ради тога што је убеђен да је то за опште државне интересе корисно, него ради тога што је то тобоже у интересу Босанско-херцеговачких муслимана.

Могу ли по нашу државу интереси Босанско-херцеговачких муслимана бити други него интереси осталога народа? Хоће да третира — за хатер Мачека и Корошца — посебна национална

тобожња питања код нас, та негира их са тражењем политичких-хисториских покрајинских аутономија. Хоће тобоже јединство државно, а подупире акцију Корошца и Мачека који то неће као што не признају ни народно јединство. Изгледа да мисли да је у борби Срба и Хрвата, католика и православних спас муслимана, а неће да види да би та борба била кобна и по нацију и по државу, а наравно с њима и по муслимане. Код њих живи то веома старо. Зато и тражи аутономију Босне и Херцеговине, јер не види својим очима, или неће да види, да та борба у даном тренутку значи само заостравање односа са Србима православним, а оакожда и са католицима Хрватима. Велика је крв проливена док су уништене границе, које је непријатељ створио и Спахо би изазвао само мржњу и сукобе, ако би хтео да те границе угврди, не респективајући осећај дубоки осећај других вера, него га демонстративно ниподаштава. И то само ради уског свог гледања и неких посебности својих. То се питање не решава друкчије осим сагласном вољом, и кад би било актуелно. Али потезати га како то чини г. Спахо, да вређа дубоки национални осећај муслиманских комшија, то је апсурд, то данас значи дефетизам национални. Ако мисли да је то у интересу муслимана грдно се вара. Верска борба, која би, по Спахином рецепту, настала у Босни, донела би муслиманима само суху штету. Као и увек до сада, док је он био на водству. Али шта се тиче њега све то? Главно је доћи до власти и запослити и ухлебити, акреба мејлис* (своју родбину и пријатеље) као до сада увек. То једино он и хоће. И он је, господо народни посланици, осетио уз остале пункташе млакост наше политике, па је хтео да поново заигра стару улогу и да помогне да се сруше тековине 6 јануара. Само је бедно изашла свата његова акција. Мали ветар, само 20 дана ополуцијског затвора, поколеба тог јунака. Наравно, он никад није водио борбу. И партијску борбу и ударце противника примао је муслимански свет раније. Он је био увек у хладовини; и он и дружина му у водству. Па и сада место јуначког става, отвореног и борбеног, каква треба да има човек од карактера и убеђења и каква смо ми националисте муслимани имали у доба Аустрије и за време рата; смрти у очи гледали а исповедали своја уверења, никад их не затајили; место дакле таквог става долази до управо смешног узмицања од оног што је написано. Најбоље је да прочита његов и Др. Храшнице уток који су упутили Краљевској Банској управи у Сарајеву на спомену ту пресуду полиције, којом су осуђени на 20 дана затвора. Тој пресуди, ако је уверен — као што каже — да је народ за њим и да му одобрава оно што је написао, требао се више радовати него жалити се на њу. Јер ради

ње могао се надати да ће стећи ауреолу борца и мученика за народна права. Али он је свестан ситуације и као паметан човек осетио је да му ово 20 дана неће бити хонорисано. Он зна као што и јест то факт, да је муслимански свет наш истом од 6 јануара 1929 почео осећати и једнакост пред законима и грађанску слободу; он зна да се истом тада осетио слободним од прогона власти које су биле до тада више партијске него опште државне; да се истом тада спасао од прогона партијских кортеша задојеих партијском и верском мржњом; он зна како је муслимански свет лојалан и одан држави; да дубоко и искрено воли свог Краља, не само што му то налаже вера, него је убеђен да му је он највећи пријатељ и најбољи заштитник, па не дозвољава ни алузије о крљењу Његових Уставом прописаних права. Све је он то знао, па је закључио да се не исплати ићи у хапс, јер се народ с њим не слаже. Зато је дао овај уток на Банску управу: 1) Нијесам издао никакву декларацију представника Ј.М.О. Оно што ми је на Управи полиције умножено показано, идентично је са закључцима, који су посве интерно донешени, а нијесу били намењени јавности. То није у осталом ничим доказано као ни то, да су ти закључци дошли у јавност са мојим знањем и одобрењем, а најмање суделовањем. 2) У закључцима се нигде не спомињу прошли избори од 8-XI-1931 године и према томе ни сам у њима могао нити изразити своје мишљење о прошлим изборима. Ја сам на Управи полиције у записник изјавио на односно питање само то, да је закон о избору народних посланика забранио Ј.М.О. суделовање на прошлим изборима. 3) Како сам и на Управи полиције изјавио, рјечи: Треба онемогућити и сва засецања у народна права, долазила она ма са које стране, не односе се на Круну, него је тиме изражен један општи принцип демократије. Сигурно сам ја најпозванији да дадем тумачење својим рјечима и свако друго тумачење, а нарочито оно у пресуди Управе полиције је произвољно. 4) Како сам већ поменуо, под тач. 1 споменути закључци су били посве интерне нарави и нијесу били намењени јавности. Према томе нијесу могли бити један демонстративан чин, пошто свака демонстрација претставља у најмању руку јавност, тј. један чин извршен јавно. Понављам, да није ничим доказано, да су наведени закључци дошли у јавност са мојим знањем и суделовањем, па према томе не

може се говорити о једном демонстративном чину са моје стране“.

Ето, господо народни посланици, то је тај јадни уток и јадни став борбеног позиционара. То је урадио само ради 20 дани затвора. Као што видите, господо народни посланици, он одриче све, одриче се свог рођеног детета, својих пунктација. Велики да их није писао за јавност него „посве интерно“, па зашто их је писао ако су само за ужи круг, интерно.

С тога ја у почетку свога говора и рекох да је он просто набегнути само пункташ, који је издао пунктације на наваљивање своје нестрпљиве средине и из солидарности према Мачеку и Корощецу; под психичком пресијом.

Али ја, господо, морам рећи и истакнути да не би било ни жалбе на полицијску, пресуду нити би став г. Спахе и Храснице био овако бедан, да он осећа иза себе оне компакне масе муслиманске, како их је имао кроз 10 партијских година. Јер то су масе и куражне и јуначке, да кажу своје мисли и да се боре за њих до крајње пожртвованости. То су оне исте масе, које су у партијско доба под највећим терором преко лешина и кроз пушке, преко згарншта својих, извршених у беснилу партијских борба, ишле на биралиште и давале своје кулице. Нико их преко уверења не може натерати, и лаж је кад говоре, и увреда је за муслимане, да су они на последње изборе изашли под ма ичијом пресијом. То су оне масе чији су очеви и дедови крв лили против сто пута надмоћнијег непритеља за време Шваба и у доба окупације Босне; то су оне масе, које су кроз векове пркосиле и турском царству и браниле своју Отаџбину од Млетака, Мађара и Аустријанаца. Те су масе непоколебиве. Оне ће остати такве и сада за нашу југословенску политику и за нашу државу, али траже да се тај правац политике проводи свуда и према сваком једнако.

Господин Спахо не може бити њихов представник и, колико изгледа и по његовој генеалогiji и није представник те јуначке масе. Само случај и несретна партијска болесна психоза довела га је да буде на челу тих маса. Наша је дужност да не дозволимо, да се икад понови оно што је било раније.

Муслимански свет у Босни наравно осуђује пунктације г. Спахе и Храснице, осуђује и одбија од себе. Он презире кукавичлук својих бивших вођа, јер кукавице он никада није волео, нити се може догодити да за њим пођу, да им кукавица буде вођ. Зато сам уверен да ће успети наша акција да потпуно и неповратно завлада наше политичко гледиште међу муслиманима. Али тражимо као помоћ само то да и Влада и њени сви органи у земљи, као и ми сви проводимо до краја интегралну политику југословенску, а то значи политику пуне равноправности, коју треба још усавршавати.

Ја хотимично изабрах да говорим најпре о овим

пунктацијама, једно с тога, што као муслиман познајем боље тај свет и прилике у њему, а друго, да кажем како пред енергичнијом акцијом нашом све те пунктације не вреди ништа. Само наша слабост може да буде храна разним пункташима. Народ их неће он хоће, мир и рад, хоће љубав и слогу.

Сада долази ред да проговорим о декларацији и пунктацији, које је издао моја бивша демократска странка, или боље речено неколико човека из бившег вођства. Пошто је та декларација по обиму најшира од свих, то се морам нешто дуже задржати и код ње.

Само, господо народни посланици, будите уверени, да је њу врло тешко анализирати и разумети, јер она је конгломерат противречности. Види се очито да ту декларацију, да је тако назовем није правио један човек, потписник њен, нити група са истим погледом на политичку ситуацију. Она је не само компромис људи који су састављали ту декларацију, него је компромис тих истих људи са идејама господина Корощеца, Мачека и Спахе. Кад би се, господо, по њиховом уверењу у принципима уређивала држава и они сами то чинили, верујте ми онда не би она изгледала онако како она то у декларацији траже, но сасвим другаче.

То су људи који се ни до сад нису у политици држали својих принципа, него су увек тражили тзв. средњу линију. Колики је то, господо, конгломерат противречности дозволите ми, само да вам цитирам један став из те декларације који гласи:

„Мора се искључити уређење (државно) које би склопом (тих) саставних јединица или њиховим правним установама већ унапред било противно идеји духовне солидарности, због које су Срби, Хрвати и Словенци створили једну државу, или нарочито још, које би у данашњим тако сложеним привредним и социјалним приликама онемогућили једну јединствену програмску привредну политику у земљи и у међународној заједници“.

То су, господо, мисли које и ми заступамо уз мале разлике и надопуне, само смо отворенији и одређенији. Особито у терминологији. Ми истичемо југославенство, да и ови бивши југославенски демократи, конзеквентно избегавају — ради г. Мачека — реч Југославија и Југословенство.

Ове мисли у тој декларацији унео је онај човек, који хоће јединство државно и народно, иако избегава реч: југославенство. Тај човек хтео је ипак да сачува свој стари принципијелни став до

Али сада долази други човек, који ове идеје тумбе обрће и окреће их свом циљу и води деструктивним путем.

Тај човек тражи, господо, ради очувања развоја културно-историјске подобности Срба, Хрвата и Словенаца широка самовладања и просторно и садржајно, па предлаже поделу наше државе на

седам, осам или девет самоуправних јединица и везујући „по две или три самоуправне области да заокруже велике заједнице око великих национално-културних центара у Београду, Загребу и Љубљани“, тражи још и четврти центар — прелазни, као неутралну зону, као тампон државу, између Срба и Хрвата.

Као што видите, господо, постоји потпуна противуречност између идејног првог цитата, и другог практичног. Први тражи на темељу духовне солидарности наших племена, дакле на темељу народног јединства, јединствену привредну и социјалну политику и у земљи и према вани, док други цитат хоће одвојен живот на племенској основи, одвојен просторно и садржајно; он хоће другим речима како они сами то називају „сложену државу“ или јасније федерацију.

Та протуречност није за ме, ни за осталу јавност чудна. Она је много ранијег датума и она је унела болест у бившу демократску странку па никад није имала одређеног правца у политици. Лутала је непрестано. Од интегралног јединства које смо ми млађи настојали да сачувамо у свакој прилици, до такозване средње линије: од спреге са радикалима до спреге са хрватском сељачком странком, у два дакле потпуно опречна правца у оно доба; а од хрватске сељачке странке до коалиције са пок. Вељом Вукићевићем, која је коалиција најпре значила отимање, хајдучко отимање народне слободе, да постане касније одбрана државе и демократије „тврди град“. И то случајно и баш у доба кад је г. Грол постао Министар и кад је г. Грга Анђелиновић рекао: „тресла се гора родио се Грол“.

А кад је касније био неф појединих људи из демократске странке, они су у тај „тврди град“ уништили и прогласили га као највеће зло, да би могли опет да траже другу линију.

Зато ме не чуди ни ова појава, да ти исти људи сада потпуно негирају програм странке у чије име хоће да говоре. Истина, још увек један део тих људи, састављача ове декларације, са болним сентиментом, хоће да сачувају стари, њима још увек заправо нејасни став југословенства и народног јединства, који сада називају „духовном солидарношћу“ и понављају стару сентименталну и лепу реч „споразум“. Споразум на све стране. Нико није против споразума, али само на једној основној идеји око које нема и не може бити погађања, идеји, народног и државног јединства, идеји југословенства. У том оквиру може само да се каже „споразум“ и ко неће ту идеју не може ни говора бити о компромису. То ми не говоримо ради ексклузивности наше, него из чистог уверења да само тако можемо очувати трајност тековина за које је море крви проливено. Споразумевањем се може постићи само моментално решење заплета извесних политичких при-

лика, али ако му фали идејна подлога, неминовно је да ће и ради ситних разлога доћи до неспоразума и нове свађе.

На основи, коју предлаже део вођства бивше демократске странке, сигурно је да ће доћи опет до неспоразума ако се за њу и нађе сада споразум и ако би се пошло путем који они предлажу. Зашто? Ради тога што му фали идејна основна; особито код оних на које рефлектира г. Давидовић и који су у својим пункцијама јасно рекли своје гледиште диаметрално различито и од идеје народног јединства и јединствене државе.

Стога је луда појава и покушај који они чине. Узалуд им је што су измислили формулу за унутрашње уређење државе такву која је најсличнија идентична аустријској бив. двојној Монархији. Ја ово нарочито подвлачим, као један знак кризе нерава код наше опозиције. Из бив. Србије стари политичари предлажу као најидеалније уређење државе, уређење аустријско. Хоће да имамо обласне саборе (Ландтаге) и хоће племенске (не знам другог израза) саборе у које се шаљу претставници области (два до три заједно) хоће дакле Рајхстаге и хоће Делегације као што их је имала Аустро-Угарска.

Као што се из свега тога види, све то заједно значи потпуно напуштање програма странке у чије име хоће господи да говоре. Они то и признају и веле да жртвују „општем саглашавању сва посебна гледишта партијска“. Напуштајући програм отворено и јавно немају никакву права да говоре у име бив. демократа, јер су они били чланови странке, не ради њеног назива и ради шефова, него ради програма и идеја заступљених у њему. Служећи тим идејама неки раније, неки касније сви смо без зазора пришли новом југословенском националистичком и унитаристичком покрету. Ту је место свим бившим демократима, а издајство је према програму и странци ићи путем који показује Давидовић и Грол.

Има, господо, још једна ствар. Они кажу, да су свесни, да идући овим путем, у Србији немају никога за собом. Они на срећу виде да немају никога за собом на томе путу, јер веле у својој декларацији да народ из Србије, а ту је била највећа снага демократске странке, неће тај пут. Они кажу: „Сложена држава уопште претстављала би у половини земље велику новину и није чудо што народу у Србији није лако загрејати се за ову или сличну реформу. Тако што прво не одговара простоти и јасноћи државнога склопа, у који се кроз читав један век уживљавао реални и национални дух сељачког народа у Србији, који је сам стварао своју државу.“ Молим вас, господо, сад да чујете још једну интересантну ствар. Они даље овде кажу: „Затим тај сложени однос јединица у заједници изазива страховање од међусобних спорова. Бојазан је

да у таквом механизму не буде више кочница него мотора“.

Кад они још унапред предвиђају да ће доћи до међусобних спорова, ја вас онда, господо, питам какви су их разлози руководили, да то предлажу као једну солуцију, кад унапред већ виде једну несрећу од таквог решења. Тако вам је то, господо. Ти људи иду увек као и пре што су ишли, у маглу. Никад они нису имали јасну ситуацију пред собом. Једанпут је сенатор г. Коста Тимотијевић казао за једног много уваженог и доброга човека, који је обухваћен овим мојим цитатом, и који спада међу оне добре који хоће државно јединство, али који на жалост немају одређенога пута, ово: „Прва му је брига кад дође на власт да почне састављати мотивацију оставке“. Тако вам је, господо, ево видите и овде. У овом случају предложена је пунктација, али се унапред каже, да ће бити поново сукоба, несрећа, да ће бити поновних свађа и кочница у њиховом раду.

Стога, господо, морам нагласити да се овде код овога чуда од декларације може констатовати само то да она одиста није прављена у име бивших демократа, којима није место тамо, него у овом нашем покрету у Ј.Р.С.Д. јер ова Југословенска радикално сељачка демократија апсорбовала је све главне принципе на којима је демократска странка почивала. Она је узела југословенство као принцип националистичке и унитаристичке државе и бригу за сељачке и малог човека, како је то било у програму Дем. странке. То су главни принципи и синтеза програма демократске странке, и сви демократи у свима крајевима који су били у тој странци, нису ваљда били у њој због тога што је у њој био Љуба Давидовић, него с тога што је демократска странка заступала та начела. И кад један део вођства напусти те принципе, онда је сасвим разумљиво да за њима не могу ићи ти демократи који су увек били принципијелни и који су увек ишли за овим програмом.

Али, господо, ипак је најкарактеристичније код ових пунктација то, што њезини аутори најизразитији преставници пуне демократије, како бар они сами себе називају и као такви хоће нама да се претставе, траже прелазан режим до доношења новог Устава (јер овај не признају), и да се у том прелазном режиму власт сва преда у руке опозиционом блоку. То не значи, господо, ништа друго, него то да г. Давидовић тражи и за себе и за опозициони блок пуну диктатуру. А зашто тражи? Ради тога, да најпре, како он вели, проведе „санацају економских и финансиских невоља“ које за собом оставља садашњи режим, затим да се господа из опозиционог блока споразумеју „у основним линијама за доношење новог уставног поретка“, а затим да изиђу на слободне изборе за Уставотворну скуп-

штину, која би имала да донесе дефинитиван Устав.

Кад г. Давидовић, као демократа тражи за опозициони блок диктатуру, онда то не значи ништа друго, него демант демокритских гледања на начин управљања државом. Али, рецимо да се збиља даде опозиционом блоку диктатура, треба и спитати разлоге, ради чега је они траже и ради чега, да им се она даје. Он вели:

Прво, да треба санирати економске и финансиске прилике, које је, како он вели, проузроковао садашњи наш режим. и

друго, да се опозициони блок сложи за доношење новог Устава.

Господо, то значи да г. Давидовић и другови не знају и не виде најосновније узроке данашње огромне економске и финансиске кризе која не влада само у нашој земљи него у целом свету. Јер би иначе била потпуна злоба затворити очи пред чињеницама да та криза није само наша него општа, и да тој кризи није могла одолети ни једна земља на свету. Али је с друге стране крајња злоба, не видети напоре, које смо ми кроз само једну годину дана учинили у сузбијању још тежих последица ове кризе, доношењем закона који заштићује нашу основну привреду — земљорадњу и не видећи да смо буџет који смо наследили баш од тих истих људи из опозиционог блока, кад су били на власти пре 6 јануара, а који је тада износио преко 13 милијарди динара, скресали на само 10 милијарди динара. Ја спомињем само ова два најважнија момента из настојања која је овај режим учинио да сузбије катастрофалне последице кризе.

Али питам, кад господин Давидовић и другови овако гледају на привредну и финансиску ситуацију уопште, и специјално нашу, ко им може веровати да ће је они санирати?

Друго, потпуно је неразумљиво: како може г. Давидовић нашој јавности у изглед ставити да ће тај диктаторски опозициони блок моћи наћи икакву заједничку базу, макар и у „најосновнијим линијама за доношење новог Устава“. Неразумљиво је ради тога, што цела наша јавност знаде данас да тај опозициони блок, односно сваки члан његов има најдивергентније погледе и на државу и на наша народна политичка питања. Сви чланови опозиционог блока издали су своје пунктације посебно и све се оне дијаметрално разликују између себе. Ја мало пре рекох да и сам г. Давидовић тврди за своје рођене и најблаже пунктације, које за право изгледају као неки компромис између разних гледишта појединих група из опозиционог блока, да имају „више кочница него мотора“ и да је оправдано страховање да ће и у таквом решењу долазити до сигурних сукоба, ни на такво решење сигурно неће пристати ниједан други његов ком-

пањонизт опозиционог блока, а нарочито неће пристати г. Мачек и г. Корошец који траже потпуно сепарацију. Другим речима, до тога њиховог саглашења и доношења „основних линија за уставно уређење“ никада неће међу њима доћи до тога њиховог саглашења. А кад г. Давидовић тражи да све дотле треба да диктаторски и без ичије контроле, опозициони блок влада, онда заиста то значи да он ту диктатуру тражи за дуги низ година потпуно неодређену по трајању. Као што видите, господо народни посланици, тај њихов захтев нити је демократски нити је сврси сходан, па ја мислим да ћете се ви сложити самном да такав захтев не може и не сме прихватити нико, јер заиста данашњи режим, макар се ослањао на нас посланике којима г. Давидовић и остали из опозиционог блока не признају легитимитет, да је ипак бољи и демократскији него онај који предлаже г. Давидовић.

Као што видите, господо, ни овај захтев не носи карактер општих интереса народних и државних, него је производ необјашњиве нетолеранције према свему, у чем ова господа немају одлучни утицај.

Стога браћо, завршујући овај свој говор, изјављујем да ћу гласати за буџет, али понављам једно и увек једно, да тражимо и од Краљевске владе да сав свој рад упуту у правцу југословенског интегралног народног и државног јединства, а с друге стране, ми сви треба да у раду у народу и парламенту будемо што енегричнији и принципијелнији, јер само тим путем можемо доћи до повољних резултата. (Одобравање).

Председник Др. Коста Кумануди: Има реч г. Др. Филип Лазаревић.

Др. Филип Лазаревић: Господо народни посланици, управо онда када је Финансијски одбор био у највећем раду, прочитао сам у једном престоничком листу како влада врло мало интересовање посланика за буџетску расправу, а и код самих чланова Одбора, да је то исти случај. Господо, ово морам да споменем, јер збиља то је тако и било. Ми смо овде у буџетској дебати видели, да се највеће интересовање показује када се расправљају питања као што су јутрос била, политичка питања, а када се расправљају чисто буџетска питања, онда за то нема великог интереса. А то, господо, не би било право, јер наш народ није од јуче почео да се бави буџетирањем. Ја мислим, да код мало народа има тако стерих спомена о буџетирању, као што је код нас. Ја ћу вам напоменути ону лепу народну песму када су се скупила господа хришћанска на Косову пољу и питала: „Куд се ђеде Немањића благо.“ То није ништа друго него буџетирање; једино што се то буџетирање разликује од овог данашњег. Ми гледамо како ћемо што више напунити касе, како ћемо што више узети од народа и где ћемо узети,

дочим они се нису питали од куда оних седам кула гроша и дуката, него су само питали: „Куд се ђеде Немањића благо.“ И ја бих се, господо, потпуно сложио са тим начином буџетирања, и као што сам и у Финансијском одбору рекао, да би требало да се уведе неки други начин, да се уведе један парламентарни одбор за штедњу који би кроз читаву годину гледао, како ће се на буџету штогод уштедети јер, господо, ниједан домаћин не може да каже првога јануара шта ће уштедети за ову годину, него он једино може да штеди, ако штеди сваког дана, т. ј. ако каже: данас ћу да потрошим место 20 динара свега 15 динара итд.

Пошто сам и сам суделовао у Финансијском одбору око доношења овог буџета, ја о томе нећу да говорим, а, с друге стране, господо, ја сам из једног пасивног краја и један добар део међу вама може да мисли да ми немамо никаквог права да говоримо о буџету и буџетирању (*Др. Милослав Стојадиновић:* Није тако)! Ја ћу се, господо, највише забавити тим нашим пасивним крајем.

Несрећа је то велика, господо народни посланици, кад се један крај прогласи пасивним. То је нешто што је горе за дотични крај него да се у њему умире и скапава од глади. Јер, господо моја, кад се један крај прогласи пасивним остали крајеви гледају на њега као на неког уљеза и паразита, који само тражи и коме само треба давати. Да је то тако имао сам прилике то чути и осетити у више махова и од највећих државних функционера. Имао сам прилике да то чујем и од госпоне народних посланика, па и јутрос се о томе овде говорило. Мисли се да је доста за један такав крај учињено, ако му се пошаље неколико вагона кукуруза и да је тиме све учињено и да је то све што се може за тај крај учинити.

Али, да ли се ико позабавио тим питањем и да ли се питао како би се и на који начин од тога пасивног краја начинио активан крај, који би и себе издржавао и био користан за заједницу, да ли би се таквом „пасивном“ крају могло помоћи на неки начин да не буде више пасиван. Тим питањем наши државници и политичари нису ломили главу, јер да су се позабавили овим проблемом, ја сам више него сигуран, да би један део пасивних крајева, а особито Зетска бановина била збринута и да тај проблем не би више данас постојао.

Господо народни посланици, Зетска бановина или, како се обично говори, Црна Гора, има своје Приморје, које је богато природом и климом. То Приморје је такво да на њему може да успева свако јужно воће, на њему цвати лимун у свако доба године па и зими; то Приморје даје поморанце а за све то ми издајемо сваке године грдне милијоне. А то није посао за који би се морали утрошити милијуни него ситница; Црна Гора, Зетска бановина

обилује великим шумама, рудама, водопадима, па најпосле тамо има и много поља која би се могла врло лако добити кад би се пресушило Скадарско језеро.

Само један час да се мало овде зауставим.

Кад се оно јесенас гласало за оне ванредне кредите, тада се тражило да се они што пре изгласају ради пасивних крајева, особито ради Зетске бановине. Кад је дошло да се ти кредити деле ми нисмо добили ништа више него што је добила најактивнија бановина у нашој држави. Па, ја мислим, господо, да ће те од сада нама мање приговарати и звати нас пасивним, јер ево ви иисте дочекали да ми дођемо до вас горе, него сте се ви мало по мало почели спуштати к нама.

Господо народни посланици, сада долазим на једно друго питање. Шта су унели у ову заједницу ти пасивни крајеви и најпосле шта је у ову заједницу унела Црна Гора. Мени је мило да могу одмах казати да ја нисам Црногорац са сред Црне Горе и да нисам припадао Црној Гори прије ослобођења, те ми је много лакше о томе да говорим, него што би могао да говори један Црногорац. Наравно, да се ја једнако осећам као и Црногорац, јер није никако чудо, пошто је с једне стране Ловћена Цетиње, а с друге стране Бока Которска.

Господо, ја постављам себи питање: Југославија постоји, зашто постоји? Јер постоји југословенски народ. А ко је очувао југословенски народ. Нису га очувале житородне равнице, него планине, оне планине, које ви данас називате пасивним и на које гледате онако попреко. (Пљескање.) Ја мислим да не треба изгубити ниједну реч да се ово докаже. Доказ су нам крајеви, који су се већ почели однарођавати и неки су се и однародили. Па ја мислим да би ово требало хонорисати у неколико, господо, ако ничим друго, а оно са захвалношћу дјецe према родитељима, као што се односи син према мајци. Али то није жалибоже случај. Још нешто. Као што су све планине извршиле своју велику задаћу, у прошлости, ја се надам да ће оне и у будућности извршити своју задаћу и да ће оне бити огњиште, из којег ће се моћи да се регенирише наша раса у равницама, (Аплауз).

А шта је дала Црна Гора у овој заједници? Црна Гора дала је овој заједници много тога. Кад би човек само поменуо да је она дала три династије, Немањиће, Карађорђевиће и Петровиће, било би већ то само доста да се на њу гледа са здраве тачке гледишта. Црна Гора дала је сем тога овој заједници своју потпуну самосталност и на основу те самосталности — молим да се ово не заборави — Црна Гора дала је овој заједници и грдне милионе, које је ова држава примила на рачун репарација. Да Црна Гора није онако на ритерски начин пристала на својој гласовитој подгоричкој скуп-

штини да жртвује своју самосталност, и то без уцењивања и погодбе, ја не знам како би онда изгледало то наше уједињење. Господо, Црна Гора није терет за ову државу, она је стожер ове државе. Релативно за ову државу није Црна Гора ништа мање важна него Србија, и ја мислим да нема никога ко ће ово да порекне.

Господо народни посланици, да дођем сада на то шта је Црна Гора примила од ове заједнице за те своје жртве. Овде нам се пружа једна страшна и очајна слика, која нам каже да није било разумевања са стране политичара и државника, који су управљали озом нашом државом. Јер да је било, разумевања не би Црна Гора изгледала данас онако као што изгледа. Погледајте на географску карту, или боље на железничку карту, па ћете видети да железница има свуда у сваком делу државе, само железнице нема у тим крајевима. Господо, ови државници нису успели да Црну Гору уједине са овом државом, јер се уједињење не постиже само говором и писмом, дакле пером и мастилом, него се оно постиже на сасвим другој бази: саобраћајним средствима, железницом и пуговима.

То је још жалосније, господо, што се у другим крајевима и дан данас граде непотребне железнице, које се неће ни за 50 година почети рентирати. Дочим железница, која би ишла преко Црне Горе на море, и која би тек била прави излаз Србије на море, — за њу нема сретстава да се гради. Нема, господо, сретстава за ову железницу, која би била једна од најрентабилнијих у држави. Била би прави излаз Србије на море, како рекох, а пролазила би кроз црногорске прашуме, којих по мишљењу стручњака има више од 30 милиона кубика само за грађу. Та би пруга била, у исто време, и најкраћа веза Србије са Јадранским морем. Да би иронија била још виша, нашалили су се наши политичари и државници, и изгласали су познату Јадранску пругу Београд—Вишеград—Бока, и да би се иста прије узградила, они су изгласали и познати Блеров зајам. Ја мислим, кад су за ово гласали, да су већ онда имали план, како ће то све закопати. Барем твко изгледа. И тешко је нешто противно доказати. Ја нећу и не смијем од себе самога, да изговорим каквих последица све ово може да има. Једино урођено витештво и самопожртвовање оних горштака, и љубав према Краљу и отаџбини, моћи ће се још за неко вријеме покривати ова љута рана на нашем државном тијелу. А у толико ће се, надам се, главни фактори сетити тих погрешака, и настојати поправити их. Неће ваљда ни они, ни нико други, указивати на црногорске пензије, и говорити да се тиме доста даје Црној Гори. Неће, кад им се уз то каже, да према службеним подацима — цијела Зетска бановина — дакле заједно са Црном Гором, добива од државе на име пензија мјесечно свега 5 милиона динара, а

н. пр. Дравска бановина прима мјесечно на име пензија 11 милиона динара. Међутим, господе, Црна Гора била је независна самостална Краљевина, са свима атрибутима једне краљевине. Уз то, господе, народни посланици, наглашујем и с овога мјеста, да ниједан посланик из Црне Горе, као и њихови другови из Зетске бановине, неће бити против тога, да се ревидирају црногорске пензије, и да се све незаконитости исправе. Али ће тражити, да се кривци казне, ма било на којим положајима се они налазили. Ја мислим да се разумијемо.

Господе народни посланици, при крају свога говора морам се са мало ријечи осврнути на свој изборни срез Боку Которску. Бока вам је свима позната било да сте се својим очима дивили њеној лепоти, било да сте само чули. Овај толико опјевани и толико описивани крај не само од нас него од читавог свијета — прошао је још горе од саме Црне Горе од ослобођења. Невјеста Јадрана, за коју један наш познати писац и мислилац каже, да се је Бог кад је створио земљу толико дивно својем раду, да је клинуо и пољубио и тај целивац пао је на Боку Которску. А ни камена се није објелило. Никакав се рад није учинио и ако то она није заслужила. Никада пушка за ослобођењем нашега народа није пукла ни у Црној Гори ни у Шумадији а да нијесу учествовали Бокељи особито у последњем рату. Ви нећете знати, да је један бокељ био тобџија и код Карађорђа. Бока је давала средње-вековној Србији много славних људи. Ја ћу вам споменути само Николу Бућу, министра финансија цара Душана и Малог Вита неимара Дечана. А велики крст цара Уроша дар Котаранима ради битке код Велбужда видни је доказ да су и у оно доба бокељи били национално свијесни и били у вези са српским краљевима. Богата бродовима — иза Венеције најјача на Јадранском мору и дала је своје на далеко гласовите морнаре у Русији. Дала јој је и своје људе да уче Русе поморској вјештини па им је дала и побједника Шведа на балтичком мору. Била је богата а сада је запуштена и јадна. Вриједила је не само у нашем народу много, као што видите него и у целом свијету — и то само док јој није било потреба ничије помоћи. Пропало је једно, пропало поморство и невјеста Јадрана — гладује и чека боље дане, које ће ваљда једном доћи.

Да бих вам, господе, народни посланици и неким конкретним случајевима указао како се је с Боком поступало морам вам казати, већ у напред, да нема краја у Југославији, који има, таквих специјалних јубилеја као она. Господе, друм око Боке Которске почели су Французи под Мармоном наставила га је Аустрија и свршила Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Пут од Котора преко Будве за Бар, једина је веза црногорског приморја са нама, почела је

Аустрија од прилике пре 70 година, наставила га је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и оставила га у наследство Југославији, да га она сврши. Питање грађе болнице за Боку покренуо је намесник Далмације личанин Лазар Мамула пре неких 68 година. Све је било спремно за грађу 1914 године. Дошао је рат, болница се није саградила и ми смо данас без болнице, и ако је град Котор имао некад три болнице, обичне, једну за губу — лепру и дом за находчад.

Али ова држава изгледа да нам спрема један јубилеј. Бокељи броје већ 11 годину од онога дана, кад су први пут дошли инжињери послати од Краљевске владе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, да трасирају јадранску железницу. Бокељи се надају, да Краљевина Југославија неће допустити, да и овај јубилеј буде дугорочан, као они, које сам споменуо, него да ће она и оне скратити и прискочити Боки, пре него сасвим умре.

Господе, ово је други буџет који је ова Скупштина узела у претрес. Ни у једном ни у другом буџету није се мислило на наше крајеве. Остали смо при ономе, што је пре било. И логично шта би било? Логично би било, да ми посланици Зетске бановине гласамо против овога буџета. Али, господе моја, ми знамо, шта значи то, да држава добије буџет. Ми смо тога свјесни и ми ћемо гласовати у начелу за овај буџет, ни ја ћу гласати и молити своје пријатеље да то исто учине, у нади, да се и Краљевска влада неће увек овако маћехински према нама понашати. (Пљесак).

Pretsednik dr. Kosta Kumanudi: Reč ima narodni poslanik g. Dr. Marko Kožul.

Dr. Marko Kožul: Gospodo narodni poslanici, u IV veku u gradu Carigradu pojavile su se bile verske sekte i to najviše u pitanju, u tumačenju, kako izvire Duh Sveti, da li izvire od Oca preko Sina ili od Oca i Sina kao jednog izvora. Svaka od tih grupa, koja je tumačila svoju tezu, privukla je i skup znatiželjnika oko sebe tako, da se na svakom ćošku grada Carigrada, skupljale skupine, gde se to tumačilo. I na kraju se svršavalo time, da su se te skupine međusobno tukle, nastala je velika svada, i to je trajalo više godina. Na završetku su — kao što znate — došli Turci i prestalo je to međusobno versko trenje.

Izgleda da smo mi u Narodnoj skupštini sa verske teze prešli na političko polje, gde hoćemo da tumačimo, gde se međusobno tučemo i zavađamo, kako Hrvati i Srbi i Slovenci stoje narodno, kako izvire jedni iz drugih, ili kako idu uporedo, da li Slovenci izvire iz Srba i Hrvata, ili Hrvati iz Srba i Slovenaca. I tako mi gubimo ovde vreme, a o budžetu, o narodnim potrebama i mukama, u kojima se naša zemlja nalazi možemo reći da još nije niko ni usta otvorio. Ja, gospodo, u današnjim teškim prilikama vidim, da ne razumemo, ili nećemo da razumemo, šta nas sve

deli, i šta nas je sve oteralo na levo, odnosno šta je narod na levo oteralo. Naterala ga je beda i nevolja, i ne možemo reći da je danas opozicija za to u opoziciji zbog nekih punktacija, nego je opozicija tamo, jer je zlo i teško u narodu! 90% levice je danas samo zbog ekonomskih, gospodarskih i finansijskih pitanja. (Dr. Barać: E, to mi nismo krivil)

Ta uprava unutarnja, koja ne vodi brigu o svemu ovome, nego hoće da se bavi pitanjima drugim, hoće dokazivati integralno i sintetičko jugoslovenstvo, prešla je, gospodo, u administraciju, prešla je u život, na teren. Došlo se do toga, da svaki onaj koji ne kaže da je za integralno jugoslovenstvo, on je izdajica, njega treba batinom prisiliti na to da on to ispoveda.

Gospodo, nema sile, niti može sile biti, koja deluje na duševno stanje čovekovo. Sila ne dohvata psihu, ne dohvata duh, pak udarac pada u prazno.

Naši se političari mnogo pozivlju na jednog nacionalnog velikana vladiku Štrosmajera. Da vidimo šta on kaže o našem narodnom jedinstvu i kako on zamišlja da bi trebalo da bude uređena država južnih Slovena za koju je on predviđao da će se oživotvoriti. On kaže ovo: 1) Najvažniji cilj zajedničkih težnja kod Hrvata, Srba, Bugara i Slovenaca ima da bude njihovo ujedinjenje u nezavisnu i slobodnu narodnu i državnu zajednicu jugoslovensku; 2) treba da se prizna, da pojedina narodna plemena budu potpuno međusobno u svakom smislu jednaka i ravnopravna; 3) da u međusobnim odnosima imaju državnu samostalnost i samoupravna prava pojedinih zemalja posve nepovređena i u potpunoj slobodnoj volji onoga dela, koji tu samostalnost i ta prava uživa.

Dakle, gospodo, veliki Štrosmajer, kako vidite, želi među južnim Slovenima uz vlastiti slobodni opstanak i razvitak, za svakoga bratsku pažnju, snošljive životne odnose i pomaganje u prvom redu jedinstvo vere i prosvete, a među svima Slovenima jedinstvo duha i ljubavi. Ta se međusobna bratska ljubav međunama ne provodi. Ne provodi se snošljivost i bratska jednakost. Sve se oslanja na silu ali politika šile ne može da stvori narod. Sila deluje upravo protivno od onoga što bi se htelo poštići.

Ako narod vidi da jedinstvo odgovara njegovoj duševnoj dispoziciji, ako se u izvesnoj kolektivnosti stvore kulturne istovetnosti te narod uvidi da u toj i takovoj zajednici zaključeno njegovo narodno duševno biće te on u njoj vidi sebe po sadržaju i obliku, rodiće se u njemu osećaj i svest, koja je uvek, refleks objektivnih i kulturnih vrednota. Jedinstvo naroda je gotova stvar bez sile i pritiska, dok sila upravo protivno deluje.

Gospodo, ta se sila, kako rekoh, sada naročito oseća i u velikom opsegu. Vi ste čitali u novinama o Dalmaciji koješta. Govori se da se ubacuje oružje u Dalmaciju da se sprema rat itd. Nekakva je psihoza u narodu kao da

negde u daljini tutnje topovi. Vode se istrage na sve strane, našlo se oružje u svim mestima, u mnogo kuća i pita se, ko je to oružje doneo i čemu ono ima da služi? Žandarmi su pohvatali ljude na buljuke, vezali ih i dootali u zatvore. U početku se desilo da je to možda neki nacionalistički pokret po sredi. Ljudi su vezani, gonjeni i zlostavljani, i kada se stvar ispitala, konstatovalo se nešto sasvim drugo i utvrdilo da u svima selima imaju komunističke ćelije. To je ispitano na licu mesta i utvrđeno da nema nikakvog nacionalističkog pokreta po sredi, nego da je po sredi komunistički pokret.

I sada narod, koji je bio gonjen, ide u levo. Kada je taj narod u svojoj vlastitoj zemlji i pod svojom upravom doživeo što nikada doživeo nije, niko da ga uveri da je njemu uz ovako stanje podnošljiv život.

Gonjen je i zlostavljan narod u Biogradu na moru, Benkovcu, Šibeniku u svima selima Severne Dalmacije.

Takvi slučajevi ne mogu da deluju povoljno među pučanstvom Primorja i mnogi se pitaju i nekim čudom čude zašto i kako da se u Primorju iz Italije kriumčari oružje.

Treba razumeti, gospodo, da u Severnoj Dalmaciji padom Zadra čitav onaj predeo nema jednog trgovačkog središta, gde bi narod mogao bilo da proda bilo da nabavi svoje produkte. To je kao srce koje je izvađeno iz tela i život ne može više da bitiše.

To je slučaj sa čitavom Severnom Dalmacijom, koja ima 3 do 400 hiljada stanovnika. Niko se nije pobrinuo da se tome narodu pomogne, da se stvore zadruge i drugi načini, kako bi taj svet mogao da živi. Tu su vam pusti otoci, more, zalivi, kanali. Svaki čovek živi samo od brige i od svoje brodice. Sada ne može nigde da se makne, gleda u sinje more gde može da izlazi samo od izlaza do zalaza sunca, a od toga nema ništa jer se ribari samo noću. I tako se njihov život otežava. Nemaju ljudi od čega da žive i bacaju se na jednu ilegalnu trgovinu, kriumčarenjem oružja samo mogu da žive.

To sam, gospodo, bio čužan da na sve ove novinske vesti da vam kažem i da vas izvestim da tu nije po sredi nikakva akcija od strane našega naroda. To su samo komunističke ćelije a nikako nacionalističke.

Ja ću sada, gospodo, preći, jer mislim da je važnije, na pitanje našeg proračuna. Preći ću na proračun da o njemu govorim, i o pitanjima političkim, mislim, da smo i suviše govorili i bilo bi poželjno da o njima manje govorimo.

Gospodo narodni poslanici, naš proračun za godinu 1933/34 je u suštini fikcija. Fikcija za to, jer niko živući u današnjim prilikama ne može ni izdaleka da predvidi sve ono, što će se odigrati na ekonomskom i finansijskom polju naše zemlje kroz iduću budžetsku godinu, imajući u vidu iskustvo koje smo do sada stekli kroz prošlu budžetsku godinu i opažanja o privrednom životu naše zemlje.

Budžet nije uravnotežen i ne može da bude, a i

kada bi na papiru to Ministar finansija i izradio, kao što je i izradio, stvarnosti neće odgovarati, jer su takođe reperkusije u privrednom životu naše zemlje da se sa matematičkom sigurnošću može da kaže, da prihvodi, na koje Ministar finansija se oslanja za pokriće svojih rashoda i sve one stavke koje su donešene pod prihodima, neće se realizirati, ako ne u celini, a ono ne u većem delu.

Nema, dakle, ravnoteže u budžetu, a ta ravnoteža morala bi da bude, jer je budžetska ravnoteža prvi uslov za zdravo finansijsko stanje zemlje. Ravnoteža budžetska može biti prva i temeljna mjera za zdravo finansijsko stanje, ali ona još nije jedina.

Budžetska ravnoteža samo je onda zdrava, ako visina budžetskih izdataka odgovara poreskoj snazi zemlje. Ako se pređe ta mera, onda je budžet državni na štetu poreza snage oporezovnika i vodi za sobom propast oporezovnika, on je u tome slučaju moloh koji traži svoje žrtve i od onih po kojima udara. Budžet koji prelazi poreznu snagu zemlje nije uravnotežen i ne može se dugo održati.

Kod nas uravnoteženje budžeta znači štednju u okviru svih dosadašnjih vrsta poreza ili uz nova podavanja koja se mogu realizirati i koja su stvarno ostvarila, dok je naš budžet dosadašnji t. j. za godinu 1932, a i za godinu 1931 pored svih štednja i pored svih podavanja u deficitu.

Prošlogodišnji proračun je u deficitu sa dve milijarde uza sve to što smo nametnuli novi namet na električnu energiju, što smo povisili trošarinu i proglasili luksuzom mnoge artikule koji apsolutno nisu luksuz.

Ministar finansija nastojao je sa svim sretstvima da uvede štednju budžeta time, što je snizio lične izdatke i smanjio materijalne izdatke, a isto tako može se reći, potpuno dokinuo svotu za intenzifikaciju za obnovu zemlje.

To u suštini znači štednju u budžetu, ali takve mere mogu da budu dobre u normalno doba, ali u doba sveukupne bede i potpune nezaposlenosti i besposlenosti i najstrašnije krize što se osetila u našoj zemlji do danas, taka štednja u budžetu je porazna po samu upravu zemlje, jer sniženje ličnih izdataka na činovništvo i otpuštanje činovništva iz službe znači proletarizirati činovništvo koje ni danas ne može da živi sa svojim dohotcima, pa je primorano da se odaje korupciji o čemu imamo više slučajeva u zadnje doba.

Smanjenje pak materijalnih izdataka, a napose izdataka za investicije znači s druge strane opet nesigurnost u obezbedjenju, a specijalno u pitanju saobraćaja, znači zapuštati starje u zemlji, znači zanemarenje, znači uzeti nabavke privrednoj produkciji i rad onima, koji su danas zaposleni, a koji će već sutra spadati u nezaposlene. To znači sniženje kupovne snage širokih slojeva pučanstva, a s druge strane znači manje zaposlenje privrede, koja i onako danas izdiše pod teškim udarcima nezapamćene krize.

Sve ovo pak skupa znači i u sebi i po sebi opa-

danje porezne snage naroda, što znači piliti granu o kojoj visi gazdinstvo države.

Ministar finansija uvidja, a i iskustvo zadnjih dveju godina daje mu više nego 100% uverenja da se ovako ne može napred, jer je narod ostao potpuno bez privrede, ostao je potpuno bez zarade. Naš zemljoradnik ne zaradjuje, ne prodaje svoj produkt ili ako ga proda, proda ga u bezcenje. Naš pomorac ne plovi više po moru jer je brod privezao uz obalu. Naši iseljenici već ne šalju iz tudjine novac u domovinu, jer u inozemstvu vlada strahovita kriza. Naš trgovac ne trguje, jer je u propadanju delimično usled krize, a delimično usled stega izdanih u zadnje doba od Narodne banke, koje su se stegle u formi raznih kliringa uvele u život i tako znatno ograničile slobodu našeg izvoza, a ipak g. Ministar finansija hoće uza sve te napore da održi dinar na svojoj visini i da ga održi netaknutim.

Takva finansijska politika kao što ćemo videti dalje, neće se moći održati, jer će na svršetku g. Ministar finansija doživeti i pad dinara i propast čitave naše države. Naše privredno i finansijsko stanje u zemlji pretstavlja u suštini cirkulus viciosus, jer ako se hoće da održi stabiliziran dinar i uravnotežen budžet, moramo tada žrtvovati privredu, a ako pak tako novim kreditima i novčanim sredstvima spasemo privredu moramo ići u inflaciju. Žrtvovati dinar kao takav i snositi sve ono, što sobom nosi inflacija. Prema tome stanje današnje u zemlji bezizgledno je a prema tome je bezizgledan i nesiguran budžet g. Ministra finansija. On je nestalan, jer će prilike u svetu da se pogoršaju, budući posledice rata po svim zakonima i iskustvu našem iz života. Moramo da očekujemo pogoršanje prilika, a nikako poboljšanje.

Pogrešno je prema tome stanovište g. Ministra finansija koji hoće da očuva dinar po svaku cijenu. Trebamo se staviti na stanovište, da li ćemo sačuvati dinar, odnosno nastojati sačuvati dinar, ili ćemo spasavati privredu. Dinar nećemo spasti, a privredu ćemo ubiti. A spasavajući privredu možemo da spasemo i dinar. Iz ovoga teškog ekonomskog stanja moramo da tražimo izlaz, a ako hoćemo da nadjemo taj izlaz, moramo početi od privrede. Treba na svaki način da se pomaknu kola privrednog života, jer dokle se ta kola ne pomaknu i ne budu kretala ići će sve gore i lošije, a poboljšanje ne možemo nikako ni očekivati, tako da ćemo doći u jednu bezizlaznu situaciju ekonomsku i finansijsku tako, da ne možemo očekivati ni oživotvorenje našega budžeta koji smo imali prošle godine u ovoj godini. Mi moramo da maknemo privredu, jer to je jedini spas i za dinar i za državu. Jedino i samo privredni rad može zaustavljeni opticaj našega novca opet staviti u cirkulaciju. Samo privredni rad može privredu, koja je do sada isčezla, a koja se je izgubila, opet da oživi i da nadoknadi dosadašnje gubitke i na taj način jednovremeno da reši i pitanje nezaposlenosti. Jedino taj

privredni rad može dati novcu onu kupovnu moć i snagu koju je i ranije imao. Samo pokretanje privrednoga rada može da stvara kupovnu moć naroda. Ali da se taj rad privredni pokrene, potrebna su novčana sredstva, koja mi nemamo. Što se do ovakvoga stanja došlo, razlozi su na prvome mestu u opštoj krizi u svetu, a na drugom mestu u našoj lošoj finansijskoj politici Narodne banke i slaboj upravi u zemlji.

Kriza u našoj zemlji zaoštrena je i finansijskom krizom. Već u početku 1928 godine usled pada agrarnih produkata i usled slabe prodje tih produkata u 1929/30, počela se u celoj Evropi, pa i u našoj zemlji osećati izvesna stagnacija i početak opšte depresije. U jesen 1929 godine posebno se osetila ta depresija u Americi, pa je ta depresija izazvala opšti pad cena na tržištu, što je prouzrokovalo poremećenje u odnosnom kreditnom i međunarodnom saobraćaju i povlačenje stranog kapitala iz svih evropskih država, pa i iz naše zemlje. Industrija strana, osobito u zapadnim krajevima naše države, počela je pomalo da se nacionalisira, pa su strani kapitali nastojali da pod pritiskom depresije i da ostave industriju u našim domaćim rukama, što se je naročito u godini 1932/33 i odigralo. Naši su ljudi industrijalci morali da otplaćuju stranim industrijalcima za preuzimanje preduzeća velike pare, koje je stranac iz naše zemlje malo po malo iznosio. Taj odliv kapitala iz naše zemlje i uz to umanjeni pridolazak deviza usled stagnacije u našem izvozu delovao je nepovoljno na štok deviza Narodne banke i na pasivitet našega platnežnog bilansa. Naši brodovi i naša trgovina po moru znatno je podbacila, šta više može se kazati da je potpuno prestala, jer naši veliki parobrodi koji su putovali po Okeanu, moru i Levantu, nisu našli nikakvog posla, te stoje privezani uz obalu, a oni su nam donosili strane devize i strani novac u zemlju. Isto tako i naš svet koji je slao iz tudjine osobito iz Amerike i Australije devize u našu zemlju, prestao je to više da radi i usled te nestašice osetio se je sve veći nesrazmer između potreba i zalihe deviza u našoj zemlji, što se osobito opazalo kod Narodne banke. Taj nesrazmer povećao se i u nekim drugim merama, koje je Narodna banka preduzela, misleći da će se time moći pomoći. Međutim, to joj je samo škodilo. Te su štetne mere delovale još više na zalihe deviza u našoj zemlji, a bile su štetne i za samo pokriće naše Narodne banke.

U proleće godine 1930 bilo je stanje Narodne banke vrlo povoljno, jer je u to vreme pokriće optičaja iznosilo 55 do 58%, a pokriće optičaja i obaveza po videnju 40 do 42%.

U toku godine 1930 smanjio se usled stagnacije obim poslovanja u zemlji, ali se zato i pojavio pad cena. Narodna banka imala je mogućnost da taj povoljni razmer pokrića održi povlačenjem suvišnih novčanica iz prometa, dapače imala je mogućnost i da ga poveća. Ukupni optičaj zajedno sa obavezama po videnju pao je do duše od stanja na koncu 1929 godine od

Din. 7.328.000.009. do konca godine 1930 na din. 6.318.000.000.— dakle sa dinara 1,010.000.000.— koje smanjenje ide na štetu samoga pokrića koje je u istom razdoblju palo od stanja na koncu godine 1929 od din. 2,900.000.000 na stanje na koncu godine 1930 od dinara 1,900.000.000 dakle okruglo sa dinara 1,000.000.000.— koja svota pretstavlja devize koje su u tome vremenu više isnesene iz naše zemlje nego li je bio priliv. Pokriće Narodne banke palo je prema tome u tome razdoblju na 30%.

Narodna banka videći situaciju na tržištu, morala je proći na deflaciju i u razmeru prema padu indeksa cena, povući iz prometa 900 miliona, pak bi uz prkos odlivu deviza iz naše zemlje bila sačuvala svoje pokriće na visinu od 35% cirka. Nu, Narodna banka ne samo da nije povukla nepotrebne zalihe gotovine, koje su se na tržištu osetile kao obilje novca, a osobito kod privatnih novčanih zavoda, nego je u proleću godine 1930 Narodna banka i proširila svoje poslove povišivši podeljenje kredita za 500 miliona dinara, tako, da se stanje od konca 1929 godine, tj. stanje tim kreditima povišilo od 1,585.000.000.— do konca 1930 god. na 2,085.000.000.—. Slabo delovanje Narodne banke opazilo se je i u tome, što je Narodna banka u proleću 1930 god. snizila svoj kamatnjak od 6 na 5 i po i time stvarno prouzročila inflaciju kredita. Narodna banka mesto, da je u to doba povišila svoj kamatnjak da nepotrebne gotovine povuče iz prometa, ona je sama odežala taj niski kamatnjak i sama povećala taj optičaj i time ušla u inflaciju kada je morala da tera deflacionističku politiku, jer je novca bilo u izobilju.

Narodna banka je vodila pogrešnu i nezdravu politiku i u pogledu zalihe deviza. U god. 1930 odobreno je da se devize mogu slobodno staviti na raspolaganje za kupnju jugoslovenskih hartija od vrednosti, koje glase na stranu valutu, te koliraju na stranim berzama.

Ta se odluka poglavito ticala obveznica Blerovog zajma, koje su se po tome odobrenju mogle kupovati i uneti u zemlju. Na temelju te odluke utrošeno je oko 500 miliona dinara u inostranim plaćenim sredstvima, od štoka devize Narodne banke u godini 1930, a sigurno isto toliko u god. 1931. To odobrenje koje je dala Narodna banka, pobudilo je privatne banke i na novo polje rada, davši im prilike za nove špekulacije, ali mogućnost toga rada nije značilo ništa drugo nego nov udarac našem dinaru, koji je počeo da pada i da beži iz zemlje. Zlo delovanje Narodne banke opaža se dakle u ogromnome odlivu svota deviza za izvlačenje stranoga kapitala iz naše zemlje, te davanje deviza za kupnju jugoslovenskih hartija od vrednosti, i to s jedne strane, a s druge opet strane, manji priliv deviza od izvoza i iseljeničkih doznaka i nerada našega pomorsrva, što je sve skupa značilo rdavu situaciju Narodne banke na početku godine 1931.

Ovo i ovakvo stanje nije se popravilo u god. 1931 dapače, ono se svakim danom pogoršava. Pokriće Narodne banke palo je u januaru na 22%, u februaru 1931

na 21%, u martu 1931 na 20%, a onda se naglo srozavalo dalje.

U to dolazi na 28 juna 1931 godine zakonska stabilizacija dinara, koja je za moment popravila situaciju Narodne banke. Uslijed dobivenih deviza od stabilizacionoga zajma i nakon propisane kupnje zlata i nakon isplate dužnih revolving kredita, podloga Narodne banke popela se prema bilansu od 28 jula 1931 godine na din. 2,291,000,000.—, od koje su svote devize iznosile 747 miliona. U isti čas uvodi se u bilans Narodne banke jedna nova pasivna strana obaveza sa rokom koje iskazuju opterećenje od 211 miliona dinara. Treba napomenuti da smo u oktobru godine 1931, dakle 4 meseca iza provedene stabilizacije, dobili novi zajam od 300 miliona franaka.

Štok deviza Narodne banke, nakon provedene stabilizacije dinara, naglo pada i to od din 747,000,000.— na 28 juna 1931, na 545,000,000, na 8 jula. Zatim na dinara 496,000,000 na 15 jula i varira onda stalno od 10 do 10 dana, dok u novembru 1931 ne počima stalno padati te na 31 decembra 1931 stoji na din. 322,000,000. Prema iskazu deviza Narodne banke, smanjio se taj štok deviza u tom vremenu za 56%, a ako uzmemo u obzir dužne i utrošene revolving kredite, onda vidimo da štok deviza u stvari više nema i da postoje samo dužne devize.

U godini 1932 ta se situacija nije popravila. Kroz čitavu godinu Narodna banka manipulira sa revolving i report kreditima, te početkom decembra 1932 ona iskazuje na štoku deviza samo još dinara 210 miliona, dakle samo toliko da se još može iskazati zakonom propisano pokriće za dinar, dok obaveze sa rokom iznose oko dinara 1,450,000,000, od čega sigurno dinara 1,000,000,000 do dinara 1,200,000,000 iznose pozajmljene devize.

Kraj toga treba još uvažiti, da smo za dospjela plaćanja prema Francuskoj u ukupnom iznosu od oko 285,000,000 franaka morali zatražiti odgodu plaćanja za godinu dana. Iako je ta odgoda momentalna olakšica, ona u stvari još više pogoršava situaciju, jer taj iznos opterećuje potrebu na devizama za toliko više u narednoj godini. Kako nema nade, da bi se tolika svota dužnih deviza i potrebnih deviza za narednu godinu mogla nabaviti, jer je neverovatno da bi mogli računati na novi inostrani zajam, to sva ta svota tereti podlogu Narodne banke. Pa ako se ona treba da namiri izvozom efektivnog zlata, onda moramo priznati da podloga Narodne banke nije više ni danas intaktna i da ona nema propisano pokriće za naš dinar.

Iz ovoga je, nadalje, vidljivo da je Narodna banka morala dati deviza iznad priliva, i to u godini 1930 za oko din. 1,000,000,000, a u godini 1931 za oko 747,000,000.

Iz stabilizacionog zajma i za din. 550,000,000 iz zajma od 300,000,000 franaka a u godini 1932 sve što duguje na revolving kreditima prema ostavci na

obavezama, sa rokom, dakle oko 1,200,000,000, ukupno oko din. 3,497,000,000.—

Ako od te svote odbijemo današnji štok deviza oko din. 210,000,000, što ga Narodna banka iskazuje, to je cijela razlika od dinara 3,287,000,000 predstavlja pasivnost našeg plaćevnog bilansa za to razdoblje.

Ovih oko dinara 3,280,000,000, koji su izvučeni iz našega prometa, znače osjetljivo slabljenje našeg privrednog života, što naravno nije moglo ostati bez štetnih posledica za našu privredu i za naše finansijsko stanje. Žalosna je ironija da kod toga moramo konstatovati, da su kako i sav stabilizacioni zajam tako i kasniji zajam od 300,000,000 franaka, mesto da osiguraju naš narodni novac, zapravo utrošeni na to da se inostranstvu vrata mnogi kratkoročni kapitali, koji su radili u raznim preduzećima i da danas mesto tih privatnih dužnika inostranstvu duguje te zajmove cijela zemlja. Mimo toga iznesen je naš sopstveni kapital za kupnju Blerovih i Seligmanovih obveznica, čime se potstrekavalo begstvo od dinara.

Tako je Narodna banka najprije dala devize za kupnju tih obveznica i time slabila svoj štok deviza, da kasnije, kada su banke dijelom i radi tih kupnja došle u likvidno stanje, ovima mora izaći u susret sa specijalnim kreditima, da se održavaju navali svojih ulagača.

Uz ovakove prilike, kakove su se odigrale unutar djelovanja Narodne banke, nije moglo da potraje dalje ono stanje na novčanome tržištu u privredi koje je bilo do tada. Svaka tajna izide i na vidjelo i ništa na svijetu ne može da ostane sakriveno. Oni ljudi koji su upućeni u prilike privrede i finansijsko stanje naše zemlje i poznavali prilike kod Narodne banke, počeli su gledati sasvim drukčijim očima na prilike našega dinara. Takovo stanje izašlo je i na površinu u šire slojeve pak je sumnja i u stabilnost našega dinara rasla sve to više među slojevima pučanstva. Tu sumnju podržavale su sve prilike i neprilike naše trgovine i našega izvoza, a potencirala ih je sveopća kriza u svijetu, i kada je u septembru 1931 godine najjača valuta svijeta pokolebala se, a to je engleska funta, ta sumnja nije više bila sumnja nego debakl naše valute i pad sviju valuta u svijetu. Uzkoлебala se vjera u sve novčanice i pad našeg dinara bila je gotova činjenica. Razumije se po sebi, da ova sumnja i uzkoлебanje u vrijednost našega dinara osetila se je odmah i na novčanom tržištu, a prvi su na udarcu bili novčani zavodi.

Gradani su, videći pad dinara i pad najviše valute svijeta funte, navalili na banke da dignu svoje uloge, bojeći se sveukupnoga pada dinara, pak da barem nešto spase od svoje imovine, odnosno gotovine, hteli su da pre dignu novce sa banaka, i da ovima nabave nekretnine, ili pokretnine. Kod svih naših banaka u Jugoslaviji dana 31 jula 1931 godine bilo je na ulozima 14,242,000,000. Ta ogromna svota koja je bila kod naših banaka znači već po sebi da je novčarstvo i bankarstvo kod naš uživalo veliki ugled i da su banke

u našem privrednom životu igrale znatnu ulogu. Znači isto tako, da su banke uživale povjerenje kod svih slojeva, jer su u naše novčane zavode nosili uloge i svoje uštede i bogati industrijalac, trgovac, i zanatlija, i pomorac, i obrtnik, i mali sitni štediša-čovjek. Naše su banke ispunjavale svoju ulogu u privredi besprekorno dajući osobitog poriva jačim poduzećima industriji, iskorišćivanju vodenih snaga, graditeljstvu itd. Razumije se i po sebi da je pri takovom djelovanju banaka bilo i mnogo neuspjeha, ali ipak svi su se naši novčani zavodi, osobito Prva hrvatska štedionica, Srpska banka u Zagrebu, Gradska štedionica u Zagrebu, Ljubljanska zadružna banka, i drugi jači zavodi, svi su se održali na tržištu sve do godine 1930, sve dotle dok su bile dobre konjunktore u poslovanju i dok nije nastala ova navala na novčane zavode. Banke su svoje uloške dale na kredite, dale ih u industriju i razumije se po sebi da nijesu mogli tu ogromnu svotu novca od 14.000.000.000 održati u tresorima banaka, već su morale sa tim novcem poslovati. Posledice toga delovanja naših banaka vide se u tome, što je naša domaća industrija procvatila, što je naš obrt porastao, što je građevinska djelatnost osobito u velikim centrima, kao što je Beograd, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Split i Novi Sad uprav kulminirala, tako da su se u građevinama naši gradovi podvostručili, pri čemu su silno doprinijeli naši novčani zavodi, dajući ili dugoročne ili kratkoročne zajmove poduzetnicima, graditeljima i privatnim licima. Naša industrija silno je poduprta od naših novčanih zavoda u čemu prednjači Prva hrvatska štedionica u Zagrebu, Srpska banka u Zagrebu i Gradska štedionica u Zagrebu. Dok su ulagači imali povjerenja u banke, dotle su banke mogle i da rade, ali kako smo već prije istakli navalu na banke sa strane ulagača, banke su ostale bez kapitala, tako da su više manje sve morale da zatraže zaštitu § 5 Zakona o razduženju seljaka i do danas kako stanje stvari stoji potpuno propadne, a s njima i da propadne i sva naša privreda. Od uloga od 14.242.000.000 — banke su isplatile za vrijeme od devet mjeseci 4.000.000.000 — svojim ulagačima, tako da su dana 1 septembra 1932 godine uložili kod naših novčanih zavoda iznosili 10.743.000.000. Banke su prema tome dale sve ono što su imale gotovine, a ulagači su taj novac tezaurirali. Tako, da se računa, da je oko 2 milijarde novca tezaurisano kod ulagača, dok su 3 milijarde dane inostranstvu odlivom deviza i otkupom naše industrije, tako da mi danas tu svotu od sa 5 milijona dinara, u prometu manje imamo, što znači manjak novčanih sredstava u našoj zemlji. Uslijed toga pomanjkanja novca, više manje cijeli se privredni rad suzio, a i svakim danom se suzuje sve to više, dapače možemo da rečemo, da polagano umire, jer se i svota novca koja kola u našoj privredi sve malo po malo više suzuje i nestaje sa površine. Pošto su banke prestale djelovati usled već istaknutih razloga, prestali su i kreditni poslovi u zemlji, koji su temelj svakoga na-

pretka u privredi, uslijed čega je privreda može se reći zamrla. Naše banke i njihovo blagotvorno djelovanje na privrednom polju, izgubile su to svoje značenje za našu privredu, budući da ne mogu da dalje funkcionišu ni da djeluju. Novac je potisnut odnosno iznešen iz zemlje, tezauriran i čuvan za crnu berzu tako, da je pomanjkanje i nestašica novca na svim linijama. Uslijed toga zamire svaki promet i trgovina, propada industrija, gomilaju se kamate na dugove, seljaci ne plaćaju svoja dugovanja ni Agrarnoj ni Hipotekarnoj banci, ni privatnim zavodima ni trgovcima, i sve skupa odaje sliku užasne zastalosti i polaganoga umiranja svega. I ono malo novca što ga ima u prometu, to što ljudi nemaju vjeru u novac troši se nerazmjerno i neracionalno, ljudi kupuju kojekakvu robu i nekretnine vjerujući više u vrijednost tih objekata nego u vrijednost novca, novac ide u nerentabilnu potrošnju, a na svršetku kad dođe u ruke špekulanata ponovno se tezaurira i dremna, tako da možemo da kažemo da je naš dinar tezauriran, izvežeti ili bježi od njegove vrijednosti.

Prilike na novčanom tržištu i pad dinara i tezauriranje novca izveo je sa sobom još jednu zlu stranu, a to je u prometu deviza. Razni pravilnici o devizama, naredbe i odredbe Ministra finansija koji se je mučio da sačuva dinar od begstva i njegova izvoza u inozemstvo, nije nikako mogao da ispravi stanje Narodne banke. U oktobru 1931 godine to se je na jasniji način pokazalo kada je Ministar finansija objavio stroge mjere u prometu sa devizama. Nastala je potpuna panika u prometu, pa se je prešlo na ilegalnu trgovinu devizama, tj. nastala je i rodila se crna berza. Jednom se crna berza pojavila na tržištu, odmah su devize prodavane višim kursom, nego li su bili kursevi Narodne banke. Nastaje azio na štetu dinara. Konceom godine 1931, ta azia iznosi 5%, ali se početkom 1932 godine penje, te krajem aprila 1932 godine iznosi već 15%. Ovakovo djelovanje crne berze ruši kurseve Narodne banke, koji više ne odgovaraju situaciji na tržištu, tako, da Narodna banka u poslovanju sa devizama opada, crna berza raste.

Pooštreni devizni pravilnik od 31 decembra 1931 godine, koji određuje da Narodna banka ima pravo na 80% deviza od izvoza, nikako ne menja i ne tangira djelovanje crne berze i Narodna banka u poslovanju sa devizama mazaduje. Narodna banka prema tome svim potrebama našega trgovačkoga svijeta, koji se obraćaju na banku ne može da udovolji, jer je u tome priječi crna berza koja je elastičnija u svome poslovanju, brza i okretnija. Nju ne priječe nikakovi birokratski obziri, ni uzljevi, ona se promiče, ona se provlači kroz sva vrata, njoj su svi putevi otvoreni, dok je Narodna banka ukočena i dokle trgovac čeka na riješenje svoje molbe za izvoz deviza, mjesec i mjesec, dotle crna berza otprema poslove a vista i na minutu. Ima slučajeva da su naši trgovci na stotine i stotine poslova

morali da opozovu, a usled toga izgubili povoljnu cijenu na robu, uslijed toga što im Narodna banka nije na vrijeme izdala zatraženu devizu. Jedan je naš kapetan parobroda u Veneciji nakrcan robom u velikome parobrodu čekao 14 dana dok dobije devizu od Narodne banke uslijed čega je toliko izgubio na tome čekanju da je ta svota, štete koju je on pretrpeo dva puta bila veća od svote koju je očekivao devizom. Ima slučajeva, gde se trgovci čekaju i šest mjeseci doznaku devize tako da, kada im deviza stigne više, nemaju interesa, jer je ili prošla sezona za robu ili kroz to vrijeme trgovac pao pod stečaj. Više puta trgovci neće da nabave devizu koju su zatražili, uslijed dugoga čekanja traže povratak novca od Narodne banke, pak ne mogu da dobiju ni jedno ni drugo. Jako je Narodna banka prouzročila mnogo štete a uvoznici nenamireni, videći da Narodna banka ne pruža dovoljnu garanciju obračavaju se na crnu berzu.

Dana 28 marta 1932 godine uvodi se zabrana isplate obaveza u inostranstvo za povratne dugove. U tome pravilniku se propisuje isplata tih dugova polaganjem dinara po zakonskom paritetu u korist računa vjerovnika. Nu takovi dinari ne mogu se upotrebiti za obezbeđenje valute nego samo za plaćanje u zemlji. To dovodi do daljnjih poremećenja i reperkusija sa strane inozemstva. Ovakvim manipulisanjem Narodna banka gubi sve to više svoje zalihe na devizama; ona suviše manipulira sa revolving kreditima, a obaveze sa rokom stalno rastu tako, da su na koncu juna 1931 godine te obaveze sa rokom iznosile 1,350,000.000, a početkom decembra 1932 godine 1,450,000.000. Sada i Narodna banka, videći se prinukana djelovanjem crne berze uvodi u avgustu 1932 godine prim od 5% koji raste na 12%, a u oktobru se povećava na 20%. Narodna banka na taj način kapitulira pred crnom berzom, ali je ne može da dostigne jer je izgubila kormilo sa devizama iz svoje ruke, dok se na crnoj berzi može dobiti deviza koliko se traži makar uz ažio, koji prelazi katkad i 25%. Narodna banka ne dobiva ni toliko deviza da održi svoj devizni stok u prometu. Ona ne može da udovolji najobičnijim javnim potrebama deviznom polju, tako da je njen stok deviza pao na minimum, ali se ni na tome neće moći održati i dinar će i dalje padati.

Narodna banka, koja je došla u ovakvi položaj sa svojim poslovanjem bilo nešto vlastitom krivnjom, a nešto i sticajem prilika koje su se dogodile bez njezine krivice, e da uzmogne održati barem donekle naš uvoz i izvoz, morala je da se posluži ugovorima o kliringu sa najglavnijim državama, koje dolaze u obzir za naš izvoz. Kliring je međusobno obračunavanje izmjene robe bez deviza, a sklopljeni su sa Austrijom, Čehoslovačkom, Nemačkom, Italijom, Švicarskom i Francuskom, kliring je donekle djelovao povoljno na smirenje kursa dinara u inozemstvu i odžao ga u padu da ne ide dalje, tako da naš dinar notira danas u Švi-

carskoj oko 6.60 šv. centima. Kliring ima za to na tome polju zaslugu za uzdržanje u padu našeg dinara, ali zato ima jednu lošu stranu što ograničuje stobodu našeg izvoza. Kliring je u suštini zapravo više zaštita našega uvoza nego osiguranje našega izvoza. Osim toga kliring je smanjio priljev deviza u našu zemlju iz inozemstva i povećao istodobno pasivitet našega trgovačkoga bilansa. Kliring znači smanjenje izvoza naše robe u inozemstvo, znači dalje smanjenje rada i privrede, znači smanjenje zaslužbe u zemlji, znači što najvažnije i smanjenje porezne snage, jer je kliring, ubio i trgovinu i zaslužbu pri tome. Kliring neće povećati stok deviza kod Narodne banke, niti će spriječiti begstvo od dinara koje u glavnome održava crna zemlja, usled čega je naravska posledica da će i pokriće za naš dinar kod Narodne banke biti u samome opadanju. Podloga Narodne banke na dan stabilizacije dinara iznosila je 2,291,500.000 do 31 decembra 1931 godine pala je ta podloga na 2,096.800.000 dinara, a na 15 decembra 1932 godine, iznosila je 1,960.700.000. pri čemu je u židnje doba u opadanju, ne samo devizni stok nego i zlatna zaliha. Ravnovjesje između dve svoje smanjene, podloge u pokriću i opticaja novčanica može Narodna banka da održi samo tako, ako snizi svoje poslove, tj. da predje u deflaciju. Ova deflacija može opet da deluje pogubno i da još jače, sroza dinar i da još više zavede depresiju, jer je prirodno da će u doba depresije i privredne krize deflacija Narodne banke tu krizu još gore pojačati. To će se dogoditi na slijedeći način: Narodna banka mora, da, suzujući svoje poslove, traži od banaka privatni povratak svoga novca, koga je dala u pozajmicu. Privatne banke pak moraju da prištikuju svoje dužnike, trgovce, industrijalce, obrtnike i seljake. Ovi opet moraju da potražuju od svojih dužnika i tako se to nastavlja dalje i nastaje potražnja dugova, koje dužnici ne mogu da plaćaju. Vjerovnik se laća krajnjega srećstva, nastaju utužbe, troškove daljnih plaćanja boljega i parbenih troškova, nastaju osiguranja i sekvestracije i gomilaju se troškovi nad troškovima, što sve skupa znači daljne propadanje pojedinih ekzistencija privatnih firma, nastaje sveopće osiromašenje i kraj na svim linijama. Ako Narodna banka bude morala da postupi do konsekvencija sa tim svojim djelovanjem, nema dvojbe da će propasti sve privatne banke, a ujedno i sva naša privreda. To se većinom dogodilo, a još malo fali, da ne nastupi potpuni kraj. Deflacionistička politika Narodne banke u normalno doba mogla bi da znači podesno sredstvo za očuvanje dinara i za privredu, ali u doba, kada je obamrla sva privreda, kada je nastao sveopći zastoj u trgovini i industriji, kada se o obrtu ne može da govori, kada je nestalo svih kredita u zemlji, kada je nestalo novčanih zavoda, kada je nestalo uopće svih formi pozajmica, kojima se služio naš svijet u privatnome životu i svome poslovanju, a da se održi od vremena do vremena

dok ne dođe do kapitala, u doba kad je seljak, koji sačinjava 90% pučanstva ove zemlje povlašćen zakonom da ne plaća svoje dugove, u ovo doba ovakove sveopće obamrlosti i nemaštine, deflacionistička politika Narodne banke znači jaki tanji udarac i može se reći smrtonosni udarac za svu našu privredu.

U ono doba, kada je Narodna banka provela stabilizaciju dinara i kad je bilo obilje novca, i kad je ona imala da pređe u deflaciju, terala je u suštinu inflaciju, a danas, kada bi ona morala da obamrlo tijelo privrednoga života ukrasi da mu dade injekcije, da se ovo stavi u život, kad bi ga morala poduprijeti sa svim snagama, jer da sasma ne umre, ona svojim postupkom i deflacionističkom politikom zadaje zadnji udarac i tjera ga u grob. Politika, dakle, Narodne banke djelovala je razorno i ubitačno na polju naših finansija i na polju naše privrede.

Kad se sve ovo vidi, a kad se još uoče privredne prilike u našoj zemlji, moramo da dodemo do zaključka, da državni prihodi neće ni blizu doseći pokriće, tako da će naš proračun ostati zbilja fikcija, jer se rashodi sa приходима ni u blizini pokrивати neće.

Iskustvo dosadašnje i opažanja, kroz ove dve zadnje godine daju mi pravo i ako je država uzela štednju i to strahovitu štednju barem prema onome, što mi građani to možemo da opazimo, i ako se ona ne sprovodi na mnogim mestima, gdje bi se morala da sprovodi uza sve to i uza svu tu štednju, državni su prihodi ogromno podbacili tako, da je nastala velika razlika između prihoda i rashoda. U budžetu za god. 1931|32 pokazale su se velike razlike, tako da je budžet zaključen pasivom. Budžet za godinu 1932|33 koji je bio sastavljen u vidu štednje takođe nije ostvaren. Iako je država uvela čitav niz novih taksa i poreza, uvela trošarinu na svijetlo i proglasila luksuzom i one predmete koji se nikada nijesu nadale da će ih Ministar finansija tako visoko cijeliti, ti su prihodi prema izveštaju g. Ministra finansija za vrijeme od 1 aprila do 31 oktobra 1932 god. podbacili za svotu od 1.088,000,000. — Dok zato razdoblje ima nepokrivenih računa na državnim blagajnama u iznosu od 273,000,000. — Budžet za 1932|33 zaključen je sa deficitom od 2.000,000,000. —

Taj će se deficit u budžetu za vrijeme od 1933|34 god. još gore pokazati i izbiti na površinu, jer će dohotci državni svi podbaciti, a daljni pokrića u vidu taksa i drugih poreza ne može g. Ministar finansija da uvada, jer će znači još gori udarac za našu privredu i naše finansije. Prema svemu što smo izložili, neminovno slijedi, da mi idemo u susret sveopćoj propasti naše privrede i sveopćeg osiromašenja našega naroda. Slijedi nadalje iz ovoga, da naši privatni novčani zavodi ne mogu iz današnjega stanja - imobilizeta da se vrate sa vlastitom snagom u stanje normalnog rada i poslovanja i da zauzmu onu ulogu u našoj privredi koju su ranije imali; naši se novčani zavodi bore za svoj opstanak, ali ako ovo i ovakvo stanje potraje, one-

mogućen je svaki kredit, a propast banaka je neminovna. Državni su prihodi u stalnom opadanju i nikakova nova podavanja niti mogu niti će moći spriječiti to opadanje. To nazadovanje u državnim приходима imamo da tražimo u potpunoj obamrlosti naše privrede i opadanju porezne snage našega naroda. Znači nadalje da država više ne može da udovolji svojim obavezama ni unutra ni vani.

Znači nadalje je privredni rad u opadanju. Znači nadalje je naš dinar nesiguran i labav i da bježi u inozemstvo usled te nesigurnosti, a da je u zemlji tezauriran usled nepoverenja u novčane zavode i nepovjerenje u samu sigurnost dinara, znači da naša privreda nema zarade, nego da se gomilaju gubitci, a industrija da propada. Znači nadalje da raste nezaposlenost, a da socijalni nameti rastu dnevno i postaju sve teži, znači nadalje da su cijene za naše poljske proizvode minimalne i nikakove i da nema uopće prode, jer je prestala trgovina. A da je cijena industrijskoj robi koja se uvažava sve veća. Znači da je naš trgovački bilans u sve većem pasivitetu, tim što smo pak državnim činovnicima i namještenicima snizili plaće i mnogo otpustili iz službe u najveće doba krize, stvorili samo socijalnu revoluciju, nezadovoljstvo na svima granama i u svim slojevima. Kad uzmemo sve skupa, znači da je upropaštena kupovna moć našega naroda, da je on osiromašen, da mu se odnosi i glavnicu za plaćanje poreza, da prihoda nema nikakvog i da je sve skupa u potpunome opadanju i osiromašenju. Mi prema tome stojimo pred slomom naše privrede, pred finansijskim slomom naše države pred rasulom naših banaka i pred potpunom propašću ekonomskog života našeg naroda.

U ovakvim prilikama ne može da bude govora o kakvome stvarnome i pozitivnome državnom proračunu, uslijed čega je budžet g. Ministra finansija fikcija.

Iz izložena stanja naše privrede i naših finansija slijedi neminovno da se mi sami po sebi uz ovakove prilike i uz ove metode koje se sprovode sa strane Ministra finansija ne možemo da maknemo sa mrtve tačke, treba dakle naći jedan izlaz. Treba naći jedan put kojim bismo mogli da pođemo napred. U našoj zemlji ima još jedno neriješeno pitanje koje teško tišti naš problem ekonomski. To pitanje i taj problem je zaduženje seljaka. Postoji Zakon o zaštiti zemljoradnika od 19 aprila 1932 godine. Po tome Zakonu seljaci ne plaćaju svoje dugove, a taj je Zakon produžen do neizvjesnosti. To stanje traje od 19 aprila prošle godine i na način kako se ono pertraktiralo u javnome životu kulminira ono do vrhunca sa svim svojim zlim posledicama u javnom životu tako, da se ne može jednostavno preći preko toga pitanja, niti se taj problem može da skine onako neopazice. Mase seljačke uzgibane su tim pitanjem, a i sasma razumno, jer se radi o njihovoj koži, radi se o njima samima, radi se o njihovome biti i ne biti. I sama država je dala tome pitanju toliko značenje da je taj Zakon već tri puta produžila, nemogući da ga skine s dnevnoga reda,

nemogući konačno i definitivno naći riješenje za taj problem. A taj problem mora da bude riješen. Nastaje sada pitanje kako bi se to dalo riješiti. Ja sam primio od nekoga prijatelja stručnjaka jedan projekt kojim sam se služio, pa ću biti slobodan, da ga iznesem.

Pretsednik Dr. Kosta Kumanudi: Vaše se vreme primiče kraju i imate svega pet minuta da govorite.

Dr. Marko Kožul: Ja imam, Gospodine Predsedniče, još da govorim samo o privrednim stvarima i molim da me Skupština sasluša.

Ja ću ukratko iznijeti, gospodo, nacrt riješenja toga problema, onako kako sam ga dobio od jednoga našeg stručnjaka, a o kome su se načinu riješenja povoljno izrazili svi naši privredni krugovi, od kojih sam dobio o tome podatke. Evo o čemu se radi.

Prema statistici koju je sabrala Privilegovana agrarna banka svi seljački dugovi u zemlji iznose oko 7 milijardi dinara. No prema korekciji koje su izvršene u tome računju izgleda da visina te svote ne bi prešla svotu od 4.500.000.000 dinara. Ta se svota za otkup seljaka ne može da dobije u zemlji, a još manje u inozemstvu.

Nastaje pitanje možemo li mi tu svotu stvoriti, a da ne prouzročimo inflatorske posledice i da ne diramo u današnju bazu našega novca ni u Narodnu banku. Moje je mišljenje da možemo: kad država traži zajam od nekoga, ona postaje dužnik, a kada daje još k tomu garanciju i pokriće, ona je tada još bolji dužnik. Država može da bude dužnik i to dobar dužnik za zajam, koji ona sama imitira u svojim novčanicama. U našem slučaju podlogu za taj zajam dala bi sva naša seljačka dobra koja bi se imala da razduže i na koja bi se država uknjižila. U svemu imade vrlo malo takovih imanja koja su zadužena preko polovice današnje vrednosti, gde su ta imanja zaduženja preko te polovice, mogla bi se primjeniti konverzija. Provedba bi bila vrlo prosta: država bi ili izravno ili putem Privilegovane agrarne banke, ili Državne hipotekarne banke postala jedini vjerovnik zaduženih zemljoradnika. Ustanovila bi se faktična svota koja bi se imala razdužiti i kako smo videli. Ta svota odgovara svoti od cirka 4 milijardi pet stotina miliona dinara, koja danas u našem prometu fali. Kad se ustanovi faktična svota duga za svako pojedino imanje i njena visina saobrazi vrijednosti toga imanja, ima se uknjižiti ili izravno u korist države ili u korist one ustanove koja će to razduženje za državu sprovesti. Ako razduženje provede jedna od pomenutih ustanova, ima ona da državi izda za ukupni iznos provedenih uknjižaba jednu generalnu obveznicu. Na temelju te obveznice emitira država njenu protiv-vrednost u svojim novčanicama, kojima se izravna isplaćuju, utvrđeni i uknjiženi dugovi.

Taj iznos državnih novčanica izdao bi se na temelju posebnog zakona, koji utvrđuje konačni ukupni iznos tih novčanica, koje se smiju emitirati, a koje se ni u kom slučaju ne smije prekoračiti. Taj zakon ima

nadalje utvrditi, na koji način i u kojem roku se imadu te novčanice opet iz prometa povući i uništiti.

Zajam u formi tih novčanica imao bi tu dobru stranu, da ne bi bilo nikakvih kamata. Zemljoradnik bi bio odriješen od daljnjeg plaćanja kamata. To bi omogućilo, da se taj zajam otplati u nominalno iznosu duga, jedino bi se imao priračunati neki mali postotak na administrativne troškove. Bilo bi moguće taj zajam otplatiti sa 4% otplate i 1% pristojbe za administrativne troškove, tako da bi u roku od 25 godina bilo provedeno totalno razduženje seljaka t. j. seljačkog posjeda, i na taj način dignuti zajam amortiziran. U isto vreme bi se sve novčanice povukle iz prometa i uništile. Svake godine imalo bi se povući iz prometa i uništiti pravo onoliko tih novčanica, koliko dužnici seljaci po određenom planu otplate. Da bude naplata obroka jednostavnija i sigurna, imala bi država te otplate otplatiti po svojim organima zajedno sa porezom.

Taj državni novac morao bi u svojoj vrijednosti biti posve izravan sa dinarom Narodne banke. On bi morao služiti kao platežno sredstvo isto onako kao dinar Narodne banke, i sve blagajne, državne i privatne, kao i svaka osoba bi imala biti prisiljena, da taj novac primi u ime plateža kao i novac Narodne banke. Da bude lakša manipulacija, morao bi se taj novac, koji bi inače mogao da liči na novčanice Narodne banke, štampati u drugim bojama i morao bi glasiti na druge svote na primer na 20.—, 50.— i 500.— dinara.

Nijednu novčanicu toga novca ne bi država smela onako pustiti u promet, nego putem razduženja seljaka. Ovako izdani novac imao bi svoje zakonom propisano pokriće, on bi bio neke vrste rentovni dinar, (kao što postoji nemačka Rentenmarka), i on bi mogao biti izdan da se ne dira ni u zakon o novcu ni u Narodnu banku i njene novčanice.

Kako bi taj novac novi cirkulirao u prometu zajedno i izmiješan sa novčanicama Narodne banke, mi bi imali tako zvanu paralelnu valutu, jer bi upravo kolale obje vrste novčanica. Takvu je paralelnu valutu u svoje doba imala Austrougarska monarhija, gde su uporedo kolale državne novčanice i novčanice noćne banke 1848, a da nije bilo nikakve smetnje ni u pogledu plaćanja, ni u pogledu vrijednosti tih novčanica. Azija između tih novčanica posle je isključena, ako Narodna banka održi stabilitet svoje novčanice.

Te novčanice štampale bi se u štampariji Narodne banke i pod njenom odgovornosti. Ona bi od prvog dana bila isplatno mjesto za te novčanice i sav budući program odbijao bi se njenim posredstvom (naravno izim od otplate dugova, čiju bi naplatu vršili državni organi) kao da se radi o njenim novčanicama. Narodna banka bi onda mogla u pogledu svojih novčanica provesti nužnu deflaciju, ona bi otkazane kredite kod svake otplate tražila da se kredit primljen u njenim novčanicama plati u njenim novčanicama, ali sve dotle dok optičaj njenih novčanica ne bude saobražen njenoj

faktičnoj podlozi, dok bi kasnije sve isplate vršila i sve otplate primala u kojim god novčanicama, već prema tome kako se koje novčanice u opštem kolanju navrate na njene kase. Narodna banka bi zato što ona mora suziti svoj opticaj i kroz to imala manji dobit, imala izdačan regres iz poslova i opticaja sa državnim novčanicama.

Od toga što bi obe vrste novčanica kolale uporedo pa i ušle i po poslovima opet izašla iz blagajne Narodne banke ne bi moglo biti ni od kakvog poremećaja ni štete, jer se državne novčanice imaju u roku od 25 godina opet povući iz prometa, nakon čega bi opet ostala u prometu jedina novčanica Narodne banke, koja će automatski opet jedina ostati u opticaju. Zato vrijeme pak Narodna banka će u svojoj bilansi odeliće iskazati stanje svojih novčanica i novčanica državnih, pa će tome saobraziti svoje knjigovodstvo.

Kako će nove državne novčanice ući u promet i tamo dijelovati? Nove novčanice biti će isplaćene poveriocima zaduženih seljaka, novčanim zavodima, trgovcima i privatnicima, u glavnom preko novčanih zavoda. Novčani zavodi postaće povratkom odnosnih sredstava mobilni i moći će udovoljiti svojim obavezama prema svojim poveriocima i time olakšati svoje današnje teško stanje, dapače pomalo preći u normalno poslovanje. Trgovci će sa primljenim svotama platiti svoje obaveze, koje opet direktno ili indirektno te novce privode bankama. Privatni će isto novac primljen sa potraživanjem korisno upotrebiti. Trgovci i privatnici daće tim novcem nama koji rad, svaki prema svojem nahodjenju, kupovaće se nova roba, praviti nove investicije, krenuće pomalo radi proizvodnje. Ako banke namire svoje poverioce, oni će moći da u normalnom svom radu ponova kreditiraju privredu, moći će se raditi, novac će doći u kolanje, privredna će se situacija početi popravljati, vratiće se poverenje i novac sve više navrnuti na normalno novčano tržište, koje u stvari pretstavljaju banke.

Možda će se u početku jedan dio tih novaca teaurirati, ali to može biti samo prolazno, dok se ne vrati poverenje. Onda će novac tražiti da se plasira, ako u poslovima, on će ići propisanim putem, ako kao uložak, on će verovatno najprije ići u privilegovane ustanove ili u zavode, kod kojih postoji kakva garancija, kao što su gradske štedionice. Ako se novac u pretežnoj meri sakupi kod tih ustanova on će moći biti upućen na koristan rad po poslovima koje finansiraju te ustanove i opet će doći u promet.

Jedan deo novca iz prometa otići će na blagajnu Narodne banke, ona će moći da svoj opticaj saobrazi svojoj podlozi i moći će da ozdravi, da stvori zaliha, da plati revolving kredite i da otpočne sakupljati novi stok deviza, da po svojoj zadaći održi stabilnost dinara i da stvori podlogu za vreme kada će sve manje državnih novčanica biti u prometu i Narodna banka treba da alimentira potrebni opticaj. Dapače Narodna banka

moći će tek posle uvođenja u promet državnih novčanica da reguliše promet i kreditno tržište, ona će moći voditi ispravnu novčaničnu politiku, koju do sada nije vodila.

Usled dovoljne gotovine u prometu država će moći da utera dužne poreze, a jedan deo dužnih poreza od zemljoradnika dobiće već prilikom isplata seljačkih dugova. Tako će krenuti radnja i proizvodnja, ojačaće porezna snaga našeg naroda i porezni dohodci porasti. Država će moći uravnotežiti svoj budžet, moći će se pomisliti na obnovu zemlje i na nove investicije.

Ukratko unos od 4 milijarde dinara novih novčanica u promet oživiće našu privredu i ona će moći ozdraviti na svim linijama.

A može li se očekivati i koje loše dejstvo davanja tih novih novčanica u promet? Prvi prigovor biti će svakako da je to inflacija. Međutim inflacija je samo jedna riječ od koje se ljudi plaše, misleći na ono što smo prošli. Ali inflacija može biti i lijek. Privreda koja je od inflacije stradala, može i mora da se vrati na normalu, a put zato je uvijek neka vrsta inflacije. Naša privreda lječi danas osušeno korito reke. Tu može da naiđe mnogo vode, dok se postigne normala i nestane opasnost od poplave.

Da se u našem novčanom prometu uspostavi normala treba unijeti u promet što danas fali, a to je kako smo videli oko din. 4.000.000.000.— Ako bi se sada unosom te svote u državnim novčanicama privreda krenula i prilike poboljšale, pa se čak pokazao i neki suvišak gotovina u prometu, ako bi se pojavile u prometu i teaurirane gotovine, ništa laganije nego taj promet regulirati. Narodna banka može i treba za svoje ozdravljenje da povuče iz prometa znatne iznose i da kasnije svojim kamatnjakom utječe na rad banaka. A ako i to ne bi bilo dovoljno, nema ništa jednostavnije nego da država na svoje generalne obveznice emitira parcijelne obveznice za zajam za razduženje seljaka i da po njima iz prometa povuče i uništi sve državne novčanice, koje su prekobrojne u prometu.

Nema prema tome nikakve bojazni, da bi takva odluka mogla dovesti do inflatornih posljedica, ako se samo taj predlog dobro provede, i onda o prilikama vodi potrebnog računa. Ima puno nade, da će taj predlog biti doskora priznat kao vrlo podesan i da će naći nasljednika i u drugim zemljama sa sličnim prilikama.

Povrh toga samo je po sebi razumljivo, da se tih Din. 4.000.000.000.— neće ni moći ni smijeti baciti na tržište u jedan dan nego sukcesivno prema svršenim predradnjama, ili po geografskim područjima ili po prirodi dugova, tako da će ubacivanje novih novčanica iziskivati i više mjeseci, tako da će biti vremena da se taj novac razide po raznim kanalima nigde i ne dođe do nepotrebnog gomilanja.

Uz ovakove ekonomske prilike u zemlji, raspoloženje naroda skretalo je na lijevo, jer je svak gledao

i vidio, da Vlada nema odlučnosti, da nema dovoljno energije ni snage, da provede reforme širega i dublje- ga značaja na privrednom, gospodarskom i finansijskom polju. Zakone koje je donijela Vlada, išli su zatim, da još više pogoršaju ekonomsko stanje u zemlji. Zakon o razduženju seljaka koji je donekle momentalno koristio seljaku, tim što nije plaćao svojim vjerovnicima, nije mu u suštini donio nikakove blagodati, jer je zakon ostao viseći kao Damaklov mač nad glavom seljaka a nije donio konačno razduženje seljaka. Netom je navaljen zakon o razduženju seljaka, nastala je panika i strah na burzama i jagma na uloge, koje stanje i danas još traje. Vjerovnici nijesu više kreditirali seljaku, i tako seljak u najtežoj bijedi u najkritičnije doba mora da strada. Razume se po sebi, da je ovo i ovakovo stanje s jedne strane pozvoljilo seljake, jer nijesu donijeli konačni zakon, a s druge strane ozvoljilo je vjerovnike, jer im se oduzela imovina koja je bila njihova nada u ovim teškim vremenima. Ubilo se povjerenje i s jedne i s druge strane.

Loša uprava u zemlji.

Državna uprava vodi takovu politiku, da izgleda da sama hoće da čitavi narod natjera na lijevo, oduzimajući narodu slobode građanske, za koje se je on slobode vjekovima borio. Građani u srpskom dijelu naše države, bore se za te građanske slobode i za bolju unu- tarnju upravu. Iz centralističkoga uređaja države nemamo da vidimo ništa dobra, jer vidimo da sve loše ide. Nagomilali su se poslovi, svakojaki kod Ministarstava, nagomilalo se činovništvo do kulminacije, a kod banov- vina opet činovnički kadar dnevno raste, tako da smo mi dosegli činovnički kadar od cca 250.000 ljudi, za čije izdržavanje trošimo oko 4 milijarde dinara, to zna- či 45% čitavoga proračuna, a kad pribrojimo ovamo i penzionere onda imamo preko 50% našega proračuna, za penzionere i činovnike.

Činovništvo po banovinama nema poslova da ih obavlja, a svake godine rastu banovinski prirezi tako da je to stanje novih nameta svake godine u povišku. Sveukupni državni i banovinski prirači iznosi oko 15.000 dinara, pa ako se nastavi ovako sa činovničkim kadrom, doći ćemo do toga da ćemo za činovništvo i penzionere malo po malo čitavi naš proračun morati da izdajemo tako da će materijalni izdatci u budžetu potpuno isčeznuti. Mi kao poljoprivredna zemlja uopće nemamo kredita za poboljšanje poljoprivrede, a to zato, jer se ovim ogromnim izdancima za dvostruki činovnički kadar sve utroši i sve izda. Administracija treba da se ujednostavi, treba da se uprosti, i da se ogroman deo poslova prenese na samouprave odnosno banovine, čiji će se delokrug proširiti.

Još je prošle godine pao bio predlog u Finansijskom odboru da se obrazuje jedna komisija koja će ispitati stavke u pojedinim Ministarstvima i da se vidi koliko ima suvišnog činovništva u pojedinim Ministarstvima i da se utvrdi stanje koje bi odgovaralo. No

taj predlog Finansijskog odbora Vlada nije uzela u obzir i danas imamo ono isto stanje, ako ne u opštem opse- gu kod činovništva što smo ga imali i ranijih godina ne uzimajući ovde u obzir banovine. Ima ureda u koji- ma činovnici samo čekaju da im prođe dan držeći se one narodne „trla baba lan da joj prođe dan.“ Ima i takvih nameštenika, koji samo na prvi dođu da prime platu a uopće u urede ne dolaze. Ima suvišnog osoblja u pojedinim uredima nepravilno podeljenog, tako da bi se dalo i sa polovinom onog personala raditi i svršavati poslove. Činovničko je pitanje krupno pitanje koje treba da zamisli duboko upravljачe naše zemlje, jer će ono pošavši ovako napred upropastiti sve i mi ćemo se jednoga dana naći u stanju iz koga nećemo mo- či izaći.

Ne znam zašto smo stvarali banovine sa ogromnim kadrom i personalom kada se u tim banovinama ne rešavaju spisi već banovina samo služi za opremanje akata Ministarstvima. Celokupni državni proračun sa banovinskim proračunom iznosi oko 14 milijardi dinara, dok je u bivšoj Austrougarskoj Monarhiji i to u austrij- skoj polovici koja je brojala blizu 40 miliona stanov- nika državni proračun iznašao oko milijardu i pol kruna. Ovaj ogroman teret koji se svake godine povećava na leđima naroda, nije održiv i jednoga će dana leđa na- roda morati da lipsu pod tako teškim teretom. Svake godine narod to više osiromašuje, a nameti svake go- dine bivaju veći, što znači ići sa sigurnim korakom u potpunu propast i ekonomsku smrt. Ogroman kadar činovništva koji se svake godine povećava bilo u aktiv- noj službi, bilo na strani penzionera ugrožava ozbiljno državne finansije.

Mladi se činovnici šalju u penziju a na njihova mesta uzimlju drugi. Svaki Ministar koji uzme resor, on penzioniše sve činovnike, koji su pripadali drugoj partiji a ne njegovoj. Tako pravi redom svaki Mini- star koji dođe na upravu i ako je preporučena štednja u premeštaju, to svaki dan čitatamo u novinama duge i duge članke o premeštanju činovnika. Ima činovnika koji su u par meseci bili premešteni nekoliko puta. Tako jedan slučaj mi je poznat sa jednim sudijom iz Mostara koji je dva meseca bio premešten tri puta i to sve u interesu službe. Na ovaj način činovništvo po- staje zlovoljno i nema ljubavi ni volje za rad, a držav- ne blagajne bivaju sve više i više prazne.

Činovnici ne bi smeli biti bez posebnih disciplin- skih kazna premešteni, a za to imamo činovnički zakon i po tome zakonu bi trebalo da se postupa. Činovnik nije igračka ničije volje, već je čovek koji ulaže svoj trud i znanje na korist naroda i države, i zato ga treba držati sa očima punim pijeteta i poštovanja, a ne prezirati ga i maltretirati. Svačiji hir može činovniku da naškodi, kad nema činovnik sigurnosti ni stalnosti po zakonu. Pitanje penzionera još je gore. Tu imamo 10 i više kategorija raznih činovnika. Jedni su plaćeni još u krunama, jedni u dinarima. Uz iste godine službe uz

iste uvjete i uz iste kvalifikacije jedan činovnik prima od drugoga 2 i 3 puta više penzije. Osobito su pogodeni penzioneri u zemljama iz bivše Austro-ugarske monarhije. To je pitanje trebalo davno urediti i prema svima jednako postupiti. Nejednakost pobuđuje mržnju i zavist na onoj strani gde je nepravda. U penziju, kao što smo pre napomenuli šalju se mladi ljudi koji ne mogu da nađu nigde druge zarare, jer ako je nađu, onda im se oduzimlju doplatci. Zato niko neće da traži druge službe a u dosadi zbog dužine vremena podaje se igranju i vinu, i tako se ljudi kvare i izopućuju.

Naš seljak osobito u Primorju preživljuje svoju katastrofu, jer o njemu niko ne vodi računa. Kultura našega tla ne dozvoljava u Primorju druge obrazbe osim vinove loze. Vinova loza pak, odnosno vino, danas preživljuje veliku krizu. Naša tržišta iz prijašnjih vremena Trst, Pula i Rijeka, izgubljena su za naše vino, dok unutrašnjost nije dala drugih pijaca u istoj mjeri. Vino se prodaje po ništa. Litar vina jedan dinar, to znači danas 4 litre vina za jedan kilogram kruha, dok je pre rata naš seljak imao dva kilograma kruha za jednu litru vina, znači da je za njega položaj 8 puta gori nego li prije. Iseljništvo je podbacilo, jer je kriza u svijetu, osobito u Americi gde su naši ljudi nalazili dovoljno zarade za svoj trud i otuda slali u staru domovinu. Sada svega toga nema pa gladuju i iseljenici u Americi i njihovi kod kuće. Država se nije pobrinula ni najmanje da nađe nova tržišta našem vinu. Još se manje pobrinula da podigne vinarske zadruge i da dade poriva našoj trgovini vinom u inozemstvu. Naš vinogradar, prema tome propada, ne može da vino proda a kruh mora da kupi i porezu da plati. Tako je stanje našeg vinograda očajno i neizdržljivo.

Nije bolje ni sa ribarima koji nema nijedne ribarske škole u državi, nema nikakve pomoći sa strane države, nema modernih alata ni sprava. Sve je primitivno i zapušteno.

U vezi rdjavoga upravljanja i velikih propusta naše uprave nalazi se i pitanje društva „Dalmacien“ u Šibeniku. To francusko društvo preuzelo je od talijanskoga biv. društva „Sufid“ sve agende u Primorskoj banovini. Po ugovoru koga su sklopili sa Državom (morali su Francuzi da rade u našoj zemlji i da povećavaju svake godine svoju delatnost, dok toga ne samo da nisu učinili nego su potpuno zatvorili sve svoje tvornice u Dalmaciji. Grad Šibenik odnosno radništvo izgubilo je mesečni prihod od cirka 1,500.000 dinara, t. j. na godinu 15 miliona a za četiri god. 60 miliona, dok je gradska opština grada Šibenika izgubila godišnje prihod od kakovih 600.000 dinara. Ponašanje ovoga društva nije u skladu sa preuzetim obavezama, pak bi državna vlast morala da se pobrine da ovo Društvo ispunjava svoju obavezu i da prinudi Društvo da radi i ono što je ugovorom preuzelo da izvede. Izgleda da je ovo Društvo uzelo naše vodene snage i zatvorilo

svoje radione, da ne bi konkurisalo svojoj produkciji u Francuskoj. Nu to nije na korist ni interes naše zemlje, a najmanje našega sirotinjskoga radništva u Šibeniku i okolici. Ako društvo neće da radi, moralo bi da daje barem približno neku oštetu radnicima koji su svoju zaradu izgubili tim što je Talijanima oduzeta koncesija, a dana Francuzima. Isto tako trebala bi država da pripazi dali su Francuzi ispunili preuzete obaveze prema našem činovništvu, koje je stupanjem u službu kod Francuza došlo u rdjav položaj tako da su ih Francuzi danas otpustili sviju iz službe, i ako to nisu mogli da učine prema duhu Ugovora koga su sklopili sa državom.

Gospodin Ministar unutarnjih dela postaje gluha na višekratne moje urgencije da ukine policiju i pretstojništvo u Šibeniku, koje ima da plaća danas općina ili ako to hoće da opstoji, da je Ministar finansija odnosno Ministar unutrašnjih dela i plaća. Ne može siromašna općina da plaća godišnje 600 hiljada dinara za policiju koju ona nije htela i koja joj danas stvarno ne služi, jer ta policija deluje u prenešenom delokrugu za račun države a ne za račun općine. Prema tome pravedno je da troškove za to snosi država a ne općina.

Općina grada Šibenika nalazi se u teškim finansijskim neprilikama i nastojala je više puta kod Ministra finansija da joj udeji toliko puta već obecnih hipotekarni zajam, koga je ona osigurala i hipotekom i Kaldrminskim fondom. Nu sva ta nastojanja općine grada Šibenika ostala su bezuspešna tako, da je općina ostala u nemogućnosti da ispunjava svoje obaveze niti da plaća činovnike, tako da je svakoga meseca pasivna oko 150.000 dinara. Ovo stanje zabrinjuje, jer se radi o gradskoj općini i o gradu Šibeniku, koji je treći grad u Primorskoj banovini po veličini pučanstva, a po svome geografskom položaju i svojoj strategijskoj važnosti prvi grad na našem Jadranu. Uza sve to nije se moglo naći toliko dobre volje da se ovome gradu pomogne. Pošto sam ja u svim pitanjima moga Kotara i sveopćim pitanjima narodne privrede gospodarstva i finansija nastojao i težio da nadjem odaziva kod nadležnih faktora što nisam uspeo, to ne videći da ova Vlada vodi brigu i nastojanje oko širokih narodnih interesa, izjavljujem da ću u principu glasati protiv proračuna, dok ću u specijalnoj debati izjaviti, da ću glasovati za proračun vojske i mornarice i za vrhovnu državnu upravu. (*Burno od bravanje i pljeskanje.*)

Председник Др. Коста Кумануди: Реч има народни посланик г. Михаило Крстић.

Михаило Крстић: Господо народни посланици, већ две године како ми радимо у овоме дому и стално приповедамо, како је наш народ јако осиромашео и уместо да се у овој кући, кад се решава о овако једној важној ствари као што је буџет, износе потребе народне, ми стално слушамо

како се говорници осврћу само на онај политички део и стално говоре о томе како је југословенство у опасности. Ја сматрам, господо, да је то грешка што ми то питање покрећемо баш овде у Народној скупштини, јер то питање, бар за нас, треба да је ликвидирано, пошто је акт од 3 октобра, то питање решио, држави дао правац и име и сваки онај ко се буде дрзнуо да промени темеље ове унитаристичке државе, има да се сматра за непријатеља ове земље и као са таквим да се према њему и поступи.

Ми смо данас чули нашу браћу из племена хрватског, који су спомињали и пункташе и извесне деклараше овде у Народној скупштини. Ја сматрам да према њима треба применути законе, јер није место разговора о њима у овоме Дому.

Господо, кад смо сви сагласни с тим да је наш народ осиромашно, ја не могу, а да не кажем прво ово: да се у свакој сретној земљи, благодат и напредак земље гледа по величини буџета, али истовремено мора да се гледа и на платежну моћ пореских обвезника.

Ноторна је ствар, господо, о којој не треба ни водити дискусију, да је наш привредни свет, а у првом реду наш сељак, дошао у такав шкрипац, да не може да одговара својим обавезама. Ми народни посланици бар примамо нешто месечно, и од нас се наплаћују све порезе. Међутим, како је код нас у унутрашњости? Ја сам био на лицу места у моме срезу, нарочито кад је била прошла жетва, одмах у прво доба, после жетве, видео сам како долазе порезници и продају у безцење оно жито, и видео сам како ти порезници трче одмах у срез да и последњу пару од сељака наплате. Ја не могу да пропустим ову прилику, а да не протестујем овога пута на начин, како се прикупља пореза код нас. Ја сам изнео г. Министру финансија стање, и казао сам му, да порезници приликом наплата порезе немају ни најмање хришћанских осећаја према бедном и јадном нашем сељаку. Наш сељак је, господо, поштен. Он је добар, и њему је прва брига да плати порезу, али онда кад има, а ако нема, не можете ви од таквог једнога пореског обвезника направити ништавило, те да идуће године немате више пореског обвезника. Међутим, порезници у нашој земљи изгледа да ни мало не воде рачуна о томе, као ни о оном политичком ефекту, који производи такав начин наплате. Ја молим г. Министра финансија, да ову моју примедбу узме у обзир, из политичких разлога, јер ће овакав начин наплате више шкодити општој ствари, него користи државној благајни. Ја дакле сматрам, да фискални део неће постићи онај успех, који се жели из разлога, што идуће године већ неће бити више тога пореског обвезника.

Господо, ми кадгод одемо у народ, стално му говоримо, да смо ми, ова Народна скупштина, донели највећи број закона у овој земљи. Дакле, откда смо се састали па до данас, толико смо донели закона, да ни једна друга Народна скупштина није донела више него ова. То је истина. Али, господо, већина тих закона су само на папиру. Ја ћу да споменем само један закон, који је прошле године донела ова Народна скупштина, а то је Закон о дрварењу. Тај Закон је донесен, да се помогне наш сиромашан земљорадник и радник. По томе Закону когод плаћа испод 120 динара непосредне порезе, има права да из државне шуме добије четири кубна метра дрва за огрев, Међутим, тај Закон је само тако написан, али се он сасвим друкчије примењује, а ево зашто? Пре тога Закона сваки наш земљорадник могао је да добије дрва за огрев из државне шуме, ако плати државну таксу 24 динара. Међутим, сад се тражи да плати таксу шумску 90 динара, и сем тога Министар финансија тражи 25 динара да плати за уверење. На тај начин, ко је хтео да се користи овим Законом, имао је да плати 115 динара, а раније као што сам казао, плаћало се свега 24 динара. Стога ја мислим, господо, да је дух тога Закона ишао на то, да се тој нашој сељачкој и радничкој сиротињи помогне, а не да се одмогне.

Тако исто до прошле године имали смо бесплатну попашу. За одређивање места, где да се врше те попаше, биле су одређене нарочите комисије.

Те су комисије радиле и док је стигло одобрење ресорног министра, сељаци су пасли своју стоку на оним просторима који су раније били одобрени, и знате шта се десило? Процењена је причињена штета од 5 динара, а сељак је морао поред тога да плати кривичне трошкове по 100—150 динара. Ја мислим да би фискални приход за државу од тога био незнатан, а стварна штета износи 5—6 динара. Зато молим г. Министра шума да то узме у обзир, и да амнестира ове несретнике у толико пре, што они стварно и нису учинили штету, јер су пасли стоку на раније одобреном простору.

Господо, десило се то, да општине које су прошле године садиле дуван, а чији произвођачи нису добили за дуван ни онолико, колико су дали за канап, па им је ове године одузето право сађења. Ја имам једно село у општини Ражанској, која има 50 произвођача, али им ове године није дозвољено сађење дувана. Молим г. Министра да се ова ствар поправи, па да се људима дозволи сађење.

Неки предговорници, а нарочито господа Милутин Станојевић и др. Кожул изгледа узели су у заштиту банке у погледу Закона о заштити земљорадника. На тај начин што су тврдили да је цела привреда застала због доношења тога Закона. Мене чуди нарочито г. Кожул, да он као правник може

да поверује и мисли, да је астој у привреди дошао као последица доношења тога Закона. Није то, господо, разлог за застој привреде, а најмање то, што се банке затварају. Ја се томе само рздујем и да је среће да се све затворе. Ја верујем да Удружење банака иде затим да спречи доношење Закона који чека у скупштинској архиви. То је једна плашња, а верујем да ће Влада у коју и иначе имам пуну веру и овога пута имати обзира према сељаку и да је што пре извести Закон о заштити земљорадника (*Миош Драговић*: И Влада има поверење у тебе!) И онај у тебе!

Господо, ја сам у клупској седници изјавио да нећу гласати за овај буџет зато што је дошло једно ново оптерећење за сељаке. Међутим после мога говора г. Министар финансија је изјавио, да је то повећање дошло као испуњење једне законске формалности и овластио је нас посланике, да нашом иницијативом донесемо један закон који ће бити у складу са законом о непосредним порезима. После те изјаве г. Министра финансија, ја немам разлога да не гласам и овом приликом поверење Краљевској влади, те изјављујем да ћу гласати за буџет.

Пошпрејседник Карло Ковачевић: Реч има г. Омер Кајмаковић

Омер Кајмаковић: Господо народни посланици, и овај државни прорачун за 1933/34 годину донешен је под исто тако тешким привредним и финансијским приликама, као што је био случај и са прошлим буџетом. Краљевска влада и Народна скупштина трудили су се да под овако тешким условима ипак државне расходе прилагоде приходима.

Господо, какав је то велики тежак задатак био довољно је уочити и бити начисто и веровати, како су тешке привредне прилике у нашој земљи, да би се могао овај рад да хонорише.

У исто време, господо, Народна скупштина борећи се у свом законодавном раду са привредним тешкоћама земље није, заборавила да учини од своје стране све, да се заштите интереси наших широких народних слојева.

Овде неће бити, господо, ни мало претерано ако кажем да је ретко која Народна скупштина, а ја тврдим: није учинила то ни једна, као што је ова Народна скупштина учинила за те наше широке народне слојеве, носиоце, господо, наше привредне снаге у земљи. Настојања Народне скупштине да се тежаку олакша, свакако није један рад, кога овде не би требало поменути.

Поред ових финансијских и привредних тешкоћа, против чега се Народна скупштина и Краљевска влада борила, било је, господо, и политичких тешкоћа, које су пратиле рад ове Народне скупштине. Бивше странке регионалне, племенске или верске довеле су у опасност — што нам је свима

познато, све историјске тековине нашега народа Пре неколико година увидело се, да тај пут не води консолидовању наше земље. И после тога шефови бивших регионалистичких, племенских или верских странака сматрали су, да њихова времена нису прошла. И ни смо, господо, пре извесног времена сви од реда прошли кроз догађаје, који су обележени објављивањем разних пунктација, посланица и декларација.

Господо, шефови бивших политичких странака чврсто су веровали да ће те пунктације изазвати пометњу у нашем народу. Међутим данас се види, да и после те објаве никакве пометње у нашем народу нису изазване. На против, господо, видело се јасно, да сви ови акти наших политичких незадовољника користе једино акцији наших непријатеља на страни. И нико боље, господо, није то могао да оцени, колико је то могла да оцени здрава свест и инстинкт нашег народа. И ја мислим, да ни једна Скупштина до сада у овако тешким временима — било да су та времена тетка због политичких прилика или због привредних невоља — ни једна Народна скупштина, господо, није никада у овако тешким временима имала иза себе сложан и једнодушан народ, као ова.

Господо народни посланици, да није потребно да се овде задржавам на свима оним појавама које су се скоро одиграле око нас и на нашим границама. И то не треба да помињем, нити мислим са овога места да оптужујем, да су нашим непријатељима на страни све оне акције, које су долазиле из редова наших политичких незадовољника, ишле у прилог.

Ми смо у овоме Дому пре извесног доба имали прилике да ратификујемо један акт од крупног међународног значаја. То је била ратификација Пакта Мале Автанте. Ја мислим, господо, прошлога пута кад се је о томе радило, није требало да изостане да се са овог места нагласи и подвуче све оно што је претходило нашем државном и националном ослобођењу. Светски рат, господо, водио се за највише начело самоодређења. Судбина малих народа била је везана са народима који су били у разним аутократским феудалним државама. Симпатије малих народа биле су на страни савезника који су се борили за победу тих начела. И, господо моја жртве које су поднесене од стране малих народа за слободу и за та велика начела у светском рату допуњавале су онај ужасавајући број људских живота који је покосила светска катаклизма.

Господо народни посланици, после победе, после једне историјске правде, народи који су газили слободу малих народа у бившим аутократским и феудалним државама, ти народи потиснути су у своје егничке границе. Природно је, господо, и ако није разумљиво, да се ти народи нису могли поми-

рители са својом судбином и одмах после нове организације у Средњој Европи и после једног новог реда ствари, као што каже г. Стојадиновић, дошло је одмах до акције тих непријатеља наших, ранијих наших господара против уговора о миру. Од 1920 и 1921 године, од када и постоји организација Мале Антанте. Ове ревизионистичке акције у Средњој Европи, биле су све чешће и жустрије. Господо, те ревизионистичке акције у Средњој Европи, те акције Мађарске и Аустрије не би биле тако опасне за нашу безбедност, јер против те акције стајале су на другој страни државе које су биле довољно јаке да прибаве респект уговорима о миру и територијалном статусу у Средњој Европи. Та акција је постала онда најопаснија, кад је једна велика држава стала на њихову страну или другим речима, господо, демантовала и дезавуисала своје потписе на оним истим уговорима о миру, које је 1919, 1920, 1921 потписала, а данас хоће да их обара. Ратификација Пакта Мале Антанте у овоме Дому, господо, није била само једна манифестација пријатељства између трију народа, пријатељства које је имало своју прошлост у заједничкој борби, које има своју садашњост и своју будућност, него, господо, ратификација Пакта Мале Антанте у овоме Дому претставља у првом реду глорификацију мира, и ја мислим да трима владама и Министрима спољних послова треба одати пуно признање, јер су овим Пактом озбиљно послужили интересима својих народа.

Господо, упоредо са овим тешкоћама и догађајима од непосредног интереса за наш народ, догађајима, који су се одигравали у нашој непосредној близини — да не спомињем зборове у једној суседној држави, на којима се претендовало право на нашу Далмацију, после оних познатих инцидената које смо имали, — после свих тих догађаја одиграли су се, господо, и други важни догађаји у Европи, који су такође од интереса за нас и који су се прилично много коментарисали у нашој јавности.

5 марта ове године ви знате, да је у Немачкој створено једно ново стање. У Немачкој су националистички елементи дошли до власти и данас оно што се у Немачкој одиграва, може се рећи, да је национална револуција у првим својим фазама. Наша јавност — дозволите ми да будем референт, и ако хоћете да будем информатор, нећу да будем адвокат — наша јавност о тим догађајима, да се у најблажу руку изразим, није довољно обавештена. Мене су, господо, зачудиле вести у извесном делу наше штампе, вести у којима се много жали за угледним левичарима који су према тим извештајима претрпели терор од стране хитлероваца. Приметили смо да се тамо жали за Хајнрихом и Томасом, Ајнштајном, Маном, Теодором Волфом и Емилом Лудвигом. За њих се каже да су то угледни левичари, брани-

оци немачке демократије. Несумњиво је, господо, да су Хајнрих и Томас Ман два велика имена у Немачкој литератури, да је Ајнштајн научник светског гласа, да је Емил Лудвиг један велики историчар каквоме нема равна. Све је то тачно и ми нисмо позвани, а ја најмање, да те ауторитете оспоравам. Али, господо, ти угледни левичари нису само књижевници и научници, него су и политички људи, и ја вам могу рећи да су ти политички људи, ти левичари, у колико су се бавили политиком, а бавили су се, да су они непријатељи наше земље. У току 1929, 1930 и 1931 у Немачкој, а нарочито у Берлину одржано је неколико протестних зборова противу наше државе и неколико тако званих балканских изложба упућених противу наше земље. Те протестне зборове противу наше земље отварао је Ајнштајн и Томас Ман. Одржана је једна балканска изложба и на тој балканској изложби вређани су наши највећи ауторитети. Ту изложбу отворио је Хајнрих Ман. Има још једна ствар, господо. Ви знате да ми имамо много непријатеља на страни које не знате како ћете их разврстати, али они су увек добро организовани, кад је реч да се учини какав атак на наше интересе. На пример Ефтимоф шеф бугарске пропаганде у Женеви био је у највећем контакту са Ајнштајном и све оно, што су Ефтимоф и Ванча Михаилов из Софије потурали Ајнштајну, то је све он потписивао и слао у форми оптужаба на све европске форуме, па чак и на адресу европске цивилизације. Дакле, како видите ти левичари у Немачкој нису таква јагањад, као што их приказује један део наше штампе. А да вам кажем каквих имаде десничара. У исто то време кад је Теодор Волф уступио свој лист „Берлинер Тагблат“, нашим највећим непријатељима као што су Ефтимоф, Ванча Михаилов и Македонствујући, у исто време, господо, био је један десничар, немачки књижевник Вилхелм Гомол који је одржао преко 36 предавања на немачком радију. И та предавања, господо, много су допринела нашем туристичком саобраћају. У исто време кад су отворани противу наше земље протестни зборови, онда је националиста немачки Др. Мерц написао ништа мање него 150 чланака у немачкој штампи, објективно извештавајући немачку јавност о приликама у нашој земљи. Тај Др. Мерц написао је и једну књигу од велике научне вредности, у тој књизи која је изашла под насловом: „Die Ozeane in der Politik und Staatenbildung“, он је као Немац бранио наша права на источну обалу Јадранскога мора, наводићи да је све друго инвазија и узурпација.

Па господо моја, кад је Ајнштајн под сугестијама Ефтимофа и Ванча Михаилова слао против нас своје оптужбе Друштву народа и другим међународним форумима, онда је Херберт фон Бозе, публициста и шеф пресбироса пруске владе, интервенисао

код немачке штампе, обавештавајући је објективно о приликама у нашој земљи, па после њега Др. Хопен, фон Ритген, Др. Геризе и т. д., и т. д.; ја би могао набројати наших пријатеља и с те стране још много.

Ето видите, господо, ми нисмо читали у нашој штампи ни једну реч признања овим пријатељима наше земље, и ако су то десничари.

И најзад, молим вас да видите, како изгледа са једном великом фразом о браниоцима немачке демократије. Немачка демократија у тим левичарским елементима имала је највеће своје непријатеље, а то су били комунисти који спадају у немачке левичаре. И као што је год могла да спасе Друга интернационала немачку демократију, тако је могла, и да ради противу немачке демократије и радила је трећа интернационала. Комунисти, бољшевичка Москва настоје да што више своју акцију оживе у Немачкој. Али кад она није могла да учини ништа својом терористичком акцијом у једном дисциплинованом народу, као што је случај у Немачкој, онда је прибегла другим сретствима, прибегла је т. зв. пацифизму Хајнриха и Томаса Мана, Ајнштајна и Теодора Волфа није пацифизам великог Француског државника пок. Аристиде Бријана него једна метода Московске комунистичке централе, и искоришћавање ових ауторитета да преко пацифистичких брошура и рада и пропаганде и пацифистичких предавања ту исту демократију у Немачкој пољуља, у темељу.

Господо народни посланици, као што сам малочас рекао ја сам овде сматрао за своју дужност, кад је већ о томе реч да вам дам једну слику колико је могуће објективну, јер сам имао прилике да је изближе посматрам.

Господо, могу да вам кажем ово. Кад је отворена Балканска изложба у Берлину о којој сам говорио, нисам видео ни једнога левичарскога листа који вест о тој балканској изложби није донео, али могу да вам кажем и то да нисам видео ни једног десничарског листа који је објавио вести против нас приликом те Балканске изложбе. Хитлер је у опозицији био једно, али је Хитлер на власти друго. То вам је, господо, она стара прича, која се и по стоти пут понавља. Да видимо сад, господо, какви су левичари били у принципу, какав је био њихов став према диктатурама, јер би се могло рећи да су левичари демократски браниоци, да су они браниоци демократије. Ту је скоро изашла књига Емила Лудвига, у облику дијалога у којој је Емил Лудвиг говорио ласкаво о шефу италијанске диктатуре Мусолинију. Теодор Волф је прошао Италију и написао је 17 опширних чланака, који су имали карактер предавања о италијанској диктатури. И то је био панегирик. Али су били сви јединствени у нападајима противу наше

земље. Од левичара знам двојицу, од којих је један умро, а један још жив, који су били пријатељи наше земље, а то су Вендел и пок. Кестер. За време мога боравка у Немачкој, од три године, ја ни једног више левичара, који би био пријатељ наше земље, нисам могао да откријем.

Господо, ми не треба и немамо разлога да истрчавмо. Кад озбиљна Француска штампа и званична француска штапа са извесним ставом очекивања пише о догађајима у Немачкој, ја мислим да никако немамо разлога да унапред предвиђамо ствари онако, како се може бити оне неће развијати. У Немачкој су на дневно реду на првом месту привредни проблеми. Проблеми привреде, проблеми индустрије и проблеми трговине ће руководити развојем ствари и биће доминантни за вођење политике у Немачкој. Привредна експанзија Немачке иде ка југоистоку. Немачка привредна политика зна врло добро да су кључи од капија и на Дунаву и у Вардарској долини у нашим рукама. То су једини путеви којим има да се отвори Левант, и она гледа да то учини мирном пацифистичком привредном експанзијом. Господо, са Немачком ми не можемо имати сукоба, а ја сумњам да Италија са националном Немачком неће имати сукоба можда чак и територијалнога карактера

Господо, ви ћете ми опростити да сам искористио вашу устрпљивост, али сам сматрао за дужност да кажем неколико речи у вези са догађајима у Немачкој, јер информације и обавештења у нашој јавности нису била сасвим објективна.

Што се тиче самога буџета, ја сам већ рекао малопре да се буџет данас налази у знаку тешкоћа и у поремећеним привредним и финансијским приликама. Као што је рекао г. Мивистар финансија, буџетска равнотежа може бити само једно реално предвиђање, а не и стварност. Прилике у којима се ми сада налазимо у овоме моменту када имамо да решавамо о буџету такве су, да ја сматрам да ћу само испунити своју дужност ако гласам за овај буџет.

Пошпређседник Карло Ковачевић: Реч има народни посланик Милош Драговић.

Милош Драговић: Господо народни посланици, данас кад се доноси буџет за 1933-34 год. са жалошћу могу да констатујем колико мало томе важном чину поклањају пажње господа колеге, народни посланици. Господо, кад се овим буџетом с једне стране оптерећује привреда народна, кад се оптерећују привредни слојеви, где треба апотекарском вагом да меримо да је не преоптеретимо, да не премаши оптерећење изнад могућности и подношљивости, а с друге стране кад треба да водимо строго рачуна о томе где ћемо шта дати и колико ћемо дати и како ћемо дати. — Буџет у цифрама који је предвиђен, ја тврдим, не може се реализо-

вати. Нема га ко платити и наша га привреда не може поднети. Свакодневно по варошима и варошицама наилазимо на затворене занатске радње, на трговине у стечају и на пасивни биланс банака. По селима јад и чемер; хвала Богу има свега, родило је, али нема продаје, нема пара, а не може се ни очекивати да ћемо доћи до њих, поготово у данашње доба кад је велика оскудица у јавним радовима, па ако хоћете да додам, и велика оскудица и у приватним радовима. Ви знате врло добро, који сте из оних срезова наших далеко на Југу и на територији предратне Србије, са колико миничалних сретстава наш народ одржава своју егзистенцију. Ви знате колико дана у години пости, шта употребљава за своју храну, где спава и уопште једном речју како живи. И, господо, ипак смо себи дозволили да не водимо рачуна о тој чињеници него да немилосрдно ударамо даље на његову грбачу. Ове године нешто је наплаћено и могло је бити наплаћено, стога што, с друге стране, није било више прождрљивости банкарске, те је с једне стране могао да одвоји извесну суму новца да га држави. Али данас дошло је до коже, више се не може ништа с ње скинути само се кожа може огревати. Наш народ не жали жртава за своју земљу и слободу и ја сам уверен у његову високу свест, да он неће да жали никада ни своје животе ни свога новца за своју Отаџбину, и ја верујем да тај народ неће дозволити да његова држава страда, ако он има.

Најбоље илуструје наше прилике г. Станојевић присталица клуба већине народних посланика, који тврдећи да народ неће ништа да ради, каже да су му дошли једнога дана, да му се пријаве више људи као јапанском конзулу да иду за добровољце те да ратују за рачун туђе државе. Има ли што горе него што је то? Наш народ није лењ, он хоће да ради па у тој оскудици посла и живот свој ставља да ради, па чак и да ратује. На другу тачку свога говора г. Станојевић се задржао и каже да ми не водимо рачуна о занатским школама, да нећемо да усавршимо занатство. Ето, господо, како говори један човек који ништа даље не види од Београда, од београдске велике трговине и од београдских банкарских предузећа и подuzeћа. Јер, господо, зајтите свуда по нашим паланкама па ћете свуда наићи на затворене радње.

Отићићете, па ће те видети колико смо далеко забраздили, не водећи рачуна о нашем домаћем занатству, кад је већ фирма „Бата“ дошла и на Косово, у Приштини, отворила своју филијалу. Ми се, господо, играмо са нашим народом и г. Станојевић у место да уочи ове прилике и укаже на ту чињеницу, он говори о томе, како ми нећемо да отварамо занатске школе. Занатство, господо, мора да пада пред фабрикама. Г. Станојевић то треба да зна, и то боље него ли ја. И док с једне стране, ми став-

љамо на наш народ велике терете, погледајмо с друге стране шта смо му до сада дали, шта му можемо дати и зашто му нисмо дали. У прошлом скупштинском заседању дошло је оно што је било неопходно: то је закон о раздужењу сељака, који ја не бих тако крстио, него би га пре назвао законом који има да среди кредитне односе у нашој земљи. И место да се пође здравим путем, да се оцене све потребе, све неминовности, да се узму у обзир све прилике нашег привредног живота и да се законом заштите, да се кредитни односи регулишу, место свега тога ми смо се, господо, једнострано упустили у решавање овог врло важног питања које дубоко засеца у виталитет наше привреде. Хвала Богу, овај закон који је имао трајати годину дана морао се на врат на нос продужити због тога што наша Влада, која је онда била на управи земаљској, а која је мислим и данас, није могла да се сложи у тако важном питању и да га реши онако као што то привредне прилике и потребе диктују. Ту смо, господо, одмах видели угицајне људе који су обилазили овај Дом, који су обишли и онај други, виши Дом. Видели смо конференцију банкара са члановима Краљевске владе. Видели смо да се банкари отворено ругају нама, да се ругају Краљевској влади, ругају се нашем законодавству, ругају се свима нама, јер нема никога да нас брани, пошто они који седе овде неће да воде рачуна о ономе о чему треба да воде рачуна и за шта су овде и дошли.

Друго важно питање које смо ту скоро имали да решимо, то је био закон о аграру, како се он скраћено зове. Ја мислим, господо, да ликвидација аграрне реформе претставља такође једну неопходну потребу, пошто ова ствар још није свршена, него само одложена за доцније решавање, у шта ја не верујем, ја ћу се уздржати да о тој ствари у овај мах ништа више кажем.

Још једно питање о чему се такође не води рачуна, то је питање о становима. Ми немамо закона о становима, који би по варошима и варошицама регулисао ово тако важно питање, које је врло тешко за кираџије.

Даље, господо, ја и моји другови поднели смо ту скоро предлог закона о апотекама. Тражили смо слободан систем апотека у чистој и искреној намери, јер ми данас имамо на нашим факултетима доста интелигенције и на правничком и на филозофском и на шумарском и на осталим факултетима.

Докле ми, господо, школујемо ту нашу омладину, којој не можемо сутра дан дати намештења у државној служби, дотле данас имамо оне што не могу добити посла, један пролетаријат, врло опасан за нашу државу. Дотле на фармацији имамо студентата који не траже ништа од државе, него траже да им се омогући да имају своје радње, за које су се стручно спремали и у место да господин Министар

пристане на то, да ове радње буду слободне да смањи интелектуални пролетаријат за 2.500 особа, да господину Министру финансија створимо 2.500 пореских објеката, колико би их нашао у њиховим радњама. Господин министар социјалне политике неће да апотеке буду, како он каже, бакалнице, као да ми не знамо шта је бакалница, а као да незнамо шта је апогека.

Ово сам само навео као типичан пример онога што би могли без великих сметњи да дамо нашем народу. Али, као што видите, господо, и то му се не да. Ја не могу да са овога места не одам хвалу и пуно признање господиву Министру финансија за његов напор и за његову стручну способност сналажења у овако тешким временима. Господо, треба ту бити крвник па ово обићи. Да, господо, ја сам у себи и у својој души поздравео његове напоре да упорно брани буџет, како упорно брани оптерећење народно и како хоће, пошто пото, да одржи нашу националну валуту и да уравни тежи наш буџет. Господо, са те му стране свака част и хвала. Али морам одмах на другом месту да се зачудим, зашто није било те његове отпорности и на другој страни када је одмеравао расходе у државном буџету. Да, господо, има много што шта непотребног у данашњем буџету. И мени је жао што господин Министар није остао и ту упоран, па да све постави на своје место, када већ о буџетској равнотежи хоће да води рачуна. Господо, за државне приходе, требало је предвидети да се опорезује луксуз, увоз воћа, цвећа, поврћа и то у толикој мери, да такав увоз упропастимо, јер нам цвеће у тешким приликама не треба, јер нам луксузне женске бунде не требају, јер нам скупocene огрлице и накит не требају. Ударите по онима који носе у својим адиђарима милионе. Потребно је да правилно расподелимо терете, а ја верујем да ће наш народ бити поносан што његови синови воде рачуна да буду правилно оптерећени сви друштвени слојеви.

Господо, с друге стране у буџету расхода могло се, без икакве штете, приступити спровођењу реформе државне администрације, и она упростити до те мере да буде и експедитивна и лакша и да се отправља са минималним бројем чиновника.

Ето, господо, то је грех господина Министра финансија што у томе питању није био онако одлучан као што је био у свима осталим питањима. Јер, господо, помислите само ово. Ми у овој земљи имамо врховне инспекторе, генерелне инспекторе, окружне инспекторе, и ја вас питам шта ће вам они, шта нам требају? Ако је да их наградимо, ја пристајем да их наградимо у оноликој мери колико данас примају плате, али да их извеземо у иностранство да нам не коче администрацију. После тога не могу да опростим г. Министру финансија

што није мало рашчепркао газдовање са државном имовином. Ту, господо, лежи велики зец, тамо се налази много што шта чега не би требало да буде у земљи у којој су закони светиње за свакога. Ја не могу да разумем шта ће нам да дајемо у овако тешком времену синекуре неким члановима фабрике шећера, неким члановима Класне лутрије, члановима Аграрне банке, члановима Хипотекарне банке и члановима Управе монопола. Господо, шта је то, ко су ти? (*Риско Ђокић: Синекурције*) Синекурције или боље речено друштвени паразити у овако тешком добу. Мене чуди зшто мој друг из војске и данашњи Министар финансија једном оштрицом ножа није пресекао и створио добро расположење у спровођењу и одређивању државних расхода. Ми, господо, немамо данас ни једно државно предузеће које функционише као што треба. Ја сам чуо овде од Вас, да ни једно шумско предузеће у Босни не иде како треба. Даље не иде како треба, Управа монопола и њени приходи. Па зар се нисмо забринули да нађемо неки лек да то лечимо, јер је то наша имовина, са којом нико не сме по ђефу руковати. Ја ћу навести пример колико наша држава на редовном саобраћају губи. Она се упустила, у конкуренцију са аутобуским предузећем да спасе државне приходе. Између Лесковца и Ниша, где су привредни односи живи, постојало је 6 локалних возова. Један локални воз док пређе пут Лесковац—Ниш кошта државу 2000 динара, а целокупан приход који тај воз донесе износи цигло 100 динара. Чијом се имовином овако газдује, господо? (Јупа о говорницу и скандира речи. Весело по дворани и добацава за: Немој да разбијаш!)

Нешто што морам да подвучем то је нерад и нехат Краљевске владе у доношењу овога буџета. Нерад и нехат у толикој мери да је то већ изазвало потсмехе, не само међу нама, него и на улици, т.ј. обрнуто, не само на улици него и међу нама. Ни мало система, ни мало сложних погледа, ни мало воље и труда наша Краљевска влада, узевши уопште, није поклонила пажњу овоме буџету. Они су се натезали ваздан и дошло је сада дотле да на врат на нос свршимо овај важан посао.

Господо, ја бих требао одмах сад да поменем још и једну другу ствар, али је већу сад додирнути, већ ћу је напоменути тек на крају свога говора. Зашто, господо, то тако иде, не треба да нас чуди ни мало јер данашња Влада не ужива никакав ауторитет, не само овде у Народној скупштини него и у самом народу јер се њен ни један акт не осећа у слојевима нашега народа. Кома је требало господо, то, да се у новој југословенској политици направе светињама и боговима поједини који се сматрају незамењиви за сваку ситуацију тако да

изгледа да ако их не би било у свакој ситуацији, онда би ова земља пропала.

Господо, дозволите ми да поменем још једну карактеристику а то је да ми данас видимо да се чланови Владе не слажу међу собом и да се међусобно кошкају. Они један другом подмећу и ми смо били сведоци да један члан опозиције место да напада Владу, он се окомио само на два члана владе, а имали смо такође случај да су два члана клуба већине напали свога друга из владине већине што је ударио шамар оном другом из опозиције. (Чује се: То се види да смо објективни!) У последње време, господо, услед појаве ових гледишта опозиционих о државном уређењу, о коме се тако много говори у овом Дому, ми смо видели да наша влада уопште не сме и не уме да каже ни једне речице на те такозване пунктације, нити је одредила какво ће држање и становиште да заузме према њима, зато што носилац југословенске политике г. др. Сршкић који сад није овде, а који Богу хвала никад и није овде. (Светислав Хођера: *На вечери је!*) Боље да вечера и да му се плаћа увек вечера, само да не буде претседник Краљевске владе. Он ћути о свему томе и само је једном приликом дозволио себи у одбору да да једно објашњење о тим пунктацијама и о мерама које мисли да предузме, што сам ја поздравио и да је тако урадио, ја бих био срећан да ми је пружи могућност да таквог енергичног човека помажем.

Господо, ви знате да, када се пишу оваква гледишта на уређење државе онда треба то пустити да сви то прочитају и да сви држављани сагим буду упознати. То треба да буде објављено у свима гласилима наше штампе, јер народно расположење налази свога изражаја, ако не кроз штампу и кроз зборове и договоре, оно ће га наћи путем летака што је много опасније за нас него да се јавно то изнесе. Данас имае, господо, националну омладину носиоце југослованске идеје која ће заузети сутра наша места. О њима нико не води рачуна. Ми смо нашу омладину оставили самој себи и оставили је да их васпитавају умешнији и еластичнији који могу да је употребе за своје задње намере и циљеве.

Господо, о нашој омладини, признајете, да нико не води рачуна, па се с тога нико није изненадио за оне изборе који су ту скоро одржани на Универзитету.

Господо, на први поглед изгледа да ова влада има снагу, да је јака, јер има 280 својих посланика, али кад се мало дубље зађе међу вас, кад откријете душу, када мислите по својој савести, онда се види, да то није тачно. Није тачно зато, јер се ни о једном питању нисте сложили, док нисте нашли племенско-партијско-верски кључ.

Господо, за нас би било најбоље, кад бисмо у овим тешким временима имали једну владу јаке

руке, владу ауторитета, која би одмах при својој појави могла изнети свој политички и привредни план, па да створи оно, што је жеља са највишега места и народна потреба, а то је, да се наш народ, наше грађанство и наши широки народни слојеви организују у једну јаку политичку фалангу, која ће бити у стању да се бори са свом друштвеном невољом, која са разних страна долази. (Вишомир Давиговић: Која би то могла бити?) Твоја не! То ти не разумеш, узми, па води деловодни протокол. (Граја. — Претседник звони.) Привредни план те владе састојао би се у томе, да нам чланови владе јасно оцртају своју финансијску политику, кад би се кредитни односи средили, кад би се у трговини предузеле мере да нам се омогући извоз наших продуката. Вероватно је, да једна таква влада не би имала ни једног противника не само у овом Дому, него и напољу. (Приговор.) Ја не узимам никада у обзир људе, који ово мрзе само због тога што нису на власти и који ништи не виде сем себе како у политици тако и у личним односима. Господо, таква влада не само што би поправила наше тешке прилике унутра и то врло тешке не само привредне, него и политичке, него би та влада са јасним и одређеним програмом и и планом без сумње унела потребан респект и онима, који мисле да се у ову земљу и на њену територију може загазити злонамерно без крви. Ја верујем да би таква влада наш народни морал подигла на степен на коме он треба да буде. У једном сировом народу који воли своју Отаџбину више свега. Таквој влади ја би без резерве дао своје пуно поверење и активно би је помагао. (Гласови: Која је то?) За мене је споредно ко ће бити у тој влади, за мене је свеједно, да ли ће овде седети др. Сршкић само да ради оно што треба. Немојте мислити, да ја имам у том погледу неке личне жеље. Ја сам и немоћан и непозван за то, да кандидујем и предлажем, али сам народни посланик, који изражава своје жеље и своје мишљење.

Господо, с обзиром на то, што увиђам да је буџет неопходна потреба земље и да буџет треба да буде на време донет, јер је то једини знак да се још можемо заваравати, да живимо у редовним финансијским приликама, ја бих могао да гласам држави буџет. Али, пошто сте ви сложни, нема потребе за то. Како се пак кроз буџет Влади гласа и поверење, онда ми опростите, што вас нећу задовољити, него ћу гласати против овог буџета и против досадањег рада ове Владе.

Пошпретседник Др. Коста Поповић: Реч има г. др. Тоша Рајић.

Др. Тоша Рајић: Господо народни посланици, у току ове буџетске дебате, ми смо имали многе интересантне тезе, па међе њима и једну тезу о цементним стубовима, где је постигнута буџетска рав-

нотежа! Господо, ја тврдим да та буџетска равнотежа може бити да је постигнута у буџетским расходима, али у буџетским приходима ни у ком случају не може доћи до те равнотеже, јер су сви приходи који су предвиђени да се од народа уберу, сви ови приходи, по мом дубоком уверењу, неће бити наплативи.

Господо, оно пореско оптерећење нарочито са повишењем земљарине са 20%, то пореско оптерећење у ствари можда не би било велико, када би се код нас водила једна добра општа привредна политика и када би се дало могућности нашем сељачком народу да своје производе уновчи и да их уновчи по оној цени која њему стварно и припада, по цени, која је владала пре 4—5 година.

Међутим шта видимо. Господо, ја већ више од годину дана посматрам, шта се ради и како се ради да ове ствари изгледају тако као да се г. Министар финансија, г. Министар трговине и индустрије и г. Министар пољопривреде уопште никад не састају, никад не разговарају, нити они стварају неки систематски план, на који ће начин доћи до једне пијаци, да на тој пијаци наше земљорадничке и сточарске производе пласирају, да земљораднику осигурају повољне цене, да би он услед тих постигнутих повољних цена могао одговорити својим обавезама према држави у погледу плаћања порезе.

Ја ћу, господо, само један конкретан случај да наведем. Вама је свима познато, а то је за читаву земљу једна несрећа, да је у прошлој години у очи саме жетве дошла једна киша, која је произвоковала маглу и услед тога наступила рђа у житу.

У житородним крајевима, нарочито у бившој области Војводине, сељак није имао ни 200 килограма жита по јутру, и то не жита већ очинке, оног најпоследњег, што се уопште не да уновчити. У исто време, господо, задесила нас је и друга несрећа, задесила нас је страшна сточна зараза, и услед те заразе наступила је забрана свих могућих вашара. Читави кордони жандармерије обухватили су наша села, и сељак није био у могућности, да своје производе прода. Није био у могућности да изведе ни једно живинче, а камо ли говедо или неку утовљену свињу.

И, господо, шта је било дужност Краљевске владе? Ја верујем, ја сам дубоко уверен у то, да је дужност била, ако не читаве Владе, а оно бар Министра пољопривреде, да се обрати г. Министру финансија, да га упозори на те околности и да каже: жито није родило, настала је сточна зараза и услед сточне заразе нема вашара и извоза стоке. Природна ствар, да се нема из чега порез наплативати.

Међутим, господо, у место тога ми видимо пореске егзекуторе, који односе јастуке, који односе собни намештај, који односе оно што је сељаку нај-

потребније, излажу лицитацији, продају у бесцење, упропашћују њега и тиме и самог пореског субјекта.

Господо, порезна политика једног Министра финансија може бити дотле добра, док је она неосетна за пореског субјекта, дотле док код наплате пореза не дирне у главницу, али чим се у главницу дирне, та је порезна политика убитачна, та је пореска политика била убитачна до сада, а са повишењем земљарине са 20% биће још убитачнија. И ја тврдим, да порески егзекутори, бар из мојих крајева, све су извукли, нема ништа више да се извуче, и услед тога сматрам, да овај буџет може бити реалан у својим расходима, али у својим приходима ни у ком случају није реалан.

Господо, у овој Народној скупштини ми смо до сада небројено пута у многим дискусијама могли слушати, како се ми дивимо и расправљамо о неком југословенству, да расправљамо о томе, ко је интегралан, а ко није интегралан, ко је прави, а ко није прави Југословен. И баш данас један од господе говорника ишао је тако далеко, да је казао, да у овој држави може бити напетка онд, кад буду једном у Народној скупштини седели само прави Југословени. Ја питам, господо, који ће да буде тај, који ће оцењивати нас, који је прави Југословен? Господо, ја сматрам, да је југословенство један факат, непобитан факат, који је инаугурисан 6 јануаром и да од тога дана ми имамо да престанемо да разговарамо уопште о тој теми. (Тако је.) Ми сад имамо да настојимо, ако смо искрени и прави Југословени, да то југословенство у истини и афирмирамо, а афирмираћемо га само у том случају, ако ми нашим радом овде у Народној скупштини, у споразуму и у сагласности са Краљевском владом будемо доносили такве мере, будемо доносили такве законе и будемо наш читав рад упрли у том правцу, да ову привредну кризу, коју нисмо ми произвоковали, него нас је захватила и која је дошла из других мало јачих и богатијих земаља, него што смо ми, ако ту привредну кризу не кажем да је отклонимо, јер нико то од нас не очекује, нико не мисли, да смо ми неки чаробници да то можемо учинити, али бар да ту привредну кризу ублажимо.

Ми у место тога да разговарамо о томе, на који начин да помогнемо онима, који су нас у Народну скупштину послали, ми расправљамо, ко је интегралан, ко није интегралан, ко је прави Југословен, а ко није прави Југословен!

Међутим, господо, то југословенство ће се афирмирати по моме дубоком уверењу само тако, ако тај народ, који нас је овамо послао осети, да преко ове прве југословенске Народне скупштине буде имао и неког напретка у привредном погледу, ако буде осетио неке олакшице у привредном погледу, јер ако то не буде осетио, ја вас уверавам, да ћемо се и ми заједно са југословенством скрхати.

Господо, узмимо само случај са нашим царинама. Ми смо, господо, завели заштитне царине на неколико врсти индустрија, које штите неколицину банкара и индустријалаца, да би та индустрија могла овде да процвати, и то све под изговором, да је потребно да створимо домаћу индустрију. Међутим шта смо, господо, изгубили? У првом реду наш земљораднички свет, који је већ и иначе оптерећен, скупље долази до ових фабричких производа, а у другом реду и друге државе, у којима требамо своје земљорадничке производе да шаљемо, не примењују у оној мери те производе, као што би требало, кад би ми њихове индустријске производе примили.

Ја ћу поново да се вратим на нашу привредну политику, нарочито на нашу пољопривредну политику. Господо, у првом реду хоћу да напоменем трошарину. Узмимо на пример трошарину на шећер. Ја сам, господо, у прошлогодишњој буџетској дебати говорио о фабрикама шећера и нагласио, да је потребно спровести једну истинску национализацију, што не могу друкчије замислити, него да држава преузме те фабрике у своје руке.

Ја увиђам, да је то немогуће у данашњим приликама, јер држава не располаже потребним материјалним сретствима, и због тога морамо рачунати са постојећим стањем. Ми у место да радимо на томе, да се што више шећера троши у нашој држави, да би услед тога наш земљорадник могао што више шећерне репе да засеје, што је главни земљораднички производ требао да буде, јер данас не знамо, шта ћемо радити са нашим житом, ми, у место тога, заводимо трошарину на осам и по динара. И резултат је тај, да опада потрошња, услед тога опада и површина засејаних земљишта, а наш г. Министар пољопривреде то не види! Осим тога том умањеном потрошњом и приход на трошарину опадају, да не говорим колико губе наше железнице, кад се хиљадама вагона мање репе превози.

Господо, ја ћу у неколико речи само да се дотакнем и иначе оне политике, која се данас у Министарству пољопривреде спроводи. Ми смо недавно пред одбором Народне скупштине имали закон о ликвидацији аграрне реформе. Мене је као члана тога одбора за доношење тога закона бунило, да држава долази да одузима 25% шума, да би се подмириле потребе извесних општина које општине немају своје испаше. Међутим општине, нарочито српске општине у Војводини имају своје пашњаке и то властите и г. Министар пољопривреде те пашњаке је све одузео, све разорао. Нећу да кажем друго, али желим да напоменем, господо, да то чини у то време кад Министарство пољопривреде на пример издаје девизу: „Не знамо шта ћемо да радимо са нашим житом“. Прелазимо на сточарство! Логика би била да се у исто време изда лозинка: Све лошије земље претворимо у пашњаке, ми уместо

да лошије земље претварамо у пашњаке, ми лоше пашњаке претварали у оранице, да би тиме још повећали количине жита, које се у нашој земљи производи и да не можемо то жито после пласирати. Ако се томе дода, да се таквим општинским земљама не подмирују потребе домаће сиротиње, да то остаје без земље, онда је јасно, зашто је код нас незадовољство,

Господо, која су били пре годину дана у Одбору за доношење Закона о жити, знају да су десетине хиљада вагона жита лежале у страним магацима, да држава није знала шта ће да ради с тим житом, да је на крају крајева држава наплатила око пола милијарде динара за пласирање тога домаћег жита у иностранству. Господо, господин Министар пољопривреде долази, одузима пашњаке, претвара их у оранице, да морамо још више производити жито него до сада.

Ја хоћу да напоменем, господо, да се тим и таквим радом ствара једно огромно незадовољство и то поглавито у српским општинама бивше области Војводине и ја се бојим да стварање таквог незадовољства, иде на штету југословенства, о коме ми толико причамо и овде приповедамо (*Др. Глиша Тадић*: То је локални моменат!). То није локални моменат, г. Тадићу, јер ти пашњаци, који се одузимају од наших општина, они су служили за покриће приреза тих општина, за покриће приреза и општинских и бановинских. И поред овако високе земљарине ви немате из чега да покријете потребе општина и то изазива незадовољство, господине Тадићу, у читавој Војводини, тим пре, јер се не подмирују првенствено потребе бар оне домаће сиротиње, која је национална. Ја се бојим, да се путем овог незадовољства сондира терен за федералистичку акцију, јер се сва одговорност покушава бацити на Београд и на Србијанце

Господо, ви сте овде у Народној скупштини чули данас пре подне неке говоре о неким пунктацијама, па су међу њима споменуте и пунктације из Војводине, пунктације из Новог Сада.

Поводом тих пунктација, ја хоћу овде да изјавим само оволико. Што се тиче пунктација наших из Војводине, ја овде смело и отворено кажем да од тих пункташа, господо, ни један не сме доћи ни у једно село национално у нашој Војводини, да у томе селу јавно на збору и отворено каже, да је пункташ и да народу протумачи шта то значи.

То је прво. Друго, ја мислим да се хоће и сувише велики значај да да тим војвођанским пунктацијама, јер треба да се зна од којих људи те пунктације проистичу. Ја тврдим да тим људима, који су потписали те пунктације у име Војводине, можемо отворено привезати по једну полу сланине на леђа и ја вас уверавам, да ни један пас у читавој држави за њима не би пошао, а камо ли човек.

Што се тиче пункташа у Загребу, који хоће да воде рачуна о Војводини у њиховим пунктацијама, који говоре о некој аутономији Војводине, па чак воде бригу и о Македонији, њима поручујем да ми специјално у Војводини њихове крокодилске сузе и сувише добро познајемо и да им можемо рећи нека више воде бригу о себи него о нама. Ми смо свесни само једне једине ствари а то је да смо 25 новембра 1918 године на новосадској великој народној скупштини једногласно прикључили непосредно Србији и да смо као саставни део Србије ушли у оквир прво Краљевине Србије, и као саставни део Србије у државу Срба Хрвата Словенаца, а после у Југославију и тако са вама има да се рачуна исто тако као и са Шумадијом или Ужичким округом или Тимоком и т. д. (Узвици: Врло добро! - Аплауз!) Нами су чињене велике неправде, чине се истина и данас, али ми смо за ову државу, јер је она наша и свесни смо, да се увиђају неправде и да ће се поправити.

Господо, хоћу само да напоменем нешто што ме боли и да једну реч кажем сасвим искрено и отворено. Ја потичем из оних крајева, који су потпуно равни и као што су ти наши крајеви равни, тако би нам они и за срце прирасли, па су и наше мисли тако исто равне и ништа ми не можемо да затајимо.

Господо, читава привредна политика нашег Министарства пољопривреде своди се на то и једино Министра пољопривреде по мало помаже и Министар финансија са неким пореским егзекуторима, да се у читавом том ресору, политика управља у томе правцу да се изазове што веће незадовољство. Од наших политичких општина одузимају се земље и не оставља ни онај максимум. Господо, кад један великопоседник и гроф може имати максимум од 500 јутара земље, зашто онда да једна општина која је алтруистичко тело, од које има користи сиротиња, зашто та општина да не може имати свој максимум земље. Јер, господо, ми можемо аграрну реформу спровести сто пута, али ће та вечита сиротиња осгати и она ће од те земље моћи да добије малу парцелу да своју фамилију може прехранити. А кад се узимају општинске земље зашто се не би оне могле поделити сиротињи наших општина бар онима, за које Г. Министар мисли, да су заслужиле?

И, господо, ја вас питам, кад може онај гроф, и онај барон да имају максимум, зашто да не може да има тај максимум наша национална општина? Нашим политички националним општинама оставио је Министар пољопривреде свега 10 катарских јутара земље као максимум, те да ове општине из тих 10 катарских јутара морају да покрију све своје потребе. Господо, ми смо имали и раније велике државне порезе, а имамо и данас, и ми хоћемо да их плаћамо, али, господо, нека нам се наша земља остави, те да наше политичке општине имају прво

из чега да покрију прирез, и друго да имају из чега ће они моћи да издржавају своју сиротињу, без обзира на аграрну реформу, која је скроз погрешна, и ако будем имао прилике, ја ћу и о њој да говорим у специјалној дебати буџета. Општине, које немају своје земље и услед тога морају плаћати и све прирезе, не могу да издрже да плате ове велике порезе.

Ја се бојим, господо, једне ствари. Ми видимо две врсте политичких људи у нашој земљи, и то ни један од вас неће моћи да порекне. Видимо једну врсту политичких људи у Србији, а видимо и другу врсту политичких људи у оним крајевима преко Саве, у Хрватској и Словеначкој. Ми смо видели, господо, до сада, да кад је неко из наших пречанских крајева с оне стране Саве био министар, па престао то да буде, да је он одмах противу ове државе овакве каква је данас. Е, господо, то код србијанских министара нема а нема ни у Војводини. Узмите ма кога србијанског министра, који је био министар, па престао то бити, он није никаквом акробацијом учинио преко пош метаморфозу, те да од једнога унитаристе постане федералиста, и обратно. То је, господо, специјалитет из крајева Хрватске и Словеначке, који смо могли да дамо овој земљи једнога Претседника Владе, или једнога министра у шестојануарској Влади, па кад су ти људи престаили да буду министри, они су почели да издају ове познате пунктације. Ако, господо, ви тако сматрате југословенство, ја нисам онда Југословен. (Глас: Ти си никитиневац!) Ја нисам никитиневац, и ви не можете да докажете, да ово што сам казао, није истина. Дакле, господо, као што рекох, не можете код србијанских министара да нађете ни један овакав експеримент, нити овакву акробатску вештину, као што има међу некојим Хрватима (*Душан Иванчевић* нешто протестује, и каже да има и изузе така). Ја, господо, морам да напоменем, да је с ове стране свика част поштеним изузетцима; има их доста! Али ти изузетци се не налазе, господине Иванчевићу, у вашем друштву. (*Жагор и граја*).

Господо, ја сам одмах у почетку свога говора нагласио да ћу говорити онако како осећам, да ћу казати оно што мислим и ја хоћу овде при крају само да нагласим да остајем при томе да је било доста сумњичена да је било доста наглашавања тога, који је прави Југословен а ко није прави Југословен, и да би било боље да заједничком снагом, заједничким силама порадимо на томе да се народу олакша и да се закон о порези што пре донесе, те да се народу терет смањи.

Господо, с обзиром, да се земља налази у једној врло тешкој ситуацији како унутрашњој тако и спољашњој, имамо да бирамо између два зла. Једно је зло примање овога буџета, а друго не-примање буџета и тиме стварање још већег хаоса

и нереди. Ја ћу због тога у начелу гласати за буџет, али унапред изјављујем да ћу гласати против буџета г. Министра пољопривреде и против буџета г. Министра финансија. (Пљесак и бурно одобравање).

Поштређседник **Др. Коста Поповић:** Реч има народни посланик Др. Милан Поповић.

Др. Милан Поповић: Господо народни посланици, господин Министар финансија у свом експозеу о предлогу буџета за 1933/34 годину, нарочито истиче, да овај предлог буџета има за сврху да се државни буџет прилагоди стању народне привреде и да не премаши привредну могућност народа, затим да му је крајњи циљ буџетска равнотежа.

На даље, да је наша монетарна политика остала здрава и како су надлежне новчане власти будно пазиле, да се не скрене са линије обележене Законом о стабилизацији народног новца и од метода освештаних искуством.

На послетку, да обзиром на све то, Краљевска влада сматра, да се у смањивању државних расхода дошло је до једне границе, преко које се не би смело ићи, а да се не оштете витални интереси не само државни интереси него и привредне делатности земље.

Нека ми буде допуштено, да учиним неке констатације.

Мора се признати, да је г. Министар финансија у том погледу уложио много труда с много разумевања.

Експозе би био још боље образложен и документован, да га је г. Министар финансија поткрепио податцима о нашем националном доходу, па да се онда приближно види, да ли је буџет прептеретио народ или није, те очекујемо од г. Министра, да ће нам те податке изнети пригодном другог буџета.

У експозеу не спомиње се, колико је Влада учинила на решавању односно на ублажавању привредне и новчане кризе, а нарочито кризе пољске привреде, осим ако се под тим разумева закон о заштити сељака или, како их Закон зове земљорадника, што је рђава кованица, и не би се требало употребљавати, кад имам добре народне речи *сељак* и *ратар*. Законско уређење тога питања није међутим ни једино ни најефикасније средство о чему ће још после бити говора.

Да би се успешно и стварно уравнотежио буџет, потребно је још, с једне стране увећавати приходе саме државе, а са друге стране подизати привредни ниво народа, а нарочито најширих слојева народних ратара.

Прво би се унеколико постигло тиме, да би сви монополи и све монополима сличне институције припале држави као на пример сви угљеници, купалишта, рудници и т.д., а о другом ћу још после говорити.

Колико се сећам, у Калифорнији је донесен закон да се сви рудници, и купалишта подржаве.

Осим тога би се имала у грађ. законнику донети установа, само да најближи род наслеђује, а све друге да држава наслеђује, а не само да од наследства добива ону наследну пристојбу, и да наслеђује само онда, кад уопште нема других наследника.

Држава, као најважнија људска заједница, треба да располаже с највише средстава, јер се од ње највише тражи, док су данашње државе мање више презадужени просјаци, како то тврди немачки финансијер и економиста Валтер Ратенау у свом делу „Фон Кометден динген“ — о стварима које ће доћи.

Прорачун је огледало рада не само Министра финансија, него и читаве Владе.

Према томе прорачуном државним могли бисмо сматрати као неку врсту синтезе државничке способности Министра финансија и целе Владе и као неку врсту синтезе назирања њихова на захтев социјалне правде.

Да би заслужио тај епитет, прорачун би морао бити тако састављен, да одговара привредној снази народној, да су подједнако опорезовани и подједнако привилеговани сви друштвени слојеви и занимања.

Државни прорачун мора бити сразмеран према укупном чистом националном доходу.

Наш буџет 1920/21 године износио је 4 милијарде динара.

Тадашњи Министар финансија, сада пок. Коста Стојановић, прорачунао је, да је те финансијске године наш национални бруто доходак укупне привреде износио 40 милијарди динара, што би значило да је држава у прорачуну 1920/21 године узела од порезовника 10% од тог брутог прихода.

То би било примерено.

Неће бити на одмет, ако изнесем неке податке у том погледу у другим државама.

Према подацима Бриселске конференције 1920 године државни расходи изражено у процентима оптерећивали су народни доходак овако:

У Вел. Британији пре рата	9%	1920 г.	27%
У Француској	13%	" "	13%
У Немачкој	8%	" "	12%
У Италији	11%	" "	13%
У Јапану	20%	" "	13%

Наш садашњи буџет је 2 и по пута већи, што би значило оптерећење народног дохотка са 25%.

Кад се међутим узме у обзир то, да је овде узет у обзир бруто доходак националне привреде, а не чист национални доходак, с којим заправо треба фактички рачунати, када се даље узме у обзир и то, да овде нису урачунати издатци и порезе, које порезовници имају да плате за издржавање опћина

и других самоуправних и социјалних установа, онда ће тај проценат оптерећавања бити још куд и камо већи поред свега тога, што би се могло узети, да се за ових последњих 12 година повећао укупни национални доходак.

Поред ових скоро 11 милијарди динара у предлогу буџета плаћају порезовници још за напред наведене самоуправне и социјалне установе око 3 милијарде 500 милијона, тако да би се од укупног дохотка народног узело око 14 милијарди динара.

Напред сам казао, како је пок. Коста Стојановић бруто доходак наше националне привреде 1920 године означио са 40 милијарди динара.

Ако узмемо, да се за ових последњих 12 година тај национални бруто доходак годишње повећавао с једном милијардом, то би се тај бруто доходак могао означити с којих 52 милијарде динара.

Но ако се за то време можда и повисио бруто доходак националне привреде, али су се зато повећале сразмерно и народне потребе и издаци, јер се умножило становништво за два милијуна душа.

Према овом приближном рачуну напрама националном бруто дохотку од 52 милијарде динара стоје народна подавања од 14 милијарди динара тако да се проценат оптерећења народне привреде указује са око 29% што је, држим, већ велико преоптерећење. Ако би се узео у обзир чисти национални доходак, онда би то пре оптерећење прешло и преко 50%.

Финансијска наука истиче у главном три начела код опорезивања: Прво начело финансијско, према коме порези треба да буду издашни т. ј. да су у стању покрити државне потребе а поред тога да буду еластични, т. ј. да се на неки начин аутоматски могу повећавати, повећавањем пореске стопе, јер је искуство показало, да порезовници раје пристају и на повећавање старих пореза него на уважање нових. Друго начело економско, захтева да се порези разрезају према економској снази, капацитету народне привреде. Треће начело социјално-политичко, захтева, да се порези разрезају међу појединце тако, како би се највећма задовољило тежињи за социјалном правдом.

Не бих могао устврдити и признати, да наш порески систем у целини одговара овим начелима опорезивања.

Минимум егзистенције имао би се безувјетно ослободити од пореза било каквих, државних и комуналних, јер људи, који имају тек толико, да одрже бољи живот, не могу, а нису ни дужни, да дају што заједници, у којој, услед неправедне поделе материјалних добара, тек животаре.

Код нас се финансира претежно посредним порезима на велик у штету широких сиромашних слојева народних, ратара, радника, јер су они главни трошци

већине артикала подржених разним порезима, који се девалирају, преваљују на њих.

Морам овде нарочито истакнути, да широке масе народне увек, а нарочито у овој тешкој привредној кризи, имају више смисла и разумевања за привредна, него за политичка питања и ми ћемо лакше решити сва нерешена политичка питања, ако претходно решимо, бар донекле, успешно привредна питања и тиме избијемо из руку оружје и нашим унутрашњим противницима и спољашњим непријатељима, који ометају консолидацију наше нације и државе, агитујући против државе привредном кризом.

У првом реду морамо сву пажњу обратити интесима најширих слојева народних, наших ратара, а онда и радника, као економски најслабијег staleжа.

Господо народни посланици, нема сумње, да наша држава, као претежно аграрна земља, мора у првом реду водити аграрну политику. До сада се друштвени живот нашег народа обављао и развијао мање више у градовима, и већим местима, међу интелегенцијом, трговцима, занатлијама и осталим слободним професијама, док је ратар, сељак био постранце, изван тога круга, као нека друштвена и законодавна пасторчад. Међутим, после светског рата, сељачке масе свуда, па и код нас, дошли су до свести о својој снази и вредности за државу, па имају и пуно право, да захтевају од друштва и државе, да се у првом реду води брига о њима, о њиховим интересима и потребама.

Дужност је, дакле, државе власти, да заштитије ратаре од сваке евентуалне експлоатације са стране других staleжа и занимања. Поред опће привредне кризе имамо ми још своју посебну кризу пољске привреде, нашег најмногобројнијег ратарског staleжа, која је постала отуда што су цене његових производа несразмерно пале према ценама фабричних, занатских и других производа, којих сељак не производи, а треба их и мора их куповати, као што је то овђе већ више пута наглашено приликом других дебата.

Због свега тога и због своје неорганизованости и оскудице у новцу, сељаци су запали у тако рећи безизлазан положај, и сада се хоће, да се доскочи томе злу законом о раздужењу сељака.

Питање сељачких дугова није само питање сељака него уопће народно, државно и социјално питање не само због тога, што сељаци чине преко 80% свега народа, него и зато што су сељачким дуговима тангирани и интереси свих других занимања народних: трговаца, фабриканата, занатлија, умних и физичких радника и коначно банкарства.

Идеја тода Закона је да регулише односе из међу ратара дужника и њихових поверилаца, веровника и да успостави неку равнотежу између њих.

У садашњим приликама се то даде веома тешко извести. Мора се од сад тражити и наћи начин

и неки излаз, да се читави национални доходак и терет равномерно подели на све друштвене слојеве и да свако добије праведно према свом улогу рада и капитала и да не буде експлоатације ни са које стране. У тој неједнакој подели националног доходака и терета лежи у довољној мери и криза привреде и несташница новца, па ако се оштете или можда чак униште уштеде улагача, остаће гола радна снага без капитала, а што то значи држим, да не треба нарочито доказивати.

Не може се неким дати, а да се не оштети другог. То би исто било, кад оболи који орган нашег тела, па се морамо подврћи операцији и болесни орган ампутирати.

Дакако да ће организам патити и да неће моћи никад онако добро функционирати као пре операције, ма како операција успела и као кад је тело било здраво и неповређено.

Демагогисањем не може се и неће се ништа постићи, него само стварним радом. Питање улога мора се било на који начин решити, јер они претстављају велике националне капитале.

У садашњим тешким приликама сви народи, па и наш, траже да се нешто добро и стварно уради и стећи ћемо и задржати његово поверење само тако, ако имамо реалан и остварљив програм свога рада, иначе оде и наш народ у лево, као и у другим државама.

Према томе је правилно и праведно решење тога питања веома компликовано и тешко, те је готово искључено, да би се законским уређењем тога питања задовољили сви сталежи и занимања.

Овај закон је двосекримач, јер с једне стране даје неке олакшице и помоћи сељацима, а са друге стране ограничава или чак уништава њихов кредит, а без кредита у садашњој капиталистичкој привреди не може бити ни један сталеж у држави па ни сељаци.

Народна привреда и уопће привредни живот не да се укалупити у нека законска правила, јер је стварни живот јачи од свих законских прописа. Ми морамо из темеља мењати цео привредни систем, ако хоћете да доносимо овакве законе, иначе при садашњем капиталистичком уређењу народне привреде овакви експерименти могу да донесу катастрофалне поремећаје у народној привреди.

Није довољно, дакле, да се само донео овај Закон, јер је то, по мом мишљењу, палијативна и привремена мера, него би се у вези с овим Законом, имао предузети још читав низ мерз, да би овај Закон могао имати неке стварне користи и помоћи за сељака и уопће за читав народ, и да би се повисила пореска снага народа. Пре свега имале би се, било на који начин, цене фабриката и све друге робе, које ратар не продукује а троши, да се саобразе са ценама ратарских продуката. Надаље би требало да се

и државни и самоуправни порези и подавања саобразе са данашњим аграрним ценама и платежном моћи сељака, и уопће народа. С тиме у вези требало би обављати поновно пласирање, процену земљишта у целој држави, а нарочито у пречанским крајевима, где је та процена обављена пре дуго времена и под туђинском влашћу, која је при том већином пристрасно поступала.

Та процена не одговара, сада више свугда ни култури, ни фактивној цени ни рентабилности земљишта.

Дакако, да би за то требало великих издака, али не се и то морати напослетку свакако обавити, ако хоћемо да установимо право стање вредности и рентабилности земљишта и према томе фактичку пореску снагу народну.

Држим да је ова чињеница, поред осталих, један од разлога кризе и пореске преоптерећености народа, наиме да садашњи порези и подавања премашују пореску снагу народа.

Даља би мера била, да се снизе цене свима монополима и таксама.

Више је наиме него јасно, да не бисмо, тако рећи ништа, или веома мало, помогли сељацима, ако би све друго остало по старом, јер би се после извесног времена морало прибећи опет оваквом поступку, који смо спровели.

Сви други сталежи и занимања морају дакле допустити, или бити било на који начин приморани да цене својих продуката саобразе ценама аграрних продуката да се тако успостави социјална правда и равнотежа, а тиме и солидарност опћих, народних интереса, као што је изпред споменуто, те да се свачији рад мери по заслуги, и да не буде експлоатисања ни са које стране. Боље је све то извести законима, мирним путем еволуцијом, а не можда револуцијом.

Стварна помоћ ратарима у ово тешко време била би у подизању цена аграрним производима.

То би се дало у првом реду постићи индустријализацијом пољске привреде.

Индустријализација ствара многобројно пољопривредно радништво, које ће силно повећати потрошњу домаћих пољопривредних продуката и тиме свакако подићи и цене тим производима, а са друге стране ће то подићи само куповну снагу ратара произвођача и пољопривредних радника, те ће моћи лакше и више куповати индустријске и занатлијске продукте, што ће опет ићи у прилог индустрији, занатима и трговини.

Стара је испробана економска максима и истина, да је у сталном и повећаном промету просперитет.

Цене се не формирају само према количини новца у оптицају и количини економских добара на

тржишту, него нарочито и према количини понуде и тражње, а у вези с продукционим трошковима.

Друго стварно средство да се помогне сељацима у овој тешкој кризи, било би давање зараде помоћу јавних радова у већем опсегу, у колико се то може, сада закључењем зајма у земљи или на страни.

Оно, што је предвиђено законом о накнадним и ванредним кредитима, у том погледу, ситница је.

Као даље средство, да се у будуће ублаже или спрече овакве и сличне кризе, било би опће, социјално осигуравање.

Талијански државни министар и стални делегат код Друштва народа у Женеви, Едмондо Росни написао је у години 1931 у бечком листу „Најес-Винер Журналу“ чланак, у ком, поводом ове привредне кризе критикује садашњи капиталистички систем, истичући при том нарочито, како је фашизам створио највећу установу за опскрбљивање најширих слојева народних, своју Народну банку за социјално осигуравање (Каза национале Асикурационе Социјале) која годишње исплаћује неспособнима за рад 60 милиона лира, за пензије 107 милиона и дневно незапосленим 600.000.— лира.

То је, дакле, опће, друштвено осигурање, без обзира на занимање. Ако ни у чем другом, а оно у овом, требали би смо се угледати на фашизам.

Опћи привредни ниво сељака даде се подићи даље рационалним радом и господарењем, у коју сврху треба ширити у народу писменост, господарско знање и социјалну хигијену, јер само здрав народ може много и добро да ради и да много заради.

У ту сврху треба оснивати све врсте задруга: ратарске, (земљорадничке, здравствене, потрошачке итд.); јер једино задругарство моћи ће да успешно реши сељачки проблем.

Онемогућити и искоренити зеленаштво треба да буде главна брига државне управе.

То би се дало добрим делом постићи тако да се прибирање националних уштеда и давање кредита, што је могуће више, одузме из приватних руку, јер се баш ту налази извор многих и великих привредних недаћа и злоупотреба и предати их јавним установама: градским и самоуправним штедионицама, ратарским (земљорадничким) задругама и њиховим савезима итд.

Пријашњи законодавци предрагне Краљевине Србије добро су уочили важност националних уштеда, па националне уштеде нису давали у приватне руке, него су основали чисто државну установу, Управу фондова, садању нашу Хипотекарну банку, која је Управа фондова, у малој онда Србији, била важан регулатор кредитних односа у земљи, те је Србија онда, иако није обиловала ликвидним средствима, као мало која држава, одговарала тачно и

на време својим обавезама у земљи и на страни. Садашњи привредни систем у читавом свету, па и код нас, крив је, што је вредност рада сељачких руку скоро сасвим уништио.

Сви светски стручњаци као и конференције у Женеви, Базелу, Лозани и Стреси утврдили су да је један од главних узрока светске привредне кризе то, што су поједине државе и народи упорно тражили да се исплаћују грдне суме за ратне дугове и репарације, а у исто време су спречавали измену економских добара између себе високим царинама, контингентирањем увоза, девизним ограничењима због чега је светска трговина за последње три године спала на трећину.

Изгледа, међутим, да је главна сметња да се светска привредна криза макне с мртве тачке то, што Савезне Државе Северне Америке захтевају исплату ратних дугова само у злату.

Новац у појединој држави нема исто значење и вредност у њеном унутрашњем промету и у интернационалном.

Ти се односи мењају, када дужници и повериоци нису појединци, него државе односно народи. Ако један народ или држава мора да плати другом народу или држави више него што је у стању да смогне, пада вредност његова националног новца, а поверилачка држава или народ види, да је оно што има да добије скоро без икакве вредности. Овакви валутни поремећаји уздрмају одмах читав систем интернационалног новчарског господарства.

Знамо, да се исплате врше у папиру, банко-тама, у злату и роби.

Папирни, национални новац не долази у обзир у интернационалном промету.

Америка хоће да се плаћа у злату. То значи, да би велике количине злата отишле у Америку, а злато је за сад једина стварна подлога за стабилност европских валута. Ако се умање количине злата у Европи, пашће одмах цена роби у Европи и европски дужници морали би несразмерно више платити својих продуката и уновцити у злато, ако би хтели да измире свој дуг Америци.

Америка неће да прима отплате у роби, јер да би се увозом стране робе још више умножила незапосленост радника, која влада у Америци.

Дакле светска привреда налази се у зачараном крузу, лавиринту, из кога се не може да изађе.

Сер Валтер Лејтон, директор лондонског „Економиста“ овако завршава свој чланак „Да ли треба данас плаћати Америци дугове?": Проблем напо-слетку стоји овако: Или не платити или систем новца, који је толико зла створио још јаче минирати.

Из свега овог види се, да је злато камен спотицања у привреди у опће у светској привреди, па све то упућује на међународно уређење.

Познати наш земљак, велики предузимач и индустријалац у Републици Чиле г. Фран Петриновић тога је мишљења да би можда најефикасније средство за ублажавање привредне кризе у свету било то, да се све државе споразумеју, па да сразмерно повећају новчани отицај, јер да би се на тај начин подигла делатност у свем свету, па и у појединим државама и тако умањила знатно и незапосленост.

Као први корак за решење овог питања био би предлог г. Едгара Мило, познатог професора националне економије у Женеви, који се састоји у главном у том, да би се на темељу међународне конвенције обављале исплате за купљену робу, давао кредит и обављање све међународне привредне трансакције без употребе злата и девиза, помоћу специјалних краткорочних бонова. У ту сврху имао би се основати један компензациони завод, евентуално код Банке за међународна плаћања у Базелу.

Тај завод издавао би бонове за поједине државе и народе на онолике износе који одговарају величини уплате у националној валути код тог компензационог завода.

Сваки народ и држава има за своју унутрашњу трговину и промет свој национални новац, валуту, па је природно и потребно да и интернационална трговина и промет, јер је сад читава кугла земаљ, ска једна привредна област, има и мора имати и своју валуту, интернационалну валуту.

Само на тај начин, јер је то последица привредног напретка и развика почело се ова привредна криза стишавати, најме кад интернационални промет и трговина добије своју валуту и скрши се премоћ злата, и кад се спроведе разоружање, односно ограничење наоружања, бригу ратни дугови и репарације, и ослободи трговина коингентирања девизних ограничења и многобројних и високих царина.

Тако ће се успоставити поверење међу државама и народима и почети жив и сталан промет, а онда ће оживети и привреда и наступити благостање.

Криза сељачке привреде није, дакле, само наш унутрашњи проблем, него је то у првом реду интернационални, светски проблем, те се према томе ова општа привредна криза мора у првом реду решавати интернационално, у коју сврху, као што се пише, има да се сазове Светска привредна конференција. То не значи да и поједине националне, привредне јединице, народи и државе, стоје прекрштених руку и чекају само на то решење.

Сваки народ, па и наш има да упоредо решава своје привредне и друге недаће као што је напред наведено.

За сређење привредних односа имао би се што пре довести закон о банкама, који ће, поред остalog, у првом реду осигурати улагаче, односно њихове

улоге од сваког губитка, затим закон о картелима који ће стати на пут њиховим монополистичким тенденцијама у подизању цена и одржавању високих цена без оправданог разлога.

Да би требало конзеквентно спроводити сталну систематску и разумну штедњу на свима подручјима јавног и приватног gospodarства, не треба нарочито наглашавати, те према томе удесити стандард и приватног и јавног живота.

Надаље би било потребно реорганизовати и уједноставити сву нашу државну управу као и самоуправу, а у вези с тим смањивати број чиновника, што ће повољно утицати на државни буџет и на његову равнотежу, а тиме ће се смањити порески терети.

Укратко, требало би створити један општи државни политичко привредни и културни план, према коме би се координарно решавала сва питања.

И овом приликом истичем, како би уз ту сврху најбоље послужило социјални савет или веће чије сам оживотворење предлагао у свом говору, у дебати о привредном већу.

Закон о привредном већу, који и онако није још приведен у живот, могао би се веома лако с неколико параграфа попунити и остварити. Социјално-привредно веће па да обухвати читав наш, не само привредни, него и политички и културни живот, који би својим савестима и мишљењима о свима социјалним питањима уопће настојао, да се читав народни и државни живот развије хармонично и равномерно.

Садашња привредна криза је уједно и криза повчана, управо несташица новца у оптицају, да неће бити сувише, ако се која реч каже и о новцу, јер је његова функција у народној привреди од огромне и управо пресудне важности, будући да служи као опће средство за размену економских добара, затим као опће мерило вредности за сва економска добра у промету и коначно као опће средство плаћених свих обавеза и дуговања, било јавноправних било приватноправних.

Из историје на постанку и развијању новца знамо, да су у прво време национална господарства, економије, имале онолико новца, колико је који народ или држава имао новчаног капитала т. ј. оног метала из кога се обично ковао новац, а то је злато или сребро.

До тога се долазило на тај начин, да су се у иностранство изважали домаћи производи и роба и тамо продају за злато или сребро, из кога се онда у земљи ковао новац.

Уколико се више извозило домаће робе у иностранство и тамо продавало, у толико се добивало више злата или сребра и онда је према томе и у самој земљи било више новца.

У та прва времена, извозна трговина игра веома важну улогу у трговачком билансу и у вредности новца и његова курса.

Што видимо у тој процедури?

Видимо то, да се национални капитал, разноврсни производи и роба, претворе најпре у интернационални капитал, у овом случају злато или сребро, а онда тај интернационални капитал, злато или сребро претварамо опет у национални капитал у новац.

Према томе сваки народ и држава може имати доста свога новца, јер има довољно националног, реалног капитала, да из њега издвоји, излучи онолико, колико треба за свој национални новац.

Национални економи тврдили су из почетка, да у свакој држави мора бити толико новца, колико износи вредност свих економских добара у земљи.

После је та теорија мењана у толико, да треба толико новца, колико му одговара вредност економских добара, која се налазе у промету, затим још толико, колико је потребно за производњу економских добара и за набавке живежних намирница.

Дакако, у државама са развијеним новчарством и кредитним установама може се количина новца у толико смањити, у колико се поједине тражбине и продавања могу намирити снижењем, пребојем, клиринговањем, без употребе готовог новца, у колико се поједине суме новца могу брзо употребити за намирење већег броја економских потреба.

Укратко речено, количина новца мора се равнати према свакадашњим потребама народног господарства, привреде, а не према количини злата, овог интернационалног капитала, који дакако у интернационалним односима за сад има и мора имати своју пуноважност и значење, али не мора у истој мери бити у националном погледу.

Знамо даље, да се у свакој држави становништво годишње множи и да за тај вишак становништва треба нових средстава, нових економских добара.

Наше становништво множи се годишње са 200.000 душа, чему још долазе они наши исељеници у Америци, који се враћају кући због беспослице у Америци. За последњих 10 година прираст нашег народа износи два милијуна душа. Јасно је, да се према томе мора повећати и оптицај новца, новчаница.

Међутим, изгледа, да се оптицај новчаница није у том размеру повећао, него је чак и можда спао испод нормале и то због тога, што наши исељеници не зарађују ништа више у Америци и не шаљу кући, што су отпале репарације, а морају се плаћати камате за дугове у иностранству, наступило је безглаво дизање улога из новчаних завода и тезау-

рирање новца, улагање новца у иностранство и бежање туђих капитала из земље.

Последица свега тога је то, да појединцу остане знатно мања свота за пуко живљење и за господарство.

О свему томе треба, дакле, водити рачуна и сви они који имају неког утицаја на питање наше валуте и оптицај новчаница, морају бити не само добри финансијери и новчари, него и добри социолози, па у том случају има наде, да ће се ова питања правилно решити.

Најновији Пакт Мале Антанте као јединствене међународне организације има не само своје велико политичко значење, него и велико привредно значење, јер ће и у овој привредној кризи моћи као јединствена организација иступати са већим ауторитетом и успехом у тим питањима према осталим државама.

Осећао се до сад недостатак рада Министарства спољних послова у привредним питањима.

Зато се и дешавало, да смо у политичком погледу били с неким државама у пријатељству, а било слабо или никако везани привредно, трговачки и обратно, са другим државама имали смо знатне трговачке везе, а политичко нисмо баш стајали у најбољим односима.

Још мање се осећао утицај Министарства спољних послова на повољан курс наше националне валуте.

Позната је чињеница да рђав курс једне валуте може бити последицом разних узрока: пасивног трговинског биланса, рђаве финансијско-валутне политике у земљи, рђавих политичких и социјалних прилика и рђавих спољних политичких прилика поједине земље.

У трговинским уговорима уређујемо ми са страним државама многа и разноврсна питања, а питање курса валуте, који игра управо одлучну улогу у трговини са страним државама, пуштамо постранце.

Зар не би било практично и опортуно курс наше валуте барем на годину дана утврдити трговинским уговорима са страним државама с којима тргујемо, што би повољно утицало на трговину и трговци би онда били сигурни за то време, да се неће курс мењати и да неће зависити од свакадашње спекулације на берзама и чиме би били осигурани од сваке експлоатације.

Морамо одати пуно признање и захвалност и г. Министру спољних послова и целој Краљевској влади, што је дошло до најновијег Пакта Мале Антанте, која је на тај начин постала сад, не само моћан фактор у међународној политици, него и у међународној привреди.

И сад наша потна банка, Народна банка, треба да покаже и своју спремност и своју привредно-нов-

чарску политику и да зна наћи време и меру, колике треба да пусти новца у оптицај.

Држимо, да је и садашња новчарска политика Народне банке доста крива привредној и новчаној кризи, поред осталих узрока, а можда и сам Закон о Народној банци и новцу.

Према Закону о новцу наша је валута златна, а у ствари је нека смеса: металистичко-кредитна.

Према том Закону новац је пуноважан, здрав, ако је покривен у $\frac{1}{3}$, односно 35% новчаничним капиталом, златом и у $\frac{2}{3}$, односно 65% банковним покрићем т. ј. реалним капиталом: добрим меницама, залозима, варантима итд.

Према тој релацији Народне банке на сваких 1 милијун у злату сме издати само 3 милијуна новчаница. Ако би издала и једну само банкноту више, то би била већ инфлација, опадање вредности новца.

Можете нотну банци донети и 100 милијуна вредног хипотекарног залога, па да Вам изда само 1 милијун новчаница преко напред изведене мере и нећете га добити, јер да би то била инфлација.

Практички речено: више вреди 1 милијун у злату него 100 милијуна реалног националног капитала и најсигурнијег залога, а међутим смо напред видели о постанку сваког националног новца, да је баш национални, реални капитал, био и основа основница сваког новца.

Зар се не би могло златно покриће динара према томе снизити од 35% на 25% и тиме постићи већи еластичитет у издавању новчаница?

И ова непрактичност и нелогичност односа између злата и националних, реалних капитала једна је од узрока и новчане, а и привредне кризе, и што многе државе и народи пате од тога господства злата и његових држалаца.

Када се Енглеска нашла у оковима оваке теорије, напустила је златно важење и фунта је на послетку однела победу, ослонивши се само на банковно покриће т. ј. на свој национални, реални капитал.

Као Енглеска још 30 држава напустиле су златно важење од 1930 године до данас.

Тешкоћа је ипак у том, што је злато за сад интернационално мерило вредности и интернационално средство плаћања, па отуд толики и његов утицај на националне валуте, на ново створене прилике траже и нове путеве и начине за решење привредних питања уопће па и валутарног питања.

Због тога би било од преке потребе да се што пре реши валутно питање остварењем монетарне уније, о којој се пише и расправља, барем засад смо за европске државе, што би веома повољно утицало и на ублажење привредне кризе и

у свету уопће и у појединим државама, о чему је већ било говора напред.

Један између узрока за привредну кризу јест и криза поверења у појединим државама између самог народа, дакле, национална криза поверења, а онда између појединих држава и народа, дакле, интернационална криза поверења.

Остварање оваке монетарне уније значило би оживљавање општег поверења међу европским државама и народима, а тиме и оживљавање промета и трговине и ублажење привредне кризе.

А сада нешто о инфлацији!

Где почиње, а где свршава инфлација, тешко је рећи и одредити.

То можда више зависи од психолошких узрока него од привредних узрока и национално-економских теорија. Од малог човека зависи да ли има или нема поверења према једном привредном и валутном систему.

Има у човечјој души неких несвесних потицаја, који се ипак на крају крајева даду свести на једну негледљиву логичну основицу, подлогу, која одлучује о најкомпликованијим проблемима теорије о новцу.

Неоспорна је чињеница, да се с више капитала односно новца, може више да привреди и заради и према томе онда расте и поверење у новац.

У читавом свету, па и код нас, имамо такову ситуацију, да трпимо од двоструке трагике: Имамо људи без посла и новца без посла.

Према томе је веома тежак проблем за сваку нотну банку, па и за нашу Народну банку, да установи и одреди, до које границе може ићи у издавању новчаница, па да то публици, широким слојевима народним, не изгледа као инфлација.

Изгледа, да се за решење овог проблема тражи више психолошког него привредног, национално-економског знања и рутине, као што је напред речено.

Курс једне валуте нема чисто свог теоријског атрибута него је више трговачка појава; зависи наиме од трговинског биланса.

Док су банкноте у оптицају у земљи покривене златом према законској релацији, не треба због стања курса, сумњати у њихову вредност.

Имаоци банкнота у земљи морају у том случају имати пуно поверење у национални новац, ако хоће да то исто чини и иностранство.

Трало би донети законске санкције за све оне, који новац улажу у иностранство или било на који начин доводе у сумњу питање наше националне валуте.

Сви они, који новац улажу у иностранство, помажу тиме то иностранство, а на штету свога народа у коме су стекли те капитале, те би на који начин требало те улагаче приморати да

своје капитале унесу у земљу и да и порез плате на улоге, кад би их уложили у домаће новчане заводе. Од оваквог поступка тих несавесних и непатриотских улагача у стране заводе трпи народна привреда и државни фискус, јер су на тај начин избегли опорезовање.

Изгледа, међутим, као тачно, да је наша Народна банка у згодном моменту својим резервама прискочила у помоћ нашим новчаним заводима и привреди, да би се мање осећала код нас ова привредна криза уопште и наполе новчана криза и криза самог поверења код публике и у том лежи кривља наше Народне банке, о којој је напред споменуто.

На курс и квалитет новца утичу и политичке прилике. Наше политичке прилике, као и свагде другде, нису ружичасте, а к томе долази недозвољена кампања и агитација споља и изнутра, које приказују несигурност политичког положаја и режима у земљи, па би требало барем недозвољеној унутрашњој политичко-валутној агитацији стати на пут, и гласовима, како је држава пред распадом, како према томе новац не вреди, како ће држава да узимље новац из бзнака, да се спаси и слично. Капитал, новац воли сталне и сређене политичке и социјалне прилике, па чим су се ето у Швајцарској, том интернационалном уточишту новца, појавили последњи познати немири и домаћи и страни улагачи почели су vadити своје улоге из тамошњих банака. Што вреди да је курс динара чврст и повољан, кад у земљи нема доста новца у оптицају и ништа се не ради на привреди и према томе ништа не привређује.

Важније је, дакле, за народну привреду да у земљи има у оптицају толико новца колико је потребно за народну привреду, него ли неки сталан и повољан курс динара у иностранству.

Жив и сталан промет економских добара у земљи и продукција нових економских добара свакако ће накнадити и парализати евентуалну разлику на курсу динара у иностранству, јер ће се тако много више зарадити, па ће се тим вишком лако покрити она разлика на курсу и још ће и претећи од те зараде. Можда ће ко рећи и запитати: „кад овако имамо и слаб курс и мало новца, па то је онда двоструко зло, и да ли сам ја за инфлацију?“ Ја бих на то одговорио одлучно: не, него зато да према разложеноме наша народна привреда буде дотирана са толико новца, колико је неопходно потребно за нормално функционисање промета економским добрима и за продукцију нових економских добара.

Већ сам напред рекао да је у сталном и повећаном промету просперитет, а кад нема довољно новца у оптицају, слабо се или ништа не ради и према томе и ништа не зарађује и све стоји као у клето. Курс динара није зависан толико од златног покрива колико од трговинског биланса, од извозне

трговине, дакле од извезених у иностранство реалних капитала националних, јер је курс пре стабилизације био повољнији него ли сада. Има око нас држава са 20% и са још мање златне подлоге за свој новац, па ипак њихов новац ужива потпуно поверење на међународном тржишту.

Догађало се да је папирни новац једне државе имао већи курс него ли златни, као што је то био случај у своје време са америчким доларом. Новац је средство привреде, а не обратно. Чувајући на овакав начин курс динара, ми упропашћујемо привреду.

Новац је нека врста дознаке на економска добра, на реалне националне капитале. Напред смо истакнули и видели да су национални реални капитали основица новца, а како се код нас спроводи валутна политика, новац хоће да буде старији од привреде и од националних реалних капитала. Другим речима: јаје хоће да буде старије од коке или дете од оца.

Док је дакле национални реални капитал родно и непрестано рађа новац, дотле се оваквом валутном политиком хоће да утврди да је новац и његов курс важнији од привреде и реалног националног капитала. Нека живи динар ма страдала при том и народна привреда!

Поставља се дакле на крају крајева питање: да ли наша привреда има редовно и несметано функционисање или да курс наше националне валуте буде на становитој, повољној висини или у иностранству. Моје је скромно мишљење да је оно прво, према свему ономе што сам до сада рекао важније и да наши меродавни фактори према томе треба да удешавају своју привредно-финансијску и валутну политику, јер је сврха сваке националне валуте првенствено унутрашњи промет.

Толико, укратко о новцу и његовој функцији у народној привреди, обзиром на садашњу привредну и новчану кризу.

Основно начело сваке државне привредне политике треба да буде то, да држава плаћа своје дугове у земљи и на страни редовито и на време, али са друге стране задатак је државе да бдије над тим, како би и све приватно привредне корпорације и приватни капиталисти на исти начин удовољавали својим платежним обавезама.

Неопходно је даље потребна стална и узајамна сарадња између државне финансијске политике, с једне стране и банкарске политике с друге стране, што би свакако повољно утицало између осталог, на бонитет наше националне валуте уопште и на њен курс, а исто тако и на наш национални и државни кредит у иностранству. Нека ми буде допуштено рећи нешто и о језику наших закона. Сви културни народи и њихови парламенти веома пазе на чистоћу језика и добар стил својих закона, јер

то одговара у осталом достојанству и угледу самог Парламента, па дакако и ми треба исто тако да радимо (Одобравање). Познато је да је језик и стил наших закона рђав па би требало сваки барем већи законски предлог, пре него што дође пред Народну скупштину дати стручној филолошкој комисији, да поправи језик и евентуално стилистички дотера, јер се рђаво писаним законима квари народни језик и уносе у народ рђаве кованице, као што је и реч земљорадник о којој сам напред споменуо. То би исто тако било када бисмо рекли „ливадокосац“, „књигописац“ или коју другу језичну неказу. Господо народни посланици, као и други народи, и ми живимо у тешким и озбиљним политичким и социјалним приликама, па је према томе велика и тешка одговорност и наше Краљевске владе и нашег Народног претставништва пред историјом и народом за судбину и бољитак народа и државе. С тога је и извођење свих напред поменутих мера и предлога не само преко потребно него и веома хитно.

Надајући се, међутим, да ће г. Министар финансија а и цела Краљевска влада, повести најозбиљнијег рачуна о свима напред поменутих мерама и предлозима и да ће их по могућности почети систематски и изводити у интересу државе и народа, изјављујем, да ћу гласати за предложени буџет, како у начелу, тако и у појединостима. (Живео).

Поштређседник Др. Коста Поповић: Има реч г. народни посланик Гавро Санто.

Др. Гавро Санто: Господо посланици, буџетска расправа у овом Дому је један од најважнијих момената рада овога тела и најпогоднија је прилика за оцену и критику целкупне владине политике и ја не могу да пропустим овај моменат, а да не изнесем неколико важних погледа и напомена ва извесне проблеме наше државне политике.

Господо, свима је познато колико су у целој свету тешке, мучне и значајне прилике. Целокупно човечанство и цивилизацја пролазе кроз један карактеристичан период светске историје. Природно, ни наша земља није могла да избегне исте и да, као острво у мору, изостане из општих невоља целога света. Обзиром на ово, наша дужност при решавању буџета тиме је значајнија и судбоноснија и ми морамо расправљати и нарочито подешавати наш рад с обзиром на економске, привредне и социјалне околности и са једног изузетног гледишта водити рачуна о свакој ствари и о свакој могућности бољитка.

Компликоване, можда и тешко савладиве тешкоће, притискује све народе, и ове у Европи и оне у Америци народе, чији је материјални коефицијент на много већој висини, чија је култура и цивилизација старија. Анали историје света не памте оваку дугу и тешку општу кризу и општи поремећај, вису се задржали на једној покрајини или на

једној врсти радиности, на једној нацији или једном земаљском крају, већ, као општа епидемија обухватили су цео континент, цео свет и све организме друштва дубоко и широко остављајући свој фатални траг.

Јер, господо, данас има у свету преко 20 милиона — бар за толико се зна — незапослених и гладних, данас се у свету воде три права рата између чланова Друштва народа, до данас је преко 30 држава напустило златно важење, данас и Енглеска велика и моћна, грца и стење под теретом финансијских тегоба, данас је и Америка, тај финансијер Европе и целога света, у стању мораториума, она Америка, која је била израз традиционалног финансијског престижа.

И све ове тешкоће света, све се јаче генерализују. Трговина и продукција су овим дезорганизовани. Политички и неоправдани ексцеси и препаци у појединим државама сведоче у дубоком трагу потреса који владају у међународним и унутрашњим приликама појединих држава и јасно из основе, показују да ова криза има заиста дубок и значајан психолошки карактер.

И јасно је онда, господо посланици, да на нама свима, а нарочито на Краљевској влади, леже крупни задатци и врло озбиљне дужности. Она мора бити свесна тешкоћа али и зато, да сваког момента реагира, ублажује, поправља, помаже свим средствима која јој стоје на расположењу и да подешава сва своја деловања према догађајима и околностима.

Ми морамо признати и добру вољу и напоре, активност Краљевској влади, која је својим законодавним и административним радом настојала да ублажи невоље и ублажи оштрицу кризе, која се почела дубоко заривати у наш економски организам. Јер, господо, ми спадамо у земље које су међу последњим погођене кризом.

Али у колико су невоље веће, у толико и напори морају бити јачи, сконцентрисанији, удруженији. У толико мере морају бити ефикасније и свесије и, обезбеђујући сваком грађанину економски културни и привредни развој, сваки наш човек у истини мора да осети и призна да је ово стварно његова држава, да је он део једне свесне, неразделљиве државне целине и да му је света дужност да све своје снаге употреби на очување нашег државног јединства.

Ми смо, господо, млада држава, ми смо у блиској прошлости формиран и ове невоље, које су дошле са стране и нама имају ту добру страну, да су показале колико је велика и јака витална снага нашег грађанина, да још више очеличе народну душу за борбу, да још снажније и интимније, сви скупа, призмемо један уз другог и покажемо да никакве буре ни моментални потреси и ексцеси

нису у стању да уздрмају и пољуљају гравитну величанствену зграду наше државе, којој на челу стоји Узвишена историјска и легендарна личност нашег Краља, личност која је само собом симбол и претсказање бољих дана и наше државе и њених ста новника.

Поред ових општих задатака и посматрања, постоје извесна питања која заслужују и треба да буду предмет озбиљне пажње и оцене која се већ сада, пре почетка буџетске расправе, морају истаћи и привући генералну пажњу на иста.

Господо, оно што интересује све, а нарочито северне крајеве наше земље, јер су фискална оптерећења, која нису у складу са вредношћу аграрних производа. Земља данас не доноси толико, нити је цена производима таква, да би могла бити оптерећена онаквом и оноликом скалом пореског оптерећења, на првом месту земљарином. Коefицијент оптерећења мора се смањити, порез учинити лакшим и сношљивијим и ово питање треба сматрати као политичко и економско питање свих наших пољопривредника, а нарочито оних из пређашње Војводине, где се катастарски принос множи са 34, што претставља једну неправду. Уз то доходарина — иако је већ законом њен статут и облик ревидиран — још увек претставља тежак терет, јер по законским одредбама још није поступљено. О елементарним штетама мало се води рачуна и већином последице елементарних штета нису добиле свој лик и израз у отпису иако је то законом предвиђено.

Беспослица је, господо, лош друг и саветник. Дати рада — значи дати хлеба. Овим буџетом потребно је предвидети јавне радове. Они умањују беспослицу и уједно обезбеђују извршење корисних неопходних објеката. Потребни су добри путеви који служе економском и културном развоју народа, јер су неопходно средство за бољу размену добара и услов за развој. Са пролећем предстоји опасност поплава и Краљевска влада, колико сам обавештен, већ је предузела мере да се не понове катастрофални догађаји из године 1926., када је 150 хиљада катастарских јутара земље наше житнице Бачке опустошено водом. Израда и поправка одбранбених насипа је неминовна а не локална потреба, али, тиме се, господо, ствара и могућност за рад беспосленим, тиме се даје кора хлеба гладнима, штедећи њихов понос и не делећи милостињу. Молим, да се при овоме не заборави један принцип: За јавне радове употребити у првом реду месну, локалну сиротињу и незапослене. А с обзиром на то да ће се ови радови изводити дуж Дунава и Тисе, ја смем да тврдим, да ће и квалитет рада бити успешан, јер људи из Бачке већ су радили ове радове у својој борби са Дунавом и Тисом, а познато је и колико је цењен и признат стручан и савестан рад кубаша из тих крајева.

Господо, аграрном реформом је решена делимично једна велика социјална неправда и земљораднику је дата земља. Али, господо, сви грађани дужни су да своје дужности подједнако врше, па их и у правима треба изједначити. Благодати аграрне реформе још не ужива земљорадничка сиротиња мађарске народности. Има међутим могућности да се ово морално и грађанско право спроведе и на њих, па ма то било и издавањем оне земље, која је под аграрним ударом, а на којој се неће вршити колонизација. Ја признајем и са задовољством изјављујем, да је Г. Деметровић, Министар пољопривреде прихватио предлоге да се земљорадничкој сиротињи мађарске народности по могућности изда по једно односно пола јутра земље онима, који је немају, а у првом реду оптерећени су породицом. И та мала помоћ била би корисна и уз моју захвалност, ја молим Г. Министра, да приведе у дело чим пре ову своју заиста државотворну и хуману одлуку.

Питање инвалида заслужују најпунију пажњу овога Дома и Краљевске владе. Законским прописима признато је право тим несретним људима и још несретнијим њиховим породицама на одужење нашег општег дуга према њима, али, формалности и администрација као да нису у складу са интенцијама Закона. У своје време ја ћу детаљно казати поједине моменте овог мучног и капиталног питања које се још не спроводи са оном експедитивношћу и либералношћу коју му придаје и досадашњи Закон, а и пројекат који се сада налази пред Народном скупштином.

И питање пензионисаних жељезничара заслужује најпунију пажњу. У доба када се ваљаност чиновника оцењивала његовом припадношћу оној или овој странци, многи су чиновници ове струке пензионисани само зато што су користили своје грађанско право да гласају. То је највећма погодило жељезничаре мађарске националне мањине, а тиме је учињена неправда чиновништву и штета држави, јер је на терет пензија дошао велики број способних службеника који су били продуктивни и употребљиви, па због политичких пре шестојануарских прилика, направљени паразитима. Г. Радивојевић, Министар саобраћаја, предузео је већ мере у овој ствари на чему захваљујем, али истовремено молим Г. Министра финансија, — а уверен сам у добру вољу, да ће у границама могућности учинити да ову ствар што пре праведно изволи решити.

Радујем се што ми се пружа прилика да се у име југословенских Мађара захваћим Краљевској влади, а нарочито г. Министру Др. Станковићу, што је створио могућност да југословенски држављани мађарске народности могу се у будуће спремати за учење у своме власитом одељењу са наставом на свом матерњем језику. Господо, ово је најосетљи-

вије место у питању мађарске нацистичке мањине, јер је постојала бојазан да у недостатку мађарске учитељске школе наши држављани мађари неће моћи да сачувају свој матерњи језик. Ви, господо народни посланици, и цео југословенски народ, који се кроз векове јуначки борио, ви знате, шта значи ова повластица коју смо ми Мађари добили и можете разумети, колико је наше признање за ово (*Одобравање*). Оснивањем ових школа у виду паралелних одељења, чије је седиште у Београду, Краљевска влада јасно је показала да у свим својим грађанима види равноправне чланове наше државе, и господо, чланови мађарске националне мањине умеће да се за ово конструктивним, поштеним и лојалним радом одуже.

Г. Министар ми је такође саопштио, да ће у свим оним мађарским школама, које нису имале постављене учитеље, а за које су плате унете у буџет, ускоро отпочети рад. Овом би хтео да додам само то, да би било пожељно, да учитељи мађарских одељења треба да владају потпуно мађарским језиком и да се при томе узме у разматрање и случај премештених учитеља који знају мађарски језик.

У прошлости учињено је доста неправде из политичких разлога тиме, што је пензионисано много мађарских учитеља, који су још способни за рад а иначе одговарају свима условима. Ти су учитељи и данас потребни, пошто већ сада нема довољан број учитеља мађарске народности. Њих би требало вратити у службу, у толико пре, јер би се тако смањено број пензионера, који су само терет за државну касу, без икакве користи по заједницу, а уједно би се тиме помогло и тим старим службеницима, који од своје пензије једва могу да живота ре. Познато ми је и мишљење Г. Министра по овоме питању и ја га само молим да ово што пре спроведе у дело. Шта више, може се установити, да су ти отпуштени и пензионисани учитељи отпуштени из чисто партијских и партизанских разлога пре новог доба започетог 6 јануаром.

И виноградарство и племенито семе и стручна обука ратара у привредним стручним школама којих мало има и сви остали услови за економски просперитет достојни су спомена и пажње овога Дома и у току дебате, ја ћу изнети све ове моменте и молити за вашу објективну реч.

Господо, не могу да завршим, а да не скренем пажњу на општински закон којим је унифицирана организација општина у нашој Краљевини. Поздрављајући овај свршени факат, ја морам да скренем вашу пажњу само на једну веома значајну ствар којом ће се процес сређивања и унифицирања само олакшати и потенцирати, а уједно и омогућити да становништво општина у заједници са претставницима општинских власти заједнички сарађује.

Наиме, општински закон је предвидео да претседник и одборници морају знати државни језик, да читају и пишу. Ми сви настојимо и сматрамо потребним, да мањине науче државни језик колико из пажње према држави, у којој живе, толико више што им је то баш и потребно. И ја верујем, да и сам законодавац није горњу одредбу замишљао букувално и претпостављао њено извршење одмах приступању на снагу овога закона. Али да би се избегле исвесне тешкоће, које би могле наступити при примени закона у живот, тешкоће којима би се негирало грађанско право свих наших грађана из националних мањина, ја молим, да се при апликацији овога закона, води рачуна у толико, што ће претседник и одборници у општинама, где су у већини становници из појединих националних мањина морати знати језик и тих мањина.

И са задовољством могу рећи, да сам са надлежног места обавештен да ће се та одредба тумачити тако, што ће се од изабраника захтевати само елементарно знање језика толико, колико је најнеопходније за отправљање послова, те молим да се о овоме води рачуна при увођењу овога закона у живот.

И господо, не могу, а да овде јавно и свечано не изјавим, да југословенски Мађари, исто тако као и ви, као сви ми који представљамо целокупни југословенски народ, желе једну јаку и консолидовану Југославију са сређеним унутрашњим приликама у којој би сви њени држављани као равноправни грађани могли уложити све силе за добро Краља и Отаџбине. Оваква држава биће респектована и у иностранству и оваква држава свесна своје снаге и моћи, моћи ће да пружи пријатељску десницу суседним државама у циљу економске и политичке сарадње како би у овоме делу Европе поново завладала атмосфера поверења која је потреба како за нормалну размену добара, тако и за организацију мира. Само искрена и пријатељска сарадња међународна може да обезбеди трајни мир и да осигура лепшу будућност за целу људску заједницу. Мађари ове државе одани су душом и срцем својој Краљу и монархији, јер у нашем дичном Краљу виде правог народног владара, а у монархији облик владавине који даје најјачу гаранцију за ред, мир, законитост и благостање. (Бурно одобравање и поклици: Живео Краљ!)

Сваки покушај који иде за распарчавањем државе, југословенски Мађари најоштрије осуђују, јер с мо у једној јединственој и сређеној држави могу постојати једнака права за све чланове државе и само се тако може очекивати — на темељу потпуне равноправности — срећа и напредак народа.

Против сваког покушаја који би, руковођен себичним или личним побудама, хтео да цепа јединство државе, да ремети мир међу грађанима и да

то искористи у личне, посебне и егоистичне сврхе, против таквих покушаја југословенски Мађари најодлучније протестују.

Југословенски Мађари, доследни себи самима и својој прошлости, пружају и данас као што су то и у прошлости увек чинили и као што ће то и у будућности изразе и доказе своје апсолутне оданости и лојалности према нашем узвишеном Суверену, Његовом Дому и држави.

Изјављујем да ћу гласати за буџет. (Одобравање и пљесак).

Поштрејседник г. др. Коста Поповић: Има реч народни посланик г. Др. Милорад Костић.

Др. Милорад Костић: Господо, сматрам, да је буџетска дебата за то, да се претресу сва политичка и финансијска питања, да се подвргне критички рад Краљевске владе у садашњој и повуку нужни закључци за наредну буџетску годину. Иако је место и време, да се говори о целокупном раду, ја ћу се ограничити само на рад на унутрашњој консолидацији нашој и на привредно-финансијску политику нашу.

Одмах у почетку изјављујем, да за сав досадашњи рад носи одговорност и Краљевска влада и Народно претставништво, које је подржавало Краљевску владу, па да је према томе критика рада Краљевске владе истодобно критика рада и владине већине. Сви ми, који смо ушли у ову Народну скупштину, примили смо стање створено 6 јануара 1929 године и тај акт одобрили као умесан и нужан у интересу народне и државне целине. Улазећи у Народну скупштину свима нам је морао бити циљ, да се постепено вратимо потпуној демократији, чувајући бескомпромисно основне идеје изражене у акту од 6 јануара 1929 године и у Уставу од 3 септембра 1931 године, а то је државно и народно јединство.

Моје је мишљење, господо, да смо у озом погледу учинили врло мало и да смо показали и сувише мало одлучности и сталности. Било је много врлудања и колебања, тако, да смо понекад изгледали и сувише слаби, а други пут и сувише реакционарни. Кочили смо развој демократије и слободу онде, где то није требало, и где не би било штете по државно и народно јединство, а толерирали смо и чинили се невешти према ономе, што смо морали најенергичније онемогућити.

Ми смо криво схватили улогу штампе и слободну критику нашега рада и у томе смо отишли тако далеко, да се у штампи не могу доносити ни наши говори у овој Народној скупштини иако су они објективна [критика рада Краљевске владе и Народног претставништва. Не могу, господо, да делим мишљење, да тиме добро служимо идеји, за коју се боримо, него напротив мислим, да јој само

шкодимо. Ми тиме само стварамо угасак или да су ове идеје нездраве или да смо ми и сувише малени и немоћни да их бранимо од противничких напада.

Идеја народног и државног јединства није нова. Она је у нашем народу живела и пре нас и њени поборници били су наши највећи људи. Она је и данас јака у нашем народу, а носилац јој је наш највећи човек. Значи, да је до нас кривња што је не спроводимо доследно онако, како би се морала спроводити. Значи, да се или ми осећамо слаби, да се противставимо и сузбијемо разне нападе на државно и народно јединство, или и ми нисмо у тој идеји толико чврсти, да можемо бити њени фанатични апостоли и борци. И у једном и у другом случају ред би био да се уклонимо и препустимо наше место другима, који ће неустрашиво до крајних конзеквенција и у потпуности провести идеју народног и државног јединства и неће имати никаквих обзира ни на верске ни племенске ни бивше партијске моменте. Јер ако овако наставимо, ми ћемо изгубити драгоцену време и сав ће нам успех бити што ћемо компромитовати идеје, на темељу којих смо и дошли овамо.

Ми имамо право да тражимо да се безобзирно гоне сви они, који су противници државног и народног јединства, али је дужност наша, да дозволимо, да свако може критиковати исправност нашега рада и осудити га, у колико је он на штету народа и државе.

Данас смо у таквом стању, да је формално забрњен и кажњив сваки рад против народног и државног јединства, а стварно се тај и такав рад толерира, и то много више него ли би се толерирао пре 6 јануара.

Данас, господо, имате десетак разних пунктација, које иду за тим, да се успоставе опет старе вјерске, племенске и регионалне партије и де се наша јединствена држава разбуца на неколико аутономних или федеративних дјелова, у којима би опет старе клике славиле своје оргије.

И шта се догађа? Краљевска влада, коју сва опозиција назива реакционарном и диктаторском и против које у иностранству несужењени југословенски Мусолини сипа дрвље и камење, та иста Краљевска влада тражи лековите бање и у њих у салонским колима одвози пункташе. Ако су Коротић и другови криви има да иду под суд без икаква обзира. Ако они немају обзира према свом народу и држави својој, какав обзир има према њима Краљевска влада. Ако се води поступак и то строг поступак неког бедника, који је, озлојеђен што не може да прехрани себе и своју породицу, отишао у крајност и заносио се комунистичким рајем, зашто да се не поведе још оштрији поступак против сите и обијесне господе, која због болесне амбиције и поврће-

не сујете трују душу народну, и држави својој припремају расуло. Онај бедник, који нема утицаја ни на кога иде на робију, а пресита и блазирана господа, која се сама проглашавају вођом народним, иду у бање. Где је ту доследност, где једнакост пред законом? За човека је свеједно хоће ли бити удављен обичним или златним конопцем, па је и за државно и народно јединство сасвим свеједно да ли га руше комунисти или сепаратисти.

Постоји, господо, само двоје. Или је народно и државно јединство нама потребно или није. Ако није потрено пустимо нека иде свако куда хоће, а ако је потребно онда га морамо чувати безкомпромисно и безобзирно. Сваки средњи пут знак је слабости и не води добру.

Али је, господо, за политику безкомпромисног и безобзирног спровођења народног и државног јединства потребно, да смо у првом реду ми с тим питањима на чисто. И чланови Краљевске владе и сви ми народни посланици, који подржавамо Краљевску владу, морамо бити на чисто јесмо ли ми прави и прекаљени Југословени или из нас још стрче разни вјерски, племенски и партијски људи. Ми морамо знати шта хоћемо, што омета и отежава брзо спровођење јединства, ми морамо збацити са себе све старо партикуларистичко и фанатично се држати спровођењу новега. Док то не буде, дотле ће све ићи у криво и наконцу ће сав наш рад испасти кућа од скарата.

Ми морамо бити потпуно начисто у чему се састоји народно јединство и пуна равноправност и то консеквентно провести до крајњих граница не обзирајући се ни лијево ни десно. Рекох пуна равноправност да не би било никаква неспоразума. Пуна равноправност значи за све једнака права али и једнаке дужности. Не може бити права без потпуног и савјесног вршења свих дужности, али сваки онај, који вољно и пожртвовано врши све дужности према нацији и држави, мора имати и сва права. Проведимо ово начело и безкомпромисно, па ћемо rijeшити све сепаратизме и имати утакмицу у вршењу дужности мјесто данашње утакмице у саботирању и рушењу.

Али, ми, господо, и у овом погледу врлудамо и стајемо на пола пута. Остају у позадини исправни и честити Југословени, а у прве се редове утлавају они, који су далеко од југословенства. И ти су људи у нашим редовима само дотле, док их ми носимо на својим леђима, и док им њихов опстајање међу нама даје част и положаје, а чим им се то измакне, врате се у своје старо јато.

Овакав рад ствара нерасположење међу правим Југословима и уверење, да се код нас не стичу чести и положаји преданим и пожртвованим радом за добро народа и државе и савјесним испуњавањем свих грађанских дужности, него заузимањем опозицио-

ног става према држави и рушењем угледа и темеља државних.

Овакав рад мора престати. Напријед могу да иду само они који то својим патриотским радом заслужују а нико нема права да се нада да ће постићи већи есконт, што буде јаче грдно државу и дизао већу галаму. За такве није место ва министарским столицама него у апсу.

Наше врлудање и неодлучност довели су дотле да су и у овом Дому пале изјаве, које су у потпуној опреци са програмом, на коме су ти наши другови изабрани и с идејама садржаним у Уставу од 3 септембра 1931 године и у Адреси, коју смо сви примили почетком 1932 године.

Ми имамо да се потпуно претресемо, па што је дошло овамо или из личне амбиције или личне користи и што нема идејне везе с нама нека отпаде. Нека остане само оно, што је потпуно прекаљено, што је раскинуло са свима старим традицијама и дошло да зида државну зграду на темљу септембарског Устава а у духу пуног народног јединства и пуне равноправности. (Одобраване и пљескање) Ово чишћење и отпадање неће нам шкодити него само користити. Отпадне све кочнице које успоравају и устављају правилан развој народног живота. Остаће само они, који ће се потпуно и несебично предати раду. За добро народног јединства и државе, и који ће бити фанатични борци идеја народног и државног јединства. Кажем фанатични, јер без фанатизма нема побједе.

Ми ово пречишћавање и промјену наше унутрашње политике морамо да проведемо што прије и што енергичније, ако не желимо да потпуно упропастимо и изгубимо повјерење народа, који нас је овамо послао. Народ је изборима сјајно манифестирао за народно и државно јединство, а против свих сепаратиста, а ми смо за годину дана нашег млиставог рада ослабили јачину те народне манифестације и дозволили да васкрсну и племенски и партијски букачи и да сипају отров свој у народну душу.

Ја нећу да овде полемишем са свим тим сепаратистима, јер сматрам, да с њима не може бити полемике. Ова је држава створена само тако, што се није са непријатељима полемисло него су потучени. Она ће се и очувати само тако, ако се сваки сепаратизам и противдржавни рад затре у коријен. Право да тако радимо имаћемо само онда, ако и ми будемо чували и изграђивали ову државу са истом несебичношћу, истим патриотизмом, пожртвовањем и честитости, са каквом су је стварали на бојним пољима најбољи синови народа нашега. (Одобравање)

Дотадашњи рад наш у погледу унутрашње консолидације наше не може ме задовољити, и желим да ова година буде боља и сретнија.

У економско-финансијском погледу рад наш и Краљевске владе још мање ме задовољава,

Није нужно да понављам све оно, што је споменуто приликом адресне и прошлогодишње буџетске дебате. Сви смо једнодушно констатовали, да је привредно стање тешко и претешко и тржили, да се хитно предузму потребне мјере, да се тешка криза привредна ублажи, да не би дошло до привредног слома. Било је много лијепих рјечи и предлога, било је и лијепих обећања, али је све остало само на говору и обећањима.

Констатовано је, да је наша привредна политика годинама вођена наопако и да је најважнији део наше привреде, пољопривреда, занемарен у корист индустрије, која је у главном туђа. Констатовано је, да смо ми уводили заштитне царине, које су се извргнуле у повлашћено искоришћавање и произвођача и потрошача и привилегија туђинске индустрије, да на нашим леђима згрће капитале и њима подмирује штете код своје куће.

Констатовано је, да се је та тако неразумно заштићена индустрија картелисала и да је давно прешла границе, до којих би се могло трпети то експлоатисање.

Господин Министар трговине изјавио нам је та да, да је готов закон о картелима, и да ће ускоро бити поднешен Народној Скупштини; ово обећање остало је само обећање и ми до данас још не виђемо очима тога законског предлога.

Изјављено нам је, да не постоји никакво рјешење, по ком би државне фабрике шећера имале приступити картелу и да ће одмах и изаћи из њега. Истина је, у јесен су државне фабрике иступиле из картела, али се није предузело ништа, да се спријечи, да картелисане фабрике својим радом овај излазак направе апсурдним и доведу до стања, да државне фабрике буду присиљене поново приступити картелу. Картел је на излазак државних фабрика одговорио подизањем провизије својим препродавцима да би државним фабрикама онемогућио продају. Државна власт није се ни макла. Зашто?

Ја нећу никога да импутирам зле намјере или неки задњи циљ, али се о раду тих шећерана, њиховом експлоатисању и произвођача и потрошача, њиховом утајивању државних пореза и лажним билансима, као и о некаквом милионском фонду за борбу, њиховим везама са великом господом толико говори, да би био ред, да се све то претресе једном анкетом, која би све извела на чистац и изнијела на свјетло разне малверзације и незаконитости.

Ништа боље нису ни друге картелисане индустрије. Исти су методи код свих, иста средства употребљавају, да одрже своје позиције.

Треба се само сјетити љетошњег рада картелисане бензинаша, па ћемо одмах бити свјесни, не само велике штете материјалне, него и тешке опасности у коју нас могу ти моћни магнати увући и паралисати по своје ћифу сав наш привредни жи-

вот и онемогућити одбрану земље. И мјесто да се онај летошњи препад схвати најозбиљније и донесе потребне одлуке и предузму све мјере, да се сачувамо од сваке случајности, ми стојимо скрштених руку.

Све што смо учинили састоји се у томе, да је доведен закон о мијешању шпиритуса и бензина. Тешко ми је да оцијеним, колико смо тиме осигурали своју одбрану, али држим, да је то осигурање минимално, и да га не вриједи ни спомињати. Колико смо оштетили привреду директно, читали сте у новинама, гдје нам г. Драгиша Стојадиновић израчунава, да је та штета око 50,000.000 динара. — Сигурно је једино то, да су господа и бензинаши и шпириташи направили добар посао и да у данашње вријеме педесетак милијона значи свому, која се тешко зарађује и скида са народних леђа онде, где се води брига о народу.

Ми смо, господо, у ери контингентирања и компензација. Ако и овде мало поближе погледате ствари видећете, да има много тога, што се не би смјело догађати и што би се морало исправљати.

У првом реду морамо бити начисто зашто се уводи контингентирање. Свакоме је јасно, да се оно уводи, да би се заштитила домаћа производња, да би се помогао произвођач. У другом реду свакоме, је јасно, док постоји систем контингентирања и компензација и тиме спојен систем увозних дозвола, да дотле не може бити говора о слободној утакмици и слободној трговини. Јер, не може се такмичити онај, који плаћа царине 6 динара по кг. са оним, који плаћа само 1 динар по 1 кг.

Ако смо, господо, са ове двије ствари начисто онда морамо бити начисто и с тиме, да све повластице, сви преференцијали и све царинске олакшице треба да иду у корист нашег произвођача, а не у корист посредника, трговачких агената, разних банкарских уставова и тд.

И ако је ово јасно и не треба никакве велике памети па да се ово све схвати како треба, ми баш обратно поступамо.

Ми смо имали контингент од 100 вагона сувих шљива да их извеземо у Италију. Шљиве у контингенту плаћане су око 5 динара по 1 кг. увозне царине мање него ли (оне) изван контингента. Разлика је, дакле, око 50.000 динара по вагову или на цијелом контингенту око 5,000.000 динара. Шта је било природије него наћи пута и начина, да овај вишак оде у корист пољопривреде, на чији је терет и постигнут? Воћарске су задруге тражиле, да им се додијели неки дио. „Призад“ је тражило, да му се даде контингент уз обавезу, да на цијелој количини шљива у земљи подигне цијену од 25—30 пара по 1 кг. — Трговачке су коморе тражиле, да се прелусти њима, да оне раздијеле контингент међу извознике, јер би друго значило спутаати сло-

бодну трговину. Шта се је догодило? Изабран је најлошији пут и контингент додијељен београдској и сарајевској трговачкој комори. Треба прочитати имена оних, који су добили те извозне односно увозне дозволе, па да човјек одмах види како су дијељене. Добили су људи, који су били посредници а не извозници, а изостављене су трговачке фирме, које раде шљивом преко 50 година. Добили су и они, који никада нису били шљивски трговци, а изостављени они, који су сав иметак упропастили на шљивама. У свему је добило извознице око 30 људи, који су у главном продали те извознице некој талијанској фирми у Трсту и зарадили око 5 милиона динара.

И сада замислите, господо, какав осјећај мора да има сељак, који и за своју шљиву и за сав труд око сушења и све трошкове за брање, сушење и превоз добије 150—180 динара по 100 кг. а сретни контингенташа без икакве муке на самој царини зареде око 500 динара по 100 кг. Па зр тражите, да нам сељак вјерује, да се бринемо за њега, када види овако сраховито пљачкање?

Ми имамо контингенте свиња за извоз у Аустрију и Чехословачку. Како се тамо врши расподела не знам, али знам само толико, да је и тамо спала књига на три слова и тамо је ограничен број сретника, којима се додјељује двозвола за извоз. И (о то) се подјели много и много чује, а вјерујте ми да није лијепо све што се чује и дужност је Краљевске владе, да све ове гласове провери, јер потичу из озбиљних и веродостојних извора.

Предуго би било, да ређам примјере, него хоћу само једно да подвучем. Краљевска влада мора се држати правила, да добит од контингента, преференцијала и компензација мора ићи у корист продуцента или државе, а нипошто у корист разних посредника. Ако се не будемо држали овог правила ми ћемо се вратити унатраг. Истина не на 1918 како то желе пункташа, али на 1919 и 1920 на еру извозничарску са свима њеним манама и штетним посљедицама.

Једно једино што смо учинили у корист нашег привредника или боље нашег пољопривредника, то је закон о заштити земљорадника и то само један мали привремени закон, који не стигосмо ни за годину дана да замијенимо са нечим бољим и сталнијим. Истина, ми смо у одбору претресли нови закон о заштити земљорадника и сређивању кредитних односа у земљи. И ако закон не одговара потпуно потребама земљорадника и не решава његово главно питање, — питање раздужења, одбор га је ипак претресао и прихватио и упутио Народној скупштини на решавање. Закон је био и стављен на дневни ред, али је скинут са дневнога реда. Има изгледа, да ће се о њему расправљати, када даду свој благослов они, који су против њега, али ће

тада врло вероватно овај закон требати потпуно прерадити и то свакако на штету оних, који су данас против њега. И пошто не знам, да ли ћу имати прилике да о овом закону расправљам, то ћу употребити прилику, да сада проговорим о питањима, која је он требао да реши.

Пре непуних 14 месеца, ја сам у адресној дебити ставио на тапет питање сељачких дугова и тражио, да се хитно предузму мере, да се сељак ослободи дугова у данашњем облику и да се дугови његови прво доведу у сразмер са иметком његовим, а потом претворе у дугорочне са ниском каматом, која одговара даншњој рентабилности пољопривреде. Навео сам и начин, на који мислим, да би се ово питање најуспешније решило, а и начин, на који би се дошло до потребних средстава. Велика већина народних посланика сагласила се, да је ово животно питање наше и тражила решење његово.

И заиста добили смо законски предлог и донели Закон о заштити земљорадника, али овај Закон није решио питање презадужености (наше пољопривреде, он то није ни покушао решити. Па и поред тога тврдим, да је и овај овако непотпуни закон најбоље што смо до данас урадили, јер смо спречили, да се наш сељак начини бескућником и омогућили му, да на своме имању макар и го и бос дочека боља времена. Ми овим законом нисмо подигли сељака из беде, али смо спречили, да га пошаљу у просјаке они, који су својим радом довели у кризу и село и варош.

Чим је поднешен законски предлог настала је хајка и на Владу и на посланике народне. Закувало се са свих страна, да ће то бити економска пропаст наша. Подигла се је вика да је то дирање у приватну својину и гажење Уставом зајамчених права. И ко је највише викао? Они који нису никада поштовали сељакову својину, када је био у питању њихов интерес. Постали су заштитници приватне својине они, који су раскућили толике и сељачке и варошке домове.

А у чему, господо, дира закон у приватну својину? Можда тиме, што не дозвољава повериоцу сељаковом, да му у данашње доба тешке кризе, када су сва реалне добра изгубила вредност, прода иметак у бесцење или га се можда сам дочепа по багателну цену? Можда тиме, што није дозволио, да се од сељака створе нове чивчије и кметови, а од повериоца аге и бегови? Можда зато, што није дозволио, да се берзанске шпекулације пренесу са папира на земљу? Можда зато, што није допустио, да они исти, која су повлачењем новца створили кризу, нађу ново врело прихода куловином земље на јавним лицитацијама? Не, господо, закон не дира ни у чију својину, али ставља брану лакомости и незасићености. Иако обзирно и стидљиво, али ипак

поставља, премда не онаку и онолику каква би била потребна.

Ишло се је, господо, и даље, па су сав овај рад називали бољшевичким, а нас бољшевицима. Оволико дрскости и непоштења могу имати само они, који су огрезли у пљачкању и неморалу.

Нисмо, господо, бољшевици ми, који хоћемо да обезбиједимо сељаку његов дом и земљу, него они, који му то хоће да одузму. Нисмо бољшевици ми, који тражимо начина, да отклонимо од нашег народа беспослицу, безкућништво, јад и биједу, него они, који то стварају или можда и не свјесно помажу онима, који желе, да се створи такво стање код нас. Ми смо они, који радимо управо противно од онога, што раде комунисти. Комунисти гоне и упропашћују сељаке јаке домаћине, а ми желимо да их заштитимо и ојачамо. Комунисти стварају колхозе и организују колективну привреду, а ми хоћемо да сачувамо и ојачамо индивидуалистичку привреду. То су, дакле, два дијаметрално спречена захтјева и них мора на први поглед распознати свако, ко има и најмање појма, шта је комунизам. Ко нас назива комунистима, тај или не зна шта је комунизам или злонамјерно изврће ствари.

Али ми би имали више права, да упитамо господу, да ли они случајно не служе бољшевицима и комунизму. Јер не бори се против бољшевицима и комунизма празним фразама нити причама о страхотама нарочито привредним у бољшевичком рају. Ко хоће озбиљно да се бори против тога зла, јер за нас је то зло, мора се у првом реду борити против његових главних агитатора (и) савезника. Нису опасни они заведени радници или занесени младићи, јер су они врло безначајни и малени према главним агитаторима и савезницима. Беспослица, оскудица, сиротиња и биједи, то су главни агитатори и савезници комунистички у борби против данашњег друштва. Онај, који има шта да изгуби промјеном друштвеног уређења, тај те промјене не жели и боји се ње. Онај који нема ништа, тај нема шта изгубити, па ма каква промјена била. Јер како и након промјене не имадне ништа, имаће исто толико колико и данас има. Зато сви они, који ми сле, да треба што више да изгину и да привом сију биједу и невољу свуда куда прођу, ти раде у корист комуниста, па на своју властиту пропаст. Данашња незаситост и грамљивост богаташа и финансијских магната отвара широм врата комунизму. Ставити брану тој грамљивости и томе безграничном експлоатисању, значи, ставити најјачу брану комунистичкој несрећи. И зато ћемо ми, господо, безобзирно наставити свој рад и предузети све, да ојачамо оног малог човјека, а у првом реду нашега сељака, јер је сељак гро нашега народа.

Ако нам сељак буде здрав, биће здрава и варош, а где влада здравље, нема комунизма.

Још је изнешен један приговор против овога закона, а то је, да ће њиме бити оштећени улагачи. Речено је: ако сељак не плати банкама, неће ни банка платити улагачима, а пошто овај закон онемогућава наплату од сељака, то ни банке неће платити улагачима.

У овој тврдњи тачна је, господо, само прва половина, да неће имати ни банке нити ико други, ако не добију од сељака. У нас је 80% сељака и све зависи од његовог стања. Оних других 20% живе од тога што сељак потроши и што од сељака заради директно или индиректно. И сва наша привредна криза и јесте у томе, што је сељак престао бити потрошач, јер су сељачки производи изгубили цијену.

Али је нетачна она друга половина, да овај закон онемогућава наплату од сељака. Не, господо, није закон створио кризу. Није закон довео сељака до просјачког штапа. Бесцјеност сељачких производа онемогућила је сељаку да удовољи својим обавезама и та се немогућност не може оталонити никаквим законским мјерама нити тужбама и продајом сељачког имања у бесцење.

Да није донешен данашњи закон, сељак би остао без имања, а повјериоци опет не би дошли до новца, него би за своја потраживања преузели сељачка имања. Какве би користи имали од тога улагачи? Улагачима требају паре, а не земља сељачка. Дошло би се дотле, да би они, који имају готов новац за багателну цијену покупували хиљаде хектара земље, сељак би остао без имања и постао бескућник, а улагач би остао без улога! Не треба се бојати, да ће пропасти новчани заводи чији су дужници сељаци и који су солидно радили. Они ће морати да чекају са наплатом својих потраживања, али ће их и сигурно и наплатити када се прилике поправе, јер је сељак најсигурнији платиша (Узвизи: Тако је!), они могу изгубити само тад, ако сељак потпуно пропадне. А, господо, ако би пропао сељак, који је темељ наше државе, онда нема ни нама спаса који нисмо повериоци сељакови, а камо ли његовим повериоцима. И зато је била дужност наша да спречимо пропаст сељака, да би тиме сачували и себе од проласти. Зато је закон морао да заштити сељака и да му створи могућност, да има на чему и чиме да ради и ствара нова економска добра тиме подигне и себе и све нас, који од њега живимо. (Одобрвање). Криза и невоља изазвала је доношење овог закона и он мора остати све дотле, докле га промењене прилике не учине сувишним. Господо посланици, ово сам сматрао потребним да кажем на адресу оних, који су надали дреку против доношења овога закона, организовали ску-

пове и наручивале телеграме у којима су тражили да се овај закон скине с дневног реда. Али је, господо, истина и то, да овај закон није решио привредне кризе, нити је омогућио сељаку да се реши дуга и постане опет чврста и здрава економска јединица у нашем привредном животу. Ми смо још пре констатовали, да код нас нема привредног оздрављења, док не оздрави сељак, а сељак не може оздравити док се не реши дуга. Навели смо и то, да се сељак може раздужити само на два начина: или да му се дуг снизи и доведе у сразмер са данашњим приходом и вредношћу његових производа, или ди висина дуга са сниженим каматама остане иста, а да се подигне цена његовим производима на висину у време задужења. Трећега излаза нема, па ма колико ми хтели да идемо „по старим, утвреним путевима“, које је зуб времена давно подрвао и пролокао, па се на њима заглабила цела светска привреда.

Господо посланици, ти стари утврени путеви требало би да значе чување стабилности нашег националног новца по сваку цену. Док овде, господо, идемо заједно и ми, који желимо нови пут и они, који хоће и даље старим путем. Овде је раскрсница. Стари пут претставља одржање стабилности новца, чувајући стабилност цена једном једином, за народну привреду потпуно бескорисном предмету — злату, а нови пут значи чување стабилности куповне моћи новца, чувајући и одржавајући стабилност просечне цене свих реалних економских добара и недозвољавајући финансијских магнатима и поседницима златних рудника, да се играју са светском привредом, стварајући по милој вољи економске кризе и просперитете.

Господо посланици, новац је централни живац привреде. Он је мерило вредности и средство размене економских добара. Ако је новац здрав, ако он правилно функционисао, биће и привредни развој правилан. Новац ће бити само онда здрав, ако је он сигурно мерило, ако се његова вредност не мења и ако правилно врши своју функцију размене, ако несметано оптиче и оживљава привреду. Ако се његова вредност може да мења вољом појединца и ако његов несметани оптицај зависи од добре воље и увиђавности појединаца, онда он није здрав, није сигурно мерило вредности и привредни је крвогоч неправилан.

Новац има да служи привреди, па се према томе количина и оптицај новца мора равнати према развоју привреде. Вриједност новца односно куповна моћ новца мора бити стабилна, т. ј. једном истом количином новца мора се у свако доба моћи купити у просјеку једна те иста количина робе. Цијена појединој роби може варирати, али просјечна цијена за скуп најважнијих привредних добара мора остати увијек иста. Само новац који постиже овај циљ може се сматрати стабилном валутом и здравим новцем који служи привреди и подиже је, а сваки други новац служи само великим финансијским магнатима и даје им моћ да заробљују народе и политички и економски.

Да би се постигла стабилност просјечне цене привредних добара, мора количина новца одговарати привредноме развоју. Од развоја и пораста привреде

мора зависити пораст количине новца уз увјет, да сав емитирани новац правилно оптиче и да је онемогућено његово задржавање и кочење оптицаја. Ово је здрав новац, јер само он врши своју праву и природну функцију, да буде мјерило вредности и средство размјене. Новац везан за злато није такав новац, није здрав новац. Доклегод количина новца, који регулише привредни крвоток зависи од тога колико има злата у подрумима Народне банке, докле новца није мјерило вриједности добара реалних нити одржава стабилност цијена њихових, него је само мјерило вриједности злата и брине се за стабилност његове цијене. Докле год је новац везан за злато, докле количина новца зависи од тога колико ће Црнци и разни пробоисвети паћи и изапрати златних зрнаца и прашине и колико ће радници ископати злата у рудницима магната финансијских, а, никакву вриједност нема сав онај тешки и мучни рад свих привредника свијета, који у зноју лица свога стварају реална добра, потребна човечанству. Злато је дакле отров, који трује привредни организам свијета и даје моћ неколицини бездушника, да сав свијет држе у зависности и ропству. Раскинути са златом и привреди дати новац који ће је подизати, а не упропашћавати, то је први корак привредном оздрављењу.

Потребно је мјесто златног важења увести индексно важење уз присилни оптицај новчаница. Оваким се новцем мора равнати тако да се у току извјесног времена подигне индекс од 65 натраг на 100 и на тој висини стално задржи.

Истодобно са завођењем здравог новца мора се отпочети са великим инвестиционим радовима у цијелој земљи, да се на тај начин унесе новац у привреду из које је извучен несретном дефлационом политиком, па да се одоздо јави тражиња која ће оживети производњу. Са оздрављењем привреде оздравиће и финансије. Док привреда болује не могу помоћи никакве компресије издатака и то нарочито продуктивних издатака, а не помаже ни заврђење нових пореских терета нити повећавање старих, јер наша привреда данас не подноси ни ове ни овакве терете, који већ постоје.

Сматрам да је досадашња финансијска и монетарна политика, какву су водили наши Министри финансија и наша Народна банка, данас постала немогућа.

Сва привредна криза и код нас и на цијелом свијету изазвана је лошом финансијском и монетарном политиком. Криза је настала повлачењем новца из чисто спекулативних разлога, она се може ријешити само на тај начин, ако се привреда сатурира здравим новцем, којим се неће моћи спекулисати, и који ће правилно оптицати. Такав новац може бити само чисто папирни новац без икакве везе са златом, а фиксиран на просјек цијена у трговини на велико.

И поред тога што ме не задовољава потпуно рад Краљевске владе и Народног претставништва ни у погледу унутрашње консолидације наше ни у економско финансијском погледу, гласаћу за буџет, јер сматрам, да у овим тешким приликама не смије земља остати без буџета. (Одобравање и плескање).

Председник Др. Коста Кумануди: Има реч народни посланик г. Милутин Јелић.

Милутин Јелић: Господо посланици, кад би г. г. Министри одговарали на интерпелације народних посланика, многа би се питања расправила повремено и Народна скупштина би знала главне принципе којима се Краљевска влада руководи у свима гранама политичког живота, па би се и дискусија о буџету ограничила на сам буџет и питања у најтежњој вези са буџетом. Међутим, од састанка ове Скупштине није ни једно питање потанко и са потребном студијом у Скупштини расправљано, па се неће дати прилике за то ни сада, за време дебате о буџету. Све што знамо, господо, о смеровима Краљевске владе то је из декларације Претседника г. Сршкића, дато у почетку ове сесије, и експозеа Министра финансија. Они су, господо, нагласили рад на сређивању политичких прилика у земљи, на равнотежу буџета и на мере које треба предузети да би земља пребродила ову кризу са што мање потреса. Ако бисмо тај рад ценили по извештајима агенције Авале о броју седница Краљевске владе, онда бисмо могли спокојно рећи да је тај рад био обилан, и да ће се његови резултати ускоро почети да осећају у свима правцима народног живота. Али, уколико би се то могло рећи да се доношењем три политичка закона омогућио даљи развој на сређивању политичких прилика, Краљевска влада не би се могла похвалити радом и предузетим мерама за ублажавање економске кризе. Скидањем с дневног реда Закона о раздужењу сељака учињен је велики грех према нашој привреди и њеном најбројнијем staleжу — тежаку.

Господо, у вези са изјавама Претседника Краљевске владе, које је учинио за време дискусије прошлогodiшњег буџета, морам напоменути, да је још тада г. Сршкић обећао ублажење цензуре за штампу, па, уколико се сећам, да ће је и укинати. Излишно је истицати важност слободне штампе за сређивање политичких прилика и друштвеног живота, нарочито сада, када преживљујемо тешка времена и када земља треба да буде обавештена о свему и да свачији рад буде верно приказан и од народа по заслуги оцењен. Можда се никада јасније није испољила важност слободне штампе и показала негативна страна тако зване подземне штампе као сада у ери пунктација и сталних ревидирања гледишта на уређење наше државе. Ширењу тенденциозних и лажних вести, као и прогласима и посланицама са препоруком „прочитај па дај другоме“, које уносе у народ велико неспокојство, једини је лек слободна штампа. Зато се ја придружујем молби оне господе, који су тражили да се цензура што пре укине.

У доба разних пунктација и свакодневног ревидирања политичких гледишта наше државе, на која се ја не бих ни освртао, да се не потржу од извесне господе свих седам покрајина, из којих је наша држава састављена. Ми сви знамо да те покрајине нису као такве створене вољом нашега народа, већ су их собом донеле несретне прилике, у којима смо вековима живели. Све су се оне према околностима бориле за самосталност и имале као крајњи циљ интегрално јединство нашега народа.

Црна Гора у томе је прва устала. У својој дугој историји, пуној части, борила се, и са Херцеговином створила апотеозу косовских јунака и дала

бисер народне душе. Она је 1918 г. вољом свога народа завршила своју политичку историју као засебна држава, и њена би судбина била само једна иронија, када би један обични политички човек или какав пустилов, па макар се и за принца издавао, могао задржати ток њене историје и учинити да њена петовековна борба за величину државе буде једна обична илузија. Не ни уважени господин Мачек, па ни какав самозвани принц, немају право да у име народа Црне Горе одлучују, јер је то народ једном за увек одлучио. (*Бурно одобравање са пљеском*).

Али, уколико не може бити ревидирања политичкога гледишта на интегритет наше државе, сматрам да носиоци идеологије о јединству наше државе тј. одговорни фактори треба да ревидирају своја гледишта према извесним покрајинама, а нарочито према Зетској бановини, и да све крајеве третирају са једнаком љубављу и да у томе третирању покажу, ако не вољу да се најужнијим крајевима укаже прва помоћ, а оно да покажу пуну равноправност у сваком погледу. И ако би садашњој Влади у том погледу могао учинити најмању замерку од свих гатијих влада, ја се ипак не могу ослободити утиска да и она у томе погледу не чини крупне грешке. Да ли се Краљевске владе не могу одвикнути утицаја својих изборних јединица, или чисто племенских осећаја, или је најзад створено неко опште уверење да народ у Зетској бановини може и даље тако вегетирати, па му не треба поклањати никакву пажњу, или су се стекле све те чињенице, тек је стварност да се за пуних 14 година није приступило ни једном замашнијим послу, који би решавао какво економско питање те покрајине, и из кога би се могло видети да је она равноправна област наше државе.

У начелној дискусији буџета, често се говори и о стварима која, стриктно узевши, не би се могле подвести у оквир уже буџетске дискусије, али када је већ уобичајено то правило, нека је и мени допуштено да се осврнем на извесне чињенице из скоре прошлости, чије се последице још увек осећају и, тако рећи, које су стално на дневном реду.

И поред најбоље воље, не могу веровати у реалност овога буџета, познавајући платежну моћ грађана и слушајући излагања појединих говорника, који боље познају економско и финансиско стање земље, па долазим до уверења, или, да г. Министар финансија не познаје довољно стање пореског платежника, или жели да то стање боље прикаже него што је оно у самој ствари. У предложеном буџету не видим тачно приказано ни стање дуговања из ранијих година. Нигде се не помиње државна обавеза а камоли уноси каква савка, без обзира на величину, за исплату реквизиције на подручју бивше краљевине Црне Горе.

Обавезе Црне Горе као државе према својим грађанима за реквирирану стоку, жито и сточну храну, ни после пуних десет година нису исплаћене, већ се стално занемарују, како би време учинило своје и утрло сваки траг о тим обавезама. Маса оригиналних докумената о томе још и данас налази се у рукама народа, што, без сваке сумње, изазива мучно осећање неправде и неједнакости. Јер, док су у другим крајевима таква питања давно ликвидирани, и док су опустошени крајеви потпуно обновљени, па чак уз државну помоћ показали више

просперитете за ово кратко време, него за читаве деценије пре рата, догле се та државна обавеза за народ у бившој Краљевини Црној гори не води ни као обавеза, већ изгледа да се ова мисли потпуно предате забору. У тој нехатности чак нису исплаћене ни признанице појединих зајмодаваца првим трупама југословенске војске, које су услед удаљености и рђавих саобраћајних прилика за своје снабдевање, тражили зајам од приватних људи. Зато молим Краљевску владу, да нареди, да се о томе прикупе подаци и нађе начина да се те обавезе државе народу исплате.

Некако се створило уверење да је скоро свако лице из Црне Горе, које није чиновник, пензионер или инвалид, па се на рачун тога чине чак и пошалице. Међутим, та ствар стоји сасвим друкчије. Број инвалида бивше Краљевине Црне Горе, који су било из времена ранијих ратова остали у животу, било осакаћених у Балканском рату, као и свих који су се јавили за помоћ 1913 године, износио је по службеним подацима Краљевине Црне Горе заједно са новим крајевима, око 9.000.

По закону до 1925 тај је број на подручју бив. Краљ. Црне Горе заједно са новоослобођеним крајевима износио око 12.500, а по закону од 1925 год. инвалида је било регулисано са 9377 лица, док је међутим по закону од 1929 год. тај број спао на 3.148 инвалида.

Дакле, као што се види из овога, приближно тачног прегледа, Црна Гора је плаћала више инвалида него што Југославија данас плаћа инвалида Црногораца. По тачним подацима г. ђенерала Душана Стефановића, које је пре неколико дана објавио, од око 45.000 бораца црногорске војске онеспособљено је и погинуло 52% и то све Срба православне вере, јер Црна Гора није у борбени ред уводила муслимане. То значи, господо, да је изгубљено погинулих и осакаћених преко 25.000. Тај број показује да данашња Краљевина Југославија не плаћа ни једну четвртину од броја колико је стварно у тој покрајини било осакаћених и погинулих. Ако има морала и осећања хуманости, мора се признати велика небрига и грех учињен према инвалидима српскога племена. Исто тако се води пошалица са пензионерима из Црне Горе и мисли се, да је тамо велики број пензионера, па према томе и велики новчани износ који они примају. Ја не тврдим да ту нема грешака, мада се са свим тим пензијама сложилила Главна Контрола и Државни савет, али тврдим да те пензије вису тако чувене и велике ни по броју ни по величини новчаног ефекта, већ по дугоме раду на њиховом регулисању. За пуних 14 година, господо, није се успело да се то питање једанпут ликвидира. На томе послу ради чатава група сензала из места па и сами чиновници Министарства финансија у сагласности са тим сензалима.

То се одуговлачи да би пензија достигла што већи износ и сензали примили што већу суму, јер тек од дава прве исплате почиње примати лице, чија је пензија регулисана. Тако су ти жалосни пензионери у већини случајева просто на просто опљачкани. Они носе најстрашније уверење о савесности неких државних органа у нашој престоници и тај глас шире по целом народу, разуме се, убијајући веру у добар и поштен рад централних надлештава. Ја не знам зашто су тај посао надлежни тако компликовали, када је на Цетињу била сачувана централна архива и у њој сви подаци о стању црногорских чиновника. Књиге централне архиве по наредби Министра финансија преписиване су, и ваља доношене у Београд, па натраг враћене, и како сам обавештен, из њих вађени поједини листови, да би се траг у њима утврдио о броју чиновника. Нико из те покрајине није био Министар финансија, нити је имао каквог утицаја на рад око тих пензија. Ми посланици из бив. Краљевине Црне Горе тиме се у опште не интересујемо, већ желимо да се једном успостави ред у томе погледу. Закони су ту, па нека се примене према сваком једнако, а ако има неких грешака, иницијаторе им треба тражити у самом Министарству финансија. По износу пензија, Зетска бановина дошла би на последње место и по броју пензионера и по новчаном ефекту. Ни једним послератним законом није чиновништву бив. Краљевине Црне Горе створена нарочита могућност на стицање права на пензију, па ме чуди како се о томе могло дискутовати у Финансијском одбору и стварати тако погрешно мишљење о неком великом броју црногорских пензионера, када се зна да их је Црна Гора имала врло мало, а целокупни подаци бив. Краљевине Црне Горе о томе су потпуно сачувани.

После ослобођења у Црној Гори је било сташе врло очајно. Окупационе власти однеле су и уништиле, што се је дало уништити. Саобраћајне прилике нешто горе него данас, а народ растеран и исцрпен до крајних граница. Уз то унутрашњи немири, одметништва и паљевине читавих крајева. Зато је ондашња Влада уредбом огласила те крајеве са крајевима у Јуж. Србији као најтеже за чиновнички апарат и нарочитом уредбом од 12-VI-1920 године У. Бр. 15637 признала свим чиновницима 8 месеци у 12 за пензију и дала им нарочити додатак. Те су бенефиције признате чиновничким законом од 31 августа 1923 г. и допуњене да се сваком чиновнику који служи у Јуж. Србији и Црној Гори, за пензију године урачунају од 1 септембра 1923 године па до 31 јула 1930 г. дупло. Али чиновничким законом од 1931 године у чл. 270 тач. 13 помиње се само Јужна Србија, а Црна Гора је изостављена, и чиновништву у тој покрајини уништена су стечена права по ранијим законима. Ово је први закон који

је у нашој земљи имао ректроактивно дејство и погодио једино чиновништво, које је у поменутом времену служило у Црној Гори. Ја сам са друговима поднео један амандман Финансијском одбору да се та неправда поправи, јер не изискује моментално никакве издатке, а тиме би се дао доказ да су стечена права неповредљива, па разуме се, и потстрек за бољи рад самог чиновништва. По томе амандману у § 270 тач. 13 Закона о чиновницима од 1 априла 1931 год. уметнуле би се после речи „Јужне Србије“ речи и „Црне Горе.“ Исто тако о тумачењу чл. 270 тач. 13 Закона о чиновницима ја сам поднео интерпелацију на г. Претседника владе и кад буде на дневни ред буџет врховне државне управе, доказаћу да ни највиши административно управни суд не примењује правилно тај закон у извесним ново-ослобођеним крајевима од Турака.

У колико се тиче законодавства, Црна Гора је још и до данас остала у главном са истим оним законима, са којима је затечена 1914 год. Г. Максимовић, Министар правде, који без сваке сумње има највише разумевања и осећања за тај крај и зато највише симпатије тога краја, изјавио је у Финансијском одбору да на територији великог суда у Подгорици не може увести кривични поступак због немања материјалних средстава, а већ су друга подручја Апелационих судова тражили увођење грађанског поступка. И када се на подручју великог суда у Подгорици буде увео кривични поступак, на подручју других Апелационих судова увешће се сигурно грађански поступак и тако ћемо ми у бив. Краљевини Црној Гори стално ићи за коју етапу увођења нових закона уназад, и ја не могу предвидети време, када ће се бар законодавство у нашој земљи изједначити. Колико се водило рачуна о осетљивости покрајина у том погледу, јасно илустрира то, што су судови у Лесковцу и Врању одвојени од апелационог суда у Скопљу и додељени Београдском апелационом суду, ма да територијално ти крајеви припадају Вардарској бановини, где није још уведена кривични поступак.

Законом о називу и административној подели, Зетска бановина још ни до данас није добила све оне административне установе које би чиниле једну целину. Финансијска дирекција у Подгорици, Дирекције шума у Скопљу и Сарајеву деле Зетску бановину на своја подручја. Поштанска дирекција такође у Сарајеву, Апелациони и Управни судови у Сарајеву, Скопљу и Дубровнику такође деле ту бановину на своја подручја и сада треба замислити грађане Зетске бановине куда све треба да иду, ако имају да свршавају какве послове. Када је та покрајина овако запостављена у законодавном административном погледу, онда можете мислити колико је запостављена у економском, саобраћајном и културно социјалном.

Мало би се од свега тога могло приписати у грех садашњој Влади, па ћу се зато на та питања осврнути само са неколико речи. Ако би се поставило питање шта је учињено у Зетској бановини, у односу према осталим бановинама, у погледу саобраћаја, могло би се чисте савести одговорити скоро ништа, наиме: предлагано је више праваца за изградњу жељезница, уносиле су се суме у буџете ранијих година, гасиле се и остало све на празним фразама „да се административно и теренски још простудира“. У нашој држави саграђено је после рата велики број километара жељезничке пруге, а тако и колских путева било из зајмова било из сопствених средстава. Извршена је мелиорација земљишта, направљени насипи и инвестирани огромне суме у разне објекте тако, да су многи крајеви наше Отаџбине, изузевши Зетске бановине, за ово кратко време од 14 година показали несумњиво велики просперитет.

Ја ћу овде утврдити једну жалосну констатацију, наиме: да је Црна Гора за две године направила више путева у оном дјелу, који је од Турака освојила, него Југославија за пуних 14 година, па и то што је после рата урађено народ је сам од Владоца измолио. Наш узвишени Владалац, о коме је у овој покрајини створен читав култ, може чинити милост својим поданицима, али ни једна влада не сме да занемари интересе те покрајине и пренесе сву бригу о њој на саму милост Владоца.

Да не бих даље набрајао заосталост просветних, социјалних и свих државних институција, рећићу једном кратком реченицом, да су све те институције остале скоро у истом стању, какве су затечене од држава, из чијих је делова састављена Зетска бановина. Такав би се исти одговор добно у погледу рада и за остала питања у Зетској бановини.

Из експозеа г. Министра финансија види се да се предложени буџет састоји из два скоро једнака дела: фискалног и буџетског дела такзованих привредних добара. Док у првом, односно фискалном делу буџета, учествују сви грађани равноправно према имовном стању, дотле у другом делу, делу привредних добара, ми Зећани учествујемо само као потрошачи тих добара. Према томе, ако су грађани ове бановине пасивни као продуценти у привредним добрима, они су активни у њиховој потрошњи, па и у погледу буџета као и целине. Чак у многим ниансама они су активнији од грађана оних крајева, који целу добит од привредних добара сами уживају. Овде се често чују речи: „Докле ћемо ми издржавати те пасивне крајеве?“ Међутим, баш ти пасивни крајеви, на које је та повика, учествовали су својим приносом на изградњи јачих економских крајева много више, него што држава на њих жртвује, те су према томе та пребацивања без стварне основе.

Ја сам овде набацио извесне чињенице, чије се негативне последице осећају у народу и стварају велико незадовољство, које се више ни Бог зна како, патриотским фразама не да изгладити. У све те недаће и запостављања, економска се криза најтеже осећа баш у пасивним крајевима, а нарочито у Зетској бановини, где саобраћајне прилике чине да се уопште ништа од домаћих производа не може увозити, а све што се добија из другог места, плаћа се дупло. Дакле, поред тога у овој бановини нема ни једног државног рудника нити уопште места, где би се сиротиња могла запослити, па је услед тога завладала у тој покрајини општа беда, и ја могу тврдити да је прошле године народ формално гладовао и да је та година, изузевши времена окулације, најстрашнија година, коју памти историја Црне Горе, те је због тога свега тога завладала општа апатија према свему и свачему. Ове моје речи не треба схватити као неко празно црногорисање, већ треба озбиљно размислити, како осећање неједнакости у сваком погледу и беда стварају у народу тежак утисак и изазивају оправдани револт.

Ово сам био дужан изнети и предочити Краљевској влади, да је потребно, да се држава тамо хитно умеша давањем јавних радова, како би се народ прехранио до бољих времена. Иако у овом буџету нема потребних сума за било какве инвестиције у овој бановини, обзиром на тешко финансијско стање у нашој држави, као и обзиром на добру вољу, коју садашња Влада показује, више од свих ранијих влада према тој бановини, изјављујем да ћу гласати за овај буџет. (Бурно одобравање, аплауз и звици: Живео!)

Председник др. Коста Кумануди: Има реч народни посланик г. Милутин Пешић.

Милутин Пешић: Господо народни посланици, господин Министар финансија поднео нам је преко Краљевске владе и Финансијског одбора Народне скупштине државни буџет расхода и прихода, који износи нешто мало мање од 10.500.000.000 динара. Уз подношење тога буџета у своме експозеу господин Министар финансија, који је иначе Богом обдарен, поред тога што је леп и млад човек, има говорничке способности, он је господо, тако лепо бранио свој предлог да ми наивни сељаци можемо комотно рећи: Хвала Богу потећи ће мед и млеко код нашег сељака и можемо мирно и спокојно да гласамо за овај предлог. Но, господо, знајући да је прошле године у буџетској дебати господин Министар финансија исто тако лепо бранио свој буџет, а већ у августу месецу изашао опет пред нас и тражио неке ванредне кредите, изјављујући да он није пророк, ја се бојим, господо, да неће то да учини идуће године већ у јуну месецу или августу, јер је финансијска криза толико оптеретила наш народ, да сви ми, ма колико нас има у овоме Дому, и сав

народ у Југославији верујемо да се ови намети не могу да поднесу.

Ја сам шесети говорник по реду. Пре мене 59 говорника било је и то све господа доктори права или медицине и т. д., сви су они лепе славопојке опевали нашем сељку, да можемо ми сељаци у Народној скупштини казати: па ми мирно гласамо за овај буџет, он је добар. Али, господо, кад се отворе предлози, када се виде ове књиге, види се једно ново зло које се намеће нашем сељаку. То ново зло је повећање порезе на земљарину. Господин Министар финансија каже да је штедњу изводио у потпуности и каже да се апсолутно нигде више није могло да уштеди. Међутим има партија и позиција у буџет где је могло да се уштеди. На пример код пензионера господин Министар у својој слаткоречивој одбрани буџета пензија каже: Не сме да се убије морал људи који су у служби државе. Даље каже: Опасно је дирати у положај тих људи. Ми знамо, господо, како су даване пензије до 6 јануара.

Има пензионера младих људи и онда морамо решити питање ревизије закона о пензионерима. Ми знамо да имадемо масу жандарма сељака који су за време рата служили у позадини, док су се други сељаци борили без и једне паре плате, а рат је трајао читавих 8 година, и ти људи су после две до три године иза рата добили пензије и примају 1500 до 1600 динара пензије. Сем тога има разних служитеља, државних чиновника, који су свега две до три године били у државној служби и напавирчили су нека уверења да су били у самоуправној служби који такође имају пензије. Министар финансија место амандмана да се земљарина повиси са 20%, много би боље учинио и сав бр га сељачки народ у Југославији поздравно, кад би поднео један амандман о ревизији пензионера, односно о укидању пензија онима који је не заслужују, или о смањењу онима који имају од чега да живе. Нека су господа изјављивала да треба смањити број чиновника и плате чиновницима. И ја бих био за то и сваки искрени пријатељ ове земље, нарочито они људи који знају како је у предратној Србији, оној нашој златној срећној Србији администрација била уређена, како је све радило као сат, онда кад женске нису биле уполсене, кад тетке и стрине нису протезирале, — ја бих био за то, да се изврши редукација, али не мушкараца који су квалификовани и морално и по школи, него женских које немају моралних квалификација. Управо треба извршити редукацију на тај начин, да се женске постепено уклоне из државне службе и да се упуте у дом, да буду добре мајке и добре домаћице, а не да се шмицају и да иду на државну касу и да примају плате које оне већим делом не заслужују. И ја и ви сви мислим да сте за то, да чиновнике треба добро платити, али

да треба одлучно и мушки да устанемо против свију оних синекура, тантијема и награда који их не заслужују, нарочито у данашњем тешком финансијском стању. Један од господе предговорника казао је да се у Београду сазидало око 5000 зграда, а ја имам података да је 70% чиновничких, и то оних, који примају награду у новцу за прековремене радове и за ванканцеларијски рад, а међутим од тога нема ништа, него они само потписују записнике а не раде ништа и не знам зашто су ти људи повлашћени са овим незаслуженим новчаним наградама. Господин Министар финансија каже не треба дозволити да се појави нека гангрена код чиновника ако му се плата смањи, јер онда ће чиновник почети да краде, док међутим ми знамо за велику гангрену у Министарству финансија у коме раде рачуноиспитачи већ годину дана на испитивању утаја и крађа, и то баш против људи који имају огромне тантијеме, и то сад кад је стање несношљиво. Зашто се тим људима не каже: пријатељу, ти имаш много, и теби се не да више. Уместо, господо, да се тако ради ми и даље оптерећујемо сељака. Ми се убисмо причајући и доказујући како је сељак презадужен, и поводом тога донели смо чак и закон о раздужењу сељака, којим законом ипак нисмо га заштитили. Господо, сељак наш од тога закона нема никакве вајде, јер они сељаци, који поштено регулисавају своје менице и плаћају их тачно у 90% завода са оном истом каматом коју су и раније плаћали, док они који их на време не плаћају њима се намећу грдни судски трошкови и чиновничке диурне, тако, да ће им отићи и куће за наплату дуговања по томе закону. Дакле, господо, закон који је требао да буде спасоносан за наше земљораднике, он их упропашћује. Њиме су упропашћени чиновници и учитељи који су жиранти по меницама, јер им се као жирантима, од плате задржава на каси, по истом се закону упропашћују трговци и занатлије, јер се каже: да се трговцу и занатлији не може ништа продати за такву неплаћену сељачку меницу, но се само може осигурати забраном та сума. Међутим, господо, кад се једноме трговцу узабрани роба, то му није горе него да му је иста роба већ и продата, јер трговац у том случају мора да је плати, те испада то, да трговци који су жиранти по сељачким меницама, и који ср прави пријатељи народа, који су хтели сељацима да помогну, они су због овога закона морали да долазе до банкротства ни криви ни дужни. Тако исто тим законом упропашћени су и занатлије, који као упропашћени и дошавши до просјачког штапа, морали су да траже службу. Кад се зна то, да је наш сељак презадужен преко 7 и по милијарди динара, и кад се зна да је цена земљорадничких производа врло мала, онда ме чуди, како је г. Министар могао да дође на идеју да повећава порез на земљавину, и да на тај начин добије 456 милијона динара

прихода за уравнотежење свога буџета. Ја не знам, господо, одкуд и како је Министар могао да помисли да ће моћи да утера тај приход, кад се зна, да је цена говечету нашег сељака која је била пре 2 године 2.000 динара, да он исто данас продаје за 200 динара, а 100 кг кукуруза даје за 1 пар опанака, и кад се зна да Управа монопола данас одузима сељаку за 1 кг. прерађеног дувана 70 кг непрерађеног дувана.

Откуда дакле, господо, сељак може да плати увећану порезу. Чуди ме откуда уважени г. Министар дође на ову идеју, у толико пре што ја мислим да је и он сељачки син, када је јасно да сељак апсолутно не може да издржи ове терете.

Као што рекох, господо, нека се знаде, да сељаку који је презадужен, апсолутно ништа друго не стоји, него да упре очи у нас да га ми узмемо у заштиту, а када то стоји онда ми морамо да размислимо, смео ли ми гласати за тај амандман г. Министра финансија, који ће донети нове терете нашем сељаку. Господо, ми морамо да имамо на уму то да је ситуација веома тешка, морамо да знамо и то да је сељак тај који ће на први знак трубни, ако је то потребно, да изађе сложиво на границу ради одбране своје земље, и онда зашто, господо, стварати од овога 80-то процентног живља, непријатеља држави на овај начин. Сем тога, ја тврдим, да господин Министар финансија не може да убере овај приход. У прошлој години иако је вршена егзекутивна наплата порезе, иако се продавало све што се стигло ради наплате порезе, она се није могла сва наплатити, а како ће тек сада ићи са овим повећаним наметом?

Треће, господин Министар каже, опасно је дирати у пензионере и чиновнике. Ја не знам зашто је то опасно. Њих има 250.000 а сељака има у држави 80% од 13 милиона душа; зар то није опасно ударати на сељака, дакле бројно већу армију, него на ове друге? Ја не могу да разумем зашто се удара намет на те грешне сељаке.

Свима је, господо, вама познат јаук наших произвођача дувана. Ја сам један од оних, који је био заступник у комисијама за откуп дувана, дакле народни повереник, и ја тврдим да се од рата па на овамо, никада није десило да се одузима један килограм дувана и плаћа по два динара, који дуван кошта земљорадника 20 динара кило. Јаук тих произвођача, молбе и докази нас посланика, нису апсолутно ништа помогли, јер надлежни кажу: нема пара. Кад би то, господо, било тако, ја против тога не бих имао ништа, али, господо, када се зна да се у Управи монопола огромне своте, силни милиони, деле на име награда члановима Управног одбора и осталим монополским чиновницима, којима се не укида ништа, којима се ништа не смањује, већ им увек остају исти приходи, а на произвођаче дувана се у-

дара и дуван им се узима у бесцење, а монополски производи: прерађен дуван, со, гас, шећер и т. д. остају и даље на истој цени, онда руку на срце, па мора да се призна да оваква политика не води добру.

Зато ја мислим да је дужност и Краљевске владе и Министра финансија да о том озбиљно поведу рачуна, па да земљорадник за отети му дуван по 2 динара од 1 кг. добије у форми неког додатка накнаду. Па ако и то не може да буде, онда је морална дужност г. Министра финансија, да смањи цене прерађеном дувану, соли, петролеју и осталим артиклима, без којих сељак не може да egzистира.

Господо, има још много партија и позиција, где би се могло нешто смањити односно где би се могли наћи други приходи, али пошто је жеља Краљевске владе и нас да се изгласа буџет овакав какав је што пре, ја хоћу још само да поменем неке ствари, које би требало да се друкчије уреде. То су у првом реду режијске карте на железницама, бесплатне карте и карте у пола цене на железницама. Тиме се државна каса толико штети, да када би се то једанпут укинуло, многи би милиони улетели у државну касу. На крају и право је, кад може да плати железничку карту и сељак и сироти занатлија и трговац, да плате и господа чиновници и железничари, које државе такође плаћа, па када држави треба прихода, онда требамо да будемо сви пријатељи државе и да будемо равноправни у погледу давања прихода држави.

Господо, свима нам је познато да је ова несретна криза захватила све друштвене слојеве у свим државама, па и код нас. Ја као земљорадник морам да вратим добро за добро господи, која се убише кукајући због очајног стања земљорадника, па да кажем, да је очајно стање и трговаца и занатлије, који су у тако тешком положају да им држава а и ми морамо помоћи и то што пре, јер су на ивици пропасти. Силне камате, менице, огромни трошкови и беспослица намећу занатлијама тешку бригу, а нама озбиљну дужност да о том размислимо и да им што пре помогнемо. Молим Краљевску владу да о томе поведе озбиљну бригу. (Један узвик: да се смање плате Министрима.) *Пешић:* Да и Министрима и нама посланицима.

Господо, разматрајући буџет од 10 и по милијарди и оне огромне цифре које се онако великодушно дају на потребе које нису неминовне, ја морам са жаљењем констатовати, да је у нашој земљорадничкој земљи на буџет Министарства пољопривреде односно на унапређење пољске привреде, од које зависи благостање свих нас, најмања сума дата. Наша пољска привреда јесте државно пасторче, па нам зато овако грубо и рђаво и иде.

Живећи међу народом тамо, господо, за ово време од трогодишњег, ванпарламентарног режима,

од 1929 до 1932 год. ја сам имао прилике да се уверим да је онда тај режим „чврсте руке“ поред осталог, водио строго рачуна и о томе, ко држи бесправно ловачко оружје. Код мене има у Срезу расинском, који је велики срез, може бити око 5—6.000 душа, и међу њима је велики број кажњен за бесправно држање и ношење ловачког оружја и оних који нису држали десно, За „држ десно“ кажњавани су по 3 и по 5 дана затвора (аплауз и узвик тако је) и људи ни криви ни дужни лежали су по неколико дана у затвору и то одлични домаћини.

Краљевска влада, односно надлежни органи имали су најбоље намере, да осигурају безбедност на путевима, али они који су имали да извршују ту наредбу, жандарми, они злоупотребљују то своје право и онога грешнога сељака, који је задремао на колима, они су га реферисали, те тако и најбољи домаћин лежи апсу и ако није ни сањао да ће бити у апси (Граја и веселост). Господо, ја сам знао да ће бити смећа, али, збиља, ово је колико смешно, толико је исто и жалосно и дужност је свима нама да озбиљно размислимо о свему томе. То дубоко задире у осећаје оних поштених људи, који треба да леже затвор. Дакле, зато кажем да је дужност и Краљевске владе, односно надлежног Министра и свију нас, да се постарамо, да се те казне затвора опросте.

Ја нећу даље да кажем, али на крају морам да нагласим то, да, иако се са овим предлогом буџета не слажем, у односу на издатке монополске управе, и с погледом на ове пензије, ипак, господо, с обзиром на то што су прилике у земљи веома тешке, што имамо нажалост и унутра у границама наше земље и ван граница наше земље непријатеља, — онда и ја и сви ви имамо свету дужност да гласамо за овај буџет и у начелу и у појединостима (Пљескање).

Господо, у току ове буџетске дискусије некако нарочито г. г. бивши Министри, који су иначе кад су били Министри просто се клели, прекљичали и закљичали да су верни јединству и монархији ит.д., данас причају о неким федерацијама и мени се због тога наметнула једна дужност, да изјавим, у име свију земљорадника србијанских, ако хоћете и мал не свих сељака хрватских, исто тако и словеначких, да сви ми који смо морали проливати крв за стварање ове земље, која је данас и хрватска и словеначка и српска, односно њиховог сељака и који данас држимо на својим плећима ову земљу, сви ми одбацујемо и одбићемо свакога оног, и сматрамо га за непријатеља, ко прича ту не знам о каквим федерацијама, и изјављујем, господо, да ћемо сви сељаци на дати знак, позив онога, који је и Хрват и Словенац и Србин, онога који није ни демократа, ни члан Хрватско-сељачке странке ни радикал, на знак и позив Њ. В. Краља сви ми сељаци као један доћи под Његову заставу и створити једну велику армију за

одбрану своје земље од свију оних непријатеља било с поља било изнутра и за чување ове државе, која нас кошта милион и по жртава. Зато вас позивам, господо, да колико вас има, да сви гласамо за овај буџет, а задржавамо себи право, да онде где буде у питању онај амандман, о повећању порезе сељаку и о плаћању чиновника Управе монопола, да гласам, против. (Одобравање код већине).

Претседник Др. Коста Кумануди: Реч има народни посланик г. Светислав Хођера.

Светислав Хођера: (Узвици: Држ десно! — Веселост. Неки добацују: Само гласно да чујемо!) Говорим ја доста гласно, чућете!

Господо народни посланици, у овој буџетској дискусији ја ћу мало да говорим о финансијском делу, али више желим да се позабавим политичким догађајима из прошле године и политичким питањима, која су тада постављена.

Господа предговорници, готово сви без изузетка, кад су говорили о буџету, они су га сви критиковали. Сви су му нашли дакле замерку, али су већина на крају крајева ипак изјавили, да ће гласати „за“.

Али најтежа критика овог буџета то је критика самог известиоца одборске већине, управо већине Краљевске владе. Јер, господин Гавриловић није нашао ни једну реч да брани овај буџет, него је готово цео свој говор посветио мерама, које треба преузети и шта треба урадити, да у идућој години буџет не буде овако велики. Зар то није најтежа критика за ову Владу, кад њен извештач већине ово каже, јер ово значи, да је ова Влада исто тако могла да то учини у току прошле године и да она то није учинила. (Др. Милан Метикош: Није хтела!)

(Господо, Влада господина Сршкића, која траје већ пуних 9 месеци и која је дошла после тромесечне владе г. Маринковића, она је стално у кризи. Већ што се говорило о неслагању између Министара, о њиховој личној нетрпељивости, о штрајку појединих Министара, Ви се сви добро сећате, да је један г. Министар зато, што му у Загребу није постављен за претседника општине онај човек, кога је он желео, отишао у Загреб демонстративно и остао тамо 21 дан. Знате исто тако за случај другог г. Министра, који није долазио ни у своју канцеларију много дуже времена, ни на једну седницу Министарског савета, ни на једну седницу странке Ј. Р. С. Д., ни на седнице Народне скупштине. (Жагор).

Господо, такав однос трпео се у Влади читавих 9 месеци и због таквог односа дошло је до тога, да се нама подноси буџет 13 марта, како би га ми и Сенат свршили за 17 дана, да говоримо и ноћу и дану, да нам се скраћују речи, само да би се свршило то на време,

Кад се све ово има у виду, онда није ни чудо што Влада господина Сршкића није могла да се подухвати ма и једног од оних виталних проблема, чије решење народ очекује са нестрпљењем и који дубоко задиру у његове материјалне интересе.

Ви знате, да смо пре пуну годину дана донели Закон о Привредном већу. То Привредно веће још није постављено, а данашње економско стање захтевало је, и зато смо тај Закон примили као хитан, да се што пре то Привредно веће постави, да би оно народном Претставништву својим знањем, својим способностима послужило за решавање ове тешке економске кризе. (Коста Алексић: Тај Закон није ни донет, г. Хођера!). Ми смо га донели, господине Алексићу, донела га је и Скупштина и Сенат. (Коста Алексић: Ми га нисмо донели! — Посланици се смеју Алексићу. — Жагор и препирке).

Претседник Др. Коста Кумануди звони: Господо, немојте прекидати говорника!

Светислав Хођера: Ми смо га донели у фебруару месецу прошле године. (Жагор).

Други, господо, Закон о регулисању кредитних односа — као што знате — он је бачен у кош. Пре кратког времена поднет нам је Закон о ликвидацији аграрне реформе, тражено је од нас, да га на врат на нос донесемо. И, господо, да није дошло до невероватних узајамних оптужаба, које су износиле неке мрачне позадине тога Закона, и он би већ био примљен у скупштинском пленуму.

Господо, ако се питамо, зашто се све овако радило, ко је у опште крив за овакав нерад, нећемо никад добити одговор. Има чланова Краљевске владе, који сматрају, да ова Скупштина није способна за рад. Они се нису либили да то често изјаве. Један је г. Министар једном чак Скупштину назвао „конвентом“. Дакле ова Скупштина, која је изгласала сваки законски предлог, који је њој поднет и која је стрпељиво гледала свађе, несугласице у Краљевској влади на срамоту не само нашу него целог народа, та Скупштина није била по вољи Краљевској влади! (Аплауз код опозиције). Међутим, господо, сваки онај, који је пратио рад свих посланика, који се потрудио да се упозна са што више њих и да са њима поразговара о свима актуелним питањима, он је могао да стекне убеђење, да се с овом Скупштином може, и то добро и озбиљно да ради.

Скупштина се први пут састала 7 децембра 1931 године. Још тада, тих првих дана, јасно се оцртава воља и жеља свих народних посланика, саврло малим изузетком, да се пође новим путем и новим правцем. Ја овде смело тврдим да првих дана, када смо се састали није било ни 10% народних посланика од укупног броја од 305 народних посланика, који су мислили, да се врате у старе странке и који су старе странке прижељкивали. (Мих. Крстић: А данас?) То ти најбоље знаш.

Кажем, готово сви посланици, без изузетка очекивали су да се почне са стварањем новог политичког курса и стварањем нове политичке странке, и тежили су, да се то прво догоди овде, па да онда употребе сву снагу код својих пријатеља у срезу да и њих задобију за тај нови правац. И, господо, ништа није било лакше, него да се то учини овде. У овој Скупштини од 305 народних посланика, било их је 97 старих ранијих посланика, а 208 народних посланика сада су потпуно нови. И да су то и такво стање употребили као што треба, оно би дало фактично оне резултате, које је од нас очекивао народ исто тако и Њ. В. Краљ. Требало је само имати мало воље и енергије и ми не бисмо данас дошли у овако једно политичко стање, у коме смо сада. Нова странка била је и остаје насупрот хлеба за остварење 6-јануарског програма и спровођење југословенске идеје као и гарантовање државне целине и народног јединства.

Господо, сваки онај који је пратио историју србијанског дела нашега народа и који је пажљиво пратио послератне догађаје, могао је да констатује да је често било наглих политичких промена као што је била политичка промена 6. јануара. Али онај, који се и мало бавио тим променама и студирао их, могао је да констатује да су те промене успеваале само тамо, где су оне биле прихваћене од јаким политичких организација, и где су се стварали апостоли новог политичког правца и где се успело да се тај нови правац унесе у народну душу и са њом сроди. А онамо где тај нови политички правац није прихваћен од политичких организација, ту је већ унапред нови покрет осуђен на потпуну пропаст. Ми имамо у вашој бив. Краљевини Србији овакав догађај: Др. Владан Ђорђевић је дошао на владу 1897. године и владао јуне три године. 17. новембра 1898. године донет је закон којим се укидају све политичке странке, а тада су постојале радикална, либерална и напредњачка странка. Странке су укинуте из разлога, што се сматра да у народ уопште не треба уносити тај нови политички живот и странчарство, те је и Влада Др. Владана Ђорђевића желела да управља без странке. Међутим је постојао парламент. Била је највећа грешка, што се није старало да се створи нова странка. Кад су наишле економске и политичке тешкоће, морали су да се обрате баш на ове људе на које нису мислили и које нису желели.

Тада није била, господо, пожељна влада радикала, али на крају крајева, морали су да се обрате баш на те радикале, те да извуку земљу из шкрипца, у који су упали. Тај пример, господо, треба да нас поучи, и ми, ако не створимо једну јаку организацију, која ће да понесе овај нови програм, ми ћемо доћи у опасност, да неће бити другог излаза, него да се позову баш они на владу, које ми осуђујемо

— да дођу федералисти. (Одобравање и плескање опозиције).

Имате, господо, доста примера у послератној историји европских народа. Фашизам је дошао у Италију, и тамо је данас остао пуних 10 година, и остаће вероватно још за дуго. Зашто? Зато што га носи једна странка. То исто, господо, видимо и у Русији. Тамо онај покрет такође носи једна странка, која влада већ пуних 16 година. Тако исто сад је дошла на ред и Немачка, која се служи истим методама, као фашизам и комунизам, и вероватно је да ће и она тамо остати дуже времена. Ја сам, господо, далеко од тога, да браним режиме, који су заведени у тим земљама, јер тамо је заведена диктатура једне странке, која је себе идентификовала са државом. Ја сам сигуран да код нас тако што данас нико не жели, нити може да спроведе.

Имате сличне примере и у Мађарској и у Турској. И ту су прихваћени нови покрети од једне странке, која те покрете држи. Имали сте и контра примере, као нпр. у Шпанији, где је влада Примо де Ривера владала пуних 5 година, али без странке. И онога момента, кад је тамо тај режим пао, настао је у тој земљи један велики хаос, који сви знате како се свршио.

У садашњем свету, господо, не може се замислити дуготрајна диктатура једне личности. Ви знате, и код нас, кад је било заведено безуставно стање, од 6. јануара, да су првих дана пале изјаве, да је то само једна прелазна мера која је неопходна. Тај период трајао је три године, а могао је да траје још годину две дана више, али и он се на крају крајева морао да заврши, и да се пређе на парламентарни систем. Тог момента кад је створен парламент требало је одмах прићи организовању нове странке.

Као што сам поменуо, кад смо дошли у ову Скупштину, ми смо осећали потребу међусобног споразума, потребу међусобне организације, која треба да је основ оној великој, народној југословенској странци, која би на своја моћна плећа узела спровођење југословенске политике, без компромиса, без икаквог мешања са старим, без освртања на оно што је било.

Све оно што се дешавало у ранијем партиском животу, могло нам је само служити за науку, да онако не треба у будуће радити. Да треба онемогућити да се вратимо не само старим странкама већ и старим страначким навикама и старим страначким методама. Ми смо чврсто веровали, у тим моментима да су сви они сарадници на шестојануарском програму, а првенствено данашњи Председник владе, који се у тим данима највише истицао, као и његови другови, ми смо се надали, да су се оним трогодишњим, ванпартиским радом потпуно очистили од старих партиских навика, да су дефинитивно на-

пустили своје раније партиско обележје, и ми смо њих предвиђали, да они стварно треба да буду вође овом новом покрету. Нажалост, нисмо морали дуго да чекамо, и да са разлогом посумњамо већ првих дана, у њихову безрезервну приврженост новој струји. Ви се сећате, да је одмах у почетку, бирање клубског одбора извршено на старој партиској основи. Када су се таким раду чинили приговори, дата је аргументација, да не сме да се чине нагли скокови, него треба да се иде постепено. После тога дошло је стварање странке, и тој странци дато је име Ј. Р. С. Д., југословенско-радикална сељачка демократија.

Ми смо и то, господе, примили гунђајући изјављујући своје незадовољство, али смо увек веровали искуству наших старијих другова и веровали смо да је то добро, али ја мислим да више нема ни једног посланика овде, који не сматра да је баш то име, које нам највише кочи рад. Одмах после тих, господе, првих договора, они који су били вреднији, они који су енергичнији отишли су у своје срезове, па су почели да организују странку. Други су, напротив, очекивали шта ће прво ти наши Богомдани вођи да учине. (Жагор.)

Господе, док је један део посланика свесрдно радио, дотле други део посланика није хтео да ради ништа, очекујући увек наређења од својих шефова који су некимма говорили да причекају а некимма отворено говорили да не треба да раде ништа. Створен је један неспоразум одмах у почетку стварања те политичке странке. Видећи овакву неодреденост, видећи да се ради на томе да се нова странка не оснује, један део народних посланика састао се другарски код „Бристола“. Тамо су се водили... (Граја и упадице.)

Састајали су се тамо и другарски претресали сва питања која су у вези са организацијом странке. На те састанке могао је да дође свако ко год је хтео. (Емилијан Грбић: Само позвани!) То није истина, да сте се интересовали могли сте и ви доћи. Чудновато је да то нисте знали кад је тамо било окупљено 170 посланика (Граја). Тема тих разговора била је увек: Југословенство, братство и равноправност између три племена нашега народа. Тамо је усвојено било да се уопште не говори о личним питањима. Шта више усвојили смо и то да се не говори о економским питањима: ми смо искључиво говорили о политичким питањима. Желели смо прво да се што боље упознамо, желели смо да се политички сродимо, да се сјединимо и да тако створимо једну основу за заједнички рад, заснован на међусобном поверењу. Поверење је требало прво створити, поверење нам је увек недостајало, и то је био један од повода свима доцнијим несугласицама, свађи и размислажењу. Задобити поверење једних према другима то је значило унапред са 50% реши

ти сва она питања која се данас постављају између нас. (Гласови: Тако јел) Наши другарски састанци приближили су нас, постали смо поверљиви један према другоме, почели смо да гледамо на главне наше проблеме истим очима и међу нама се створило једно исто политичко вјерују: Југословенство, братство и равноправност. Многи од наших другова који су се дуго устручавали да тамо дођу, када би дошли, нису нас више напуштали.

Када је свршен овај први период међусобног упознавања почели смо друго: ишли смо заједнички у народ. Први наш збор био је 15 фебруара прошле године у Лебанима, по зими са 15 степени испод нуле. Од тога времена почињу зборови које смо држали скоро у свима крајевима наше земље. На тим зборовима нису била заступљена само сва три наша племена; на тим зборовима биле су заступљене све бановине; на тим зборовима никада није било мње од 15 до 20 и 30, па и 45 посланика. Ја вас питам, господе, да ли је икада било у политичком животу нашем толико посланика на некоме збору? Сама наша појава у тако великом броју на зборовима у разним крајевима наше земље уливала је поверење народу у који смо дошли. Из нас је избијала вера, избијало је одушевење, избијало је југословенство.

Наш друг, кога смо изгубили, наш Барле није се женирао да са друговима Хрватима и Словенцима дође чак у Скопље, дође у Пирот, да оде у Охрид да оде у Стругу, да свуда проговори по неколико речи. Преко 40 посланика прошло је преко Метохије и целе Далмације до Сушака и у свима местима држали су се зборови.

А шта имате, господе, данас, шта имате после те године? Имате један неспоразум неред, имате хаос. Дакле, господе, пре годину дана ми смо били једна бујица који смо све носили собом, ми смо освојили позиције свуда док сада имате потпуно једно апатично стање, једно жалосно стање које влада у целој земљи. Онда, господе, кад је југословенски барјак био у рукама бристолоца онда се није смео појавити ни један пункташ, онда није било ових пунктација. Али, нажалост, у то време чули смо само два говора, који су бацили црну тачку. То је онај говор у Нишу а други у Скопљу. И обојици, који су на тим зборовима говорили, бристолска акција није била по вољи. Бристолска акција, акција југословенства, акција нове политике, нових поштених метода била је противна свима оним познатим старо-партиским подметањима, интригама и подвалама. Она није конвенирала људима старог кова и старог политичког заната. У њој су они видели опасност за свој лични престиж, за своје положаје за које се још грчевито држе и нису презали да тој акцији, тој заједници чисто другарској, чисто идејној подмећу све оно што они мисле и што они раде у својим заједницама. Отпоче

ла је једна бесомучна кампања противу рада бристолца на организовању странке. О свима овим зборовима и о свему ономе што смо на њима говорили готово вишта није писачо у јавности; било је забрањено писати о њима и ако се нешто јављало, онда је то донешено само у неколико стубаца. Желело се да се уопште не чује да се ради на организовању те нове странке. После тога, господо, наишле су оне конференције између народних посланика и Краљевске владе. На тим конференцијама, које су специјално познате по томе што на њих демонстративно није долазио г. Божа Максимовић, г. Претседник владе је користећи се својим ауторитетом Претседника и разним обећањима успео да наше другове принуди после дугих преговора и разговора да пристану на једно претседништво странке овакво какво је сад. Самим овим актом свршена је и бристолска акција али је, господо, сарањена и сама странка ЈРСД.

После те конференције, на којој је силом дато вођство оним људима који странку нису хтели, у Народној скупштини дошло је до подвајања по старим партијским основама. Понова су се почели груписати неки народни посланици старих партија. Господо, оваквим радом створено је понова оно неповерење између наша три племена које је било и пре 6 јануара. Политичка ситуација, о којој не сме да се говори ни да се пише, постајала је све гора, све замршенија. Противници данашњег политичког стања, дигли су главу и са њима и сви анационални елементи, у народ се шире најфантастичније ствари. Протурају се летци, штампају се пунктације, врше се потајне организације федералиста, комуниста, републиканаца и других. Оваквом једном рушилачком раду не ставља се никакав отпор. Једина одбрана новог политичког правца је власт, нов политички режим брани једино полиција. Осталима, који су се своједобно добровољно стављали на расположење да живом и писаном речи бране нов политички по-редак, убијена је свака воља. Уместо, да у оној огромној већини народа, која је једнодушно поздравила 6 јануар, уместо да се у тој огромној маси регрутују читави редови и организују како би увек одржавали на висини оно народно расположење за нову политику, потајно се је радило противу свих оних, који такву политику одобравају. Прво се је у скупштинским редовима створила збуњеност. Посланици су осећали да нешто није у реду, да има неких сасвим других намера, него ли оних званично и са великом помпом наговештених са ових трибина. Видело се, да су сви они ватрени говори приликом адресне дебате било погрешни. Чланови Владе, који су себе сматрали да су у Парламенту најјачи, јер су умели да својим пријатељима израде у своје време потребан пристанак, а да другима опет тај, пристанак ускрате, ти чланови Владе најпозванији да

раде за нов правац и нову политику, они нису ни једном приликом јавно изјавили да напуштају своје старе странке и да прилазе свесрдно новом покрету. Све што су урадили у томе правцу, то је било увек под притиском и због тражења већине посланика, јер су се бојали да не остану усамљени. Полако се губило веровање у могућност остварења нових линија. То је оно, што су желели и што су постигли ти чланови Владе и чланови Претседништва Ј. Р. С. Д. Посланици су постали апатични и то апатично своје расположење пренели су и у народ. Апатија је данас општа црта духовног стања готово целог народа.

А ко је, господо, крив што је до овога дошло? Ко је одговоран за овако тежак унутрашњи живот Југославије? За све то крива је ова данашња Влада. Њен је највећи грех, што је убила вољу свима родољубима, што је створила овако жалосно апатично стање у целој земљи. Истина је, да су економске тешкоће превелике, истина је, да и те економске недаће имају реперкусију и на политички део народа, али, све то не оправдава овакво народно расположење. Економске су недаће много веће и у Енглеској и у Америци, да не цитирам суседне земље, али је код њих политичко стање несразмерно боље и здравије.

Господо, да вам баш докажем да је ова Краљевска влада, као и Влада г. Др. Маринковића, која је стварно једна иста, само су промењене личности претседника, (крива за овакво политичко стање, ја ћу да вам споменем овде мој разговор, који сам имао са г. Николом Преком (Чује се: Чујмо!) после онога мога говора у дискусији о закону о општинама.

Ви се сећате, да сам ја тада говорио о збору у Нишу, на коме г. Воја Маринковић ставио онако одређено питање, да треба народ једанпут да се изјасни да ли је за федералистичко или унитаристичко уређење? После тога мога говора, говорио сам са г. Преком који је овде прочитао своју изјаву и господин Прека ми је дословно казао ово: Ви сте тачно изнели чињенице само нисте споменули још једно да г. Воја Маринковић није говорио о томе питању само у Нишу већ је говорио и овде у Главном одбору. Да је ту на седници Глав. одбора изнео неке нове принципе који се потпуно разликују од принципа установљених 6 јануаром и Уставом 3 септембра и да је ту такође поставио то питање да се треба једанпут одлучити, да ли хоћемо федерализам или унитаристичко уређење државе. Г. Прека ми је казао још и ово: да до Владе г. Воје Маринковића он је то питање сматрао решеним. Он то питање није ни помишљао да потрже, али после оваквих изјава г. Воје Маринковића, које су такође биле један од узрока његове, као и оставке г. Шибеника, излажењу из Маринковићевог кабинета, кад су пале овакве изјаве, они су морали да узму овакав став

какав су заузели (Гласови: Промена курса) Промена курса, зато што га је променила Краљевска влада. Ево г. Преке, па га питајте. Још један пример, да су господа, која су се овде изразила за скретање са онога политичкога правца, на коме смо сви заједнички ишли, да су много раније били нашег мишљења, то је баш онај први програм хрватске пучке странке. Овај је програм штампан 1905 год. Потписници на овоме програму су Анте Радић, који је, како сам чуо, и саставио овај програм, па онда Стјепан Радић, Ивзи Гмајнер, Томо Јалжабетић и др. Бењамин Шуперина, сенатор и потписник оне декларације. А да вам прочитам, шта каже тај програм. Да ли он сматра да су Срби и Хрвати два народа, или један. Ево, шта се овде доноси под насловом „Шта хоће хрватска пучка странка“. Па онда II део о народној политици, у тач. 2 каже се ово: Хрвати и Срби један су народ, па се већ зато морају споразумети и у политичком раду, нарочито онде где живе заједно. Тач. 3 Словенци и Хрвати једни су другима тако близу, те су заправо и они с Хрватима један народ, који има сложено радити за заједничку будућност“. То се је 1905 тако говорило.

Тачка 4 гласи: Сви су Јужни Словени . . . . . (Коста Алексић упада у реч).

Претседник др. Коста Кумануди: Господине посланиче, немојте упадати говорнику у реч, а вас господине Хођера, молим да наставите свој говор.

Светислав Хођера: (наставља) Молим вас Господине Претседниче, опомените г. посланика да ме не прекида.

Претседник др. Коста Кумануди: Ја сам већ опоменуо г. посланика, а сада опомињем и вас да наставите свој говор и не полемишете са господом

Светислав Хођера: (наставља) Сви су Јужни словени једна народна . . . (Посланик Коста Алексић поново упада у реч).

Претседник др. Коста Кумануди: Господине посланиче, опомињем вас да не упадате говорнику у реч и не прекидате га.

Светислав Хођера: (наставља) Дакле, тачка 4 гласи: Сви су Јужни словени једна народна и господарствена целина, те ми Хрвати држимо Србију, Црну Гору и Бугарску својим народним државама! Ето, тај програм је потписао г. Шуперина пре 28 година, а сад тврди да смо ми Срби, Хрвати и Словенци три народа.

Господо, овде се је доста говорило о непријатељском држању наших суседа. Одбрана наших граница у сигурним је рукама. Али на нама, народним посланицима, као на политичарима, није само да изгласавамо потребне буџете нашој земљи. Ми имамо још један много већи задатак. Ми смо дужни, да сваки наш држављанин који буде позван на границу, оде тамо потпуно национално здрав. Ми смо дужни

да отаџбини дамо браниоце, који ће бити сви од реда високо свесни своје свете дужности, да бране своју рођену земљу, своју отаџбину. Да није било те свести о националној дужности и о националном поносу код сваког сељака и грађанина у предатној Србији, да у њој читаве генерације нису само у том духу васпитаване, српска војска не би могла да учини оне надчовечанске напоре у одбрани своје рођене груди, њени војници не би постали легендарни јунаци који су гладни, голи и боси и готово без оружја одбранили своју отаџбину од много надмоћнијих непријатеља. Поред свега савршенства данашњег оружја, још увек важе и важиће вечито речи: „Не бије бој свјетло оружје, већ бој бије срце у јунака“.

Подизање национализма, подизање духа код наше омладине, код нашег народа, није никад била брига ове Краљевске владе. Иако смо економски посрнули, ми не смемо клонути духом, ми не смемо клонути вером, ми не смемо ни за длаку смањити љубав према својој земљи.

Данашње стање у земљи горе је него што је било пре 6 јануара. Наше бивше политичке странке, све без реда, поред свих мана, имале су једну заједничку црту, биле су националне. Сад, господо, немате никаквих политичких организација. Ј. Р. С. Д. је само на папиру. То је странка без душе и без потребног одушевљења. Иако се, као што је рекао мој друг г. Метикош, потпуно не препороди, или ако се не створи друга, која ће на себе примити нов политички правац, онда се излажемо великој опасности да дође оно што ми, бар већина овде не желимо, да дође моменат, а изгледа ми да се баш на томе и ради да тај моменат и дође — да дође моменат — када једини излаз из ситуације буде поверавање власти онима, које ми сад осуђујемо, поверавање власти федералистима, што би по мом мишљењу у овим моментима била највећа опасност за југословенство.

Пошто ова влада води ка тој опасности, гласају против њеног буџета. (Бурно одобравање на левици и узвици: Живео!)

Претседник др. Коста Кумануди: Има реч народни посланик г. Милан Живановић.

Милан Живановић: Господо народни посланици, пред нама је предлог државног буџета за 1933/34 годину, који износи 10.438.326.579 — динара. Он је мањи од данашњег за 884.873.421 динара. Уштеда је учињена, али по мом мишљењу могло се још уштедети и имало је нашта. Штедња мора да потекне из ове Куће, прво од г.г. министара. Њихове плате нису велике. Претседнику владе плата је 10.000 месечно а осталим министрима по 8.000 динара месечно. Само додаток на аутомобиле, који износи годишње 86.631 динар треба смањити на 50%. Затим треба смањити број министарстава, треба

укинути Министарство грађевина, чија је надлежност прешла на бановине, а отворити одељак при Министарству саобраћаја. Тако исто треба укинути Министарство за физичко васпитање а отворити одељак при Министарству просвете. Укинути и звања министара без портфеља.

Ми смо, господо, земљорадничка земља и за нас је велики луксуз, постављати министре без портфеља а нема се ни потребе. Ако треба све наше прваке у држави да наградимо министарским звањем и платама, онда нам треба један буџет од 15 милијарди динара. Али то наш сељачки народ не може да плати, јер су његови производи пали толико, да једва издржава и ове терете.

После свога долази ред на нас народне посланике. Ми, драги другови, треба да се сами одрекнемо специјалног додатка од 1.500 динара месечно, јер смо са Сенатом оптеретили буџет скоро са 7.000.000. Овај нас је додаток, дозволићете код бирача мало и компромитовао.

Скромна дневница, коју имамо, од 200 динара довољна је с обзиром на данашње прилике, ово су више почасна места од народа и ми смо овде дошли, да интересе државе и народа чувамо што је могуће савесније па да посао за који смо дошли свршимо што пре и идемо кућама да гледамо и справљамо своје послове. Нисам дамагог и немам потребе да то будем, али сам зато да наш буџет буде што мањите да народ буде што мање оптерећен дажбинама.

Држава је, браћо, наша задружна кућа, коју сви треба да чувамо и у којој сви подједнако треба да привређујемо, нађе ли се само један расипник нећемо ништа моћи учинити.

Наша је задружна кућа преоптерећена и ако јој још само један цреп додамо бојим се да се не сруши. Она и овај терет који данас носи једва држи.

Ради штедње треба укинути и Врховног инспектора а тако исто и све окружне инспекторе. Сва су ова звања, као што рекох, велики луксуз за нашу сељачку земљу.

Краљевска влада треба да престане са производствима и унапређењима чиновника, зар се не види, да се и ово једва издржава и плаћа, ваљда се нећете терати дотле те да дођемо у положај да не можемо исплаћивати чиновнике на време. Мислим, да је боље да наши чиновници мало застану са унапређењима и производствима и да на време примају заслужене принадлежности него да једнога дана немогаднемо исплаћивати.

Ми, господо, стално оптерећујемо наш народ чим осетимо празне касе. За поћ се створе закони за који се тражи хитност од Народне скупштине па се онда натовари народу државна такса на млеварину, па трошарина на струју, на шећер, па алкохол итд. па онда пореза на пословни промет од 1 на 2%, па на зграде од 3 на 6%, а на нове зграде

12%, па повећавање разних такса итд. итд. Нико се не пита: па докле се мисли да иде са овим оптерећењима и наметима. Стање у народу све је теже, како у вароши код трговаца, занатлија и индустријалаца тако исто и код земљорадника, па у место да се ти намети смањују, они се товаре. Приходи наших грађана сведени су за 70% мање а пореза се и остале дажбине државне и самоуправне стално товаре.

Која је вајда од тога, што се доноси закон о заштити земљорадника према приватним повериоцима и банкама када сељаку држава наплаћује порезу на земљарину и обрачунава дупли принос, на пример пшеницу по 250 динара 100 кг. те му је пореза увек иста а пшеницу продаје у пола вредности која се обрачунава.

Са политиком оптерећења треба престати и да се замени политиком растерећења грађана, а то ће се постићи само уштедама на све стране. Ми у држави имамо 227.516 чиновника и то државних 185.731 а бановинских 41.785. На све ове службенике издаје се годишње 5 милијарде динара. Према броју становника наше државе сваки 61 грађанин је или државни или бановински чиновник, а то је много, господо.

Пензионера имамо 58.142 лица за које је кредит предвиђен новим буџетом 813.738.423 дин. Инвалида имамо 70.713 лица за које је кредит предвиђен 69 милијона динара.

Види се, господо, да ми издајемо на плате, пензије и инвалидске потпоре на близу 6 милијарди динара годишње.

Господо, Народна скупштина мора да се позабави и ревизијом чиновничких пензија, јер би се ту нашла велика уштеда. Има људи који су измајсторисали године службе па постали пензионери, има и партијских пензионера, који су били приватни чиновници па провели 2—3 године у државној служби, и на неки начин стекли право на пензију. Оваква неколико случаја имам ја из свог места, па верујем да оваквих има много, које народ носи на своју грбачу. Млађе људе, пензионисане, који су способни за рад треба вратити у службу, а не постављати нове, и не пензионисати чиновника донде, докле год је способан за рад. Ову политику свака влада треба да води.

Као непотребне треба укинути све пољопривредне референте по срезовима као и све среске расаднике, које треба предати општинама, те да оне њима управљају, јер овако бановина и држава имају огромне расходе око одржавања и плата чиновника. Ове расаднике уступати општинама с тим, да оне то за неколико година бановини по процени исплате.

Господо, сазнао сам, да држава у привилегованом друштву за извоз још плаћа директоре и чиновнике, и да није повукла уложени капитал, који

тамо има. Зар нам није доста, што је држава изгубила пола милијарде динара на трговини пшеницом. Молим надлежног господина Министра, да се држава повуче из тога друштва и повуче капитал који је уложила, а оставити акционарима тога друштва, нека они сами тргују како знају. Није потребно, да држава интервенише и тргује са кукурузом. Оставити трговину трговцима и извозницима па нека налазе пијаце и тргују како год знају.

Поред државног буџета ми имамо и бановинске буџете, који укупно износе 907.300.000 динара. Па затим имамо и општинске буџете, који износе две и по милијарде динара. Све ово један грађанин у доба кризе и незапослености мора да плаћа.

Напред сам навес, где треба штедети и тражити уштеде. Нисам знао, да се штеди овде где треба да смо издашнији, и, пр. код буџета Министарства просвете, где се штеди на основну наставу 17,834.442.— дин. По мом мишљењу овде се погрешило. Да је среће, да у сваком селу имамо основну школу, и учимо народ писмености, ми ту штедим, и то не малу суму већ осетну за основну наставу. Ако је требало уштеде, пре је могло да се штеди на високе школе и остале заводе, а никако на основну наставу. Молим Краљевску владу да буџет апсолутно исправи у корист основне наставе.

Код Министарства саобраћаја, а код кредита за Јадранску пругу и тунел Сараново за одржавање, предвиђено буџетом свега 1,300.000.— дин. за исплату експропријације за пругу. Ово је тако незнатан кредит да слободно могу да кажем, да је то дозволите, срамота. На Јадранску пругу гледа Шумадија као на нешто најдрагоценије, јер треба да прође кроз најплодније и најлепше крајеве њене. Шумадија је заслужила и с правом тражи од Краљевске владе и Народне скупштине, да се рад на изградњи ове пруге убрза и да се веже најкраћим путем са главном железничком пругом код Марковца, те да овај део пруге буде активан и помогне изградњи осталог дела. Држава нема рачуна, да јој оволики капитал, уложен у израду тунела и пута, остане мртав и без икакве ренте, и да народ Шумадије гледа у недовршене тунеле, те да губи веру у данашњи режим и државу. Кроз места где треба да прође ова пруга до сада није било ни честитог пута, и она ту пругу жељно очекује. У неким крајевима наше Отаџбине подижу се и дупле пруге. А кроз Шумадију још нема ни једне. Топола, Вишевац и Рача, где је и Карађорђево Дом заслужили су и с правом захтевају, да се ова пруга што пре заврши и пусти у саобраћај. Шумадинци из дела Карађорђевог краја овластили су ме као свог претставника, да протестујем код Краљевске владе и Народне скупштине због обуставе рада на овој прузи, на коју је до сада више милиона утрошено. Буџетом се предвиђа за изградњу неких споредних

пруга мање важних 116,500.000.— дин. Када се има новаца за ове пруге, мора да се има за Јадранску пругу. Шумадија мирно сноси све државне терете, не гуња и не протестује и кад има право. Она је свугде прва, кад то Отаџбина захтева, а о Шумадији се најмање води рачуна и о њеним потребама, а то је вљда само зато, што она ћути и мирно посматра, али и нашем ћутању и стрпљењу дошао је крај, више се не може. Прођите данас кроз Шумадију и њена лепа села, да видите путеве непроходне у свако доба године, па ћете се уверити да таквих нигде у држави нема. Од ослобођења је 14 година, ни једна кола песака нису до данас стоварена на многим путевима. Док се на неким местима путеви асфалтирају, ми се у блату давимо и ревносно и послушно све плаћамо. Да ли је то право, господо?

Синови смо Југославије и с правом тражимо, да се на део Карађорђевог краја обрати већа пажња но до сада, и да се Јадранска пруга одмах узме у рад и веже најкраћим путем преко Раче код Марковца са главном пругом. То захтевају интереси државе, а не само крајева, кроз које она треба да прође. (Александар Додић: А о задужењу сељака ништа?, Хоћу, хоћу и о томе.

Господо, нов буџет предвиђа приход Управе Држ. Монопола од 1,606.730.500.— дин., дакле мање од данашњег за 204,314.231.— динара. Осетан мањак за државну касу. За дуванске прерађевине предвиђен је приход по буџету, а по одбитку провизије продајцима 1.477 милиона динара. (Алекс. Додић: Кажу нешто о сељачким дуговима!) Казаћу ти сељаче, ти никоме не плашаш! Господо посланици, овај приход од дуванских прерађевина подбациће ове године још више зато, што је кријумчарење толико развијено, да је оно многим постало занимање. Не кријумчари се више дуван на торбе и кофере, већ аутомобилима и колима. То је стварна чињеница која је за жаљење. Контролне власти су лабаве и слабе, више гледају канцеларијски посао но спољни и хватање кријумчара. Стекао сам убеђење, да се слабо и труде. Ако се ко баш и ухвати од кријумчара или казни, нађе се пут и начин да се та казна изигра и поништи. Власти су криве, па и ми овде, јер доносимо законе и праштамо разне кривце монополске, трошаринске, горосече и т. д. Народ осетио слабу страну, па се и не плаши. Ово праштање кривица и ослобођавање од порезе обвезника неуредних платиша, прве године се свети, јер се тешко пореза прикупља. Сваки је казао да не платим јер ако се задржи коју годину на дугу поклонити се и одписати. Ово је све донела демагогија са којом треба престати, јер ће се доцније више светити. Овом кријумчарењу помажу и високе цене дувава. Код нас чиновништво већином пуши дуван

Саву, јер нема рачуна да плаћа и пуши скупљи. Народни дуван треба да је јевтинији, а не три динара паклић. Држава ће спречити кријумчарење и повећати приходе монопола само тако, ако створи неку врсту народног дувана, који не треба да је скупљи од једног динара паклић и папир за пола динара, да народ не пуши дуван завијен у хартији од новина. Корисније је дати дуван јевтиније него да се он спаљује као што се то ове године радило.

Приход од соли предвиђен је овим буџетом 215 милиона 600 хиљада динара и он ће бити остварен. И овде држава треба да смањи цену. Со је скупа и задржала цену исту која је била као и када је наш народ продавао три пута скупље своје производе. Сељак, главни потрошач соли, коме је она потребна за сир и стоку треба да му се омогући да може да је купи. Треба знати, да повећање цена смањује потрошњу а са њоме и приходе. Враћају се они који мисле да повећањем цена повећавају приходе, већ обратну. Со не треба да је скупља од 1.50 динара кгр. ако се мисли на приходе и већу потрошњу.

Приход од петролеума — таксе монополске предвиђено је 120 милиона 300 хиљада динара на чист петролеум и на денатурисан. На чист петролеум држава наплаћује таксу 4. дин. по кгр. а на денатурисан 0,10 дин. по кгр.

Господо, чист петролеум је код нас скуп и није чудо што наш народ кука на цену гаса. Ми имамо електрично осветљење по градовима, а сељаку се пуши гас и чкиљи лампа целе ноћи, јер штеди скупу гас. Много је да држава на килограм чистог петролеума за таксу узима 4 динара, треба смањити на 2 динара, а оптеретити денатурисан петролеум са нешто више.

Да пређем сад на приходе жижица. Право продаје уступљено је страном друштву, јер је узет монополски зајам. Предвиђа се монополска такса да ће се остварити 100 милиона динара за ову буџетску годину. Овде држава наплаћује таксу на свако дрвце по 11 пара, или на кутију од 60 шибица 66 пара динарских, а 34 паре добија ово страно друштво од сваке кутије те на тај начин наплаћује дат зајам и камату.

Господо, нека ми буде допуштено да кажем, да се монополска такса на жижице зеленашки наплаћује. Како год хоћете узимате, па је ова народна потреба претерано скупа с обзиром на прилике његове. Кутија палидрвца никако не треба да је скупља од пола динара, а то је десет пута скупља од предратне цене.

Доносимо закон по коме новчани заводи земљораднику не смеју наплаћивати већу камату од 8% годишње данас, а то је 4% годишње јевтиније од предратне камате, а држава кад наплаћује монополску таксу на жижице 20 пута скупљу од предрат-

не, ми ревностно ћутимо и помажемо је. Велика је ово несразмера и неправда; не можемо ми народ с једне стране да задовољимо, да би му с друге стране могли узети. Неће народ осетити благостање све донде, док му свакидашње његове потребе не буду јефтиније, те да иду у сразмери упоредо са ценама његових производа. Со, гас, дуван и жижице морају бити јефтинији. У интересу је и саме државе, јер ће тиме повећати монополске приходе.

Приход од цигар-папира предвиђа се по буџету 94,500.000 динара. Овај се приход такође неће остварити, ако се не смањи цена цигар-папиру последње врсте. Ја сам напред напоменуо, да народ завија дуван у хартију од новина па пуши. Ова хартија убија и сам укус дувану, али шта да ради народ, кад је папир скуп. Видео сам својим очима, да пушачи у радњи купују танак папир на табакеру па га онда секу и удешавају за цигар папир. Народ се довија да штагод штеди. Треба створити народу цигар папир за пола динара књижицу па ће се одмах осетити већа потрошња. Дозволиће те, да је књишка папира скупа данас један динар 50 листића.

Приходи од разних државних привредних предузећа овим буџетом предвиђени су 3.448.229.669.— динара. У струку Министра финансија спадају државно имање Беље и Тополовац, као и фабрика шећера на Чукарици, показани су приходи за идућу буџетску годину 16.748.489.— динара или мање од данашњег буџета за 4.877.701.— дин. Када би ова предузећа водила књиге на трговачки рачун и билансирани, онда би ми тек видели да ова предузећа немају никакве приходе. Ова су бирократска предузећа које апсолутно мора да су у дефициту па како год хоћете. Најбоље би било, ако је икако могуће да се она продаду, пошто Господин Министар има за то и овлашћење.

Код Министарства саобраћаја појављује се мањак за 172,024.494.— динара. Никако чудо, што се код овог ресора појављује овај мањак. Узмите само железнице. Кад год сам путовао првом или другом класом ретко да видим, да је ко платио целу карту, колико год нас је сви показујемо легитимације и голастице. На овакав начин железница мора да подбаци са приходима. Држим да би мање требало давати бесилатне карте и повластице за вожњу, па мако то био.

Исти је такав случај и за превоз хране. Прошле године давале су се улутнице за пасиве крајеве, па су негде и злоупотребљене, искористе се за трговачку сврху. Треба просто изобичајити давање улутница за бесплатан превоз ако мислимо да нам железнице буду активне. Поште, телеграф и телефон давали су добре приходе држави, ове ће године подбацити осетно, како је и предвиђено буџетом 62,360.072 динара само зато, што су привредне прилике незгодне и што

је сва трговина у опадању и застоју, иначе овај ре-сор даје најбоље резултате. Доста је допринело и повећање поштанских и телеграфских такса. Ако би никако било могуће треба смањити ову таксу бар на писма и поштанске карте за унутрашњу преписку. Верујем, да би се на тај начин повећали приходи поште.

Господо, никад се ваљда теже није прикупљала пореза него ове године. То је дошло нешто што народ није имао, а више отуда што су противници данашњег режима агитовали у народу да се пореза не плаћа. Власти би требале на оваке безобзирне људе, који не бирају средства, да обрате већу пажњу и да их строго кажњавају.

Законом су предвиђени и егзекутори, те су они при свакој пореској управи постављени. Они иду из села у село и врше наплате. Ови се егзекутори плаћају из егзекутивних трошкова, који се наплаћују од сваког пореског обвезника. Ови су трошкови предвиђени велики, јер се од обвезника наплаћују, кад год донесе порезу да плати, односно три пута. Има сиротих обвезника, који плаћају по 300—400 динара годишње порезе. Такав слаб обвезник никада не може порезу сву од једанпут да плати, или два пута, већ доноси по 100 динара отплате и увек му се за егзекутивне трошкове наплаћује по 10 динара а 90 динара урачуна у отплату порезе. Дакле, у колико оброка донесе толико му се пута узима по 10 динара егзекутивних трошкова.

Господо, ја мислим да је ово претерано. Разумем, да се једанпут наплати пореском обвезнику 10 динара за егзекутивне трошкове иако му се не врши наплата, али никако онолико пута колико се данас узима. Молим меродавне да ово апсолутно исправе и ослободе народ од претераних трошкова.

Трговци се немилосрдно оптерећују порезом, не обазире се пореске власти на то, што су послови за 70% подбацили, њихово је да га опорезу и наплате па макар и егзекутивним путем само да се убере што више и да би на тај начин били од претпостављених похваљени и награђени класом.

Порески одбор одређен из редова грађана који то закажу треба да учествују у разрезивању порезе и процењује капитал и зараду обвезника ништа не вреди као и да не учествује, јер одлуке његове не узимају се у обзир зато, што се на свако решење одвоји мишљење пореских чиновника, а државни заступник се жали рекламационом одбору који увек усваја жалбу као умесну и пореског обвезника оптерети онако како државни заступник тражи. Па лепо, зашто се онда тај порески одбор од грађана малтретира и позива да учествује у једном послу кад њихово решење ништа не вреди нити се ко на њега обазире.

Када се порески обвезник жали Управном суду на решење рекламационог одбора има да чека бар две године на рочиште и опет да се одобри решење рекламационог одбора.

Рекламациони одбор бар у округу Крагујевачком састављен је већином од неких пензионисаних официра и чиновника. Мој срез лепенички у рекламационом одбору заступа један пензионисани пуковник из среза опленачког и један пензионисани срески економ из Крагујевца. Ова два господина пензионера не познају ни једног тргозца ни занатлију из среза лепеничког, нити знају привредне прилике а решавају судбину пословног света целог једног среза. Да ли у Југославији има оваквог примера?

Долазила је депутација привредника из округа Крагујевачког код господина Министра финансија. Ми посланици из округа привели смо депутацију и представили г. Министру. Они су бедно стање трговине и заната у Шумадији представили и жалили се на пореско оптерећење и рекламациони одбор у Крагујевцу. Молили су г. Министра, да у тај одбор уђу привредници а не пензионери, јер они и не знају шта данас и какве приходе дају трговине и занати. Ја сам и поред ове депутације и писмом молио господина Министра, да у рекламациони одбор уђу виђени људи, привредници из среза лепеничког који врло добро познају прилике те да у одбору заступају како интересе привредника тако и државе. Г. Министар до данас ништа није предузео да предње обећање депутацији испуни и смени рекламациони одбор у Крагујевцу.

Нису привредници ти који избегавају да плате порезу држави, њих не треба тако разумети, већ не могу да плате овако како се опорезују, јер послове које данас обављају једу ону готовину коју су стекли пре двадесет и више година. Није право, да губе на послу и да се још оптерећују порезом на оно што не зараде те да једнога дана сви постану банкротска од којих више држава неће видети никакве користи.

Ја мислим, да држави не треба да је циљ, да привреднике оптерети толико да их за неколико година потпуно упропасти и изгуби најсигурнијег обвезника. Порезом треба оптеретити обвезника онолико колико то његови приходи могу да носе и да буде способан да плати. Само ће тако држава да буде сигурна за своје потраживање у свако доба. Преоптерети ли се обвезник неће бити ни држави ни њему.

На трговце се дигла читава хајка и указује се како само они имају и праве милионе и ако грцају у дугове, на трговце се гледа као на неку врсту штеточина у држави који не треба да постоји. Систематски се води кампања противу њих и агитује; да се искључи посредник, јер он народу не треба.

Па лепо, господо, ако посредник трговац није потребан, већ штетан за данашње друштво и државу, онда то треба отворено рећи оној класи људи, па да се они благовремено спасавају и узму плуг и мотике па у село, а бирократске установе нека тргују, јер су оне једино и повлашћене у овој држави и ослобођене од свију пореза и приреза.

Трговац се, иако исправан, назива зеленаш, банке су зеленашке и упропастише народ, нека је трговац и банка најсолиднији, на њих је повика. Нико више не дели између доброга и рђавог, сви су рђави. Изгубићемо трговце и новчане установе оваквим радом и понашањем, па када дођу странци да тргују и финансирају народ, они ће онда бити и патриоте и добри људи и поштени, јер све што је наше, не ваља.

Уред за осигурање раденика зида у сваком већем месту тако луксузне и велике палате, да им човек завиди. Овде у Београду преко пута железничке станице озидали су огромну палату, која ће можда коштати око 30 милиона динара. То није рђаво, све је добро, треба да се има и дом уреда, али када се има новца за овакве палате, треба да се има и за незапослене раднике. Није право да раденици скупљају по локалима и улицама од грађана добровољне прилоге за незапослене радника, а уред од новца тих раденика и њихових послодавца зида палате и поставља мермерне ступење, стубове и т. д. Уред би пре требао да прихвати ове раденике и пружи извесну помоћ у доба ове опште кризе и незапослености. Не треба допустити, да се у тим палатама размећу и уживају управљачи, а раденици и њихове породице да умиру од беде и просе. Ове су палате капитал раденика и њихових послодавца, а никако оних који уживају благодет.

Молим надлежног господина министра, да издејствује за незапослене раднике сталну, макар и најскромнију помоћ, уреда за осигурање раденика, те да се сви удружимо, да у данашњим данима опште незапослености и кризе помогнемо нашим грађанима-радницима, те да и они заједно са нама све ове невоље преброде и издрже.

Господо, и прошле године говорио сам о оснивању среских болница, које су народу потребне, па то и овом приликом чиним. Доносимо закон о сузбијању заразних болести и обавезном прегледу, а нико не пита, ко ће тај народ да прегледа и где да га лечи. Државне су болнице пуне, бановинске такође и не могу да приме све болеснике, који се јављају, те се народ враћа болестан кући и пропада. Знам да је ово скупо извести све одједанпут, али постепено где је највећа потреба у срезу треба уставити среску болницу и донети закон о среским болницама.

Народ наш још не зна да се чува, разболи се само један члан породице од туберкулозе, пропада

цела породица, нема где да га изолиује, а једу и пију из једних судова. Тако вам је са свима заразним болестима. Држава треба што пре да се постава за здравље својих грађана. Здравствене задруге не могу да даду оно што даје болница. Сваки је срез у стању да издржава своју болницу, јер има од 30-60 хиљада становника. Болнице су данас велика народна потреба, па зато молим Краљевску владу, да о овоме поведе рачуна. (Коста Алексић, прилази говорнику и нешто му каже, а овај одговара): Имам право да говорим! Оставте ме на миру, ако хоћете да говорим.

Поштрејседник Др. Коста Поповић: Господина народног посланика морам упозорити, да се по пословнику не могу читати говори.

Милан Живановић (наставља): Лепо, господине потпретседниче, али било је много госпoде народних посланика, који су своје говоре читали, али их висте упозорили! Ја се служим само белешкама.

Поштрејседник Др. Коста Поповић: По пословнику ја вас морам упозорити. (Жагор.)

Милан Живановић (наставља): Ја, господине не знам, зашто ми ускраћујете оно, нашта имам право. Ако мени ускратите реч, ја ћу прекинути говор.

Потпрејседник Др. Коста Поповић: Изволите продужити свој говор, господине посланиче!

Милан Живановић (наставља): У Рачи крагујевачкој подигли смо из прилога Њ. В. Краља и народа Карађорђев Дом, монументалну зграду, као споменик неумрлом Војду Карађорђу који се родио у селу Вишевцу до саме Раче. Зграда кошта близу 4 милиона динара и има 35 просторија. Зграда је подигнута на најлепшем месту и потпуно је готова већ три године. Обијао сам прагове министарстава и бановица и молио да се нека школа или установа смести у ову зграду - споменик, те да не стоји празна и да нас као празна пред народом који је дао прилог, не срамоти. До данас нисам могао код меродавних у томе да успем и да у ову зграду уселим неку вишу школу, - установу, која ће имповати имену Великог Војде, коме је она као споменик намењена. Има установа и школа у држави за које се плаћају баснословне кирије из буџета бановинског и државног, а ми међутим поклањамо бановини и држави зграду. Нико неће од госпoде да дође у Шумадију и Карађорђев крај да просвећује народ, већ сваки бежи од народа и удаљује се од њега.

Подигнута је црква у Радовању на месту где је Карађорђе убијен и она је већ две године осветљена, подигнут стан за свештеника као лепа вила, вода испред саме куће чесменска, али нема свештеника, те је и она затворена. Озидана је такође и црква у селу Малим Крчмарима, потпуно снабдевена осветљена већ две године и затворена, јер нема свештеника, пошто нису још образоване парохије и ко зна кад ће то бити и кад ће ова црква пропевати.

Да се питамо онда зашто народ зида цркве, кад се меродавни не старају да постављају свештенике. Народ је, господо, са своје стране учинио све да се културно оспособи за живот, он подиже цркве и школе, а меродавни не постављају свештенике и учитеље. Зар се тако даје воља народу да и даље ради? Народ одваја и даје на културно-просветне установе и последњу своју муком стечену пару, па с правом тражи од Краљевске владе да она са своје стране учини све, те да цркве добију свештенике, а Карађорђевог Дом у Рачи и вишу школу какву заслужује.

Закон о заштити земљорадника није дао очекиване резултате, већ је изазвао само кризу поверења. Данас се више никоме не верује, не само земљораднику, него занатлији и трговцу. Улагачи исто тако не верују банкама, па повлаче своје улоге. Новац се чуза код куће бескорисно, а привредници и привреда пате.

Кад су Краљевска влада и Народна скупштина дали олакшице земљораднику у плаћању, требало је истим законом исте олакшице дати и осталим приредницима, јер су занатлије и трговци данас у много тежем положају од земљорадника. Закон је оспорио занатлији и трговцу да наплати своју вересију од дужника, а свој дуг мора да плати, те су многи тражили поравнање, а неки и стечај.

Стање код земљорадника, занатлије и трговца јесте тешко, а код занатлије и трговца нарочито још и очајно. Треба дати олакшице њима у плаћању и максимирати камату. Закон о заштити земљорадника и сређивању кредитних односа у земљи који је прошао кроз одбор, може се назвати накарадом од закона, који треба оставити у скупштинску архиву за успомену. Тај закон је крајње левичарски, јер дира у приватну својину, која је сваком грађанину Уставом загарантована. Уместо тог пројектованог закона, Влада и Народна скупштина треба да донесу закон о раздужењу земљорадника преко Аграрне банке на тај начин, што ће се обавезе презадуженог земљорадника пренети на Аграрну банку, а ова ће давати новчаним заводима потврде за узете менице, које ће исплаћивати сваких 6 месеци уз камату од 4%. Да би се то могло извести код Аграрне банке, новчани заводи и остали земљораднички повериоци треба да уллате нов капитал од 300 милиона динара у Аграрну банку, а ова уз помоћ Народне банке, Поштанске штедионице и Хипотекарне банке могла би да задовољи потребе кредита нашег земљорадника, те би овако раздужење било много корисније, јер би се дугови претворили у дугорочне кредите са каматом од 6%. Аграрна банка да би покрила губитак због отписивања, не би морала за пет година да даје дивиденду. Тиме се не би осетио никакав потрес и били би задовољни и повериоци и дужници.

Да би се земљорадник обезбедио требало би § 471 српског грађ. суд. пост. проширити на целу територију Краљевине Југославије и онда би сељак био потпуно обезбеђен и без закона о обезбеђењу.

Крајње је време да се донесе закон о штампи. Ако се из ма каквих разлога не би дала најшира слобода, бар нека су полуотворена врата к слободи. Треба створити контролу јавном мишењу. Нека се чује и критика народа на наш рад. На тај начин избегле би се разне коморџијске вести које се од стране непријатељски расположених људи према режиму проносе и престала би и сама опозиција да растура летке пуне гадости, а без потписа,

Приметио сам, господо, да је наша штампа слободна само за пунктације господе Корошца и Мачека, као и за изјаву неког бугарског новинара који је прошао кроз Загреб и стигао да изјави да су Срби свиње и да ће им Бугари полупати главе. Да је овај новинар тако нешто изјавио за браћу Хрвате у Београду, он се не би добро провео. И кад је наш брат Хрват из Заграда похитао да ту изјаву свог бугарског колеге објави у загребачком листу, онда нека му пошаље и мој отпоздрав из Шумадије: да смо ми Срби два пута лупали и разбијали бугарске главе и да нас зато оставе на миру и не називају својим именом, јер ако се навратимо на њих који пут, неће им остати ништа здраво ни читаво.

Краљевска влада са овом Народном скупштином треба после доношења буџета да донесе и све законе који су народу и држави потребни и да бар после 15 година изједначи све законе у земљи. Одмах треба донети трговачки закон, грађански закон, закон о банкама или акциноарским друштвима и т. д. Кад се ово изврши, онда се може говорити да су закони унифицирани и да се постигло потпуно уједињење.

По Пословнику немам више права да говорим, јер ми је одређено време протекло, да бих се могао задржати на расходима појединих министарстава. То ће сигурно говорити неко од господе колега, а говорићу и ја у појединостима. Изјављује да ћу гласати за државни буџет.

Пошпредседник Др. Коста Поповић: Има реч г. Перо Грајић.

Перо Грајић: Господо народни посланици, ја нисам овде изашао да данас говорим о унутрашњој и спољној политици и да вам говорим о пунктацијама и декларацијама. Ја ћу да говорим о буџету.

Прошлогодишњи државни буџет био је 11 милијарди 323 милиона и 200.000 динара, а предлаже се овогодишњи од 10 милијарди четири стотине тридесет осам милиона триста двадесет шест хиљада пет стотина седамдесет девет динара.

Како нам је свима познато да се прошлогодњи буџет није могао, како је предвиђен, остварити. По мом немјеродавном мишљењу неће се мо-

ћи остварити ни овај који се сада предлаже за ову 1933/34 годину како је предложен, а да се поново народ не оптерећује новим порезима или наметима.

Народ је и овако ојађен економски и привредно упропашћен, не може издржати ни данашње оптерећење државних, бановинских и општинских пореза, и намета, а камо ли још каква нова оптерећења.

Никакви се нови порези и намети не би смели наметати, јер је народ како сам напоменуо и са овим досадашњим преоптерећен. Зато би врло потребно било да се у државном, бановинском и општинском газдинству уземе у свима партијама што већа штедња, да се све оно, без чега се за сада може, отклони и да се ни у какве веће инвестиције ни пошто у овакој стагнацији не залази.

Прошло је више од године дана од када је завладала свјетска економска и привредна криза о којој је и овде у овом Народном претставништву доста говорено и рађено не би ли се у колико год ова немила криза ублажил, али за ову прошлу годину није се осјетио никакив успјех.

Ја молим Народно претставништво и Краљевску владу да овогодишњи буџет настоји да доведе у што бољу равнотежу према стварно предвиђеним приходима, који ће се заиста у току буџетске године моћи остварити.

Господо народни посланици, пред нама је на дневном реду предлог државног буџета за 1933/34 годину.

Са овог мјеста у овом високом Дому говорило је више госпoде народних посланика. Сви су до сада говорили онако како је који сматрао за потребно. Ја сам изашао овде да и ја напоменем поводом ове буџетске дебате моја опажања у народним потребама, које би по могућности требало уважити.

I. По ресору Министра грађевина све мушке главе од 18—60 година обавезате су на бановински и општински кулук, те морају да кулуче или да плате откупнину за кулучење свагда дневно по 15 динара. Сви они који су старији од 60 година а који плаћају непосредни порез више од 100 динара такви су обвезници и на даље доживотно дужни да плаћају кулучку откупнину.

На предње бих имао ја да примјетим слиједеће: а нијесам против кулука, јер су нам добре цесте врло потребне, али примјећујем да би било потребно закон о извршењу кулука исправити, те дозволити свима обвезницима да могу и послје 60 године свога живота који су здрави лично одрађивати или замјену за одрађивање давати, јер лакше је сиромашном земљораднику, раднику и т. д. да то лично одради него да откупнину у новцу плаћа, јер како вам је свима познато, да земљорадник и радник тешко до новца дође чиме би откупнину платио.

Дозволите, госпoдо, да наведем један примјер. У мом изборном срезу био је један стар земљорадник

Јован Ступар, који је стар око 90 година, те је по постојећем закону за кулук обавезан, а према висини свог непосредног пореза да плаћа кулучку откупнину у новцу за општински, за бановински и за државни кулук за три јединице динара 135, а исти у својој кући има шест глава мушких способних за рад преко 18 година, који сад не могу нигдје да нађу посла и беспослени код куће леже, а радо би они, кулучку обвезу за њега одрадили, али им постојећи прописи не дозвољавају. Сваки би земљорадник радије одрадио него задње новце дао за откуп.

У прошлој је години била одређена кулучка дневна откупнина 15 динара и толико је морао да плати онај који је био обавезат да мора плаћати а, услед прошлогodiшњег нерада могло се је наћи радна снага дневно од 8—10 динара, те и у томе народу није било право. Зато би требало у будуће ове грешке исправити.

II. По ресору Министра социјалне политике и Народног здравља.

Потребно би било у интересу народног здравља ради сузбијања тешких епидемија и акутних заразних болести намакнути што већу субвенцију Бановини врбаској да може да изради што више здравих и хигијенски уређених водовода и чатрња у мјестима и селима која оскудјевају са здравом и питком водом, а таквих мјеста и села у Врбаској бановини има доста те услед тога, што немају здравих вода народ много трпи од епидемија и заразних болести, које по неколико стотина жртава услед тога епидемија покоси. Да ово предње предлажем да се Врбаској бановини што већа државна субвенција у ову речену сврху даде натерало ме је то, јер сам освједочен из званичних података да је Врбаска бановина у погледу државне субвенције била на последњем месту и ако је, како је вама свима, госпoдо посланици, познато, најзапуштенија.

Из слиједећих званичних података се види како се је до сада по појединим бановинама за здравство државна субвенција дијелила процентуално према једној глави. У Дравској бановини троши се просечно по глави 16.11 дин., у Приморској 10.87 дин., у Дринској 10.49 дин., у Савској 9.15 дин., у Зетској 8.44 дин., у Вардарској 8.20 дин., у Моравској 6.67 дин., у Дунавској 6.01 дин. и у Врбаској 3.76 динара.

Ја се надам, госпoдо народни посланици, да ћете се и ви сви сложити с тиме да треба Врбаску бановину у овој народној потреби што боље државној субвенцијом помоћи, те се надам да ће Краљевска влада приликом подјеле ових субвенција за здравство то и учинити.

III. Потребно би било што прије подврћи ревизији све инвалидине и то из ових разлога! Има много случајева где су ратна сирочад, ратне удовице

це, сиротиња и гола и боса, која је по свршетку свијетскога рата доказала и стекла право на инвалиднину, на ту једну једину малу државну помоћ уздала се, али у више случајева та је инвалиднина наједанпут престала. У највише је случајева престала из потпуно формалних разлога, јер малодобна дјеца или њихове старе неспособне мајке нијесу знале све што треба да по инвалидском закону изврше и да свима формалностима удоволе, ради чега су од инвалидине посве одбијене.

Ради ових формалних грешака где је сиротиња из незнања страдала требало би инвалидине поново ревизији подврћи и гдје се поново утврди и установи да неко има на то право требало би му ту инвалиднину, док постоји законска могућност, редовно плаћати, а ко нема право и нема доказа на то треба га одбити.

По ресору Министарства просвете.

У мом Срезу мркоњићском којег ја овде заступам просветна политика у овој години не задовољава, јер догодила су се неколико случајева да је Министарство просвете мени до данас из непознатих разлога премјестило неколико учитеља и учитељица са основних школа а на њихова мјеста није никога поставило, те су неколике школе затворене, те ће многа дјеца изгубити ову школску годину. Затворене су школе које су деценијама радиле и сад не раде. Народ, моји бирачи ме питају шта ми овде радимо и зашто се школе у којима има стотине дјеце затварају, а учитељско особље баш са ових школа премјешта.

Ни мало ме не изненађује што се новосаграђене школе не отварају и учитељско особље на исте не поставља, јер и мени је познато да није у прошлом буџету било предвиђено повећање издака за постављање новог учитељства.

Господо народни посланици, ја мислим да ово није јединствен случај већ мислим да их има још, те ја са овог мјеста апелирам на Краљевску владу да у будуће овако се не дешава, јер боље је неотварати нове школе, а заварати старе.

Познато је да је питање народне просвете једно од најважнијих државних и народних питања. Само народ културно и просвјетно снажан може ићи сигурном напретку. Нарочито је питање важно код нас, јер је наш народ своју снагу трошио у борбама за слободу, а није имао времена ни могућности да се просвјети подигне, јер нашим непријатељима није то ишло у рачун. Нарочито Босанску Крајину, чији сам ја један од представника у овом Дому, непријатељ је држао у просвјетној запуштености. Са задовољством могу констатовати да се од ослобођења показивало пуно пажње школству код нас.

Нарочито од Краљевског манифеста од 6 јануара 1929. рад се је убрзао да сада села Крајине украшавају дивне школске зграде.

Послије овога хоћу, господо, да говорим о једном типу школа код нас, а то је о грађанским школама. У нашој држави има око 200 грађанских школа у којима ради око 1800 наставника. Ове су ниже средње школе већином у мањим мјестима. Преко ових школа и ми ћемо по угледу других културних држава уздићи наш средњи грађански сталеж, да може одговарати смјерницама садашњег живота. Али, господо, грађанске школе сем што културно, просвјетно и стручно уздижу средњи грађански сталеж, могу нашем народу дати још нешто. Могу му дати и средњу школску интелигенцију. И то даровито здраву и душевно и тјелесно. Оне су као што рекох по мањим мјестима и добијају дјецу од сиромашног сталежа који их не може одмах слати на школовање. У тим школама има пуно даровите дјеце, па чак и талентоване, која би — кад би имала могућности — усавршила способности и олично послужила Краљу, отаџбини и народу.

Многим неким формалним запрекама и тој даровитој дјечи затворена су врата средњих школа. Зар не би било боље омогућити једном даровитом ученику грађанске школе да продужи школу, него неком необдареном гимназијалцу? Мислим да би било и праведно и да би било више опште користи. Зато треба, господо, све те препреке укинути и свршеним ученицима грађанских школа, који покажу способности омогућити даље школовање. Ко је раднији и способнији нека иде иде напријед. Још једна ствар тражи да те препреке треба укинути, а то што је са тим препрекама учињена друштвена неправда већином према сиротињи, а ми као прави народни преставници, требамо пазити да се то не догађа.

Сада пређимо на једно друго питање тих школа.

То је материјални положај наставника истих.

Њихов положај чиновничким законом од 1931 године није праведно ријешен. Они су изједначени са чиновницима само средње спреме. Па кад се узме, да многи чиновници са самом средњом спремом имају огрев и станарину, а наставници грађанских школа немају, то је изашло, да ови са већом школском спремом имају мањи материјални доходак него чиновници само са средњом стручном спремом. Мислим, да то није била намера законодавчева.

Треба, господо, тим људима дати и припадности према њиховим школским квалификацијама.

Да се до тог дође требало би у § 45 закона о чиновницима од године 1931. додати нов став, који гласи:

2/а звања о струкама, за која се тражи потпуна средња школа и специјална спрема са испитом распоређује се од IX до IV групе закључно.*

У § 346 закона о чиновницима од 1931 године, додати звањима Министарства просвете, која су

распоређана у IV групу II степена још и звање „наставник грађанске школе“.

Господо, ово су моје мисли о грађанским школама, које бих желео да се проведу у дјело, јер би се ријешила једна праведна ствар и подигао углед грађанских школа на ону висину, коју оне са својим задатком заслужују.

Са овим би се помогло не само грађанским школама, него читавој нашој просвети, па молим моје другове господу народне посланике, да овај мој праведни предлог приме, а г. Министра просвете да га приведе у дјело у току ове буџетске дебате.

По ресору Министра шума и рудника. Господо народни посланици, у мом Срезу мркоњићском догодило се је прошлогодишње зиме да је народ у помањкању сточне хране био присиљен услед више силе да је у државним и приватним шумама морао за прехрану своје стоке кресати шуму да своју стоку сачува од глади. После овог учињеног дјела из нужде, власти све ове људе, који су се кришом за исхрану своје стоке послужили, немилосрдно кажњавају.

Законом од 27-II 1932 године којег смо ми овдје изгасали амнестиране су све шумске кривце и казне учињене до 15-II 1932 године, али пошто је народ услед више силе морао за прехрану своје стоке и после 15-II 1932. да и надаље чак до конца априла исте године шуму да креше и стоку да прехрањује, ради тога би било потребно да се у свима случајевима, гдје би се то установило да се заиста шумска штета почиње крешом у крајњој нужди за прехрану стоке, да се тим људима те казне аместирају, а у будуће потребно би било изградити један општи правилник по којем би се дозвољавало да сви неимаоци сточне хране, у случају потребе, могу у државним шумама лист кресати и тиме своју стоку без штете по дрво прехрањивати.

По ресору Министарства унутрашњих дела. Господо народни посланици, у опште је познато нама свима да је ова привредна и економска криза захватила у читавом свијету све слојеве народа услед чега и општине многе трпе.

Општине су скоро све презадужене, те њихови досадашњи дозвољени приходи и намети не могу ни у половину општинске потребе подмирити. Било би потребно овом злу што прије тражити лијека и општине што прије довести у такве положаје да нормално функционишу, да ни у чем не оскудевају. Све су општине преоптерећене са својим издацима, а за сада нема прилике до год траје ова криза да ће се стање општина поправити, за то би било потребно да се што прије Народно претставништво позабави питањем сређења општинских издатака, те да Народно претставништво нађе пута и начина, без нових терета и намета на народ, да се ово питање среди. Моје би немјеродавно мишљење било

да би најлакши начин био кад би држава за све оне општине које су пале у финансиску незгоду, а које имају своје некретнине и осигуране приходе, да таквим држава изради дугорочне кредите, дотле док се стање општина не поправи у толикој мјери, да узмогне своје потребе из својих прихода редовно подмиривати. За случај да је ово немогуће, онда би требала држава да један део својих прихода даде општинама у корист подмиривања њихових издатака, јер су општине полузваничне установе, које многе ствари раде за државу.

По ресору Министра пољопривреде и вода. Господо народни посланици, аграрно питање у нас Босни и Херцеговини још није никад докочано. Има много случајева, где су земљорадници о једном спорном земљишту доказали да је дуг низ година њихова породица у посједу спорног земљишта, те би то земљиште требало по правди да припадне оном земљораднику, који га је толике године несметано обрађивао, али што се догађа? При досуђивању делегати за аграр при среским начелствима оваке земљораднике одбијају и пресуђују да спорно земљиште је беглук дотичног спахије.

У оваквим случајевима само се народ квари и излаже непотребним трошковима, те чешће пута дође и до физичког обрачунавања, као што је био случај у Бањалучком срезу у селу Петашевци, гдје су изгинули браћа Ајетићи. И овај немили случај, десио се све због аграра.

Да би се овакви случајеви сријечили, потребно би било да Краљевска влада изда наређење потчињенима, да се у оваквим случајевима дозволи обнова поступка и да се поново суди.

По ресору Министарства војске и морнарице. Господо народни посланици, добровољачко питање није још потпуно докочано. Још велики број добровољаца није примио од Министарства војске и морнарице добровољачка увјерења, а поготову земљу која им је обећана иако је од свршетка свјетског рата прошло 14 година.

Многи су добровољци већ и помрли у највећој биједи, чекајући добровољачка увјерења и обећану земљу, коју су они заслужили, полагајући своје животе за ослобођење и уједињење.

Ја молим Краљевску владу, да се пожури, те да ово питање скине већ једном са дневног реда.

Господо народни посланици, ја сам са овим завршио своја излагања и изјављујем, да ћу гласати за предложени буџет.

Потпретседник Др. Коста Поповић: Има реч г. Ђуро Марјан.

Ђуро Марјан: Господо народни посланици, ако је држава једна проширена породица, тада је она персонифицирана у њеним врховима као патер, фамилијас, има право и дужност, да завири у сваки кутић, и наскривенији, живота својих чланова. Једном

да их похвали и окуражи, други пут да их укори или да им наређује и прописује пут и начин дјеловања за себе и за заједницу.

Ако је та поставка тачна и позната, тада ћу ја изнијети овдје, гдје тај патер фамилија као будан чувар, не само реда и рада, није довољно посветио пажње и бриге, а где се то могло и требало учинити. То је, господо, радник или ако хоћете радничка класа. Један проблем који забрињава цијели свијет или један вал који запљускује цијели свијет, па и нас дјелимично захватио. Одмах ћу да кажем да то питање у нас није неријешено. Само добре воље. Шта мислите колика је срећа имати на располагању на стотине хиљада здраве и орне радне снаге? Или, колико се губи, ако је само један незапослен.

Господо, има средстава. Злато се не једе. Оно се гомила и сваки дан га је више. Оно је бегало и скривало се не осврћући се на земљу која га је дала; није то непозната чиненица и најширим слојевима. Један од народних посланика приликом дискусије, рече да је капитал као блудница, иде тамо, где јој је боље. Али је срећа у томе што та блудница ни тамо, куд хтеде, не нађе скровишта без опасности. Ја нећу да подвргавам критици то уклањање са свога места, али тврдим да је непатриотски и дезертерство. Ако држава има право на мој живот или живот наших синова и браће мислите ли, да има мање право на капитал, који се је слегао у слагалиштима, као какво зло и постао некористан? И код нас се је живот почео тако развијати. Још мало па ћемо и ми имати као што запад има краља овога или онога артикла. Али ја мислим да то није добро.

Није ли вам познато ко покреће рат Јапанаца противу Кинеза и ко звецка маузом у Немачкој? Капитал, који не мари, што ће на бојишту пасти младост, непроживљен живот пун чежње за срећом и пун идеала неостварених. Нека ми је слободно да вас упозорам на закључке оне америчке комисије, која је имала да проучи узроке привредне кризе, где се између осталог каже: „Масе почињу да губе веру у све оне фразе о слободи, једнакости и демократији, које оне сматрају само за лицемерне, празне узвике, чији је задатак, да заштите интересе појединачних група. А други важан закључак је, да су се моћне организације сконцентрисаног капитала потпуно извукле испод сваке контроле државних власти“.

Дакле, држава има не само право него садашњица императивно захтева, да се тај капитал стави у кретање и у службу нацији, јер ће бити немио менаџер, да дође иницијатива одоздо.

Које напоследку од нас није познато да кроз менталитет наше омладине веје црвена нит. На младима свијет остаје... Дакле, на генерацији која ће убрзо да замени оне на врховима. Та црвена нит

почела је да загријева и наше чиновништво или опште друштвену интелигенцију; дакле — док је доба и журно има да се приступи најрадикалним мерама, које ће ићи циљу да се свака радна снага, а ми можемо бити срећни да је имамо, запосле и тиме и појединци и цјелина ујини што задовољнијом. Тада, да се радник не експлоатише по капиталистичким магнатима и по подузетницима и да се путем закона одреди минимум наднице испод које не смије бити рада. С тим у вези да се одреди и радно време знатно смањи. Јер и машина ради. Најшире друштво дакле и радник, нека се радује прогресу ума човековог и нека и он заволи тај прогрес.

Помоћ, која је учињена пасивним крајевима није имала ефекта, јер је чињена без плана, а ту треба и те каква студија. Помоћу оних пара требало је остварити једно дело, које би носило плода и вратило друштву постепено уложен новац, као на пример: исушивање мочвара, засађивање воћњака, пошумљавање голети или — прављење комуникационих путева од вредности.

А да знате, господо, како наши крајеви вапију и зову за помоћ годинама, али се нико не одзива. Нузгред буди речено, да су некоја господа министри више учинили своме селу, него читавим околним. Чекали смо лојално и стрпљиво, да се рестаурирају и обнове најпре они порушени крајеви из којих је засјала луча слободе, али ко би смио порећи да је дошло вријеме, да засја сунце и на наша врата. Али ја се ипак надам да ће наша суза наћи родитеља.

Било их је у току ове буџетске дебате који покушаше, да се баце блатом на православну цркву, коју спомињем са поносом. Једни се, боје, да ће и православна у инат провести или увести клерикалну политику, док други због рада неисправног појединца веле у Шапцу, а што још није доказано, бацају се блатом на цјелину. Овим првима гарантује прошлост, дакле историја православне цркве, да им није страх неуместан, јер нема цркве која би била тако национална као православна, да јој је националност догматизирана да стрши измешана међу обредима. Удружени крст и Слобода. Једног без другог нема и једно без другог није имало места. Или, конкретно. Србин је гинуо за веру, а правослаани је гинуо за српство. Данас, кад смо ужи национализам скинули с трона, а дигли на престо шири национализам југословенство, покажите ми, господо, и једног православног свештеника, који није зашао у народ са геслом: „Брат је мио које вјере био“. Ми, господо, немамо команданта у иностраној нацији, па да удешавамо своје држање с његовим интересима, а верских политичких странака нисмо имали и не мислимо имати, јер немамо зато побуде интерне, и јер нисмо агресивни, и јер се не спремамо у офанзивне верске ратове, јер поштујемо сваки

начин клањања највишем принципу, који нам је свима заједнички, не само у Југославији, него и у Ва-сељени. (А г. Кешељевићу поручујем да се ради њега и његових иступа нећу бацати блатом на све Црногорце).

Радујем се да могу овде као Србин из пре-чанских крајева изјавити да смо ми сви прихватили јединство, не само као потребу нашег политичког живота, него смо то јединство у духу проживели, које је постало тако и наша духовна потреба и саставни дио нашег бивствовања и осећања. Дакле, прекасно је за метаморфозе, а државно јединство тражимо и хоћемо зато, јер оно брише границе међу југословенским племенима, а успостављање граница значило би вјечити рат. А то нећемо.

Ако је то јединство г. Прибићевић међу нама личким Србима прилежно сијао, тада нека зна, да је сјеме пало на плодно тло, а не на камен.

Напоследку, ја сам мишљења, да је попустљивост према анационалним елементима од стране државне власти било константно грешење, које је имало не жељене, него нежељене последице и било каменом спотицања за политичке шићарџије. Али ја се наддам да ће ти методи и у будуће бити напуштени.

Коначно изјављујем да ћу гласати за буџет.

Пошпрејседник Др. Коста Поповић: Има реч народни посланик г. Коста Алексић.

Коста Алексић: Господо народни посланици, У овим мучним и тешким временима у коме се налазимо и ми и наше суседне државе, као и цела Европа, ја сам од свих и са свих страна слушао да се увек и непрестано говори о миру, јер је то једини спас за поправљање овога тешког стања у коме се ми налазимо.

Господо народни посланици, узимајући реч у буџетској дебати одмах изјављујем у име своје, да ћу гласати у начелу за буџет, не, господо, из некога страха, не, господо, за љубав данашње Владе, једино из разлога што пратим и читам шта се све догађа у земљама наших суседа. Наш народ, господо, једино жели мир, и мир и ништа више, а по мом дубоком уверењу данас је, после балканског, односно светског рата свима државама потребан мир, да би се народи могли у миру развијати и опорављати. Али ако би настала нека евентуална непогода од наших суседа, односно суседних држава, које имају амбиције да угрозе мир, онда, господо посланици, ми треба да будемо спремни и да држимо одбранбеву линију, и због тога нама треба буџет да га на време донесемо. Те због тога разлога гласаћу у начелу за буџет. Чуо сам критике поједине госп-

де предговорника. Ја се, господо, са предговорницима слажем, али са некима и не слажем, који и сувише нападају и то оштро нерад Владе. Господо, будимо искрени и признајмо да има и до нас посланика доста кривице, што и ми не посећујемо седнице редовно и не обавештавамо Владу о народним потребама, а то ћете се уверити на основу стенографских бележака да је било више седница где није на гласању било ни половине народних посланика, те према томе по моме скромном мишљењу не треба сву кривицу обарати на Краљевску владу, пошто има до нас самих кривице.

Сада, господо, да пређем и да се придружим критици појединих говорника односно, чиновника. Ја ћу, господо много даље отићи него остали говорници а то је у томе ја тврдим да данас на жалост извештан број чиновника у нашој земљи саботирају рад и Краљевске владе и нас посланика. Ја се, господо, позивам на вас као сведоке да ми то потврдите. Зато је, господо, потребно да будемо искрени и да све отворено доставимо и кажемо Краљевској влади, да је дужност њена да то лечи, у интересу државе, на другом месту у интересу сврга угледа и у интересу народа и нас посланика. Јер нека господо чиновници знају да овакав њихов рад прво њима лично мора донети највеће штете. Господо посланици, ја сам пре извесног времена у своје говору приликом претреса закона о општинама рекао, да су за време партијских влада многи чиновници млади, способни и исправни пензионисани из политичких разлога, а то је било отуда кад су радикали долазили на владу, пензионисали су демократе, а кад су демократи долазили, пензионисале су радикале само зато што нису били њихови припадници. Ја сам се надао да ће Краљевска влада која је дошла 6 јануара то поправити и савесне чиновнике вратити на своја места те би тиме смањила буџет пензионера. Али, господо, кад то није учињено до сада, ја сам слободан предложити да се сада учини. То говорим из разлога, што видим да нам наша омладина ништа не обећава. Погледајмо, господо посланици, шта раде наши омладинци на универзитету. Праве демонстрације противу своје рођене земље, и чему се онда имамо надати од те наше омладине. Зар данас када су нас непријатељи опколили са свију страна, наша омладина прави демонстрације противу своје рођене земље, и лупа и разбија оно што је наш грешни народ одвајао од својих уста да плати држави порезу да би она тиме могла подмирити своје расходе. Његово Величанство Краљ побринуо се за нашу омладину и

створио Студентски дом, да би наши омладинци у томе дому добијали храну и стан. А помислите грешног сељака који нема да једе данас суве проје, већ св кога дана долази по десетину њих овде и траже рада и кажу ми, нађи ми посла да могу само хлеб да зарадим. Ја, господо, имам децу, па морам имати и осећаје. Али ово шта ради наша омладина, и то омладина племића и газда, а не наших сељака, она је за најштрију осуду. Ја бих молио Краљевску владу да о томе озбиљно поведе рачуна и да натера омладину на прави пут или да је пошаље да копа и оре, ако јој се не допада господство, а ми хвала Богу не оскудевамо у чиновништву, јер га и сувише имамо. Ја бих молио Краљевску владу да нареди својим чиновницима да чувају ауторитет нас посланика и да се наспрам нас понашају онако да наш положај захтева. Господо, посланици, читао сам ових дана, а и ви сте сигурно прочитали, предлог закона сенатора односно корупције. Ја прихваћам то са највећим задовољством. Само да се тај закон донесе и примени од 1918 године па до данас.

Господо народни посланици, познато вам је да је Народна банка 1931 године створила кризу поверења чим је почела тражити од својих дужника повраћај кредита, па и сада сам обавештен да је поново почела да тражи 10% отплате од својих дужника који уживају редовне кредите. Па реците, господо, зар данас, у овој светској кризи, када се боримо како ћемо и на који начин да сачувамо народ и када мислимо да Народна банка притекне у помоћ. Она тражи 10% отплату, ако је ово, господо, истина, онда могу коначно рећи да то више није Народна банка. Зато бих молио Краљевску владу да ово спречи и да не дозволи да се овако ради а навешћу разлоге зашто? Вама је, господо, познато да смо ми донели закон о олакшању дуга земљораднику, и ако тај закон још није изнет на дневни ред, односно скинут је са дневоога реда, ипак постоји провизоријум овога закона. Истим провизорним законом, сви повериоци лишени су права да могу тражити отплату од својих дужника земљорадника једино камату 10% а господо, ти повериоци земљорадника то су махом дужници Народне банке, па реците, господо, је ли право и поштено да ми једним законом спречимо право трговцима и занатлијама да могу своје потраживање наплатити, а да их не заштитимо на другој страни и да они својим повериоцима могу регулисати без отплате? Ово је, господо, грех учињен и зато бих молио Краљевску владу да што пре донесе уредбу односно трговаца и занатлија да им се камата максимира да им се продужи протест и осуда по меницама земљорадничким, које су примили као потписници. Поред тога, молио бих Краљевску владу да се порез на ренту наплаћује од дужника при наплати камате и ренте,

а не од пореског обвезника, како се по члану 70 предвиђа.

Господине Министре имајте уверење да ћете једино наплатити порез од трговаца и занатлија, а од сељака нећете. (*Ристо Ђокић*: Хоће Бога ми док је жандарма.)

Господо посланици, ја овде изјављујем да народ овога краја не тражи брисање дугова, да сваки жели да плати свој дуг, али, господо, само тражи да добије за то продужење и могућност, а то је једина могућност онако како сам ја предлагао са мојим другом г. Михаиловићем у одбору закона о раздужењу сељака.

Господо посланици, вама је познато да су производи 80% опали и да отуда наш народ нема могућности да свој дуг плати. Поједини предг. ворници говорили су да то треба поправити, а моје је мишљење да то све зависи од тога, ако се буде водило рачуна при склапању трговинских уговора. Ја сам и прошле године рекао да је грешка што се увек одређују чиновници који располажу теоријом, а ту би требало људи који располажу практиком. Ја хоћу да поновим случај у 1830 години, односно извоза наших јабука. У почетку јабуке су продаване по 0,50 пара, а при крају 6 динара кило, а то је, господо, било све због тога што наши конзулати нису водили рачуна о томе да јабуке нису рдиле у суседним државама, већ су се агенти страних држава користили, а наше произвођачи оштетили. Зато бих молио Краљевску владу да о томе у будуће поведе рачуна и да са труди да на време осигура наш извоз. Лепо је рекао г. др. Костић односно извозница за шљиве. Влада је имала дужност да о томе води рачуна, јер извознице су добијали људе који немају појма шта је то шљива, зашто су добијали 30 до 50 хиљада динара. Кад је наша Влада добила право да извезе 100 вагона шљива могла је да раздели то произвођачима, а не шпекулантима. Јер одакле ће сиротиња да плаћа порезу? Господине Министре, ви сте газда Трговачке коморе и могли сте то уредити.

Ја сам се приликом дебате о општинском закону дотакао мало пункташа и изјаваша. Ја жалим да г. Прека, бивши министар, није овде и да му кажем ово. Мени тешко пада када сам 1930 године слушао г. Франгеша и Преку у Ваљеву, када су долазили код нас и држали збор и говорили о јединству наше државе, верујте, господо, била је маса света која то одушевљено примила. Ми смо им спремили ручак, они су ручали и напили се, а било је и љубљења. И шта је сад? Ти бивши министри нису више за јединство, нису више ни за државу. Господо, ја верујем да је допуштено да се осуђује Краљевска влада, што је то допуштала. Али

ја мислим да је то било паметно, што је Влада допуштала, што је била млитава, да чује све оно што та господа мисле. (Смех и граја). Сетите се оне старе пословице: „Не пада снег да помори снег, него да свака зверка свој траг покаже“. Да је наша Влада пренаглила, онда не би дошла до ових пункција и до тих изјава, а сад кад је дошла да им покаже да има мушку руку. Господо, ја мислим да су то прилично размежена деца, а за размажену децу зна се шта је лек.

Не плашите се и учините све што треба и народ је уз вас, али ако пропустите да учините оно што треба, знајте да сте погрешили.

Господо посланици, ја сам поднео једно питање на г. Министра војске и морнарице пре неколико дана, на које још одговор нисам добио. Оно се састоји у томе што је Министарство набавило за ваљевски гарнизон 20 вагона зоби по 135 динара и ако је могло да купи у Ваљеву зоб од произвођача по 80 до 90 динара, тако да је тиме држава оштећена око 100.000 динара. Молио бих Краљевску владу, да о томе поведе рачуна да се овако што у будуће не дешава. Министарство саобраћаја подигло је возарину на робу и ако вагони леже празни на свакој станици, те због тога буџет Министарства саобраћаја подбацује сваке године, о чему сам поднео писмено господину Министру саобраћаја и предочио му то. Ја све ово говорим из праксе, јер ја знам, кад сам излиферовао 300 вагона креча, ја сам плаћао 400 динара по вагону, а сад плаћам 570 динара по вагону. Господо, кад се вагон креча прода по 2.000 динара, а плати се роба 770 динара и сам вагон 500 динара, шта онда остаје предузимачу? Ја мислим да је дужност, а и рачун државе да смањи возарину и да има већи промет.

Господо, да се осврнем на извоз шљива. Према обавештењима која смо добили од наших веза из Чехословачке, ступиле су у Чехословачкој од 1 априла о г. на снагу нове увозне царине на увоз сувих шљива, које је установило чехословачко Министарство финансија. По овим новим ставовима увозна царина на суве шљиве увезене из наше државе у Чехословачку у џаковима плаћа се 15 чешких круна за 100 кг, а за суве шљиве увезене у сандуцима, т. ј. етивирание плаћа се 25 чешких круна за 100 кг, дакле шљиве увезене као етивирание у сандуцима оптерећене су за 104 круна више него оне које се увозе у џаковима, што износи по вагону 1700 динара. Ради овог оптерећења наших сувих шљива етивираних, наши трговци неће моћи у Чехословачку етивирание шљиве у сандуцима продавати, већ ће бити приморани исте продавати само у џаковима, које би после Чехословаци етивирали у својим етиважама, запосливши своју радну снагу. Поред заштите етиважа овом новом увозном царином, Чехословачка би у исто време донекле зашти-

тила и своје фабрике џакова, јер би наши извозници били приморани због недовољне производње код нас увозити џакове за суве шљиве из Чехословачке. Ако би ови увозни цррински ставови остали у важности, претила би једна велика опасност за нашу суву шљиву, да иста буде на страшим тржиштима извикана у квалитативном погледу као што је био случај пре веколико година.

Господо, пошто је време поодмакло, ја ћу завршити, а изјављујем да ћу гласати за буџет.

Пошћредседник др. Коста Поповић: Реч има г. Милови Лазаревић. (Нема га!) Онда има реч г. Милав Добровољац.

Милав Добровољац: Велики пољски маршал Пилсудски рекао је једном: „Никада и ни пред ким нисам стајао мирно, стојим мирно само пред Пољском!“ Ја сам, господо народни посланици, уверен, да и ми сви у овој Скупштини можемо исто то да кажемо о нашој великој Отаџбини Југославији. То је доказала и доказује ова буџетска дебата. Говорници из опозиције критиковали су рад Владе, ударали по министрима, изнашали мањкавости буџета, али су стајали у ставу мирно пред Југославијом. Сви смо ми доказали, да је за нас света наша догма: уједињена и недељива Југославија! И ја, јер као Југословен увек стојим у стлву мирно пред Југославијом, знајући да је овај буџет потреба државе, ја ћу гласати за буџет.

Али, господо народни посланици, има бивших страначких вођа, који док су седели на влади стајали су мирно пред Југославијом, но сада када су их новембарски избори и 6 јануар скинули са њивих пиједестала, сада издавају пунктације и заузимају други став спрам Југославије. И у овој буџетској дебати многи су говорници осудили те пунктаторе и њихове пунктације. Право су урадили, јер су говорили из душе југословенског народа. Зато ја нећу да говорим о пунктацијама, ја ћу се осврнути мало на ону високо-пречасну господо, која су се придружила пунктацијама под привидно недужном формом једве бискупске посланице.

Пилсудски је рекао Пољацима: „Служимо отаџбини, а служба отаџбини није ништа друго, него дисциплинованост према законима које је отаџбина сама за себе створила“. А ту службу отаџбини заборавили су господа римокатолички бискупи, јер су са сребрним својим бискупским палицама ударила по законом установљеној националној југословенској инстисуцији по Соколу Краљевине Југославије. А треба знати да је Соко стуб државне и националне југословенске свести, стециште свих позитивних и конструктивних снага наше југословенске расе, стециште свих Југословена римо-католичке, православне, старо-католичке, муслиманске и жидовске вере. Наш свима нами драги и уважени друг г. Павлич, будући шеф странке: „Млада гарда малог

човјека“ апелирао је у свом буџетском говору на све добре Србе, на све добре Хрвате и све добре Словенце, да се заложе, да се код нас не води борба противу католичке цркве и да се спречи културна бора. Неће нико код нас културне борбе!

Али има једна латинска пословица: „Veterem qui facite fert contumeliam invitat novam.“ Тко стару погрду мирно подноси, изазива нову. Ми народни посланици нећемо да мирно подносимо напад римокатоличког епископата на законом установљени Соко Краљевине Југославије, јер би, господи римокатоличким бискупима дали прилике, да буду још куражнији. Ми морамо господи римокатоличким бискупима овде јавно рећи, да је спас државе врховни закон за свакога, па и за господу бискупе римокатоличке цркве у нашој држави и да вера не сме бити никоме средство да фуртимашки руши државу.

Ми у овом Парламенту, где већина под сликом Њ. В. нашег узвишеног Краља о добру читавог југословенског народа, без обзира којег је пламена и које је вере, који желимо да завлада мир, љубав слога, благостање у том народу — ми не смијемо овако проћи преко те посланице, која је створена у експозитури Парламента Владара Ватиканске државе, где се већало не под сликом нашега Краља, већ под сликом владара Ватиканске државе — Папе — јер та посланица под кринком бриге за душу омладине хоће да осигура моћ и превласт цркве над народом и хтела је да унесе немир, мржњу, неслогу у наш југословенски народ.

Ми као Парламенат државе Југославије морамо рећи посланичком клубу ватиканске државе, господи римокатоличким бискупима ону Бакачеву одлучну реч: „Regnum regnum non prescribit leges!“

Ми им морамо рећи: Господо римокатолички бискупи, ви нисте стварали ову државу Југославију, јер ви се за њу нисте борили ни вашим духовним оружјем: молитвом и благословом, јер сте током рата молили да победе Фрања Јосип, Карло, Вилим, Фердинанд и Мухамед јер сте благосиљали оружја којим се ударало на Србију. Ви ту државу нисте желели, јер ју није желео ни ваш врховни шеф Св. Отац Папа, како се то види из Сфорцине књиге: „Неимари савремене Европе“ — где стоји писано да су Папа и ватикански кругови одобравали рат против мале Србије.

Ми им морамо рећи: „Господо римокатолички бискупи, и ви морате, јер сте грађани ове државе, да стојите у ставу мирно пред Југославијом! (Бурно одобравање). Господо народни посланици, господа римокатолички бискупи веле у својој посланици: „Предраги вјерници! Свега је наша дужност, скопчана с тешком одговорношћу пред Богом, да вас упозоримо на једну велику погипао, коју крије у себи за вјеру вашу и дјецe ваше узгој у соколском

духу Тиршова система. То вам, предраги верници, желимо показати тако једноставно да будете могли сви разумјети“.

И ја вама, да се послужим бискупским речима, предраги другови, желим показати једноставно да будете могли сви разумети, да су господа бискупи доказали својом посланицом - да не могу стајати мирно пред нашом државом, јер је то Југославија.

Јер што би иначе потакло римокатолички епископат да изда такву посланицу? Зар је можда том римокатоличком епископату и римокатоличкој цркви зло у нашој држави? Шта каже наш устав? Члан 11 Устава каже: „Ујемчава се слобода вере и савести. Усвојене вероисповести равноправне су пред законом и могу своје верозаконе јавно исповедати“.

Данас је дакле потпуна слобода и омогућено је несметано црквено ширење и деловање. Имали смо дапаче посебно Министарство вера, а сада је то спојено с Министарством правде. Кад отворимо буџет видимо у њему лепу суму од преко двадесет милиона динара, која је дана римокатоличкој цркви на располагање.

Уз све посједе што их има римокатоличка црква и поједини њени бискупи и свећеници, даје се скупарински додатак-пол карте на железници, ви имадете, господа народни посланици, да је у овим клубу седио римокатолички свећеник као министар претседник а сада седи римокатолички свештеник као министар шума и рудника. (Рисиа Ђокић: боље да га нема!)

Највеће наше одликовање носи г. надбискуп загребачки Др. Бауер.

У златну круну којом је крунисан кип Мајке Божије код каменитих врати у Загребу стављена су два велика бисера дар Њенога Величанства Наше Краљице. За поправак ркт, цркве у Прогорју у мом срезу дано је 20000 д. на молбу управљену нашем Краљу.

Власти опћинске убиру свуда т. зв. поповско луцно.

Погледајте, господа народни посланици, ова два папира: једно је омот „Гласника св. Терезије“, а друго ово жуго омот листића: „Анђео чувар“. На овом плавом омоту пише: „За крштење и откуп африканске поганске дјецe дароваше“. И набрајају се имена дароватеља који дадоше укупну суму од 1900 динара, а на овом другом: „За Црнце Кинезе 1161 динара“ То сабирају ркт. свећеници и фратри и бискупи. Они несметано сабирају безбројне хиљаде динара за Црнце и црначке школе и држава им наша то дозвољава. Место да их присили да тај новац даду за гладну децу у Југославији и за школе наше. Али јер им државна власт све допушта ти ркт. фратри и попови уз часне изнимке постају кинески и црначки месечне место југословенски.

И пазите господо народни посланици, док се ркт. веже за Хрватство и истиче своју неповредивост она продира у историјски и неоспорно православне крајеве. Док је у Краљевини Србији имала ркт. црква само у аустријском посланству у Београду једну капелу с једним капеланом, она сада у Београду има надбискупа и 5 жула и 3 самостана - а ркт. жула има у Нишу, Крагујевцу, Битољу, Скопљу где има и свог бискупа. Док прије Краљевина Србија није ни видела ркт. калуђера и калуђерицу сада има на територији предратне Србије и Језуите и опатице сваке врсте. А тако свуда по Југославији. Прије године 1908 имали смо само у Загребу Фрањевце и Језуите а сада имамо свакојаким врсти фратора. Године 1906 била су три Језуита у Загребу, 1918 године њих 5, а сада их има заједно са новицијатом 50—60.

У Београду већ би сигурно стајала на дарованом по Београду земљишту велебна ркт. катедрала да се није догодила она неприлика слутријом за градњу ркт. катедрале.

Из тих података видите, да ркт. црква ужива највећу слободу у нашој држави Југославији, и са те, дакле, стране није могао ркт. епископат да нађе узрока, да изда ту своју славну посланицу.

Истина ркт. епископат није задовољан са том слободом, јер то доказује брошура високо пречасног г. бискупа Крчког Др. Сребренића, који тражи „Цркви слободу“, јер под тим насловом издао је брошуру. Али треба да знате, да под том црквом мисли само ркт. цркву, јер у т. зв. Римском катекизму (1 д. глава 10 питање 16) пише: „Само је једна црква и ту води Дух Свети, а све друге присвајају си неповласно то име црква, ње води све дух вражији и пуне су најпогибелнијих заблуда.“

Кад како сте видели по Уставу и по свему ркт. црква ужива велику слободу у нашој држави и не може се пожалити, да се зло с њом поступа, питам ја вас поновно, што је дакле потакло ркт. епископат да изда ту посланицу против Сокола Краљевине Југославије?

Бискупи одговарају: Тирш и његова идеологија. Тврде, да Тирш није признавао кршћанске вере, да је био додуше католик, али је изгубио своју веру и био је безверац и безбожац. Господа бискупи не цитирају нигде ни једном речју Тирша, да докажу то његово безверство.

Али питам ја вас, господо народни посланици, како је то, да је тога безверца и безбожца Тирша кад је умро, ркт. црква свечано спроводила и покопала са свим прописаним црквеним обредима и почастима? Ја не могу супонирати, да би ркт. свећеници тако свечано покопали једног безбожца само због тога, јер је њима родбина Тиршова платила прописану за спровод таксу. (Смех и повици: „Тако је!“)

Но ја знадем, да је тај безверац Тирш написао ово: „Ако си веран кршћанин, живи по начелима сво-

је вере, тада увек и доследно примењуј сва верска начела у својој животној пракси“.

Ја знам и то ће удова г-ђа Рената Тирш објелоданити, да се је Тирш сваке године исповедао три пута (и ишао на причешће.

Господа римокатолички бискупи веле: Идеологија Сокола Краљевине Југославије безбожна је и безверска и протукршћанска јер је ту идеологију дао Тирш. А ту исту идеологију има и чешко и руско и пољско соколство, а имао је и бискуп Хрватски Соко. „Хрватски Сокол“ гласило Хрватског Соколског Савеза од 1927 године вели: „Соколској је идеји извор, прибирање и освежавање народних снага и моралних и телесних, бити неуморним подтицатељем народне свести као вечне ватре и сачувати народно здравље као предуслов борби за постојање“. То је оно што је Тиршу и Фигнеру дало побуде да створе чешко соколство. Ово је нашло одјека и у другим славенским народима па и у хрватском.

Дакле Народна Мисао везана са здравом културом, т. ј. одгој човека као свесног припадника свом народу и као борца за све што је лепо и племенито то је задаћа соколства. Соколство је нашло за се управо школски пример у Хеленском народу, који је калокагатију створио као идеал свог одгоја. Бити леп и добар идеал је Хелена, бити добар и јак идеал је Римљана, бити јак, леп и добар идеал је сокола.

У „Хрватском Соколу“ од 1926 на страни 91 пише Јосип Хануш о књизи Др. Фрање Бучара: „Повест хрватског сокола матице у Загребу од године 1874 до 1885.“ За писање ове повести није нико позванији од брата Др. Бучара, јер је он знао открити она врела, из којих је црпио прилоге одушевљења и зноса, са којим је хрватски народ прихватио Тиршеву идеју о телесном и душевном одгајању свих слојева народа, те о међусобном раду, узајамном подупирању, узајамној љубави појединих словенских народа посредовањем соколства.“

На страни 94 „Хрватски Соко“ од 1926 пише: „Али та радост у раду и развиту била је помучена и жалашћу. У мјесецу колотову стигла је наше Хрватском Соколу загребачком тужна вест да је преминуо утемељитељ чешког соколства и вођа прашког сокола Др. Мирослав Тирш, који је био и значајним чланом Хрватског Сокола загребачког. То је била за свеколико не само чешко, него и остало славенско соколство велика туга. И видите, господо, Хрватски Соко јавно је исповедао Тиршову идеологију и ипак кад је године 1911 у Загребу приређен други Хрватски свесоколски слет — соколима приређен је свечан банкет, а на банкету уз водство сокала седио је и високопречасни г. Надбискуп Др. Бауер. Зар би он учествовао прослави друштва, које има безбожну, протуверску и проту-

кршћанску идеологију, а имало је исту Тиршову идеологију коју има и Соко Краљевине Југославије. Мора бити неки други узрок да су се господа бискупи подигли на Тирша и на Соко Краљевине Југославије. (Милош Драговић: Југославенство!)

Пречасна господа бискупи кажу у својој посланици да је узгој по Тиршовим начелима неисказано погубљан за верски и морални живот наше младежи. Дозволите ми, да вам прочитам из „Соколске Просвете“ весника просветног одбора Савеза С. К. Ј. у броју од септембра 1932 г. ово: „И соколска идеја, та велика наша истина, не треба да се тражи у неким високим, недоступним регионима. Ако јесте, она је у нама и око нас. Као стварност она је ту, у близини нашој, у скромној ризи свакидашњег живота: у излизаном динару дарованом оскудноме; у утешној речи уцвеленоме; у длановима покривеним жуљевима од савесног и преданог рада; у кајању због погрешног корака; у радосном дрхтају због среће другога; у захвалним очима сина; у озеблим удовима војника на стражи; у благом лицу учитеља у школи; у забривутом погледу лекара поред болесничке постеље; свуда, свуда, где зрачи братска љубав и гдје гори неутежива тежња за лепим, племенитим и узвишенијим облицима живота, за складном лепотом духа и тела.“

Из књиге: „Што да радимо?“ коју је написао Југосоколаш Јанко Љуштина и изашла је 1922 г.: „Избегавајте рђаве другове и друштво, које би вас могло рђавим примером довести на рђаву странпутицу, и дапаче бежите од карташа и карата које је народ назвао 32 лопова и ђавола.“ И онда вели: „Сокол ће вас научити још нешто племенитијем и јачем. Научиће вас да пијаном човеку окренете леђа, да га се клоните из далека, те да не гледате онога који је пао ниже од животиње.“ А ови веле да је соколско друштво, друштво где се пијанчи, а ми знамо да се пијанчи и на многим римокатоличким парохијама и ми се зато ништа не саблажњавамо.

И питам ја вас, поштована господо посланици, зашто је тај морал Сокола Краљевине Југославије за осуду и погубљан за моралан живот наше младежи, кад учи тако лепе ствари, а санкросантан је морал Св. Алфонза Лигнориа и безбројних разних Језуита који пуно тога допушта што Соко Краљевине Југославије никад не би допустио својим члановима ни никому. Морал који учи „рестриктиоменталис“ и „Верба еквивока“. Морал који спомиње Св. Фрању — да је, кад су тражили неког убојицу, рекао — примивши се за широк рукав своје мантије казао је: „Овуда није прошао!“

Г. бискуп крчки у својој књизи: „Цркви слободу“ на стр. 30 наводи да соколство шири култ голотиње. Ја то о соколству не знам. Ја нисам ни-

једну соколску дворану видео гдје би била на сликана гола мушка и женска телеса, али знадем да у Ватикану има тога доста. Ја знадем да су то уметничке слике, али држим да би боље ипак пасале тамо какве свете слике. (Аише Ковач: Тако је!)

Г. бискуп крчки вели на стр. 30 своје брошуре и то: „Слике се атентатора Принципа извешују у соколанама, као слике човека који треба да буде узор нараштају, премда није по кршћанској и католичкој и православној моралци ништа друго него прости убојица, који је из бусије устрељио два човека који му никада нису никаква зла учинили“.

Г. бискуп крчки др. Сребренић заборавио је да у молигвенику римокатоличког свештеника пише животопис Св. Фердинанда краља кастилијског. Тамо вели да је тај свети краљ мрзио све који нису били римокатолици, да није ни дозволио да бораве у његовом краљевству, и сам је својим рукама носио дрва за ломачу кад је требало спалити осуђене кривоверце. (Ловици: Чујмо, чујмо!)

Г. крчки бискуп заборавио је да је г. 1572 у т. зв. бартоломејској ноћи у Паризу и читавој Француској покљано и побијено преко 10.000 Хугенота, а папа Гргур XIII. кад је чуо ту вест дао је илуминирати Рим, звона су звонила, давала су се благодаренја, дао је сковати спомен-колајну са натписом: „Погибија Хугенота.“

Г. бискуп крчки заборавио је да је доминиканац Клемент убио краља француског Хенриха III. а зато је Језуит Мариана назвао Клемента: „етернум Галие декус — вечним поносом Француске!“

Па шта онда смета Принцип Гаврило, тај идеални националиста, г. бискупу Сребренићу?! Принципу је спас заробљене браће турно револвер у руке. (Пљескање.)

Чуде се људи код нас, како је римокатолички епископат, заборавио да је Соко Краљевине Југославије основан Законом од 5-XII-1929, да је врховни старешина тога Сокола првородски син Нашега Краља Престолонаследник Петар. Једне наше новине писале су да закона морају поштовати сви грађани земље без обзира на свој положај, а баш највише они, који су на високим и одговорним положајима. И те се новине чуде, како то римокатолички епископат заборавља и удара на законом уведени Соко Краљевине Југославије.

Али су заборавили ови да је Лео XIII у својој енциклици од 10-I-1890 која почима на речима: „Sapientiae humanae“ и која говори о најважнијим дужностима грађана написао: „Ако државни закони дођу у прочиту опреку са божанским правом, ако они наносе цркви неправду или се противе верским обавезама или вређају ауторитет Исуса Христа у римском папи — онда је отпор дужност, послуш, злочин!“

Кад је Парламенат француски прихватио закон о растави државе и цркве, папа Пије XII у Риму у својим енцикликама осудио је, проклео је и забацио тај закон. Покојни Бријан који је онда био Министар просвете рекао је: „Папа је овом својом забраном истиснуо француско свештенство из граница законитости. Он их сили да крше законе своје земље. Он не ради више као духовна врховна власт католика, он се поставља за њиховог врховног политичког поглавара.“

Сад читава Југославија чека да и она чује сличне речи од наше Краљевске владе, кад је римокатолички епископат осудио и забацио законом уведен Соко Краљевине Југославије. Тко ће, питам од наше господе министара бити наш Бријан? Чудновато је то, док нас римокатолички епископат толико се згража над нашим Соколом, њихови колеге у Италији заједно са папом благосиљају фашистичку омладину. А вођа фашиста г. Мусолини добија папинско одликовање и папа Пије XI назива га „Мужем праведности.“ Господин Мусолини учи талијанску омладину посве друго, но што учи наш Соко југословенску омладину. На балкону палаче „Венеција“ пред којим су манифестовали фашистички студенти, појавио се г. Мусолини и рекао је: „У 10 години фашистичке револуције, више него икада мора да важи ова парола!“ — и притом је дигнуо у зрак обе руке, у једној је држао пушку, а у другој књигу.

Г. Мусолини рекао је омладини талијанској: „Љубите пушку, обожавајте митраљез, а у овој теми осећаја немојте заборавити ни свети бодеж!“

Рекао је пар пута омладини: „*Imparate a odiare*“ научите мрзити!

Зашто се против тога не буни римокатолички епископат у Италији? Тешко нама, г. г. народни посланици! Знадемо да велики број римокатоличких свештеника југословенске народности из тако зване Јулијске Крајине чаме на робљи, на отоцима смрти и живи у прогонству изван своје постојбине. Знадемо да југословенским римокатолицима у Италији брани се, да се помоле Богу на свом матерњем језику. Знадемо да су бискупски двори, бискупа, мученика Седеја претворени у заштитску експозитуру, којој је на челу бискуп фашист Ђани Сироти.

Али наши бискупи не протестују, нити се моле за спас браће Истрина.

Они протестују противу Сокола Краљевине Југославије, не само протесују, они га неистинито нападају, оцрњују и називају га безверским.

А знадете ли ви шта је безверство? По науци Језуита Ота Цимермана: „Безверство је увек у тому, ако се народност не подложи вери. Ако дође до опреке између народности и праве вјере, мора вазда народност уступити.“

А ту науку не признаје Соко Краљевине Југославије. Њему је Југославија прва и изнад свега. (Бурно одобравање).

Соко Краљевине Југославије не признаје рјечи папе Пија XI који је рекао: „Честити католици целога света гледају у Риму своју другу домовину!“ Соколи Краљевине Југославије неће да признају оно што је написао католички лист „*Observatore Romano*“: „Није далеко дан, кад ће над светом триумфовати Рим.“ Соколи Краљевине Југославије хоће да над сложним Југословенима тријумфује Београд — Загреб и Љубљана и нитко други. (Бурно одобравање).

Римокатолички епископат напада Сокол Краљевине Југославије зато, јер су се већина господе бискупа римокатоличке цркве у Југославији упрегла у бојовна кола ватиканске политике, која је сагласна са политиком г. Мусолинија, као што је прије била већина њих упрегнута у црно-жута кола бечкога цесара. Да докажем то, подсећам вас на годину 1871 кад се је по хрватским крајевима спремао свечана прослава 200 годишњице смрти хрватских великана Зринскога и Франкопана. У Загребу је одређено да се служи спомен миса у римокатоличкој катедрали, али Каптол је то забранио, јер би то било свето-грђе. Надбискуп је, дапаче, избранио да ни један свештеник не сме држати говор о Зринском и Франкопану. И онда су Хрвати католици морали ићи на помен у православну цркву у Загребу. И Керубин Шегвић, који је римокатолички фратар, написао је у својој књизи „Ускрсла Слава“ ове речи: „Мужеви тако заслужни за католичку веру (мисли Зринског и Франкопана), мужеви који оставише закладе црквама који утемељише жупе и надарбина од црквене области бјеху сматрани недостојни црквених здушница.“

Плашио се Каптол и надбискуп загребачки, јер се цијели покрет прославе онда сматрао бунтовним дјелом против царскога Беча, кому су господа бискупи и каноници верни служили, јер је био римокатоличке вере. А Београд краљевска наша престолница је православни.

Овде имамо црквени календар т. зв. директориј из г. 1900 по којем се равнају за богослужје и мису римокатолички свештеници. Ту пише 17-VIII: „*Gras dies natalis Augustissimi Imperatoris ac Regis nostre Apostolici Franusci Josephi I*“, а ту од трага је молтва: „*respice ad Austriacum benignus Imperium* — Боже погледај милостиво на Аустријско царство! (*Рачио Пустослемшек*: То је важно! То слушајте!) А када ви погледате у директориј од ове године онда ћете видети разлику. Нема ту *Augustissimi* — — нема ту молтве за Југославију.

А зато, јер Језуита Хамерстаин учи: „Држава мора ако неће да буде бунтовником против оног ауторитета којему захваљује сву своју власт бити католичка или ако вије таквом постати!“ Ја мислим г. г. народни посланици да ме разумијете.

Ми пак то не можемо да учинимо, јер је Мусолини рекао: „Гдегод видим римокатоличку цркву; видим величину и славу Рима и Италије“

А та Италија хоће да подвоји Југославију, она хоће Далмацију — а ту Италију подупире Ватикан. Из писања ли та „Vie catholique“ види се да један француски посланик римокатоличке вере јавно истиче, да је Ватикан у служби фашистичке владе, и да ради против југословенског јединства. Једном ријечи Мусолини се служи Пијем XI да погорша југословенску унутрашњу кризу.

И јер Соко чува ту Југославију — јер је воли и одгаја младеж у југословенском духу, јер учи свакога својега члана, да је југословенска идеја о државном и народном јединству наша највећа срећа и залог светле наше будућности — Зато смета Соко Ватикану и његовим експонентима у Југославији.

Са дозволом вашом, кад већ говоримо о бискупима хтео би да споменем визитацију немачког бискупа г. Бернинга из Оснабрика, којег је свети отац папа послао да испита стање немачке мањине у Југославији. Ја нећу овде питати, зашто Свети отац папа не пошаље једног нашег бискупа да испита стање Југословена у Јулинској крајини — али хоће да споменем то да је бискуп г. Бернинг када је дошао у Београд посетио немачког посланика, а бискуп из Сарајева Др. Шарић, када је био у Риму није посетио нашега посланика. Зашто? — На то одговорите ви сами господо народни посланици.

Сад завршавам. Кад су у Бадовици 6 септембра 1931 стрељани наши сународници Марушић, Милош, Веленчић и Видовец, ја сам у шибенничкој „Новој зори“ испевао кајкавским наречјем једну песму у њихов спомени. Та песма гласи:

Какви то чују в ноћи се кмици
 Ву Истри нашој пушчани хици!
 Каков мртвачки крик се то ори
 Ву темни ноћи срам Учкој гори?
 То наше сине... стрила?
 Згража се над тим Европа цела...
 Само ни везда „Нимесник Крестов“
 Змогел ни речи против фашистов!
 Не протестира Отец сад Свети,
 О заповеди не мисли пети.
 А ми смо били в цајги там стари
 Папама римским само барбари!
 Знамо как назвал језик наш диван
 Папа јен римски названи Иван.

И ја сам због те песме добио 7 дана затвора и 100 динара глобе уветно на две године, ма да ме наш друг Кожул врло лепо бранио. У ту ствар чак се умешао и папински нунције Пелегринети и Краљевска влада. Тражило се да будем кажњен, јер сам с том песмом увредио Светог оца папу и ширио нетрпељивост. Ја сам знатижељан, што ће сада Краљевска влада учинити? Она је дуго била киктатор — погледом на наше пунктаторе — но ипак су пунктатори позвани на одговорност и стрпани у затвор. Ја знам да господу бискупе не би било згод-

но стрпати у затвор — али Краљевска влада могла би им овде у Парламенту због југословенског народа да прочита малу буквицу.

А ја — господо народни посланици, свим пунктаторима и свим, који пишу посланице, и свим вањским нашим непријатељима поручујем да нека саслушају наш југословенски кредо:..

„Верујем у велику, уједињену, недељиву и вечну Југославију (Бурно одобравање) која је саздана на костима безбројних хиљада палих за њу јунака и хероја наших, саздану на стени непоколебљиве љубави свих Југословена: Хрвата, Срба и Словенаца спрм Краља и Отаџбине, у Југославију, коју неће срушити ни вањски непријатељи ни пунктације ни ватиканска врата! (Бурно одобравање)

Живио Краљ! Живела Југославија! (Бурно одобравање плескањем, говорнику честитају).

Поштрејседник Др. Авдо Хасанбеговић: Реч има г. Јован Јовановић.

Јован Јовановић: Господо народни посланици, Одмах, још у почетку рада ове Скупштине, могло се опзити да су сва господа посланици са извјешном оријентацијом дошла у ово тијело. Та је оријентација једно дубоко саздање и освједочење, да су у целокупном народу настале невоље и материјална оскудица.

Говори, који су о тим питањима до сад овде изговорени, и рад, који је на томе пољу до сад учињен, значе тражење и испитивање путева и стаза, како да се тим невољама доскочи, и како да им се учини крај.

Тај је рад примијећен одмах као добар, и имао је веома повољна одјека у цијелој земљи.

Такова добра воља код народних претставника, било би жељети, да тако олако не престане, него да устраје кроз цијело вријеме скупштинскога рада, па макар колико то вријеме трајало, јер само са таквом добром вољом, чланови ове Куће, моћи ће колико било добра за народ учинити, и оправдати оно повјерење, које ми је народ дао, кад их је овамо послао.

Уз то још Узвишена Краљевска ријеч, изражена кроз Престолну бесједу, напоменувши такођер ове народне невоље, снажно је у овом Дому одјекнула, и створила код свих једно радосно увјерење, да се код нас и на највишем мјесту води брига о народним тегобама.

Но одмах ваља напоменути и подвући, да ове народне невоље и материјална оскудица код нас — нијесу аутохтоног поријекла, него да су само рефлекс једнога општег стања, или једне опште коњуктуре, која је настала у цијелом свијету послје великог рата.

И ове последице рата, које су назване једним општим именом „криза“ рашириле су се по цијелом свијету, а осим тога, још су се у разним земљама

и на разне начине манифестовале — према томе, какова запосленост у којој земљи преовлађује.

На тај начин, настала је једна општа безглавост у цијелом свијету, и једна пометња, какова је у историји забиљежена само у вријеме зидања Вавилонске куле.

Моћне државе и њихови најумнији људи чине покушаје и напоре да ово критично зло умање и ублаже, али изгледа да су сви ти напори узалудни, јер, „прилике су јаче него људи“. Криза, напротив, постаје све јача и тежа, и чак се не указују ни њене завршне форме. Напротив, чини се, да она узима на себе неки стабилизациони облик, и ако би тако било, требало би се са судбином помирити, и почети предузимати мјере онакове, какове би одговарала једном дефинитивно насталом стању.

По ријечима Лојда Џорџа, свијет је постао „лудница, којом луде управљају“, а ми свештеници могли би рећи: „е изгледа, да је по сриједи прст божји, или као да се неко грдно проклетство сручило на данашње човјечанство“.

Па ипак, данас, у овим истим материјалним приликама, у којима живимо, кад би само у стању били скинути са себе вео једне тешке, не материјалне, но чисто психолошке депресије, која лебди над нама као „дух божји над водама“ у часу би постали свјесни, да имаде земаља, које су баш у томе материјалном погледу, у далеко очајнијем стању него ли наша земља.

Наша раса, или наша нација, кроз разне перипетије свога хисторичког развића, пребродила је и далеко веће невоље, па ће и овим материјалним привременим невољама одолити моћи, и под сваку цијену сачувати присебност и величину духа.

Код нас се и у журналистици и у другим стручним листовима много пише и расправља о овим материјалним неприликама. Пише се и расправља и знанствено, и стручно, и лијепо и логично, али на крају крају крајева ипак опречно. И баш услед тих дивергентних мијењања, веома је тешко повјеровати, да ће ова расправљања моћи ријешити оно што се зове материјална криза.

Напротив, много је већа вјероватност, да ће се она, када јој дође вријеме, сама собом и по себи ријешити, исто онако, као што ни највештији лађари нијесу у стању спријечити поплаву све дотле, док се води не прохтије, да се сама врати у своја корита, или како би рекао Анатоли Франс. „Док се богови довољно напију крви“.

Али оваковом природном оздрављењу, о којем ја мислим и говорим, има да претходи једно велико лијечење, лијечење које је далеко претежније него ли лијечење тијела, а то је лијечење душе.

Наша је душа, господо, болесна, и душа је цијелог свијета болесна, и баш у тој болести душе

лежи она опасност, које се треба плашити, а не у привременој материјалној кризи.

Јер сама ријеч „криза“ носи у себи значење нечег привременог, и материјални недостатци лако ће се надокнадити, али из данашњих изопачења и религиозна и морална и политичка психоза носи у себи неки трајнији печат, и ту ваља учинити нужне напоре, како би се та психоза и тај менталитет поправили, и на старе добре путеве навели.

Желио бих да сви, који смо овђе будемо радници на томе великом дјелу.

И у знаку овакове несретне звијезде, Народна скупштина бави се данас државним буџетом за годину 1933/34... Ваља одмах признати, да су државни захтјеви велики, а средства, у данашње вријеме веома скромна.. То је једна тешкоћа, с којом мора рачунати и Краљевска влада и Народна скупштина.

Овај буџет пење се скоро на 10 ¹/₂ милијарди динара, и кад се упореди са буџетом из прошлих година, пада у очи, да је овај знатно мањи, и да је Краљевска влада учинила видне напоре, и конзеквентно данашњем схватању штедње, свела буџет на најнужније потребе... Могу постајати схватања да је овај буџет ипак велик, и да би могао много мањи бити, али веома је тешко претпоставити, да би макар какво смањење могло се спровести, а без штете по правилно државно функционисање.. Стога, макар овај буџет био и велик, он је ипак математички оправдан.

Ипак, поред свега тога, не би се требало одрећи настојања, да се пође путем изналажења средстава, који би фискалној користи стварно допринети могла. Ми и. пр. имамо 12 ресорних министарстава, и ја не знам, зашто се не би могла у по једно министарство спојити:

- 1.) Министарство грађевина - са саобраћајем.
- 2.) Шума и рудника - са пољопривредом и
- 3.) Социјалне политике - са физичким васпитањем.

Ово спајање није непроведиво, по што су цитирана министарства међусобно сродна, те би, на тај начин, отпала три ресорна министарства, и без сумње постигле би се тиме знатне државне уштеде.

Истива Бог, на тај начин био би мањи број министара, али ја мислим, да једну јаку Краљевску владу не сачињавају многи министри, него добри министри!..

Друго, државни буџет преоптерећен је и великим бројем државних службеника, и то почев од најмањих па до највећих рангова. У данашње доба, управо као да је настала једна манаја, и као да нема других занимања на свијету, све је полетило у лов на државне службе: и старо и младо и мушко и женско... и школовано и нешколовано па гђе било, и кака било и пошто било.. само да се добије каква било службица, или макар какво надзиравање..

Државни буџет то не може подносити, и државни службеници не достављају се по вољи и потреби компетената, него по потреби државног рада.

Многи чак с правом траже државна намјештења, пријетећи, да ће иначе ову земљу напустити, као да има нека друга, у којој тече мед и млијеко.

Уз то долазе још свакодневна пензионисања државних службеника по кривицама! Ако је дисциплинарном истрагом установљено, да је чиновник крив, има се казнити премјештајем о свом трошку, ил новчаном казном, а не пензионисањем, ако је по годинама службе способан још за даљи рад. А ако каква велика кривица, отпушта се без пензије.

Иначе ћемо доживити, да ће пензионери са пензионеркама претегнути половину целокувог становништва.

У прошлом засједању Народне скупштине укинута је трошарина на производњу пића, и вјерујем, да је то учињено са најбољом намјером, да се народу учини концесија у производњи ракије, и осигура већа добит, кад је буде бесплатно производио. Међу тим одмах се испоставило, да ова концесија није имала повољног и жељеног резултата, и испоставило се, да је замишљена доброт народна била само илузија, и једна велика заблуда.

Са бесплатним печењем ракије овај је артикл одмах у цијени пао, и што је још горе, шљива, као сировина, изгубила је сваку вриједност, и прошле јесени, барем код нас, продавана ја по 20-25 пара на килограм. И ту постоји опасност, да народ, услед овакве коњуктуре, не напусти сасвим одгај шљиве, једне тако корисне и племените воћке! Како је бесплатно испечена ракија, тако рећи, потоцима потекла, народ ју је сам почео пити као воду, јер је није могао никако уновчити, пошто су многи и многи бирташи дозволе понапуштали, не имајући рачуна држати их, пошто се ракије на сваком кораку може дожити по 3-4 динара на литар.

Курнозума ради наводим један примјер! У једном селу, зна се које је то село, људи су наставили когао и пекли три дана. Печење ракије претворило се у шенлук, и кад је ракија испечена, била је дотле и попита. Људи су на то поспали, и кад су се онако чађави пробудили, купили су литар шпирита, разгодили, попили и мамурлук разбили.

А да је трошарина на печење ове ракије плаћена, истечена ракија била би драгоценост и не би овако прошла. Људи би је уновчили и добивеним новцем своје домаће поребе подмирили!

Државна власт не треба бити само управљач народа, него и његов добар васпитач.

Ту су се досјетили и они, који држе каванице, пак су и они почели по јефтине паре ракију крадом продавати, а на штету оних, који имају дозволе и плаћају трошарину.

Тиме је, дакле, не само народ оштећен, него

и држава у дохотку од трошарине мора подбацити.

Државна добит од трошарине може бити осигурана само онда, ако се, тако рећи, прва кап произведеног алкохола опорезује, а да се чека, да се пореска квота тек онда постигне, док се чокањи ракије за тезгом испију.

Човјек се, стога, мора у чуду питати: каква је то политика, најзад, и здрав разум, који чини, да се на оне, који производе брзашно, ту животну намирницу, који најстрожији и најкомпликованији закони примјењују, док се производња ракије, са највећим повластицама дозвољава, ма да је алкохол стварно један луксуз, али тако важан, да је у неким земљама апсолутно забрањен, а у некима дигнут на степен монопола. Господо, ја стога тврдим, да је укидање трошарине на печење ракије шкодило и држави и народу.

Зачетак укидања трошарине пада у вријеме, када су партијске страсти чиниле своје оргије, стога концесија неплаћања трошарине, није ништа друго, него један Данајски дар, који је дат народу у облику златнога ножа, да почини самоубијство.

А сада нека ми буде дозвољено, да учиним неколико посебних напомена.

У првом реду може се сматрати као једна веома повољна околност то, што је наша, како спољна тако и унутарња политика вазда била збојена пацифистичким духом... Утрањено је, да је рат једна аморална појава и међународни злочин... Последњи рат створио је искуство к д свих народа, да у рату нема побједника, него да су ратом изгубили чак и они, који су бигке добили. И благодарећи оваквом сватању и расположењу, наша се Краљевина, на свима мировним конференцијама до сад, као пацифистичка земља потпуно манифестовала.

Тај пацифистички дух треба и на даље његовати, и са те личије не треба силазити. Требамо и на даље остати пионери рада на згради свјетскога мира, како би се можда ипак једном стварио свјетски мир.. по ријечима лорда Сесила... тај лијепи сан многих старих пјесника, филозофа и светитеља.

Па и поред свега нашег пацифистичког расположења, наши сусједи, завидним оком проматрајући наш државни раззитак, чине потпуно излишне и неумјесне прозокације,

Ту, скоро, уздрман је сва европска јавност ради млетачки лавоза, урезаних на камен у Тогоиру... На те нападаје наш Сенат дао је достојан одговор, и по скорашњој ликвидацији тога питања, цијели је свијет увидио, да је право и превага на нашој страни.

У исто доба и збоги тих веселих лавова пребачено нам је, да смо некултурна и нецивилизована нација, и овај приговор дужни смо најнегичније одбити. Претставници наше науке, наши свеучилишки професори, махом су људи свјетскога гласа, и научењаци првога реда, па и због тога не требамо ви-

каквих културних поука са стране, јер и сами можемо знати: шта је наука, шта култура и шта цивилизација!

Ми, дакле, рата нећемо и не желимо, али ако га ко хоће, ни пред ким нећемо пасти на кољена, и молити милост... Ослањајући се на своја права, и уздајући се у властиту снагу, нећемо се уплашити ни живе звјеради, а камоли мртвих мачака.

Што се тиче наше унутрашње администрације, она је у јавности названа "бирократском." Ја не знам, колико је то тачно, али само знам, да је она веома компликована, и да је далеко од сваке упрошћености. Услед тога људи из најудаљенијих крајева, макар ради какве ствари, долазе у Београд, траже посланичке интервенције, и обијају врата министарства. Овако не би смјело даље остати! Потребно је што прије донијети закон о Унгарској управи, по којему би закону проширила компетенција бановинска, а нарочито среска.

Са проширењем среске компетенције избегла би се трчкарања на Банске управе и министарства за најмање послове, те би се ове више инстанције ослободиле обичних административних послова, и могле се предати државном раду вишег реда.

Државни углед, уопште, изискује, да је државна администрација брза и експедитивна. Нарочиту невољу трпе државни чиновници, када им дође вријеме аванмана. Њихова промакнућа требала би да иду аутоматски, но умјесто тога, присиљени су мољкати, да им се даде заслужена класа.

У нашем унутарњем животу имаде једна појава, која заслужује, да се о њој доносе једном правилан суд. То је прекомјеран број оних, који мисле, да су заслужили за ову земљу, и чији се рад никад не може довољно оцијенити, нити њихове заслуге довољно наградити... То су људи, коју већ имају своје положаје, и махом су добро ситуирани, а добро су и урађени и обучени, пак су се ипак лијепо сместили у име „заслуга“, као чланови управних и надзорних одборау, разним национализованим предузећима и другим званичним и полузваничним финансијалним установама, којих у земљи има довољан број. Чак и многи народни посланици из старе скупштине хватали су овакве мјеста, хвала Богу, да је то једном законом укинута! То је, господо, највећи социјални скандал и неморална друштвена појава највећега стила.

Но има и једна друга врста стварно заслужних људи за ову земљу, а то су: наши добровољци и ратни инвалиди, чије питање још никако дефинитивно ријешено није.

Још данас имаде знатан број добровољаца, који обијају прагове, и никако да добију оно, што им је законом предвиђено.

Но најжалоснија је ствар питање наших инвалида, чије је питање стално на дневном реду, и чији је закон стално изложен разним коректурама, а

баш они су ти, који имају стварних заслуга за ову земљу, јер су за њено стварање дали своје: руке, ноге, очи! Стога је вријеме, да се те синекуре у овој земљи једанпут укину, и да се добровољачко и инвалидско питање једном приведе крају!

Овамо спада и питање наше унутарње колонизације, које се односи на бескућнике. Пошто се та унутарња колонизација још никако не спроводи, то бескућници сами узурпиравају државна земљишта, и насељавају се по својој вољи. Али, уз то, у исто доба, чине се и шумске штете, и невјероватно је, да те шумске штете у Прњаворском срезу, само износе на један милион динара, а тако је свугђе. Ко ће то платити, и ко ће то намирити? А свега тога не би било, кад би се бескућници једним брзим темпом земљом подмирили.

Исто тако потребно је што прије донијети закон о излучењу општинских реона за испаше и дрварења. Босна је шумом најбогатија провинција у Краљевини, па ипак зато имаде толико села и крајева, који немају својих дрварских сервитута, те су сељаци принуђени упадати у државне шуме. А послије тога настају хапшења и глобе, мада ови прекршаји нијесу учињени из објести него из пријекне нужде.

Кад општине буду имале своје сервитуте, сељаци ће се приучити, и сматраће их као заједничко добро, те ће их штедити и гајити. Овај закон потребно је што прије донијети, јер, најпослије, није ни право: док разне повлашћене фирме стотине и хиљаде сикира уносе у босанске шуме, дотле босански сељак, ради једне козе, која мало забрсти, плаћа глобу, или иде с ону страну браве.

Мислим даље, да би било вријеме, да се и наш порески закон реформира, и прилагодн данашњем времену, јер он је постао у једно доба, када су финансијалне и пословне прилике биле сасвим другачје, него ли су данас, кад је платежна моћ порезовника знатно ослабила, а послови се сасвим умањили. . . . Најбољи је доказ зато, што је ево већ и нога година прошла, а порез није ни издалека у оној мјери плаћен, како је прошлих година бавало... Како постоје веома мутни изгледи, да ће прилике још теже бивати, сама собом намеће се потреба реформе пореског закона, и то за све пословне бранше, како се платежна моћ порезовника не би до краја уништила.

Код нас још и данас постоји присилни рад на путевима . . . тако звани: кулук . . . Овај систем рада остао је још од завојвачких времена. „Кад су Агарјани земљу притиснули и народ укулучили“, и ево овај систем присилног рада одржао се све до данас, мада је и нехуман и несавршен.

Осим тога, код насима још једна чудна ствар, а то је: класификација путева на: државне, бановинске 1. и 2. реда и општинске 1. и 2. По тој класификацији државни су путеви привилегисани, пак се на

њих већа пажња обраћа, и бановински 1. реда, док бановински путеви 2. реда и општински имају ту привилегију, да могу бити свакојаки, ма да су сви подједнако потребни, и сви служе истој сврси...

Јавни интерес изискује, да сви путеви у земљи буду подједнако добри, те би требали сви бановински путеви пријети у државне руке... А што се тиче општинских путева, који служе искључиво унутарњем локалном саобраћају, они могу и надаље остати у општинској режији.

У овој општој невољи и пометњи чини се, да је наш сељак најтеже погођен. Једно, што његови производи стоје у великом неразмјеру са фабричким артиклима... а друго је: његова презадуженост. Прво питање неким законским мјерама скоро је немогуће ријешити, јер разлика цијена не овиси само о унутрашњим приликама, него је увјетована и другим страним упливима и коњукурама... Друго питање, питање сељачког раздужења такођер је тешко и сложено, али о његовом ријешењу, као о чисто унутарњем случају већ може бити говора.

Но желио бих рећи неколико ријечи уопште о нашим сељачким приликама... Нарочито мислим на наше босанско-херцеговачког сељака, који још увијек живи потпуно примитивно, управо онако, како је можда још у средњем вијеку живео, и то тако, да се код њега још ни издалека није развила ни једна приближно рационална психологија газдинства. Његова је кућа потпуно примитивна, кроз четири-петоријеска и са малим просторијама за више чланица гђе сви скупи спавају.

Обрада усјева такођер је примитивна, а њиве се још и данас ограђују дрвеним оградама. Свакодишње подизање тих ограда изискује не само много труда, него је скопчано и са трошком, а нарочито са губитком времена, које би се дало много драгоценије употребити на бољу обраду земљишта. Уза све то учестале су још и диобе, које су законом лако спроведљиве, те се тиме умањило и оно мало имуствене снаге, којом су дioniци располагали, док су задружно живили.

Ја ово износим само као једну констатацију, и не желим за то никога окривљавати, него мислим, да је много корисније прегнути, да се барем сада ово стање поправи и на боље време... А то није тешко, само треба хтјети на томе порадиати... Ни код једног народа село није само собом унапријећено, него су завла претходиле неке мјере, па често и репресалије.

Примјера ради наводим, да у Краљевини Србији, сељак није могао правити кућу гђе хоће и како хоће, него је држава прописала била Платове, по којима су се куће, и хигијенски, правиле... Отуда домаћи животи србијанског сељака далеко је напредати, него ли оног босанског... Исти случај био је и у вријеме војне границе у Утини и по-

сљедице тих присилних мјера биле су, да данашњи лички сељак живи у кући потпуним грађанским животом, без обзира на његову сиромаштину.

Ческа је у агрикултури једна од најкултурнијих земаља на свијету, па ипак сав пољопривредни рад стоји под надзором пољопривредно-стручних званичних лица... Исти посао требало би и нашим среским економима законом ставити у дужност, како се не би само бавили статистиком усјева, него да поведу надзор и о томе, како су ти усјеви засијани и како би морали засијани бити.

Једном ријечју, да се сав пољопривредни рад стави под надзор државне власти... А да би се диобе спријечиле, такођер би требало донијети један закон „о недјелљивости сељачког посједа“, као што је то у културним земаљама већ давно учињено...

Што се тиче презадужености нашега сељака, Народна скупштина имајући добру вољу, да му помогне, онијела је закон о мораторијуму сељачких дугова, и тај закон по наше сељаштво, можемо слободно рећи — био је благодатан, јер су дужници у овим тешким приликама мало дахнули душом...

Тежња за колективним раздужењем у историји човјечанства није нова појава; она је вјероватно стара, колико и само културно човјечанство... Још стари Јевреји имали су сваку педесету годину — као јубиларну — кад су се сви дугови брисали. И не само дугови, него и одузети посједи за дуг враћани су породицама, којима је посјед припадао. А у старом Риму, у тежњи за колективним раздужењем, избила је и једна побуна, коју је сузбио Менашије Агрипа, изговоривши народу ону познату причу о „Завијеним Удовима"... Али то је све било давно, и ми у данашње вријеме можемо само стајати на принципу — да свакоме треба дати што му припада.

Код коначне редакције овог закона потребно је на уму имати ово: Тешкоћа сељачког дуговања лежала је у актуелности плаћања и у превисокој камати... Законска олакшица била би — сlijеди логично — да се актуелност плаћања претвори у дугбичност, а камата да се установи са 6%.

6% зато, што је та камата морална (ако камата то уопште може бити)... примјерна и по правосују призната те утужива и унерива... С друге стране потребно је и вјеровитке узети у рачун, те и њихове каматне обавезе на другим странама досљедно регулисати... Камата се је, најпослије, била понела до тако баснословних висина, да је баш она, а не главница дуговања, упропастила толике пословне људе, те је вријеме, да се и она једном нормализује...

Регулисањем дуговања на темељу овог закона потребно је, у првом реду, олакшати тешко стање

нашег сељака, пошто је он снага и срж државе и нације... Но у исто доба потребно је и трговцима згарантовати потпуну наплату, пошто су они претставници трговине, без које уопште не може бити никаквог радног импулса... Потребно је заштитити и банковна предузећа, пошто је у њих уложен национални капитал, и што су ове институције често беле дјело националних напора, као што је то био случај нарочито у Босни и Херцеговини, где за вријеме Аустроугарске управе није било тако лако банку основати, па не би било оправдано једним потезом пера те тековине збрисати и напоре дезавуисати...

Уопште узевши, закон о раздужењу сељака треба да буде праведан, како једни не би били фаворизирани на штету других, јер само праведан закон имаће трајну вриједност и моћи ће послужити и свима будућим владама и народу без промјене као користан...

Веома пзда у очи висока свота сељачких дуговања, па како су та дуговања већином настала у вријеме, када је новца било у изобиљу, не би се могло рећи, да су она из стварних потреба настала... Биће више из лаквојерности... Новца било у изобиљу... кредита колико се хоће... а банковна врата широм отворена... Доцније, са промјеном новчаних прилика, дошло је оно горе... а то горе — то је ово садашње... Управо по Св. писму: да посљедњаја будућ горшаја првих!...

У вези са законом о раздужењу сељака, мислим, да би требало донијети још један закон, по којему би сељачко мјенично дуговање, као и жиро ограничено било... Ја не мислим тиме рећи, да је наш сељак недостојан кредита... поштен домаћин увијек ће га наћи... али то кажем управо у педагошком смислу, што мислим, да тежака треба сачувати од мјеничног зла и других неприлика скопчаних са тим мјеничним злом, и како не би дошло опет једно вријеме, да се сељак законски раздужује... А ако се сељак баш мора задуживати, онда је то најбоље путем здруга, без којих не би смјела ни једна општина бити... Па и сам предвиђени прелаз из краткорочног дуговања у дугорочно, није ништа друго, него прелаз из већег зла у мање, или прелаз из краткотрајне болести у дуготрајну агонију... Ту ђедови једу кисело грожђе, а унуцима трну зуби...

У Србији је био закон, по којему је био сељак мјенично неспособан. Тај закон био је добар и требало би га опет оживити.

Осим свију незгода материјалне неправде, којима смо у данашње доба изложени, постало је јасно, да се и у моралном погледу учинила једна видна дигресија... Нарочито у здње доба, криминалитет у нашој земљи силно је порастао... То је поради прекомјернога пића, а без сумње и ради

тога, што је наше правосуђе или сувише благо, или се довољно не примјењује законска строгост на оне, који почине убијства... Људи диспонирани на убијства некад су говорили: да његова глава може туђу платити, а сада за убијство рескирава годину или двије црне куће...

Случај се десио код манастира Гамионице, где су два човјека из засједе убијена и три на мртво име испребијана... Злочинци, пошто су испитани, трећи су се дан вратили кући... Али у селу настала због тога једна силна констернација, и свијет је почео говорити, да у овој земљи нема правде, кад се злочинци тако олако пуштају на слободу... Јавна безбједност изискује, да се закон на злочинце почне строжије примјењивати. Убијство је тежак и непоправим злочин, па правда изискује, да се строго казни, а кад је оправдано и смртном казном, што би дјеловало врло васпитно, и чиме би се проценат злочинстава знатно умањено...

Друго, у нашој земљи преузео је великог маха недозвољени ванбрачни живот супружника... Овакав ванбрачни живот не само што је у етичком погледу скандалозан, него урађа и веома тешким посљедицама грађанско-правне нарави, а нарочито у погледу изследства дјете, која се у оваком дивљем браку изроде. И државне власти веома добро чине, што ове дивље бракове разгоне, јер је то у вишем интересу јавног морала.

Ја се бавим овим стварима, и стекао сам увјерење, да многи и многи дивљи бракови постоје, што је једно од оваких супружника везано законитим браком на другој страни. А да се преда бракороводна гужба, потребно ју је таксирати са 300 дин.

У томе високом плаћању лежи једна велика тешкоћа, јер странке врло често нијесу у стању те трошкове поднијети, па тако и не предузимају тужбених корака, да се законитог брака ријеше, како би након тога, свој дивљи брак могли претворити у законити.

Министарство финансија учинило би велику услугу јавном моралу, ако би ову таксу или снизило или посве укинуло. На тај начин државне власти могле би са још већом строгости приступити уништењу ове веома ружне појаве.

Иначе излази, да државне власти прогонени дивље бракове, с једне стране веома добру ствар форсирају... а с друге, високим таксама, онемогућују.

Желио бих сада рећи неколико ријечи о нашој извозној трговини, али само специјално у прилог наше боље трговинске везе са пријатељском Грчком.

Ова дивна земља, некадашња стара Хелада, постојбина великих античких људи Перикла и Сократа, и по своме пријатељству према нама, и по свом сједном географском положају с нама, а нарочито по животним намирницама, које наша земља произ-

води, а њихова — не, заслужује, да смо с њом у најтјешњем трговинским везама, а у данашње вријеме ограничења, и са најширим концесијама. Мислим, да за наше цереалије, као и за наше воће и друге земаљске продукте и млечне производе, а исто тако и за стоку, не може бити боља и подеснија пијаца, него ли је Грчка. И обратно, Грчка има своје производе, којих ми немамо, или их врло мало имамо, и морамо их увозити са стране, а то су уље, грчко воће сирово и суво, вино, риба и друге ствари.

Наша слободна зона у Солуну спава стално мртвим сном, а по свему могла би бити један првокласни анпориум наше извозне трговине, и то не само за Грчку, него и за друге медитеранске земље, а нарочито за Египат.

Један повољан трговински уговор са овом класичном земљом желио бих од срца, и вјерујем, да би такав један повољан (трговински) уговор, обостраном трговинском свијету користан био; а што је главније још би више учврстио, наше пријатељске везе са грчким народом!

Долазим на једну ствар мени веома милу, желећи констатовати необично повољан интерконфесионални положај у нашој Краљевини! Још и данас имаде земаља, које имају државне привилеговане религије, као што је у Италији — католичка, у Енглеској — англиканска, у Немачкој — лутерова, у Бугарској православна и т. д. — према још старом начелу: *cuius regio illius religio*.

С друге стране, имаде земаља, гдје је проведена растава цркве од државе, као што су: Француска, Турска и друге земље, гдје се вјерски односи државе апсолутно ништа не тичу.

Код нас није ни један ни други случај. У нашој Краљевини све признате религије уживају потпуно паритет, и све се могу потпуно слободно развијати и уређивати, и све једнаку државну заштиту уживају. Припадници свих конфесија у Краљевини могу се без ограничења бавити свим могућим пословима, и добивати све могуће концесије без икаквих привилегија на овој бази. Исто тако у чиновничкој хијерархији могу се пењати до највиших степена, и у војсци до највиших рангова. Надаље, могу сви без разлике бити: посланици, сенатори, конзули и министри.

И сви ти припадници разних конфесија могу бити потпуно задовољни у томе погледу, и морално су обавезни својим вјерским лојалним држањем респектовати овакво међувјерско устројство у нашој Краљевини.

Духовенство свих признатих конфесија, осим тога, ужива државне доплате као доплатке, а високи вјерски функционери — потпуно су на државном буџету. И на темељу свега тога мислим, да се бољи међувјерски положај не може замислити.

И сада у задње дане, када су скоро истодобно пали сви велики празници: и католички и муслимански и православни — високи вјерски функционери упутили су својим вјерницима поздравне посланице. И све те посланице надахнуте су било вјерским, било моралним, било патриотским духом, како то и приличи духовним вођама и народним пастирима.

Само једна посланица, умјесто да такођер дође у народ са гранчицом мира, она је без икаквог разлога, својим садржајем, произвела читаву узбуну, и створила предуслове за непотребни и нежељени вјерски раг. Било истина или не, али у толико још горе, што је створено увјерење, да је ова посланица инспирирана из иностранства, и ако је тако, онда она у исто доба носи у себи и тенденцију једног антидржавног акта.

А окомила се баш на ону страну, гдје је најмање разлога, импутирајући нашем Соколству антирелигиозни дух.

Наравна ствар, Соколство није вјерска институција, него витешко удружење, али сви знамо, да је далеко од сваког антирелигиозног духа.

Позванији од мене да ли су на ту посланицу достојан одговор, али ја ћу само то да рекнем, да ова посланица садржи у себи још и једно паклено кушање, политичке нарави, а које се тиче Краљевске владе. Јасно је и провидно је: Ако Краљевска влада предузме макар какве корзке, и позове издаваче ове посланице на одговорност или објашњење, објавиће се цијелом свијету, да се католичка црква у Краљевини Југославији прогони. А ако Краљевска влада никаквих корака не предузме, него преко овог догађаја пријеђе шутке, схватиће се то као слабост Владе и могла би изаћи још једна посланица, да католици не плаћају пореза, и одмах за њом друга, да католици не служе војску, јер да су и то антирелигиозне ствари.

У сваком случају апостоли ове посланице открили су своје карте, и читовали свој политички „Credo“ и ја чврсто вјерујем, да ће Краљевска влада и моћи и хтјети, у овом питању, заузети достојно и одговарајуће становниште, јер иначе, могло би изаћи, да је у овој земљи дозвољено говорити и радити, што се год хоће, а без икакве одговорности.

Међутим, најдостојнији одговор на ову посланицу да ли су већ до сад они, којима је управљена, и којих се највише тиче, а то су католички елементи у земљи, и ту чињеницу ја од срца поздрављам и кажем: Живео свјесни словенски католички патриотски народ и хрватски и словеначки, који иде стопама Великог Штросмајера и Великога Крека.

Прије него ли завршим учинићу један осврт на мој родни крај, а то је Босанска Крајина, а данашња Врбаска бановина.

Крај, колико по људској раси јуначан и природним лепотама несравњен, толико у сваком благостању оскудан и сиромашан,

Али, благодарећи подјели земље на бановине, и Врбаска бановина учинила је један корак напријед. Нарочито, подигнут је велики број основних школа и знатан број других објеката и институција, којих прије није било.

Но све је то ипак далеко од правог благостања, и ја бих желио и молио, да Краљевска влада и на даље води рачуна о сиромаштву Врбаске бановине, и да њеним потребама изађе у сусрет, када то буде затражено.

А највеће су бановинске невоље: Неповољне здравствене прилике и апсолутна вестрашица воде за народ и стоку широм цијеле бановине! Хигијенски завод у Бањој Луци чини напоре, да се ове прилике поправе, али средства су тако мала, да се не да ништа учинити.

Израчувано је, да држава у ове здравствене прилике, у поједињим бановинама, на поједину главу, процентуално троши овако: 1) Дравска бановина Дин. 16·11, 2) Приморска 10·87, 3) Дринска 10·49, 4) Савска 9·15, 5) Зетска 8·44, 6) Вардарска 8·20, 7) Моравска 6·78, 8) Дунавска 6·01, и 9) Врбаска 3·67. Врбаска, докле најмање, ма да су њене прилике најжалосније!

Ја стога апелирам на Краљевску владу, да се једном Врбаска бановина престане сматрати пасторчетом, и да се даду нужни кредити, како би народ и благо, ако ништа друго, барем дошли до здраве пијаће воде.

Исту невољу трпи и мој Пријаворски срез, а нарочито само мјесто Пријавор, гђе је стална оскудица уопште у води, а о здравој да се и не говори! Услед тога и постоји тако велики морталитет, нарочито дјеце, а туберкулоза је, тако рећи, постала епидемична појава. Доктори сви од реда кажу, да је томе свему узрок нездрава пијаћа вода.

Иначе Пријаворски срез спада у највеће срезове у Краљевини, пошто броји на 67.000 становника. Богат је шумом, и обилује свим могућим земљским производима, као и ситном и крупном стоком, која је по свом квалитету и тежини диспонирана на извоз.

Но ипак поред свега тога народ је сиромашан, јер ове своје продукте не може повољно уновчити, нити се може извозом користити, пошто је ова пијаца од жељезнице удаљена равних 34 км.

И ако би икад дошло вријеме, да се приступи изградњи замишљење јадранске железнице, Пријаворски срез не би смио остати, а да га се ова пруга не дотакне. А то би било, колико у интересу самога народа, исто толико и у интересу општем трговинском.

Бројно стање становништва, са 30 основних школа изискује такођер, да се у овом срезу подигне и једна средња школа, па било то трговачког или занатлијског или пољопривредног смјера.

Ја сам тиме завршио, и вјерујући, да ће Краљевска влада ове моје напомене узети на повољно знање, гласаћу за предложени буџет! (Одобравање).
Пошћредседник Др Авдо Хасанбеговић: Реч има г. Александар Додић.

Александар Додић: Господо, има овде више од године дана како слушамо те пунктације, те југословенство, те издајство, и ја слушајући све то, видим да има људи који ипак са тим претерују па и тргују. Господо, никада за нашу државу Југославију нема никакве опасности, ни од Мачека ни од Корошца, ни од Љубе Давидовића. И они, а и сви ми, када би устали да радимо против ове државе, ја вас уверавам да ми њој не би могли да нашкодимо: За нашу државу може да буде само онда опасност, а то би било када би се Европа поделила у два тора и настало крвопролиће, али како та крвопролића долазе после 100 и више година, то онда нема никакве опасности.

Господо, ја сам народни посланик од 1920 године. Господо, зато што је овако радио Мачек и Корошец и зато што је овако радио Радић, велику и највећу одговорност носимо ми Срби из Шумадије. Ми смо се после рата поделили на две политичке партије, а то су биле радикална странка и демократска странка. Ми смо толико ту борбу изоштрили да је она овде дошла до врхунца. А када је то све видео Степан Радић, он је створио партију у Хрватској.

Господо, грешо се у политици. Греше сви, можда је грешо и Пашић и Љуба Давидовић. Једни су ишли у Загреб и звали Радића да дође, а радикали опет нису дали да демократи са Хрватима управљају земљом против њих, а то су опет и демократи чинили, и тако је све ишло до оне погибије у Парламенту. Господо, и ми Срби из Шумадије имамо нешто да замеримо томе. Покојни Степан Радић је тражио диктатуру да дође једна генералска влада и тако је дошло до 6 јануара. Сада би ми Срби из Шумадије могли да кажемо како то да ми изгубимо слободу, они са оне стране Дунава могу да кажу, да је то дошло због нас, Господо, ми можемо на ово рећи да за нас нема опасности као што рекох ни од Мачека ни од Корошеца, па кад би и ми сви колико нас год има посланика радили противу државе, ништа јој не би могли.

Мени једно тешко пада што г. Корошец, наш бивши Претседник владе и г. Мачек, који је шеф хрватског дела народа, мени велим тешко пада, у овоме моменту, када они дају онакве изјаве у моменту кад се у Европи распаљује рат, кад се поједине државе спремају да врате изгубљене територије, и кад је у Европи завладао један хаос; у том моменту они дају изјаве како би могли да доведу у везу наше унутрашње уређење са спољним догађајима. Јер они су свесни тога да се наша држава без спољних дога-

дјаја не може да распаде. Господо, пре мене је говорило 65 посланика. Све су то школовани људи, али су своје говоре имали написане на машини и овде их само прочитали, и ако се по Пословнику говори не могу у Скупштини да читају. О Министру финансија, хоћу сада да кажем нешто о самоме буџету. Господо, што је овај буџет велики, велики део одговорности за то има да поднесете и сви ви народни посланици, који сте бирани у Народну скупштину од 1920 па на овамо. Ви сте сви сматрали да се на народну грбачу може све натоварити, па сте онда и свакога кога сте знали поставили у државну службу. Сада би ти људи могли бити избачени на улицу, али би то био грех према њима и према њиховим породицама и зато они морају да се трпе и сада у служби, и ако многи од њих није за службу дорастао. Када би ми те људе избацили из службе и они се нашли на калдрми они би требали да узму каменице па да нас побiju зато што смо их ми омели у послу за који су се били спремали. Јер неко је од њих био снајдер, неки шустер, а неки тишлер. Ми смо их од тих њихових заната дигли и увели их у службу, па како онда да их сада избацимо на калдрму. Зар да пређемо преко онога што смо сами урадили. А сви ми овде говоримо: нећемо ми да радимо као што су радили они који су били пре нас. Зар се, господо, нисте сетили чим сте дошли овамо у Скупштину да донесете закон да ниједан чиновник не може бити више постављен до 1940 године, а онај број чиновника који би био потребан да се постави до те године да га може поставити само Народна скупштина, а не министри, којима би то право имало да се одузме. Ви се нисте тога сетили, јер је сваки од вас хтео да постави по неког свог човека.

Сад ћу да пређем да говорим о спољним догађајима, а то је оно на шта рачунају Мачек, Корошец и Давидовић кад говоре о нашем подвајању. Они, господо, говоре о својем подвајању, али не кажу са ким ће кад се од нас одвоје.

Ја сам, господо, ово месец дана слушао многе школоване људе да говоре о рату и приметио сам да се они много плаше од тога рата. Ја се међутим тога рата ни мало не плашим. А ево зашто. Када се аустријски Фердинанд решио да обиђе Босну и да тамо руководи маневрима војним онда се нашао један Гаврило Принцип и убио га. А зашто га је убио? Зато што је дошao у његову Босну. И, господо, ко ће нас да нападне? Ја нећу да кажем ко. Али нека нас нападне макар ко, тај неће никад бити сигуран да ће у нападу успети. Немачка је као што знате напала па је изгубила рат. Исти је случај био и са Бугарском. Па зар се то не може и сада поновити. Или зар се не може десити и сада да тај напад на нас изазове општи европски конфликт. Ето,

господо, то су разлози због којих не треба да буде велике бојазни од рата.

Нећу, господо, више да говорим о унутрашњој и спољној политици, него ћу сад одмах да пређем на буџет. Али пре тога говорићу о Министру финансија. Ја сам, господо, човек који умем да ценим ствари, а и људе. Кад сам дошао први пут у Скупштину и видео Министра финансија, ја сам одмах стекао уверења да он добро зна те финансијске ствари, и ако је још млађи човек. Он је, господо, озбиљно простудирао све послове у својем Министарству и као што видимо труди се да их правилно реши и ја мислим да би ми требали да га у томе помогнемо. Ја сам трам, ако би он напустио свој ресор, да би цео систем финансијске политике дошао у питање. Иако би он успео да наш државни брод успешно изведе из ове финансијске кризе у којој се налазимо, а у којој се и цео свет налази, он би био један велики човек у овој земљи. После овога што сам казао, господо, ја могу да кажем да нисам добар пријатељ ни г. Сршкића, а нисам никакав пријатељ ни Министра финансија. Ја симпатишем г. Божу Максимовића, али, господо, морам да кажем да данас не ваља бити ни посланик ни Министар. Влада се труди и трупа у место и не зна некад да нађе излаза, али ако ви нападате на Владу, нисте ништа учинили, него јој вашим говорима правите само тешкоће. Господо, кад има да се пређе из ере благостања у којој ми живимо у еру где има муку да мучимо, ту треба много памети и владе и народних посланика, много вештине да се пређе и онда не треба очајавати него настојавати како ћемо сви да помогнемо. Ни један од школованих људи није хтео да се дотакне једне ствари. Видите, да би народ могао да поднесе велики буџет, ја бих препоручио нешто што нико од вас није препоручио. Наш народ тешко ће моћи да поднесе и да плаћа тај буџет и зато га треба растеретити од свих оних казна и монополских и полицијских и других. Наша држава не живи од тих казна, а кад народу скинемо те казне онда би му много олакшали. Узмите само ванбрачне таксе. Овде има 30 попова који су дошли да заступају народ, а ни један није изашао да каже како ће се те таксе укинути. Ако су се имућни саставили, ако је неко узео неку мираздику онда поп тражи 50 банки, ако је мука саставила двоје, онда имаш да храниш коња полу док имаш зоби и сена, а кад немеш онда те преда полицији да те она казни. Да би народ могао да носи овај буџет, треба га растеретити. Шта да кажем о адвокатима. Ја жалим што нисам школован човек, али кад видим шта раде поједини школовани људи, ја волим што нисам школован. Отац кад је слао сина да учи казао му је: „Синко, учи се да браниш себе и друге.“ Међутим из мога села једног човека су бранили 6 адвоката и то једнога има да плати 6000 динара з пет осталих му је суд наметнуо

и опет је осуђен од суда на казну. Јучер у Београду причао ми је један човек да је погодио са једним да му сврши посао за 170.000 динара. Онај му је дао 70.000 динара, а осталих 100.000 динара када му буде свршио посао. Међутим то је био посао колико да оде одавде до врата. Ја признајем да у целом свету правници управљају државом, али ја верујем да нигде у Европи нема оваквих правника. Ја вам кажем нека се ти људи тргну у 12 часу, јер ми њима нисмо дали државу под кирију да они раде шта хоће. Ја бих донео закон и при суду поставио бих адвоката са платом да више не врше пљачку над народом.

Господо, у 1931 години Влада Пере Живковића донела је један закон да имаш да кулучиш и да треба у готову да се да откупнина. Па зар данас кад не може сељак да купи соли и машине, зар данас да се тражи то од сељака. Због тога, господо, ја тражим да се сељак растерети од тога чуда. Господо, шта да кажем о пензионерима, владицама и сувишним чиновницима. О њима могу да кажем то, да би ја тим људима казао да сами буду свесни тога, и да гледају да што пре сами израде закон о смањењу плата и пензија, јер ће доћи једнога дана то, да им се плате и пензије не издају за 5—6 месеци.

Исто тако, господо, тражим укидање свију аутомобила, јер и дачас ми је у сећању да се код нас и сам покојни краљ Петар возио фијакером, те аутомобиле треба оставити само министрима, бановима и претседнику Народне скупштине.

Господо, данас кад страдамо у овако тешкој кризи тражим да се укину окружни инспектори, јер исти нису потребни, (Чује се: Тако јел) јер, господо, зар Бан не може да разговара са начелницима средским, него то мора да чини преко инспектора. Мишљења сам, да те окружне инспекторе треба одмах укинути.

Господо, пошто сам већ казао како су нас усрећили адвокати, дозволите ми да додам то, да има још једна гора класа од њих који су такође школовани људи, а то су доктори. Ја сам жењен човек, и имам жену и децу. Не дај Боже да ми се ко од њих разболе, али кад би се то десило кога можемо да сами лечимо, ми ћемо га лечити, али доктора нећу никако звати, јер знам, да кад доктору доведу једнога болесника он гледа да му узме све паре, а чим му паре нестану, он ће га пратити или у амбуланту или на станицу. За те људе, господо, данас нема закона, и наш грешан сељак, који је удаљен 5 километра од вароши довози доктора са својим колима у село, који му узима 20, 30 па и 50 банки.

Господо, да би народ могли да успособимо да иде у војску, и да плаћа порез ми морамо да га одбранимо од пљачкаша, од такса полиције, и варошке трошарине, тако да буде слободан и да се оспособи,

јер тек онда наш сељак може дати и кола и волфве и живот за државу, а ако буде го, онда нећете моћи ништа да узмете од њега.

Шта да кажем о банкарима и веленашима као и о стеченим правима чиновника и пензионера. Кад се, господо, дирне у права банкарска, онда се једмах каже, да се гази Устав. По моме мишљењу у оваквим моментима кризе закони се не морају чувати, јер, ако хоћемо да изађемо из хаоса, ми не смемо да живимо закон и стечена права, јер у оваквим временима нема закона, и нема стечених права, него се све то мења. Господо, кад сам већ казао да Влада нема никакве кривице, и да треба сви да је сложије подупиремо, ја сам заборавио да је онај закон о сељачким дуговима. Каже се да тај закон неће доћи на дневни ред, а ја вас уверавам да ћемо га ми решити, понова само што неће бити интерес 7%, него ће бити без интереса. Говори се, да улагачима има да се плати интерес од њихове улоге. То не стоји. Ја сам чуо од многих улагача који кажу дај ми само главно, а не интерес. Док банке кажу да оне морају да плате улагачима улоге са интересом, а ја кажем, да Бог да да банкарни уреде улагача као што су уредили нас дужници.

Немојте, господо, мислити да народ не зна шта ми радимо, и да се народ може преварити. Ја пазите шта радите, те немојте да се народни гнев на нас сручи. Зар сме то да буде, да данас банке наплаћују и поред закона интерес од 20%. Ми смо тамо рекли да буде 10%, а они наплаћују 20%. Зар то сме да буде код једне Владе да писар срески отиде и однесе од овога који дугује, однесе ствари и прода у другом и трећем селу.

Господо на вратима нашег сељака закупаће је тешко стање. Оно ће да онеспособи и да упропасти варошане. Сељак ће да престане да буде порески обвезник и зато ми морамо што пре донети о њему закон да му дамо дугачак рок плаћања. Ја нисам за брисање дугова, ма да мислим да их треба брисати, него кажем нека сваки своје дугове плати у две годишње рате продужујући за 30 година са 6% интереса (Један глас: Са нама си гласао овако, како је примљено, а сада говориш другачије).

Господо, шта да кажем кад хоћемо да оспособимо сељака да може плаћати држави. Шта да кажемо о варошкој трошарини. Варошани мисле да морају да врше пљачку над предметима који се уносе у варош и да жена која понесе три јајцета у варош да јој се и на то наплати такса. Ако понесеш своје детету у варош јабуку и нато ти сејмени таксу наплате. Тако је то рађено да је и крушевачка општина од новца народа округа крушевачког подигла једну централу у вредности од 10 до 12 милиона динара рачунајући на ту пљачку од трошарине, а сада када народ не може да плаћа ту пљачку стоји та централа затворена, јер немију чиме да

је покрећу. Зашто је то требало од народа одузети невољама нашег сељака. Мој говор ћу да завршим са речима, да ћу гласати за буџет, што је г. Министар

Поштрејседник Др. Авдо Хасанбеговић: Господине посланиче, ваше је време на измаку. Финансија дао реч, да ће тамо после 6 до 7 месеци почети катастар нову класификацију, те ми то даје

Александар Додић (наставља): Ма да сам ра- за право, да могу да гласам за овај буџет. Вама, го- сподо народни посланици, не само вама него и они- ма који нису овде, вама, 306 народних посланика могу да кажем да је крајње време, да се народ о- паметио, или радити или ове ствари исправљати или вас ова Народна скупштина више видети неће. Од

Господо, зар се није могла наћи мала редук- оних министара може се још неко провући и бога- ми од вас нико неће видети ову Скупштину, а ја велим да то неће бити никакво зло за ову земљу.

Поштрејседник Др. Авдо Хасанбеговић: Има реч народни посланик г. Урош Недељковић: Ево

Урош Недељковић: Господо, моји другови народни посланици до сада су говорили на дугачко и на широко, видим да су господа доктори и бив- ши министри читали овде читаве теорије. А ми се- љаци видим да тако не говоримо, ми нисмо изно- сили онакве теорије као што су то чинили господа доктори и поједини бивши министри. Ја ћу само да

и да мора да кажем оно што ме тишти, а нисам говор писао као многи доктори, па да сада читам. Ја ћу, господо, свој говор сасвим да скратим, и у кратко да изнесем што ми је најнужније.

Мој срез је, господо, брдовит, кршовит и по- све сиромашан. У прошлој години 1932 тукао га је град 4—5 пута, господо, било је породица, које ни- су могле од својих засејаних усева наћи ни зрна за исхрану своје породице. Ипак, господо, ја сам свуда објашњавао и причао, да је потребно, и ако немају, да се постарају да испуне своју грађанску дужност и да плате држави и бановини свој порез, разумевајући да се данас држава налази у тешком финасијском положају, и да је потребно да јој при- текнемо у помоћ сви. Господо, сви су ме разумели и испунили своју грађанску дужност и упрегли су своју платежну моћ, те процентуално платили су боље, то зна и г. Министар финансија, (Министар финансија Др. Борђевић: Да 177%) но и један нај- богатија срез.

Мој срез нема ни железнички ни паробродски саобраћај, но само једино има сувоземни пут који веже мој срез са целим светом који је артерија мога среза. Тим путем се врши и поштански саобра- ћај између Крупња и целога света. Овај пут води од Крупња као среског места до државног пута Ва- љево-Лозница и исти је дуг свега 17 и по километара.

На овоме путу често се излије река. Јадар, у селу Мојковићу у дужини 5—600 метара и исти поплави чим мало киша падне или се топи снег, тако, да сви пуници који се у томе времену затекну на је- дној страни излија, морају да чекају по неколико дана, док река опадне, па да исту прећу. А тако

Да ли је, господо, право да неке дајемо све а не- коме до колевке све да продамо да плаћа дугове? Зар да један сенатор прима 7.000.— динара а у исто време као Министар у пензији да прима 7.000.— ди- нара и још да зарађује у Окружном суду 7.000.—

Таквих сенатора има 10 до 15, или министара пен- зионера има таквих много.

Поштрејседник Др. Авдо Хасанбеговић: Госпо- дине посланиче, завршите свој говор. Има већ сат како говорите.

Александар Додић (наставља): Изгледа ми, го- сподо, да због тога јединства нашега морали смо давати неке министарске пензије па да постане др- жављанин, неке смо морали давати за министра без портфеља да би постао држављанин. Зар то сме да буде у једној земљи? Ако хоћеш да будеш др- жављанин буди, ако нећеш онда пут под ноге па се сели из ове државе. (Један глас: Тако јел)

Има, господо, једно велико зло које ће да се свети свима вама онда када не будете више посла- ници. Што пре треба донети закон да сенатор и на- родни посланик, док му траје мандат, не сме и не може да заступа пред Првостепеним судом.

Поштрејседник Др. Авдо Хасанбеговић: Доста има још говорника. Завршите свој говор. Молим вас сат је прошао, завршите иначе ћу вам одузети реч.

Александар Додић (наставља): Зашто ви не дате да говорим?

Поштрејседник Др. Авдо Хасанбеговић: Ваше време је протекло ја ћу вам одузети реч.

Александар Додић (наставља): Ја ћу да завршим, господо, ја бих још могао да говорим о тим патњама и

исто и пошта за то време не може да иде нити да долази, те сам због тога, господо, био принуђен у прошлој години да поднесем предлог г. Министру грађевина, да се овај пут који је кратак, јер нема више од 17 и по километра, темељно оправи и да се река Јадар на томе месту где се често излива, регулише и пут уздигне, да се пут не квари и да народ даље не пати. Јер, господо, лањског пролећа, кад је народ страшно се мучио без хране, мој један сељак ишао је у Лозицу и купио кола кукуруза и повукао тим путем кући, али у том времену био се Јадар излио на тај пут, те је овај сељак морао са колима начини да пређе воду, рачунајући да ће моћи прећи, јер је хитао кући, да захрани гладну породицу, али га је вода освојила и однела му је и кола и кукуруз и он се једва спасао.

Господо, на то моје тражење г. Министар грађевина извештава ме: да је река Јадар непловна река, и да иста припада бановини, тако исто и за пут да је бановински, а бановина опет каже: да нема буџетске могућности да се река регулише и да се овај пут оправи.

Господо, онда појмите каква је то неправда, кад ми знамо: да се и сада у ово тешко финансијско време, на неким местима подиже нова пруга железничка, поред пруге која од пре постоји, да се нови путеви оправљају и тамо где железничке и паробродске комуникације већ постоје, моме срезу не може да се жртвује оправка пута у дужини од 17 и по километара и да се река Јадар на једном месту регулише где излива на тај пут.

Поред тога, господо, кад ова река Јадар излије, он поред пута поплави 20—30 кућа у селу Мојковићу, из којих за то време не може нико да изађе, но мора у кући да чека док вода опадне, Господо, мој је срез и приликом избора 8 новембра 1931 године био први у држави са процентом гласања, јер су сви гласачи у целом срезу изишли на биралиште изузев само 16, који су толико били болесни да ни на колима нису могли доћи на гласање.

Дакле, из мога излагања јасно се да видети: да грађани мога среза своју дужност и као бирачи и као порески обвезници тако рећи први испуњавају своју грађанску дужност у држави, а њима се тако рећи ни мало не излази у сусрет од меродавних.

Господо, видимо да је буџет за ову годину мањи но прошле године, али на жалост сељаку је повећана пореза на 20%, но у прошлој години, те бих молио г. Министра да по датом обећању ово повећање не извршује, јер, господо, имајте добро науму: да сељак нема могућности да плати порезу без овога повишења, јер је дошао на ивицу краха. Господо народни посланици, у моме срезу има 30% становника који ове зиме нису видели светлости у

својој кући где станују, а има 30% који по месец и два дана нема у кући соли да посоли јело, па, господо, појмите онда какав је данас живот сиротних сељака.

Господо, ја сам и мало пре казао да сам мојим грађанима увек и на сваком месту говорио да је потребно, да се испуњавају дужности према држави, а да ће држава повести рачуна о својим грађанима. Ја знам да су моји грађани продавали не само своју стоку него и печеницу, а нису допустили да им продају власти егzekутивним путем. Тако су ти људи остајали о Божићу као и на Чисти Понедеоник са посним залогјем. Зато ја мислим да би Краљевска влада требала да поведе рачуна о нашем народу, нарочито онде где је прече да му се што пре помогне.

Још, господо, и то би хтео да замолим г. Министра финансија и да му се пожелим још једанпут да би се укинули порески егzekутори, јер верујте да је народ врло незадовољан њиховим радом и противу њих јавно негодује. Ако неће г. Министар да укида, онда ја бих га молио, да бар те фондове који постоје укине и да се ти трошкови наплаћују у корист државне касе, а не да се стварају ти фондови, и да се фондови злоупотребљавају од стране саме власти. Јер кад један порески обвезник донесе порезу да плати, он му донесе толико колико износи порез. За доказ да је обавезник донео сву порезу служи то, што му је враћен кусур. Међутим шта се дешава? Остави му се намерно нека пара на дугу и онда се накнадно позива, па му се том приликом на име егzekутивних трошкова наплаћује 10 динара и поред тога и још 1 динар за опомену. Верујете ја сам имао истинити догађај у моме срезу, где је човек донео и платио порезу и враћен му кусур, а намерно задржавано на дугу једна пара порезе а после тога за ту једну пару узето му је 10 динара трошкова и један динар за опомену, Ја сам о том случају однео доказе директору финансијске дирекције у Сарајеву, који је наредио да се тај случај иследи. А има 50 до 100 таквих случајева само у моме срезу где ја тако намерно остављено испод једнога динара дужне порезе.

Још имам, господо, да приметим и то: да је у моме срезу био пре три године један шеф, који је покрао све што је имало: и депозите, и инвалиду и порезу што је могао ухватити, апсолутно све је покрао, ма да су инспектори долазили редом и нису могли крађу да ухвате, јер је вешто то изводио: ако има неко депозит или инвалиду, он је разводио: да је тај депозит или инвалиду тобож примио, а и сами егzekутори су му помагали у томе правцу. Чак је било и такви случајева: да је потписивао писмене људе као да су инвалиду примили па је и то радио, потписао човека да је инвалиду примио, који је пре 10 година на жалост чак и

умро. И кад су откривене те злоупотребе, он је прошлoгодишњем буџету. Кад је буџет по истом суспендован и истрага поведена, али он није још у моделу прављен, чуди ме што га је у прошлој години, известилац пуном паром бранио, а ове године бивши известилац прави одвојено мишљење. Али прима и половину плате.

Шта ће на то да кажу они моји сељаци, који знају да му је он узео оно што је имао, било као депозит, било као инвалида, кад чују, да се он још и данас шета.

4. Господо, томе је кривно законодавство, које је донето 1930. год. и по коме је измењен пропис кривичног законика, да не може нико да се затвори и притвори, док не буде пресуда извршена, јер може се водити ислеђење још 3 до 4 године, и увек да се открије по нека нова сума проневерена. Видите да то мора да изазове незадовољство у народу.

Господо, има чиновника који свакодневно хилџаде дижу па буду осуђени само годину или 5 месеци. Па има рачуна да буде на робији за 3-4000.000 динара, а има и таквих случајева: да је за милион и два свега осуђен шест месеци или 1 годину а неки се вештим начинима извуку сасвим. И то смо читали из новина. Зато вас молим строго, да ако већ Краљевска влада неће, да ми сами поднесемо један предлог, да се те одредбе закона поштре.

Ја сам слушао од известивоца г. Гавриловића да је и он предложио образовање једне комисије из Парламента која би извидела кога треба од чиновника отпустити, а кога од пензионера вратити натраг, јер има пуно младих пензионера, које су због разних партијских узрока отишли у пензију. Као би се та комисија образовала од нас посланика и да се ревизија свуда и на сваком месту изврши верујем: да би нашли 30% да изају на поље. Јер као што је рекао мој друг Додић има случајева: да су из једне куће чиновници: отац и жена, кћер и син, по четири пет, па и шест њих из једне фамилије. То није право, да цела једна фамилија узима положај у служби, а да други немају ни парче хлеба.

Господо, ја да вас не би замарао, ја сам казao у неколико смо оно што ме је тиштало и свој љу говор да завршим, и да замолим г. Министра финансија и Краљевску владу: да моје опаске прибележи и води рачуна о њима, а нарочито молим г. Министра финансија, да учини са своје стране, што је потребно: да се створи та парламентарна комисија, која ће да изврши ревизију пензионера и чиновника, те да не би и то остало мртво слово на хартији.

Изјављујем да љу гласити за овај буџет јер знам да је држави у ово тешко време потребан буџет што пре.

Поширешседник Др. Авдо Хасанбеговић: Реч има Алија Селмановић.

Алија Селмановић: Господо народни посланици, овогодишњи буџет кројен је по моделу према другом у каси није било, 50 акција Привилеговане

аграрне банке, продао их и ову суму наплатно. Ја мислим, да он није имао право да то учини, кад се ови намештеници нису озим уредом користили у међувремену од 1922—1927, јер тада нису били осигурани. А ако је неко требао да одговара за то што они нису били уписани, ја мислим да би то једино могао одговорати општински претседник, а никако оптинска благајна.

Још једну малу напомену да учиним. У нашој Народној банци с времена на време расписују се конкурси за пријем чиновника, који имају претходно да се подвргну испитима. Не тврдим, да је тачно, али сам обавештен да кандидати поред испита, морају имати извесне услове о имену и презимену. Ја сматрам да то не би требало да буде. Ако је ово у истини, Народна банка не би требала тако да чини, а ако је то банка приватна, онда је то друга ствар. Гласаћу у вачелу за овај буџет.

Пошпретседник Др. Авдо Хасанбеговић: Има реч народни посланик г. Глиша Тадић. (Гласови: Нијету). Онга има реч г. Душан Антонијевић.

Душан Антонијевић: Господо, ја сам се јавио за реч у генералној буџетској расправи, али се осећам толико слаб и заморен, да данас не могу да изложим оно што бих имао да кажем пред Народном скупштином. Жалим што сам толико заморен, те не могу да узем сада реч, али кад дође на дневни ред специјална буџетска дебата, ја ћу се јавити за реч и изложити своје мишљење. Ако би баш и добио сад реч, ја не бих могао да изложим све ово што бих имао да кажем, јер би мој говор имао да траје најмање један сат.

Пошпретседник Др. Авдо Хасанбеговић: Господине посланиче или говорите сада или престаните.

Душан Антонијевић: Не могу сада да говорим, али молим да ми се дозволи да могу говорити сутра и молим да се записнички констатује да ће ми се дати реч сутра.

Др. Авдо Хасанбеговић: Ваш је ред сада и зато не можете сутра добити реч. Има реч посланик г. Живко Даниловић.

Живко Даниловић: Господо народни посланици, пре но што бих почео да говорим о буџету, хоћу да учиним једну примедбу и то на адресу Краљевске владе. Познато је нама свима кад је буџет предат Финансијском одбору и познато нам је да смо довели буџет сад у задњи час, сад кад треба да га гласамо и кад смо ми као народни посланици присиљени да целу ноћ чекамо да говоримо пред празном салом и само пред Министром финансија, који је такође један осуђеник да седи целу ноћ, док никога другог од Краљевске владе нема. Нећу да износим разлоге и да критикујем Владу, јер сматрам да смо то учинили у клубу.

У време кад Народна скупштина има да изгласа буџет у износу од 10,5 милијарди динара еко-

номске прилике код нас и у целом свету ништа нису ружичастије него прошле године кад смо одгласали буџет за 1932/33 годину у износу од 11,5 милијарди динара. Познато је да се прошлогодишњи буџет није реализовао. Питајмо се зашто? Зато што се прилике економске нису измениле. Данашње привредне прилике у свету као и код нас показују да привредна криза коју преживљујемо није обична привредна криза. Данас по мишљењу најпознатијих научника на свету па и последње публикације Међународног пољопривредног института показују да су сви сагласни да данашња привредна криза као последица великих историјских догађаја, већих него икада што их је уписала историја светског рата — нема карактеристике обичних привредних криза, већ показују јасно да је измена економске конструкције целог друштва у свету неминовна потреба.

Данас смо у свету сведоци највећих супротности. Док на једној страни имамо огромно произведених богатстава, на другој страни имамо беду и оскудицу што не би требало да буде, јер што више богатства природно је да би требало да буде више среће и благостања у свету. Дневни листови нам доносе да Бразилија спаљује стотине вагона кафе, само да би одржала већу цену кафе у свету и да би је ми који трошимо скупље платили. Канада ложи своје железнице пшеницом, јер је јефтинија од угља, и ако милиони људи у Европи и Кини гладују баш ради тога што немају хране. Ту скоро је било у нашим новинама да су холандски вртлари одлучили да униште велики број лукова цвећа, које су годинама гајили и које је најскупочиње у свету. Данас пре неки месец уништила је велики број телгади и прасади да би смањила своју производњу. Свуда се у свету говори о сувишној производњи, на једној страни, о беспослици радника на другој страни, о великим богатствима код једних, о биједи код других. То све показује да нешто није у реду у економској организацији човечанства. Дакле, није обична криза.

Да не наводим све узроке које износе разни научници путем новина и разних листова, наводим један факат, да земље које никада нису биле земљорадничке сада су постале произвођачи пољопривредних производа. Таква је: Аустрија, Немачка, Чешка па и Енглеска.

С друге стране које су биле чисто аграрне, које су имале једине услове за пољопривредну производњу почеле су да заштићују индустријску производњу. У међународној утакмици светске пијаце, ово се није могло да одржи, све су државе редом ставиле огромне царинске бране за заштиту произвођача. Тако је многим индустријским државама онемогућено да своје производе пласирају у аграрним потрошачким државама, а тако исто и многим пољопривредним земљама, у које на жалост спадамо и

ми, онемогућено да извозе своје производе. — Последица овог привредног хаоса била је та што су се индустријска предузећа картелисала у својој земљи, па онда у целом свету да би одржале што већу цену. И наша је земља по моме мишљењу пала у ову грешку са том разликом, што су оне увећане и чињене на штету малог човека земљорадника, занатлије и малог трговца. После рата кад је цена пољопривредним производима била велика, ми смо је вештачким путем обарали забрањујући извоз или ударајући извозне царине у доба кад је наш земљорадник продавајући скупо своје производе хтео да снабде себе модерним справама, бољом стоком и знањем и уједно себе осигура за црне дане које могу доћи, ми смо учинили грешку и забраном извоза и царинама убијали му зараду. Златно доба пољопривреде, које је било од ослобођења до 1926 године бесповратно, можда за увек изгубљено је за нашег сељака.

Оно што је било нама пружено као Богом дати дар, ми нисмо искористили, а дозволили смо да се неколико извозничких фирми најчешће страног порекла користе и богате на рачун целог народа и постају милијонери и милијардери. Да би грешка била још већа отпочело се је са заштитом индустрије и стварање од наше пољопривредне земље неку индустријску земљу. Често су под изговором народне одбране или упослења радника даване безграничне повластице индустријским предузећима, која нису имала ни сировина у нашој земљи, већ су набављала из иностранства. Огромна царинска заштита, која је дата индустријским гранама тако је велика да је данас у нашој земљи једини рентабилан посао бити индустријалац.

Ја не знам како свима није јасно да у тим великим зашпитама користи се само велики капиталиста а никако потрошач, и раденик у тим индустријским предузећима. Таквим радом дошло је до тога да не можемо да извозимо наше пољопривредне производе што не дозвољавамо увоз производа индустријских других земаља.

Читао сам једну интересантну статистику и прорачун наших стручњака како је подељен национални доходак. Рудченко Ђорђевић, па потом Новаковић, Поповић и Мишић у својим књигама су ово израчунали, и по њима национални доходак у нашој земљи је у обрнутој сразмери са бројем становништва. Управо мањи део становништва има далеко већи доходак но што га имају н.пр. земљорадници и занатлије. То је зато што је целокупно наше законодавство и наша привреда у рукама је великих градова. Наше највеће новчане установе почевши од Народне банке и Хипотекарне банке и др. давале су кредите само великим фирмама док малом човеку врло мало. О томе се може свако уверити кад прочита билансе тих банака. Наш земљорадник и

занатлија препуштен је сам себи без кредита без организације за заједничку продају. Он је био врба коју су сви кресали верујући да врба боље расте ако се креше, верујући да овца даје бољу вуну ако се шиша. Јесте. Али је то кресање и шишање прешло сваку меру. Вуна је ошишана, кожа је одерана и овца мора да липсава. Престало се са кресањем врбе, ударило се у корен и врба се суши и пада. Данас, у данашње доба кад у селима мојих брда код најбољих домаћина нема гроша у целу, данас у Београду, Загребу, Љубљани и многим другим варошима постоје милијонска богатства, постоје ручкови у једној кући који коштају онолико колико кошта дневно издржавање једног села, аутомобила које јуре београдским улицама претстављају богатство једног мога сиромашнога села. Ми морамо погледати истини у очи. Ми смо за широку демократију, за равноправност човека. Тражимо да сваки човек има глас без обзира је ли школован или не, мудар или луд, поштен или допов. Тражимо политичку демократију, а на супрот те ставили смо економску олигархију, економски апсолутизам, те не постоји никаква равноправност.

Економска организација друштва мора да буде у сагласности са политичком. Ако није сагласна онда настају немири и сукоби и наш проблем и национални и привредни не лежи у хрватском питању, не лежи у пунктацијама и сепаратистичким вођама, већ лежи у правилном схватању темеља наше државе, нашег села и сељака. На место картела имених и безимених, на место великих банкарских кућа треба да дође задруга. Немојмо се варати, између сељака Хрватске и сељака Словеначке и сељака Србије не постоји разлика. Не пише пунктације хрватски сељак, ни словеначки, ни српски, пише покварена господа, која хоће министарске фотеље и разне синекуре. Будимо свесни, веровали смо да је 1918 год. извршена национална револуција, веровали смо да је решен национални проблем, национално питање и да оно више не постоји. Поједина господа из вароши, министромани, били су ти који су покретали и данас покрећу у овој Скупштини хрватско и словеначко питање. Нигде ни у пунктацијама, ни у изјави сенатора нема имена сељака. Све некакви банкари и бивши хофрати. Они имају рачуна да вечно постоји национални проблем да би скренули пажњу са привредних проблема и да би се на тај начин богатили. Кад сељак проговори неће бити првак ни Мачек, ни Корошец, ни Мажуранић ни Шврљуга, нити ће бити министри. Ми морамо да признамо отворено да проблем нисмо решили, јер нисмо пошли, јер нисмо радили ни онако каква је била Прокламација Њ. В. Краља 6 јануара, ни онако каква је била Престона беседа Њ. В. Краља, ни каква је била наша Адреса. И у Прокламацији Њ. В. Краља, и у Престоној беседи и у нашој Адреси

подвучено је сељаштво подвучено је задругарство као једна организација својствена и добра за нашег сељака. Шта смо учинили? Ми смо отпочели, а нисмо завршили питање сељачких дугова. Ми смо оставили да Аграрна банка и даље кредитира велике посеве, а не малог сељака. Шта више баш ових дана чули су се приговори против задруга у нашим редовима. Ја који верујем да је нашој земљи једини спас ако схвати да је наша земља пољопривредна, да је највећа индустрија у њој пољопривреда, да је наша будућност само кроз сељака и ја верујем да је наш спас једино кроз задругарство. Насупрот онима који су говорили необавештени, ја морам категорички да одбијем ударце против задругарства и да кажем да је наше задругарство добро радило.

Цена свињама за Беч и Праг јесте таква да су извозници добијали зараду 30.000 динара по вагону. Благодарни задругарству цена стоци је у земљи скочила. Ја разумем зашто се више на задругарство. Многима је људима ускраћена велика добит коју су имали. Они су патерани да плаћају већу цену, а то све благодарни задругарству. Само кроз задругарство, кроз задружне организације свих облика: кредитне, произвођачке, потрошачке, набављачке ит.д. може да се обезбеди бољи живот огромној већини нашег народа — сељаку. Тиме ће се сигурно и у корену уништити сви разорни елементи који нашег мирног земљорадника заводе у воде разних пункција. Велика је мана овог буџета што задругарству не даје онолико колико треба. Напротив у буџету има једна одредба која фаворизира и даје милионе пољопривредном задругарству, док запоставља слободно задругарство. Озаконење уредбе о пољопривредном кредиту има да завади село и зато бих молио г. Министра пољопривреде да ту уредбу повуче. Дивиденде акција Аграрне банке и Класне лутрије нека се дају свима задругама. И добро би било да се међу нама не чују напади на задругарство, јер оно је једино у стању да нас изведе из привредног хаоса.

Да завршим. Данашње доба није доба политиканства. Полигика је форма, а привреда суштина. Наша привредна политика не иде добрим путем. На место фаворизирања картела треба створити и фаворизирати задружна предузећа. То је једини пут. Мутни облаци спољне ситуације, нарогушеност наших суседа опомиње нас да је главни бранилац ове земље сељак. Оспособимо га да збиља то буде, створимо да се и он у овој земљи осети као свој господар и да за богатом трпезом нашом има своје место које му припада и по броју и по раду и по привредним богатствима које његове жуљевите руке остварају.

Господо, пре него што завршим мој говор хоћу да учиним малу штету по појединим Министарствима. Пошто сам и ја један од потписника интерпелације

коју смо подели пре пола године односно прошле године. Ја ћу на првом месту мало, да прошетам кроз Министарство шума и рудника, и овде ћу јавно, господо, да констатујем једну чињеницу, која је за жаљење. 135 народних посланика, господо, потписало је интерпелацију против једнога чиновника, а тај чиновник и дан данас седи на своме месту. Нећу да улазим у то, да ли је дотични крив, него хоћу да подвучем жалосну чињеницу, да се наш Парламенат срзао, да је и оно мало парламентаризма, које је било уништено, када 135 народних посланика нису могли да реше то питање, и протестујем зашто није стављено на дневни ред, и испитао рад г. Беланчића.

Овом приликом, господо, морам да споменем један рудник, рудник жељеза у срезу приједорском. Тај рудник је спадао у наше највеће руднике жељеза, а који већ 2 и по године не ради. У том руднику жељеза, у своје време било је запослено 1500 радника, данас има само 200 радника. И ти бедници, који су остали у њему, немају довољно плате и наднице, за обични живот једнога човека, него имају месечно 150 динара без обзира колико имају деце (један глас: А колико има надница? Седам. Ово је рудник један од најрентабилнијих рудника наше државе. Док је овај рудник радио, давао је приходе државној каси 25 милиона динара годишње. Уговор са фирмом у Витковцима пропао још за време г. Сернеца, који је био Министар шума и рудника и имао, се склопити нов уговор са истом фирмом. Господо, дозволите да се вратим у прошлост, да видите како се ради у нашој држави, а како раде поједини министри и како је наopak рад на штету наше државе.

Тај човек, који је дошао да преговара, генерални је директор фабрика жељеза у Витковцима није хтео да га прими за 6 дана и разуме се да је отишао, а уговор није закључен, и данас тај рудник не ради.

Конечно нови уговор је закључен, а рудник до данас не ради. То је све због рада наше несретне администрације. Да је ово тачно шта кажем, ја ћу вам одмах доказати. Уговор је начињен и потписан у месецу јулу, и ради једне речи што је једна писарица преписујући концепт, испустила, а ради свађе која је постојала у рударству међу начелницима, нису хтели, јер су се бојали један другог, ту реч да исправе, него су пустили, да тај уговор лута 3 месеца, од канцеларије до канцеларије. И тако ради овакве једне речи и рада ових чиновника држава трпи штету, а трпе штету и радници који само животаре. У том руднику догађало се, и догађа се свашта. Подизана је оптужба против појединих директора и чиновника, истражни судија утврдио је и сведоцима да је било штете преко 200.000 динара и никоме није ништа било.

За потврду овога износим да је пре пет дана један нижи чиновник, који је оштегио раднике за 100.000 динара решен је потпуно кривањем, чак шта више њему има да се исплати 50.000 динара у готовом, за оно време које није био на дужности.

То се десило за то што су и остали виши чиновници били са њим у вези. Место, господо, да иде у затвор и да изгуби службу, држава има за оно време које је био под истрагом, да му надокнади у новцу.

Ради тога, ја изјављујем, и са овим завршававам говор да ћу гласати за буџет у начелу, а гласаћу против Министарства шума и рудника и против Министарства пољопривреде.

Потпретседник др. Авдо Хасанбеговић Реч има народни посланик г. Младен Лисавац. (Није ту!) Реч има народни посланик г. Витомир Давидовић.

Витомир Давидовић: Господо народни посланици, изгледа ми да никога овде међу нама нема, који не признаје да је овај буџет с обзиром на данашње стање народне привреде превелики. Само се поставља питање, да ли је он могао бити мањи, с обзиром на данашњи гломазни апарат државне администрације?

Господо, држава је послодавац, као и сваки други, давањем посла она би морала водити рачуна о рентабилитету тога посла; не може се то дозволити да неко упослење постоји себе ради, већ посла ради.

Ми имамо око 250.000 државних службеника, преко 100.000 самоуправних, где су пензионери, где војна лица а где инвалиди. Њих не бити такође преко сто хиљада, то је близу пола милиона људи на јавним теретима друштва, или боље рећи сваки седми човек има неку плату. Ко ће то све да плати?

Господо, да ли нама треба оволики број државних службеника? Ја мислим да би овај број требало смањити, из државне службе отпустити све оне, који су материјално обезбеђени и у државној се служби налазе спорта ради, даље требало би у оним породицама где су сви чланови једне те исте породице у државној служби, отпустити жену, кад јој је муж у служби, ћерку кад је отац и томе слично, нарочито би требало учинити то и према другим члановима породице где су виши државни чиновници чије су плате веће и могу да издржавају породицу. Господо, жене нису позване да воде државну администрацију, оне имају узвишенији позив да буду мајке и домаћице и не одвојмо их од тога посла.

Финансиску контролу, која постоји само као баласт на државној грбачи треба укинути, раније смо ми имали у предратној Србији стражаре Управе монопола, па није било шверцера како их данас има, а мислим да омрзнутијег државног органа у народу нема, од финансијског службеника. Ове љу-

де требало би послати да замене нашу граничну трупу.

Код пензија треба неодложно извршити ревизију свима онима који су пензију добили по неком признању, а не по стварним ефективним годинама службе. Господо, рећи ћете то су људи, који су стекли законска права, а не може закон имати повратне силе; може, господо, јер ти људи нису стекли но им је признато, а све оно што је јуче признато онако квалитетски, не сме се дозволити да се то и данас тако исто квалитетски толерира. Данас кад је платежна моћ нашег народа дошла догле да се смањују и редуцирају издаци на со, гас и томе слично, там људима рећи слободно нисте имали право, а за ваше заслуге за целину, она вам је то признала и плаћала, а сада је нација у тешким приликама и више то не можемо и нећемо да плаћамо.

Ко год прима пензију, а има других доходака за егзистенцију, треба исту одузети, а ни једном пензионеру не треба дозволити да може бити у ма каквој служби државе или самоуправе као контрактурални или томе слично. Ово би требало да важи и за банкарске пензионере, један овакав пензионер је у служби Банке Ковилџиче а прима пензију 7.000 динара месечно.

Али изгледа да се не жели смањивање пензионера, но што више и њихово повећање, тако је Финансиски одбор у финансиском закону у § 55 а) унео одредбу да г. г. сенаторима и народним посланицима признава у године службе време проведено на тим дужностима. Господо, ово је један апсурд, дужности су сенатора и народних посланика почасне и за време тих дужности не би требало да су сврстани у ранг чиновника, то не би требало дозволити због достојанства овог Дома.

Једна очигледна неправда око ових пензија постоји код служитеља, код тих ситних и малих, док једни служе за пензије други су дневничари, а служба, а дужности, а квалификације све једне те једне сем разлике у томе, ко се лепше додворио своје шефу да му издејствује разврставање. Њих би требало све поставити на једну линију како је то било у предратној Србији.

Уредимо ово, господо, да нам, буџет пензиони не износи 10% од целокупног буџета да не изгледамо држава пензионера. Да ли ће се буџет остварити или не у то сви сумњају, па и господин Министар Финансија, али, господо, овде се једна грешка или како да кажем пракса рђаво води, ми би требали прво да утврђујемо приходе па потом расходе и трошимо онолико колико се има. Ми смо земља аграрна без индустрије, и нас светска криза погађа као и све друге, али њу можемо лакше подносити но други, јер ми имамо животних намирница довољно и без икаквог увоза можемо

живети; само удесимо живот и не осврћимо се шта раде и како живе богатији народи од нас; не трудимо се да их имитирамо, јер од тога немамо никакве користи.

Господо, Г. Министар каже да се у смањивању буџета не може ићи даље, јер је то учињено до крајњих граница, док на једној страни смањује буџет а на другој повећава порезе, онда шта народ и привреда имају од тога. Поред осталих повећаних дажбина овде се предвиђа повећање и пореза на земљарину. Прошле године законом од 25 марта смањена је ова пореза са 20% због нерентабилитета пољопривреде, што је и сам г. Министар а и Народна скупштина признала, а сада се ова одредба укида. А ја питах вас, господо, а и г. Министра у чему и колико се је побољшао рентабилитет пољопривреде.

Ја вас све, господо, молим, да не дозволите ово, јер ако су држави потребни нови намети да те нове намете не подноси економски најслабији но цео народ. Господо, закон о регулисању сељачких дугова огроман број нашег народа тражи већ неколико година. И он када је од стране Краљевске владе поднет овом Дому, цео народ је упро очи у нас, како ће се ово питање решити. Шта би, господо, од тога? На један необјашњив начин, скинут је са дневног реда, по чијем тражењу и чијој жељи, народа не, Скупштине такође, а ваљда и Краљевске владе, јер да га није хтела не би свој пројект подносила; говори се да су га збулисне и мрачне силе потисле, јер се њиме крње интереси људи, који су увек користили разне системе и спекулације, те су дошли до својих великих имовина. Људи, који никад не би смели пристати на то, да се утврди и изнађе порекло свачијег послератног богатства. Чак на овакав необјашњен начин скидање овог Закона са дневног реда дало је повода да разни спекуланти шире весту о интервенцији са стране. Краљевска влада требала би да јавно по овоме каже шта намерава, а ја смело тврдим да се сељачки дугови, онако како они данас стоје, по овим ценама пољопривредних продуката не могу платити. И кад би повериоцима сада дозволили, да слободно изврше своја потраживања, сигуран сам да би 30% па и више њих добили уверење о немаштини. Ја признајем важност, зампшеност и деликатност овога питања, али баш што је ово толико деликатно, дужност нам налаже, господо, да се оно што пре реши. Сви виђени дипломати у свету дају изјаве о несигурности мира, а да би ми, са оном отпорношћу сопственој само нашој раси, бранили мир и уговор о миру, па ма и са оружјем, решимо питање у који ће у том моменту бити ти браниоци. Јер за хитност решења тог питања, имамо примера у прошлом светском рату, како су се народи борили, који су имали спскојство у својој кули, а како они који то нису имали. При-

решавању овога питања не би требало изоставити занатлије и оне ситне трговце, који су у непосредној вези са селом. То је, господо, актуелно питање и оно постоји, а питање рехабилитације бивших политичара оставимо на страну, то је изрод сам решио, а увери сам да ће он то своје решење, кад му се да прилика и посведочити, ако се ово питање поново решава.

Господо, како се поступа са сељачким доходцима у нашој трговачкој политици? Ја ћу навести само неколико примера. У прошлој шљиварској сезони, ми смо могли извести у Италију 100 вагона сувих шљива са повлашћеном царином, те извознице су добили људи махом који са извозом сувих шљива немају никакве везе. У Вљеви, једном од највећих извозних места сувих шљива у земљи, додељено је свега 2 извознице од по један вагон, и од те две, једну је добио човек који се овим не бави. Те добијене извознице су продале по цени од 30 до 50 хиљада динара по вагону, шта од тога има произвођач, он је свој вагон сувих шљива продао по 15 до 25 хиљада динара. Колико посла треба, уложеног труда и капитала, па добити вагон сувих шљива, а човек који је дошао до ове извознице, он на том истом вагону заради без икаквог свог труда и личног ризика скоро три пута више до што произвођач бруто добије.

По нашем уговору између нас, и братске нам Пољске и Чехословачке Републике, ми наше шљиве не можемо овде код куће етивирати, но морамо да извозимо у црквима. Колико од тога има штете и ризика? То су нам најбоље наши произвођачи осетили, јер због ризика, шљива на тржишту није била стабилна. А зашто да наше етиваже стоје, наши беспослени радници да седе скрштених руку?

Ове године док су сељаци извозили на пијак, пшеницу њена је цена била око 120 динара, а шта видимо сада када она није у његовим рукама. Шпекулација је њу преbacила и преко 200 динара. Како стојимо са ценама стоке, она је испод сваке критике, док је она на таквом минимуму, људи који имају извознице свиња, више зараде, но произвођача који за њих бруто добије. Ни са другим артиклима сељачке привреде не стоји боље. Па зар та класа може понети повећање пореза и плаћање дугова.

Ако држави требада подмири своје расходе, ја бих вам, господо, место повећања земљарине предложио да се ти сума наплати новим порезом на лежење капитала, оне капитала који су новучени и држе се закључани. Те људе не би требало штетити, јер они на такав начин врше саобраћају да цела привреда од тога има штете због њихових каприца. Господо, Финансијски одбор у § 16 а Финансијског закона увео је једну нову одредбу до сада не виђену у нашем законодавству, а то је да да је риз-

решио све пореске рачуне за 1925/28 год. и на тај начин заштитио све оне несавесне рачунопологаче. Ја мислим, да не би требало дозволити да ничији рад остане без контроле баш сада када на свима странама видимо да има злоупотреба утаја и т. д.

Господо, да би дали народу у његовој управи оно што он жели, а то је општинска и бзновинска самоуправа, да му управљају људи које он хоће, зато би требало што пре извршити општинске изборе и донети закон о банским самоуправама. Доношењем закона о самоуправама требало би од државних прихода један део дати самоуправама, јер овако као сада, једини је њихов приход прирез, који у многим сеоским општинама износи по 200—300 па више од сто, а ово је неподношљиво, јер ако се тежи да нам буду здраве финансије, морају бити здраве и самоуправне исто као и државне, јер су они у тесној вези једне с другима.

Господо, ако би се хтеле поставити ствари на своје место и о њима слободно судити, онакве какве оне јесу, потребна је јавна слободна реч и ја мислим да ни мало није политички не дозволити људима да слободно пугем јавне речи бране своје погледе. С обзиром на тешко стање које постоји у земљи и да би земља без буџета у садањем моменту имала један минус више, ја иако сам уверен да се буџет неће реализовати, ипак, да бих земљи помогао, гласаћу у начелу за овај буџет.

Пошпредседник **Др. Авдо Хасанбеговић:** Има реч г. Ристо Ђокић. (Није овде). Реч има г. Милетић. (Није овде). Реч има г. Петковић. (Није овде). Реч има г. Милорад Марковић.

Милорад Марковић: Господо народни посланици, предложени буџет од стране Министра финансија износи око 10,438.000.000 динара. Ова цифра и сувише је велика и тешка за наш народ с обзиром на данашње стање и ниске цене свега онога што наш народ производи и за што новац добија. И ја верујем, да се уопште неће моћи овај овакав буџет реализовати и спровести.

Прегледавајући предлог буџета предложеног од стране Министра финансија, увидео сам да у њему има доста неправилности у сјомом распореду како у погледу примања т. ј. прикупљања прихода, тако и у погледу издавања.

На пример: У самом распореду по министарствима најмање је дато оним министарствима која су најповезанија да помажу нашу привреду, пољопривреду и трговину. Тако Министарство пољопривреде стоји на последњем месту, иако би то Министарство после министарства војске и морнарице требало да буде друго по реду са велицином свога буџета, јер то Министарство стоји у најтешњој вези са сељачким стадежом који је најмногобројнији у нашој држави. И обавезно је да га свом снагом помажу, а нарочито у погледу набавке

добре расе стоке и живине, као и одабраник семена зрнасте хране, даље да оснива краће течајеве за поуку сељака преко својих стручних лица о унапређењу целокупне пољопривреде и да по могућству у свакој општини на имањима узорних ратара установљава једногодиште опитне станице, где ће практичним радом показати земљораднику, како се што рационалније могу изводити радови на малим поседима сеоских газдинства и добивати што већи приход, као и шта би у ком крају наше државе и које семе могло најбоље успевати.

Потреба је било дати што веће кредите томе министарству за отварање нижих пољопривредних школа да би се створила могућност сваком земљорадничком сину да кроз исту прође и да добије стручно обрезовање, где би доцније ти младићи који прођу кроз ту школу, вративши се у село, својем знањем стеченим у тој школи допринели много и селу томе у коме живи и држави, јер би између њих настало такмичење ко ће што боље и рационалније обрадити своје земљиште, искористити га и што већи принос добити. Јер би се ти људи знали снаћи у свакој ситуацији и производили би највише онога, чему би била највећа тржна цена.

Задругарство нарочито треба помагати јер у задругарству лежи спас за сељака а Министарство пољопривреде по овом буџету нема довољно средстава за то.

Министарство трговине такође је запостављено и због немања довољног кредита за добро организован промет са трговином и давањем кредита за стварање доброга промета у трговини, због таквог и доданашњег рада пропало нам је 60% занатлијског и трговачког света.

Неправилно су распоређене плате и додаци чиновништва, докле једнима има да се и пресица, докле други немају довољно ни за насушни хлеб. Погрешно је било до сада да се сваком приликом сваке редуције погађао највише тај најнижи чиновник и службеник.

Плате је требало смањивати прво највећима па затим даље редом ићи и у последњем моменту скидато са оних, који најмање примају.

Нарочито је требало водити рачуна о томе, да ни један чиновник у држави не прима 2 или више плата. Врло је тешко и незгодно када у једном надлештву ниже особље зна да њихови претпостављени и више старешине поред своје редовне плате и додатака примају још и разних синекура и споредних плата. Негде као стручњаци, негде као чланови комисије и негде као привилегисани итд.

Зато сматрам да је у финансијски закон требало увести да ни један државни чиновник ни пензионер не могу уопште ни на једној другој или државној или самоуправној каси примати ма какву плаћу, сем у надлештвима у којима они служе. Нарочито

строго забранити да државни чиновници и пензионери не могу примати плату нити какав хонорар ни у једној банци, фабрици, нити ма у каквом предузећу, у којима држава са својим капиталом јесте ангажована.

Оваких случајева данас има много. И желети би било да се овом злу и расулу једном стане на пут, јер је крајње време.

У овом буџету врло мала сума одређена је за инвалиде и инвалидске породице. Држава се уопште према инвалидима до данас није одужила онако као што су они заслужили. Хиљадама предмета о добијању инвалидске потпоре инвалидских породица леже по судовима нерешени, а породице палих ратника умиру од глади.

Нешто што је по моме мишљењу најжалосније то је што се у закону о инвалидској потпори унело то, да се тражи цензус о плаћању порезе и да лични инвалиди који преко одређенога цензуса плаћају порезе немају права на примање инвалиде. Ово је, господо, и сувише неправедно. Јер се дешавају овакви примери: Да један ратни инвалид коме су одбијена два прста на руци или нози и чија је способност смањен за 40% а он плаћа свега један динар пореза испод цензуса, тај инвалид има права на пријем инвалиде. Док међутим његов ратни друг такође инвалид коме су у рату избијена оба ока или одбијене обе ноге, плаћа само један динар порезе више него је тај цензус одредио, иако је претешки инвалид, нема права на инвалидску потпору, и остављен је сам себи и својој породици да са њим мучи муку и издржава га. Овако поступање према ратним инвалидима неправедно је и ја молим Народну скупштину да се тим својим друговима ратницима одужи на тај начин, да се у Финансијском закону увесе једна одредба којом ће се укинути цензус пореза у инвалидском закону за личне инвалиде.

Исто тако према личним инвалидима учињена је једна неправда и то према онима, који су извршили откуп своје инвалидине, те су тим откупом изгубили даље сва права и повластице као ратни инвалиди у погледу бесплатне вожње, давањем протеза, справа итд. па бих молио да се и ово према тим људима који су дали удове свога тела за стварање ове велике и моћне данашње државе, учини све оно, на што они треба да имају и имају права.

Што се тиче државне администрације могао бих вам од своје стране рећи ово: Наша државна администрација и сувише је гломазна и компликована. И због те гломазности наступају овако тешки терети и оптерећења државнога буџета и помоћу исте лако се врши корупција.

Да је наша администрација незгодна, најбољи нам је доказ извештаји са претреса из београдског окружног суда, који је одржан пре месец дана када

су изведени пред суд чиновници министарства финансија, који су у том највишем врху наше администрације починили чуда и најдрскије крађе, и покрали државне милијоне. Из њихових се саслушања види колико се њих врзало око тих предмета, иако је за исплате на благајни потребан свега један наредбодавац, један извршилац и један ликвидатор. Овде видимо да се врзла њих десетина који су носили предмете из канцеларије у канцеларију, па, и ако су предмети завођени на стотину места, ипак се успело да се изврши крађа у самом министарству финансија и да се дигну паре на лажна документа. Зато је, господо, крива и законодавна власт. У наш Кривични закон потребно је унети најстрожије мере и предвидети за оне државне чиновнике лопове, који државну или самоуправну касу покраду, да се за њих изриче смртна казна. Јер много је теже природе дело које учини један државни чиновник, када проveri или покраде државне паре, него ли онај који се одмеће у хајдуке и врши разбојништва. У хајдуке иде само онај кога је нужда натерала, и одвојен од целог света он постаје звером и њему би се могло и опростити, када некога опљачка и однесе му новац. Али државном или самоуправном чиновнику, коме је поверено да рукује државним или самоуправним новцем, па када исту проveri или покраде, свака је осуда мања сем смртне казне.

Када би у овој земљи свега на три места и то у Београду, Загребу и Љубљани било обешено у сред вароши неколико лопова чиновника, па ма кога равга они били, па било да су били и министри, онда би остало чиновништво уразумило се и радило би само оно, што је по закону позвано да ради, а то је, да чува поверену му државну имовину.

Страшне су појаве код нас биле, да је наш сељак за украдену кокош из кочака или за бреме сена, као и за украдени чак брашна да исхрани своју породицу, осуђиван на пет шест година робије. Исто тако осуђивани су и општински часници, када им се нађе мањак у каси од неколико динара на по неколико година робије. А кад виши чиновници државни покраду велике државне милијоне, овда се често пута свршава сва та трагедија осуђивањем неког нижег чиновника отпуштањем из једне службе, да му се створи боље место у некој установи, где ће му се створити боља могућност за већу крађу и где ће примати већу плату, а ако се осуди, то је највише на једну или две године затвора.

Крајње је време, господо, да се једном овом злу које се у нашој земљи зацарило и тој страшној корупцији стане на пут, а то се никаквим другим средством учинити не може само завајањем смртне казне за лопове и корупционаше, државне чиновнике.

Неопходно је потребно извршити реорганизацију целокупне наше администрације почев од врховне управе, укидањем непотребних министарстава

а затим укидањем свих непотребних инстанција у земљи као и укидањем свих места, непотребних, на којима седе високи чиновници и примају велике плате; затим смањивањем непотребног броја чиновништва у бановинама и свођењем на најмању меру, затим укинути све додатке, помоћи, субвенције, права на репрезентације, огривити употребу државних аутомобила, укинути бесплатну возњу, извршити ревизију свих пензионера и огривити пријем пензије, јер је страховита појава, да ниши пензионери у нашој држави данас примају скоро једну десетину целокупног буџета.

За све ово потребно је изабрати један парламентарни одбор, који ће носити име „Одбор за увођење штедње“ коме ће бити обавезни и сва министарства и све установе у земљи ставити на расположење потребна документа о свим издацима у својим надлештвима, који ће одбор прикупити све податке, поднети их Народној скупштини, те да Народна скупштина буде у могућности да донесе правилно решење по свима питањима горе наведеним.

То је, господе, што сам иммо да кажем у погледу распореда буџета за издавање, а сада да прегледом на распоред предвиђених прихода. У првом реду имам да кажем, да се предвиђени приходи по овом буџету уопште не могу убрати. Државна привредна предузећа у прошлој години, према изјави господина министра, подбацила су нека за 60 нека за 70%. Да појемо прво од државних жељезница. Ми можемо комотно констатовати да је саобраћај на нашим жељезницама потпуно уређен, можда боље него икада до сада што је био, али која флјада када никаквих прихода тако рећи са тих жељезница нема. А то је због тога, што је због велике кризе наступило мртвило у трговачким пословима, као и у свему ономе што је скопчано са превозом на возовима. Поред овако тешких прилика за жељезнице, постоји још и конкуренција са аутобусима, који саобраћају на краћим линијама и носе велике штете државним жељезницама. Јер сопственици аутобуса подешавају своја пуговања према жељи тамошњег становништва где они саобраћају, а жељезнице иду по прописаној државној тарифи. Друга једна штета која се наноси жељезницама јесте издавањем великог броја бесплатних или у пола цене карата за возњу чиновницима и чиновничким породицама, што би и ово требало најстрожије забранити и повластице укинути свима и свакоме, јер у овој земљи требају сви грађани да имају подједнака права и подједнаку дужност.

Приходи предвиђени од такса уопште се не могу убрати, јер данас се народ одриче свога сопственог права само да нема посла са судом због великих такса, и са адвокатима због њихових великих награда.

Таксе су и сувише велике и требало би их уопште смањивати. Нарочито је за сиромашан свет

тешко плаћати и најмању таксу, а за средњи сталеж нарочито је та такса тешка, која је уведена у средњој настави и на универзитету за школовање ђака или студената. Сматрам! да би се ова такса требала распоредити тако, да се тачно предвиди од сваких 100 динара непосредне порезе, колико се то може платити, па да се плаћа са позишењем тако, да најбогатији, у сразмери према сиромашним, плаћају таксу према својој имовини. Тиме би се створила могућност сиромашнима да своје синове школује а богаташи би дали држави један добар приход за школуларину. Тиме би била задовољена социјална правда.

Приходи од монопола нарочито ће у овој години да подбаце. Јер газдовање са државним монополем наопако је. Држава би требала да даје примера како требају сви трговци и посредници, који набављају робу са стране да поступају са својим потрошачима. Нажалост то овде није случај. Држава тражи да заради на појединим артиклима 1000 и 2000% па и више. Узмимо на пр. газдовање са дуваном. Држава одкупљује дуван, који сељак производи, последњу класу са ценом највише за два динара кило, а тај исти дуван прерађен продаје истом произвођачу по 150— динара килогр. т. ј. 3 динара једно пакло од 20 гр. Питам вас колика је овде зарада и да ли би требала држава на оваков начин да поступа према својим грађанима? Сматрам да би држава имала много веће користи, да врсту овога дувана продаје за један динар пакло од 20 грама, где би се потрошња, верујем, утростручила, јер би много постало више пушача, престало би кримчарење, које се данас врши у оволикој мери, била би потребна већа производња, било би много више запослености и око производње и око прерадње дувана, где би се запослило много радника, који би нарадили насушња хлеб за своје породице, а који данас гледају и држава је обавезна да их из својих средстава издржава.

Такав је исти случај и са куповином и продајом соли. Свима је познато, да тај најмнобројнији елемент у нашој држави — сељак троши највише соли у најшој земљи. Сељаку је поред људске хране потребна со и за стоку, и докле један сиромашни сељак као најсиромашнији у селу потроши око 50 кгр. соли и да држави зараду од 100 динара, докле најбогатији грађанин у вароши не потроши више од 25 кгр. за годину дана за своју породицу, и тако имате случај да најсиромашнији сељак плаћа посредну порезу на со држави 100 динара годишње, а најбогатији грађанин у вароши плаћа 50— динара Оваковим поступањем не само да није задовољена социјална правда, него је и очита неправда учињења према овоме сталежу, који је дужан да, поред себе и своје породице, соли и храни и стоку, коју он гаји, која је такође потребна целокупном људству у нашој земљи и за време мира и за време рата.

Крајње је време да меродавни учине ову исправку и да цену соли као артиклу, који је најпотребнији за свакога човека и богаташа и сирсмаха, без чега се уопште не може да живи, смањи на један динар по килограму, што би одговарало данашњим приликама и ценама земљ радничких производа.

Повећање погрошње верујем било би за 50% веће него данас, јер, иако је то као што наведосмо потребни и нужни артикул ипак га се сиротиња у свим тешким приликама одриче и кулује га у толико, колико му је најнужније потребно.

Извор за покрије свега овога што би се на овим монополским артиклима изгубило, држава би могла да добије на другој страни, а то је опорезивањем луксуза и раскоша, као и опорезивањем купова ртне штете од оних лица, која су те купоне прикупили као и опорезивањем лежећег новца, који се данас налази у трезорима појединих богаташа, као и у сламбачамз појединих приватних људи који немају поверења у данашњу државу.

А шта бих вам, господо, могао рећи о новом намету, земљарини, која се уводи понова са повишењем од 20%, а коју смо у прошлој години марта месеца са сељака били скинули. Ово је један нов терет који се уопште не да ничим правдати, јер стање у нашој пољопривреди и код нашега сељака у овој години јесте само горе него у прошлој години, и питамо се, откуда и на који начин могао је Министар финансија доћи на ту идеју да ову земљарину повисује.

Господин Министар финансија неколико пута у Народној скупштини са великим задовољством подносио нам је извештај, да је у прошлој години наплаћен државни порез са 100%. Само ме чуди да је господин Министар заборавио на извештаје и жалбе великог броја изродних посланика на какав се начин овај порез убирао. Господин Министар није чуо јауке сиромашне деце, којима се последња овца или крмача од стране пореских власти продавала на јавној лицитацији.

Истина је, да су пореске власти успеле да у овој години прикупе велику своту новца из народа. Али је господин Министар заборавио на то, да је у овом међувремену прошлом постојао закон о заштити земљорадника где банкар и зеленаши нису могли вршити своје исплате од сељачког народа и одузимати њихову имовину. На жалост сада имамо допуну закона истог, који је омогућио свима повериоцима да могу вршити исплату интереса припадајућег на дугујуће суме. И банкар и зеленаши дали су се већ на посао и почели су са забранама помоћу полицијских власти, где понова наносе штете сељацима, тако, да им се са израчунатим трошковима опет камата пење на 40%. Ради уверења ево поднећу вам два решења среског суда у Владимирцима, где је по једном решењу на једну хиља-

ду и пет стотина динара досуђено камата и трошкова 477— динара. Полиција је по овом решењу изашла на лице места код куће дужника и вршила забрану. Ово није једини и усамљени случај. Од сада па до нове жетве повериоци ће својим дужницима дићи стоку и алате, а приликом жетве дићи ће им целокупан овогодишњи жетвени принос и ја тврдим да на идућу јесен од земљорадника неће се моћи убрати ни 50% од целокупног пореза на земљарину по прошлогодишњем разрезу, а о каквом повишењу не може бити ни речи.

Наш земљораднички свет из дана у дан све више тоне, јер његовим производима пале су цене на најнижу меру. Земљорадња уопште нема никаквог рентабилитета нити може да покрије режијске трошкове око обраде земље, а све оно што земљорадник купује, свима индустријским артиклима скочила је цена 40, 50 па и 60 по сто. Монополске артикле стоје на високој цени, картели наших фабрика из дана у дан подижу цене, а стање нашег сељака из дана у дан иде у све већу беду. Крајње је време, да се меродавни побрину, да се цене производима земљорадничким и ономе што земљорадник кулује изравнају, јер ако тога не буде, нашем сељачком сталезу прети једна велика опасност и неће се моћи на селу уопште одржати ни један земљорадник, но ће бити сви изложени коначној пропасти.

Да би се наш земљорадник заштитио потребно је што хитније донети закон о раздужењу сељака, који је у одбору већ свршен и предат Народној скупштини, затим растурати све картеле свију наших фабрика у нашој држави и спустити цене њиховим продуктима на најнижу меру, а нарочито монополским артиклима снизити цену као и шећеру, јер је ово све у рукама државне власти и треба имати само воље, па све се да постићи.

Наш је народ, а нарочито земљорадник, занатлија и ситни трговац свакада волео своју државу, и он са великим напорима све ове терете сноси очекујући да се приближују дани, да ће о њему меродавни повести довољно рачуна.

Не треба са овим, господо, оклевати, јер мутна ситуација, која је око наше државе може сваког момента да нас доведе у опасност, када ће држава позвати баш те, који данас очекују, да им се бар колико толико помогне, позваће их велим да бране ову земљу од нападача, али је питање да ли се могу одазвати ти људи, који треба да код куће оставе своје незбринуте породице и да се ставе на браник своје отаџбине. Да би се колико толико помогло томе народу, ја молим Народну скупштину и Министра финансија да усвоје ове моје напомене и да се томе радном народу који брани земљу и градове помогне у овим тешким данима, а држава у сваком случају и у свако доба може рачунати на

њихово родољубиво и патриотско пожтовање и за време мира и за време рата, што је то наш сељак, занатлија и ситни трговац доказао до сада по неколико пута, када је његова Отаџбина била у најтежим приликама.

Пошћрешедник Др. Авдо Хасанбеговић: Има реч г. Милинко Милутиновић.

Милинко Милутиновић: Господо народни посланици, пред нама је предлог буџета за 1933/34 годину, чија цифра износи 10.430.000.000 динара. Кад се погледа колика је ова цифра, одмах се може запозити, да је цифра велика према приликама народа код нас, а нарочито код сељачког сталежа. Али иако је голема цифра, ја овде свечано изјављујем, пошто сам и ја члан владине већине, да ћу гласати за предложени буџет. Господо народни посланици, мало час рекох да је ова цифра превелика, јер су наши производи земљораднички пали испод нивоа. Ја не знам да ли је г. Министар увидео, али изгледа да није, у каквом се положају налази наш сељак, а кад се погледа већина ових намета падају на сељака, ми сељаци стојимо између три ватре. Са једне стране нас притискују дугови, са друге стране монопол а са треће стране картел. Кад смо се задуживали наши су производи продавани по добрим ценама, али су сада цене пале испод нивоа. Ми сељаци не можемо док не купимо бар кило соли, а да купимо кило соли, треба да продамо 3 килограма кукуруза а како ће да га прода, кад га нема ни за исхрану. Откуда ће он да купи соли кад нема посла да се запосли, да би могао да заради. Ако се сељаку неко разболе треба да купи бар кило шећера, а да купи кило шећера треба да прода 24 кила кукуруза. Одакле ће да прода кукуруз кад нема чиме да исхрани ни своју фамилију. Затим сељак треба да купи гас, да осветли своју кућу, а да купи кило гаса треба да прода 12 кила кукуруза. Одакле му то кад у надницу не може да иде јер посла нема, а држава се није постарала да посао створи. У мом крају у драгачевском срезу ништа се није радило, док има крајева где су се радиле железнице, путеви и друго, да се људи бар исхране. Остаје да се умање бар монополи, да се картели разбију, јер ја не знам како ће сељак да живи. Господо, да купи кутију машине сељак треба да прода 2 кила кукуруза. Ако хоће да купи дувач, треба да прода 3—4 кила жита да купи пакло дувана. Господо народни посланици, ја сам се дотицао дугова. Овде нема посланика, а требало би да су сви овде, кад год се помене о дуговима, сви су кадили томе сељаку. Ако изађу на говорницу одмах почну да каде сељаку. Мене плаши то кађење и да се некоме по несрећи кадионица не разбије о главу. Једнако се причало да ће се земљораднику изаћи у сусрет, али се није ништа изашло. Закон о сељачким дуговима израђен је, али се не

ставља на дневни ред. Ја сам био на селу и нико неће и не може да регулише своје дугове.

Он каже овако. Ту смо ми, а ту је имовина, али да видимо ко ће да ми прода ствари. Ја хоћу да платим, али немам могућности, јер сам узео новац из банке кад су ми волови били вредели 12.000 динара, а крава 8.000 и овца 500 динара. Док им је данас цена сасвим ниска и каже, могу ли онда да платим, кад су ми ти волови, које сам платио 12.000, данас вреде свега 1.000 динара. Наравно да не може. Сељак хоће, као што рекох, дуг да плати и каже, ја хоћу моје волове да доведем пред банку, и да ме банка раздужи дуга. Кад је закон о сељачким дуговима дошао пред одбор, у јавности је казано, да се имају казнити сви они, који наплаћују велике камате, па је чак у закону предвиђена скала колико је наплаћено, и колико има да се казне они што су више наплатили. То су, господо, сељаци прочитали и кажу: Ми тражимо да се закон примени. Ја се, господо, уопште чудим, зашто се од меродавних неће тај закон да стави већ на дневни ред. Сељак неће и не може дугове своје да плати и можете појмити до чега све може због тога доћи. Од кад је, господо, тај закон ступио на снагу из мога среза није отишло ни 20 људи да регулише своје дугове, нити их може уосталом да регулише. То, господо, не притискује само нашег сељака него и ситног обртника, занатлију итд. док банке наплаћују и даље од истих по 20—30% камате исто онолико колико су и раније наплаћивали. Због тога, господо, неопходно је потребно, да се тај закон донесе, јер поводом тога, страдала је маса наших држављана и потребно је народ спасавати од банака, да не узимају те превелике камате и даље. Чим изиђете у варош, у чаршију срећу нас други грађани и питају да ли смо и ми држављани Краљевине Југославије и зашто се закон не донесе и за њих да им банке не узимају велике камате. Ја бих вас молио, господине Министре, да не упоређујете сељаке из округа Београда са сељацима даље од Београда, јер сељаци из околине Београда који долазе на пијаци, и доносе своје производе, они продаду све и то по доброј цени, а кад мој сељак у Гучи, дође на пијаци и донесе своје производе, он их не може продати и приморан је да их да пошто ко хоће. Гуча је мала варошица, и има свега 4 кафане и 4—5 дућана, и варошица Гуча не може све да потроши, оно што наш сељак произведе и донесе на пијаци, већ је приморан да прода пошто ко хоће или да поклонити а у немогућности је да дође у Београд, где су сасвим друге цене. И ја бих вас, господине Министре, молио, да, кад сте могли да уравнотежите буџет, и да га сведете од 14 милијарди на 10 милијарди и 430 милиона из чега видим да имате спреме, то молим да нађете пута и начина да се и цене монополским производима смање, као и да се картели уни-

ште, јер је потребно да се спасе 80% сељачког народа, кад се томе дода рјдни сталез, који живи у варошима, а који износи 10% што чини 90%, које треба спасти. Ја мислим, да је боље учинити све и спасти 90% нашег народа, јер, ако га ми сад не спасамо, онда га ни једна друга влада ни Скупштина неће спасти.

Као што видите, господо народни посланици и г. Министре, три су највећа зла за наш народ и то су дугови, монопол и картели. Ту треба наћи пута, начина и лека и кад то знаћемо онда, ће народ бити спасен и народ ће нас носити на рукама.

Изјављујем на крају свога говора, да ћу гласати за овај буџет, а задржавам право да говорим о осталим министарствима кад иста дођу на дневни ред.

Потпретседник Др. Авдо Хасанбеговић: Има реч Јозо Принцип (Није ту). Има реч народни посланик Церер (Није ту). Има реч Гавро Милошевић (Није ту). Има реч Др. Крафт (Није ту). Има реч народни посланик г. Бранко Дрљача.

Бранко Дрљача: Господо народни посланици, Ово је други буџет кога доноси и даје земљи у најтежја времена Прва југословенска Народна скупштина. Па иако смо сви до једнога свесни тога, да се буџет не даје Влади него земљи којом влада и управља, ипак се по традиционалној парламентарној пракси, приликом буџетске дебате целокупна владина политика ставља под најјозбиљније критичко разматрање. То је, господо, право и дужност народних посланика.

Код народа нашег постоји, господо, једна неисцрпна ризница здраве народне филозофије, по чијем се категоричком диктату наш народ управља и живи. Тако постоји изрека да никако или врло мало греши онај ко ништа не ради, док онај ко ради, услед општих слабости људских, греши и мора да греши. И наша Краљевска влада да није радла и да не ради била би можда поштеђена с једне стране разних приговора. А кад је радила, ја верујем да је и грешила, па нека зато и мени као члану овог високог Дома буде допуштено да добронамерно изнесем овде оно у чему се по мом скромном мишљењу до сада грешило са жељом да се то у будуће отклони и избегне.

Протекло је, господо народни посланици, већ пуних четрнаест година од дана нашег народног ослобођења и уједињења. То грандиозно дело — тај највећи акт и без сумње најзначајнији датум у историји нашој био је плод мукотрпне петвековне борбе народа нашег и вековни сан највећих синова његових. Док се тај сан остварио проливиено је море крви и суза, а јуначке кости су расијане по гудурама, урвинама и дубоким морима свих пет континентата земљине кугле. Умирало се на коцу и коноцу, а да се нити писне нити зубима шкрине.

И поред свега тога, господо, данас имаде један известан број људи у овој напаћеној земљи који несвесни своје тешке одговорности пред неумитним судом историје покушавају да од ових великих тековина народних праве најординарнији политички пазар. Политику тих људи која се граничи или с безумљем или са злочиним против свог рођеног отечества, наш је народ по свом здравом народно-филозофском осећању и резонувању већ давно одбацио и осудио и одредио нове смернице здраве народне државне политике. Још се, господо, нијесу извидале ни ране на измученим телима наших победосних ратника нити су се осушиле сузе на бледим и испијеним лицима њихових остарелих и самохраних мајки, а политичке шишарције као, гладни шакали, већ су подигли главе да својим поганим ноштима раскопају велике творевине за које су мирјаде жвоте своје полагале.

Томе се, господо, једанпут мора стати на крај. Краљевска влада и Народно преставништво позвани су да то учине, јер ће иначе носити тешку одговорност и пред историјом и пред народом и пред светим сенима хероја и мученика наших, који су пали за велике идеале народног ослобођења и уједињења. Дванаести част већ одбија и звуцима својим позива да се већ једанпут напусте сви могући и немогући сентиментално политички разлози и изиђе из досадањег пунктаторског става. Не учини ли се то, народ ће с правом сматрати то слабошћу и владином и Народног претставништва.

Није довољно, господо, имати само закон о заштити државе, ако се тај закон неће примењивати на свакога ко се о прописе његове огреши без обзира на то, какав је положај до јуче заузимао на лествици државно-политичке хијерархије. Свима онима који се усуђују и да помишљају на повреду народног јединства или целине државне, треба мушки и одважно довикнути једанпут за сва времена, да је ово земља крвљу стечена, па да ће се, ако устреба, крвљу и бранити.

Тако мисли, господо, народ јуначки Мркоњићеве Крајине, тако без сумње мисли и цео народ велике и уједињене Краљевине Југославије

Добар државник мора с времена на време да послушкује и струјање осећаја народне душе и откуцаје његовог срца, а народ жели, хоће и тражи да се у миру економски и привредно развија и напредује и не дозвољава да га несавесни политичари узнемирују својим деструктивним политичким паролама.

Миран политички развој омогућује лакши и бржи економски и привредни напредак, а тим се исто добро подиже и финансијска моћ једнога народа. Код изграђивања државног буџета главно и односно начело, које се перманентно у виду мора имати, јест платежна моћ народа, која се мудро финансијском политиком с једне стране мора из да-

на у дана подизати и повећавати, а с друге стране морају се редуцирати разни издатци и свести на минималну меру. Зато има доста могућности и много разних начина.

Опште је познато да је наша земља претежно агркултурна, али, ипак, поред тога и код нас постоји проблем решења неупосленичког питања. У тој авангарди неупослених може се наћи људи разних професија као: инжињера, трговачких путника, књиговођа, професора, па и све до најпримитивнијег физичког радника. Код свестраног разматрања овог питања одмах човеку мора да падне у очи огроман број страних држављана упослених у нашој држави. Чему ти странци, зар их морамо имати, зар без њих не можемо бити? Њихов број, господо, за нас није мален. Та цифра по једној статистици прелази 26.000. Што је још горе и жалосније ту, има и странаца непријатељски расположених према нашој држави. Та се ствар мора једанпут макнути с мртве тачке. Не може безброј незапослених наших људи и родитеља прегладнеле дечице гледати како им хлеб из руку отимљу странци. То се питање мора решити брзо и радикално, а дотле би се могле предузети нарочите фискалне мере да се предузела у којима раде странци оптерете једним посебним порезом од бар 10% од свеукупних берива страних намештеника. Ако има у држави 26.000 страних намештеника, који просечно зарађују сигурно по 3000 динара месечно, што значи укупно на месец 78.000.000 динара, то би државна каса за случај 10% опорезовања профитирала месечно округло 8.000.000 динара или годишње 96.000.000 динара, па би имала бар неке користи од тих странаца који домаћима хлеба отимљу. Међутим је свакако боље и поштеније да се радикално отпочне са отпуштањем странаца запослених у нашој држави. Реперкусија са било које стране не треба се бојати, јер наших људи у онима државама које нам лиферују своје људе тако рети и нема.

У вези са овим питањем — питањем неупослености, ја бих био слободан да овом приликом апелирам на Краљевску владу да из државне службе уклони и све оне женске чији су мужеви или родитељи државни чиновници и да се тако омогући добрим, честитим и вредним радницима да не гледају они и њихове породице а истодобно да се избегне и стварање једног кадра пролетараца, који би у очају за кором насушног хлеба могли и деструктивно да делују у разним правцима.

Зар је право, господо, да у самом Министарству просвете лежи неколико стотина нерешених молби за намештење наших младих идеалних учитеља, док њихова места неоправдано заузимају толике чиновничке жене.

Рак рана на социјалном организму нашем, који час прије треба оштрим хирушким ножем одстранити, јесу наши уреди за осигурање радника. То је, господо, и сувише скупа бирократска установа, која као сисавац извлачи силан новац из наше народне

привреде. Треба само погледати билансу њиховога рада, примања и утрошка, па ћемо доћи до једног резултата који човека запрепашћује, јер сама администрација стоји далеко више него се потроши на лекове и помџ оболелим сиротним радницима. Мене би и сувише далеко одвело, ако би овде износио све оне случајеве са несретним, оболелим и неупосленим радницима. Знам за један случај где је између лекара уреда за осигурање радника и једног осигураника дошло и до физичког обрачунавања због једног рецепта, у ком је лекар, не знајући да је пред њим осигураник преписао рецепт за један специјалитет на кога, сироти и оболели радник апсолутно нема права по закону о осигурању радника или ваљда по некој несретној наредби. Ја овом приликом морам да замерим и свим оним лекарима уреда за осигурање радника, који у таквим приликама имају на уму само онај бедни хонорар кога ће добити, а не мисле да се пред њим налази радник и пацијент. Овакви случајеви траже неминовну и брзу измену закона о осигурању радника.

Можда је релативно највише од свих крајева наше простране државе јуначка Мркоњићева Крајина за време прошлога рата дала добровољаца, а њихово питање ни после пуне деценије и по није решено нити крају приведено. Ја мислим, господо, да то питање није ни тако сложено ни комплицирано а да се до сада не би могло решити на опште задовољство оних који су са пуно жара и љубави према родној грудни жртвујући своје животе допринели свој обол на олтар отаџбини својој. Смело могу да утврдим да су ти људи до данас били пасторчад свију Влада и свију режима, а с правом се надам да ће данашња Краљевска влада имати више воље, смисла и разумевања за озе хероје, који су без обзира ни сва она запостављања, која су до данас доживели, вазда спремни да пролију и последњу кап крви за Краља и отаџбину.

Имајући пуно поверење у данашњу Краљевску владу и верујући по њеном досадањем раду да ће све проблеме који пред њом стоје решити на опште задовољство Краља и отаџбине, а у духу жеља и погребна народних, ја ћу ради тога за овај буџет гласати у начелу и у појединостима.

Пошпрејседник Др. Авдо Хасанбеговић: Господо, са вашим пристанком ја ћу ову данашњу седницу да закључим. За идућу седницу предлагем овај дневни ред:

Продужење претреса извештаја Финансијског одбора о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом финансијског закона за 1933-34 годину.

Идућу седницу заказујем за сутра у 8.30 часова. Данашњу седницу закључујем.

Седница је закључена у 5 часова.

P R I L O Ž I

INTERPELACIJA

Dr. Milana Melikoša, narodnog poslanika, na Gospodina Ministra saobraćaja radi nezakonito utrošenog Brodarskog bolesničkog i penzionog fonda od 20 miliona dinara po Direkciji rečne plovidbe.

Gospodine Ministre,

Kada se posmatra rad Direkcije Rečne plovidbe i kada se saslušaju žalbe i nevolje brodarskog osoblja, dobija se očajna slika o radu i administraciji u toj Direkciji. Zašto se prave lažni bilans? G. 1926 (po statistici) preuzela je Direkcija Rečne plovidbe 46 remorkera, (sa 21.119 k. s.) 21 putnički brod (sa 7.365 k. s.) i 472 šlepa (sa 300.849 k. s.) i taj plovni park tada je bio procenjen sa 150.000.000 dinara. Ob toga pa do konca 1932 godine smanjio se taj plovni park sa 4 remorkera, 4 putnička broda i 45 šlepova (sa preko 100.000 tona nosivosti), ali vrednost je toga smanjenog plovnog parka povišena u bilansu na 220 miliona dinara. Lađe se 8 godina nalaze u prometu, otpisi se ne čine kako bi trebalo, nego se još povisuje vrednost za 70 miliona, premda je za 53 jedinice plovni park smanjen, premda se preko 1/3 ostalog parka nalazi u posve neispravnom stanju. Kuda to vodi? Zar nema nikakova nadzora nad upravom te imovine? Osim toga čitali smo u novinama, da je nestalo iz kase 324.000.— dinara, a zar nitko za to nije kriv? Pre nekoliko dana nestale su

pare (oko 2 miliona dinara) u administraciji Agencija Rečne plovidbe u Beču, još ni tu se ne zna koje kriv? Pa šta se to radi u toj državnoj privrednoj ustanovi?

Od radnika i brodara saznajemo žalbe, da je Direkcija Rečne plovidbe nezakonito utrošila njihove krvavo stečene i čuvane bolesničke i penzione fondove u iznosu oko 20 miliona dinara? Prosto ne može čovjek da veruje, da se to sve može da događa, bez ikakova nadzora od strane Ministarstva saobraćaja.

Slobodan sam Vas s toga, Gospodine Ministre, umoliti, da mi izvolite usmeno u Narodnoj skupštini odgovoriti:

1) Je li Vam poznato kakovo je stanje administracije u Rečnoj plovidbi, da je uz neispravan bilans, koji se podnosi, nezakonito utrošen i sirotinjski novac radenika, brodara od 20 miliona dinara iz njihovih bolesničkih i penzionih fondova?

2) Što kanite preduzeti da se učini reda u ovoj državnoj privrednoj ustanovi, da se krivci pozovu na odgovornost i da se vrati 20 miliona dinara Bolesničkom i Penzionim fondovima brodara i radenika Rečne plovidbe.

Izvolite, Gospodine Ministre, primite uverenje o mom osobitom poštovanju.

13 marta 1933 god.
Beograd

Dr. Milan Melikoš s. r.
narodni poslanik

